Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Verhandeling van de godsdienst der Mahometaanen, als mede van het krygs-regt by haar ten tyde van oorlog tegens de christenen gebruykelyk.

https://hdl.handle.net/1874/330810

Miscellanea Theologica
Octavo n°. 569.

J: Goeree del. B: Bernarts sculp.

Biblioth. Rhen.-Traj.
d. d.
Vir. Cl. G. Moll.

VERHANDELING

Van de

GODSDIENST

Der

MAHOMETAANEN,

Als mede van het

KRYGS-REGT

By haar ten tyde van Oorlog tegens de Chriſtenen gebruykelyk.

DOOR DE HEER

ADRIAAN RELAND.

Hoog-Leeraar der Heylige Oudheeden en Ooſterſche taalen in de Academie van Utregt.

Uyt het Latyn Vertaalt.

Met Kopere Figuuren ter opheldering noodig.

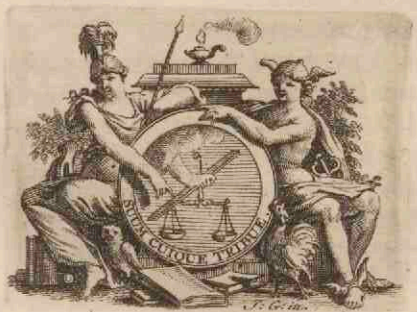

Te UTREGT.

By WILLEM BROEDELET.

M. D. CC. XVIII.

RHENO TRAIECTINA ACADEMIA

VOORBERICHT
VAN DEN
Drukker aan den Lezer.

Ik hebbe het van mijn plicht gerekent, by 't uitgeven van dit Werkje, den Lezer vooraf te berichten, dat, schoon het even naar 't overlyden van den Schryver (wiens smertelyk verlies, naar 't algemeene getuigenis, van de geleerde weereld in 't gemeen, en onze Utrechtsche Hoogeschole in 't byzonder, niet weinig staat gevoelt te worden) het licht eerst ziet, het evenwel zoo gelegen is, dat het voor zyn Ed: overlyden geheel afgedrukt en voltoit was, in diervoegen als het nu gezien word; en dat het, schoon de overzetting door den Schryver zelfs niet gedaan is, als die zynen dierbaren tyd daar niet gaarne mede verloor, het echter van hem, voor zyne ziekte, is nagezien, beschaaft, en zelfs op eenige weinige plaatzen vermeerdert. Ook is 't door zyn Ed. goetvinden geschied, dat wy by het Traktaat van De Godsdienst der Mahometanen, *gevoegt hebben zyn Ed.* Verhandeling van derzelver Krygsregt, *dat voorheen by hem in 't Latyn beschreven zynde, en nevens zyne andere Schriften by alle Geleerden in byzondere agtinge, geen ongepaste stoffe voor deze tyd scheen, terwyle den oorlog van de Ottomannische Porte tegen de Christen Mogentheden noch in volle vlam staat, en dat van deze stoffe, naar des Schryvers meininge, tot noch toe niets wesentlyks of zekers aan de weereld was medegedeelt, en hy dienaangaande een Echt Stuk onder zyne Schriften bezat. Eindelijk is hier nog bygebragt, mede volgens zijn Ed. begeerte, twee verscheide* Vredens Traktaten, *het eene*

ne van Hendrik de IV, *Koning van Vrankryk, met de toenmaals regeerende Turkſche Keizer Sultan* Amat; *en het tweede*, de Carlowitze Vreede, *van den Sultan* Muſtafa Chan, *met* Leopoldus *Roomſch Keizer: alleenlyk om den Leezer te doen zien, op wat wyze de Turkſche Keizers haar Beſtand voor een zekeren tyd (want eene eeuwigduurende Vreede word noit ten haren opzigte met Chriſten Vorſten geſloten) gewoon zyn te bepalen, als mede de Tytelen die zy zig in dezelve aanmatigen. Welke alle wy geloven den Nederduitſchen Lezer niet onaangenaam te zullen zyn, die tot noch toe, gelyk gezegt is, ten minſten wat het eerſte en tweede belangt, zoortgelyke Echteſtukken, noit in onze Moedertale gezien heeft. Van des Schryvers uitmuntende geleertheid (dien ik de eere gehad hebbe van in zyn leven tot mynen byzonderen begunſtiger en gulhartigen Vriend te hebben) en weergaloze begaafdheden zal ik zwygen, als wel verzekert zynde dat geleerde en veel bequamer pennen die in haren vollen dag zullen zetten, en gevolglyk dat het roekeloos en nodeloos van my zoude zyn, deze Zonne een kaars aan te ſteken.*

Gebruik dan, Waarde Leezer, dit Werkje ten uwen nutte, en verwagt binnen zeer korten tyd zyne Ed. nauwkeurige Beſchryving van het Heilige Land, *'t geen wy vertrouwen aan Neerduitſche Lezers niet minder bevallig te zullen zyn, als wy by ondervinding weten dat het Latynſche den Geleerden behaagt heeft.*

KORT BEGRIP
DER
VOORREDE.

I. De meeſte Godsdienſten kwaalyk van de tegenpartyen beſchreeven. II. Dit word getoond in den Godsdienſt der eerſte Chriſtenen. III. Ende in den onzen, gelyk de zelve van den Roomſchgezinden beſchreeven word. IV. De welke ons kwaalyk vergelyken met den Mahometaanen. V. Overeenkomſt die zommige vinden tuſſchen de Luthersgezinden en de Mahometaanen. VI. Vergelykinge van de geloofsſtukken der Roomſchgezinden en der Mahometaanen. VII. Onderzoek over de oorzaaken, waarom de Mahometaanſche Godsdienſt gemeenlyk zo weynig bekend zy. VIII. Word wederlegd, 't geen'er gezegd word, dat het niet noodig is onderzoek over den zelven te doen. IX. Word ook overwoogen, of het den Mahometaanen geoorloofd zy over hunnen Godsdienſt te redentwiſten. X. Word wederlegd, dat'er Latynſche Schryvers meer als genoeg zyn, waar uyt de kenniſſe van deezen Godsdienſt kan gehaald worden. XI. Word onderzocht, of de nuttigtigheyt van de Arabiſche taal zo groot zy, dat die de moeyte van de zelve te leeren goed maake en vergelde. XII. Aanmerkinge over de zamenknoopinge der waarheeden van den Godsdienſt met de oeffeningen in vreemde gewoontens en taalen. XIII. Verklaaring van het oogmerk, 't geen wy ons in dit werkjen voorgeſteld hebben.

I. 't IS eene waarheyt, genoegzaam door de ervarentheyt aller eeuwen beveſtigt, dat het gemeene lot van alle zoort van Godsdienſten geweeſt is, of niet ten vollen gekent en begreepen te zyn van die geene die ze verwierpen, of laſterlyk tegen recht en reden beklad te worden. Was'er ooyt een volk dat van Heylige inzettingen kon roemen, 't waren de Jooden, die hunne wetten door Moſes uyt de mont van d'oorſpronk aller heyligheyt, ik meene God zelve, ontfangen hadden. Deeze nochtans heeft het niet mogen gebeuren de laſterzucht en ſpotterny van quaadaardige Heydenen te ontgaan, die zig niet ontzien hebben zo veel beuzeltaal betreffende de zeden en geſchiedeniſſen van het Iſraëlitiſche volk te boek te ſtaan, dat men zig ten hoogſten of over hunne onwetenheyt, of ſlinkſe oogmerken om de Jooden hatelyk te maken, moet verwonderen. De Roomſche Burgemeeſter Tacitus, die immers gelegentheyt genoeg hadde om de Jooden zelf over hunne zaaken te hooren, in het vyfde boek zyner Geſchiedeniſſen, aan het derde hoofddeel, van hunne naam en deſzelfs oorſpronk handelende, tragt zynen lezer diets te maken, als ware het woord Jooden van den berg Ida in Creten ontleent, van waar hy hen afleyt als van hun eerſte vaderland, en meent men noemde ze gevoeglyker Ideen als Jooden. Wie en is ook niet overtuygt, dat hy ten onrechte verhaalt dat de Hebreen ter oorzaak van eene beſmettelyke ziekte uyt Egypten gejaagt zyn, en het beelt van een Ezel, die hun in de dorre woeſtyn eene wel van levendig water had aangeweezen, in den Tempel tot een voorwerp van Godsdienſtige aanbidding geheyligt hebben. Die zyn oog ſlaat op het geen Plutarchus van dit eygen volk vertelt (want hoe kan men het beter naam geeven?) dat ze namentlyk de ſwynen eeren om dat ze het zaayen en ploe-

ploegen van hen geleert hebben, dat ze het Loofhuttenfeeſt, en den Sabbath zelve, ter eere van Bacchus vieren, wie word niet in verwondering opgetogen, dat Schryvers die de naam en achting van verſtand en oordeel boven veel andere verkreegen hebben, zig zodaanige beuzelingen hebben laten in de hand ſtoppen, ter dier tyd en plaatſe daar ze ten vollen van de waarheyt konden onderrecht werden, indien ze ſlechts de moeyte genomen hadden, om een Jood of een Chriſten aan te ſpreeken. Hoe ſlaauw zyn ook die ſpotternyen, welke wel niet op verdichtſelen ſteunen, maar op wetten en inzettingen, die de gezonde reden zelve bevroeden kon niets ongerymts in zig te bevatten, gelyk als die van den Dichter Rutilius, als hy boertenderwyze den Sabbathsdienſt hekelt, en ze koude Sabbathen noemt, om dat veele onder de Ooſterſe Jooden, en die van de Secte der Kareën nog ten huydigen dage, geen vuur of licht op den Sabbath hielden, ter oorzaak van Gods gebod Exod. 35. 3. Dit was niet genoeg. Yder zevende dag, zegt hy, wort by hun enkel in eene ſchandelyke en luye vadzigheyt doorgebracht, ter gedachtenis dat hun God wel eer vermoeyt is geweeſt door de Schepping der Wereld, en ruſt van noden had.

II. *Doch als nu de Chriſtenen zig van den Jooden hadden afgezondert, met hoedaanigen laſter zyn zy niet al beklad, en in hoe ſchandelyke gedaante is onze Godsdienſt voor den Heydenen niet al ten toon geſteld? Veele dingen, de welke men den Jooden te vooren gewoon was toe te ſchryven, wierden den Chriſtenen, als zynde van de gezindheyd der Jooden (want daar wierden zy voor gehouden) door de Heydenen, die tuſſchen hen geen onderſcheyd maakten, te laſte gelegd. Al wat die wargeeſten, de welke Gnoſtici genoemd wierden, als ook andere gedrochten der eerſte eeuwen leerden, wierd gezegd van alle de Chriſtenen geleerd te worden. De ſchriften*

der Oudvaderen leeren ons, dat men den Chriſtenen heeft toegeſchreeven, dat zy geloofden, dat de God der Chriſtenen een Ezelskop had, dat de teeldeelen van de Prieſteren van hun wierden geëerd, dat'er een kind met tarwe bedekt den geenen, die in hunnen Godsdienſt ingelyfd worden, voor gezet word, dat, na dat de plechtige liefdemaaltyden geeyndigd, en de kaerſſen, uytgedaan zynde, de mannen en vrouwen zo maar in 't honderd zich vermengden, dat zy de geheele aarde en den Hemel zelve in brand zouden ſteeken, en diergelyke dingen meer: al het welke voor het grootſte gedeelte zynen oorſprong heeft, uyt de manieren der plechtigheeden van de boete, het Heylige Avondmaal, en andere, welke zy kwaalyk verſtaan hebben. Ja, dat meer is, op dat het blyke, dat'er niets van hunne kwaadſpreekende tong ongeſchonden gebleeven zy, zelf de leere van maar eenen enkelen God te eeren en te dienen heeft hun de naam van ongodiſten doen draagen: waar op dat ſchreeuwen ziet, in de ſchouwſpeelen en renbaanen zo menigmaal herhaalt, weg met de Ongodiſten *: en, op dat ik met de woorden van Tertullianus in zyne verantwoordinge alles begrype, zy hadden den naam van menſchen-moorders, bloedſchandigen, kerkroovers, algemeene vyanden van het menſchlyk geſlacht, ſchuldige aan alle ſchelmſtukken, derhalven ook vyanden der Goden, Keyzeren, goede zeden, en der gantſche natuure: in zo verre, dat het genoeg ware om beſchuldigd te worden, indien men den naam van eenen Chriſten droeg, en dat die naam alleen hen ſchuldig maakte. Daar is wel eenen Plinius geweeſt, die, na dat hy den Godsdienſt der Chriſtenen wat meer in deſzelfs binnenſte ingezien hadde, de zelve geheel anders verklaarde in eenen brief aan den Keyzer Trajanus geſchreeven: daar zyn'er meer anderen geweeſt, die, door zo eenen hevige drift van kwaade gedachten omtrent de Chriſtenen niet aangezet zynde, wel wat meer naar*

waar-

waarheyd van hun hebben geſchreeven, maar echter zeer weynigen, en by na geen in getal, zo zy vergeleeken worden met den geenen, die de leere der Chriſtenen, met hunne laſteringen bezoeteld, niet gelyk de zelve in waarheyd was, voor de Waereld ten toon hebben geſteld.

III. *Zo wy verder onze gedachten van den beginne af tot deeze tyden toe laaten afdaalen, wy zullen bevinden, dat het menſchelyk geſlacht hier omtrent gantſch niet beter is geworden, ende dat in deezen ook het zeggen van Horatius Flaccus waar is:* Het geſlacht onzer ouderen, dat ſlimmer is als onzer grootvaders, heeft ons voortgebracht, die noch ondeugender zyn, en in het kort noch erger krooſt ter Waereld zullen brengen. *God wende dit af! Wat verzieren de Roomsgezinde niet al van ons, die hen verlaten hebben, om dat ze de leer van Chriſtus en de Apoſtelen hadden verlaaten? zeggen ze niet opentlyk, dat wy de goede werken haaten, dat wy ſtellen, dat God de oorzaak van het kwaad is, dat wy Maria de moeder van Chriſtus verachten, als ook de Engelen, en de gedagtenis der Heyligen, dat wy de Heylige Schrift bedorven hebben, en dat elk van ons in zaaken van geloof zynen geeſt als richtſnoer volgt. Daarenboven zy derven ons te laſt leggen, dat wy eenen gantſch nieuwen Chriſtus, dat is eenen verfoeylyken Afgod, die van ons aangebeeden, geëerd en gevierd moet worden, oprechten en voorſtellen, hoedaanigen Chriſtus de Apoſtelen niet hebben verkondigd, de diſcipelen niet hebben gekent, de gantſche Kerk der Chriſtenen tot noch toe niet geëerd heeft; te weeten, die op eene gemeene wyze uyt zyne moeder is gebooren, onweetende en ongerymd redenkavelde, die geweygerd heeft zyn ampt waar te neemen, en ſiervende woorden vol van wanhoop uyt zynen mond heeft laaten gaan; dat wy door eene zodaanige dolheyd aangedreeven worden, dat wy, niet tegenſtaande alle de Schriften, wondertekenen, en Godlyke werken, echter*

ontkennen, dat God zelfs iets kan werken boven de wetten van die natuur, de welke hy heeft geſchapen; en dat wy leeren, dat de Heylige Geeſt door geen ſchelmſtukken, hoe verfoeylyk de zelve ook mogen zyn, van den geenen afwykt die onze Godsdienſt zyn toegedaan; als ook dat wy ieder een inboezemen, dat de onthoudinge van welluſt met vrouwvolk te pleegen geheel onmoogelyk is. Genebrardus in zyne Tydrekeninge bladz. 107. *ontziet zich niet te zeggen, dat Luther het ryk van Mahomet in het aardryk zal invoeren, en dat deſzelfs dienaaren en aanhangers elk om ſtryd tot den Mahometaanſchen Godsdienſt afvallen. Dat is niet nieuw, dat wy, of de Lutheraanen, de welke zy gemeenlyk de eenen voor de anderen neemen, Mahometaanen worden genoemd, om dat het bekend is, dat wy eenen afkeer van den beeldendienſt hebben, en dat wy gelooven, dat alle dingen van God zekerlyk beſlooten zyn. Nog geheel onlangs heeft Ludovicus Marraccius in het* 2de. *deel van den voorlooper des Alkorans* bladz. 70. *zich niet ontzien te ſchryven*, dat Mahomet en deſzelfs navolgers altyd de geſlaagenſte vyanden van heylige beelden zyn geweeſt, de Godloosheyd van welken na gevolgd hebben, voor eerſt de Keyzer Leo van Iſaurie, en Konſtantinus Kopronymus deſzelfs zoon, en de andere beeldenſtormers van die eeuw, tegen de welken de tweede algemeene Niceenſche vergaderinge gehouden is. Daar na in deeze laatſte tyden de Calviniſten en Sacramentariſſen (Lutheraanen) echte kinderen en leerlingen der Mahometaanen. *Deeze dingen, alhoewel ze al vry ſcherp tegen ons geſchreeven zyn, en wy te onrecht leerlingen der Mahometaanen genoemd worden, die immers van den Mahometaanen niet geleerd hebben den dienſt der beelden te verwerpen, ende alhoewel iets daarom niet kwaad is, om dat de Mahometaanen dat ook gelooven en leeren, deeze dingen, zeggen wy, maaken daarom niet, dat wy van*

de geleerdheyd van Marraccius en des zelfs verdienſten ten opzichte van het gemeene beſt der letteren, de welke groot zyn, zo wy de waarheyd willen bekennen, min goedgunſtig oordeelen. Wy zyn alle menſchen en de doolingen onderworpen, die door de beweegingen van het gemoed, voornaamlyk als het heylige zaaken raakt, dikmaals verder vervoerd worden als wel behoorlyk is.

IV. *Ja ik vrees, dat zelfs deeze myn arbeyd, dien ik hier beſteed tot het onderzoeken van den Mahometaanſchen Godsdienſt, om den zelven te vertoonen zo als die waarlyk en in der daad is, onzen vyanden gelegenheyd zal geeven van dien zelven laſter met meer vertrouwen voort te zetten en te verbreyden. Echter zal ik my hier door van het geen ik begonnen heb niet laaten af ſchrikken. De waarheyd moet, alwaar zy is, nageſpoord worden; en het ſchynt my toe, dat het eene pryſelyke drift is voor de leugenen een ſchot te ſchieten, en eenen Godsdienſt, die zich wyd en zyd uytſtrekt, aan een ieder, die maar wil, te laaten zien, niet bezoeteld, niet bedekt met nevelen van kwaadſpreekendheyd of van doolingen, maar zo als de zelve geleerd word in de kerken en ſchoolen der Mahometaanen, op dat wy den zelven met zekere ſlagen mogen raaken, ende, zo niet het gemoed der Turken zelf, het onze ten minſte, van de valſchheyd deſzelven overtuygen mogen. Ook, by aldien ik gezweegen hadde, zoude die laſter niet minder geweeſt hebben, en men kan den zelven tegen onze wederpartyen lichtlyk wederom kaatſen. De Geloofsſtukken der Roomſche Kerke ontrent de gebeden voor de dooden, de voorbiddinge der Engelen en der Heyligen, die reeds overleeden zyn, de bezoekinge der Graven, de Godsdienſtige bedevaart na deeze of geene Tempelen, het onderſcheyd der ſpyzen, de gezette vaſtendagen, en de verdienſten der werken, hebben die geen grooter overeenkomſte met de gevoelens der Mahometaanen, als de onze. Ende zyn de zelve daarom kwaad,*

om

om dat zy Mahometaanſch zyn? Zo moet dan het geen zy met de waarheyd overeenkomende ſchryven van de eygenſchappen, die God toegeſchreeven worden, van ons ontkend en geloochend worden. Wat menſch, die by zyne zinnen is, zal dat toeſtemmen?

V. *Ik kan niet nalaaten hier in te voegen eene aardige gelykeniſſe, de welke Don Martinus Alphonſus Vivaldus in zyne aantekeningen over het boek van Petrus de la Cevalleria, genaamd* Yver van Chriſtus tegen de Jooden en Saraceenen, *tuſſchen de Lutheraanen (onder deezen naam begrypt hy ons ook) en Mahometaanen maakt: waar van nochtans wy weeten dat de meeſte Hoofdſtukken valſch zyn.* Eerſtelyk hield Mahomet ſtaande, dat hy alleen het Euangelie hadde, en alles wat'er te verwerpen, of aan te neemen, ware, uyt beyde de Verbonden. Zo heeft de Godlooze Luther gezegd, dat Duytſchland voor zynen tyd het Euangelie nooyt gehad heeft. Ten tweede: zeventig gezindheden zyn'er onder de Mahometaanen. Zo veele zyn'er van de Euangeliſchen. Ten derde: Mahomet heeft gewild, dat men alleenlyk naar zyne gronden moeſte oordeelen: Zo ook de ketters. Ten vierde: het vaſten van eene Maand, die alle jaaren voor zoude komen, verandert hy. Doch de Lutheraanen hebben dien niet alleenlyk veranderd, maar hebben eenen afſchrik van alle vaſten. Ten vyfde: den heyligen dag van den Zondag heeft hy veranderd in den Vrydag. De Lutheraanen vieren de heylige dagen gants niet. Ten zeſde: hy heeft de heylige beelden te niet gedaan. De Lutheraanen hebben de zelve omverre geworpen en geſchonden. Ten zevende: hy lacht met den dienſt en aanbiddinge van alle de heyligen, 't welk de Lutheraanen ook navolgen. Ten achtſte: hy neemt den doop niet aan, Calvinus zegt, dat de zelve niet noodzaaklyk is.

Ten

Ten negende : zy beſnyden niemand, ten zy de zelve reeds reden gebruyken; Adrianus Namſtodius, is in het 17 jaar zynes ouderdoms gedoopt. Ten tiende : hy erkent de echtſcheydinge. Oecolampadius, na dat hy zyne voorige vrouw verlaaten hadde, bekent eene andere. Ten elfde : zy neemen veele vrouwen, ja zo veele zy'er onderhouden konnen. Bucerus en Olemdorpius houden het zelve ſtaande. Ten twaalfde : de Mahometaanen ontkennen, dat de goede werken aan een ander voordeelig zyn; de Lutheraanen zeggen, dat de onze zelfs zonden zyn. Ten dertiende : Mahomet neemt den vryen wil weg, 't welk ook de Lutheraanen leeren.

VI. *Maar, myn goede man, gy hebt moogelyk gemeend, dat gy uwe dingen zeer wel gedaan hebt met zo veele Hoofdſtukken by een te haalen, waar in gy oordeelt dat wy met den Mahometaanen in over een komen. Doch gy laat zelf uwe konſtgreepen zien, daar gy kort daar aan op de zelve wyze eene overeenkomſte der Mahometaanen met uwe eygene Roomſche Kerk opgegeeven hebt: en gy derhalven even eens als wy gezegd moet worden met den Mahometaanen van een gevoelen te zyn. Ik zal uwe eygene woorden voor den dag brengen, op dat ik niet ſchyne iets van het myne daar by gedaan te hebben, en dat des te meer, om dat uw boek zelden gevonden word; en, by aldien het al geheel niet te krygen ware, de algemeene zaak der geleerden zoude, mynes oordeels, daar geen groote ſchaade by lyden.* Veele andere dingen, *zegt gy*, zyn'er, waar in zy met ons Chriſtenen overeenkomen. Eerſtelyk, dat de Mahometaanen geen afgodendienaars zyn, maar God aanbidden. Ende, ſchoon zy niet gelooven, dat Jeſus de Zoone Gods is, nochtans gelooven zy, dat hy een groot Profeet is, en de laatſte der Hebreeuwſche Profeeten; en door

door aanblaazinge Gods, of door den Geeſt, ontfangen is: en uyt eene maagd, zonder manlyk zaad, gebooren. Zy gelooven ook, dat Jeſus macht gehad heeft van God om wonderbaarlyke dingen te doen, en alle krachteloosheyd en zwakheyd te geneezen, en Duyvelen uyt te werpen, dooden op te wekken, en andere dingen meer, die van hem door de Euangeliſten verhaald worden. Inſgelyk gelooven zy, dat Jeſus, dien zy *Neich* noemen, geweeten heeft, en weet alle de geheymen der herten, en alle de boeken, en alle de wysheyd van Moſes, en de verkondiging, en alles wat de menſchen in hunne huyzen deden, en wat zy in hunne ſchatkiſten verborgen hadden, en dat Jeſus de rykdommen veracht heeft, en de vleeſchlyke begeerlykheeden van zich geworpen, en geen vermaak heeft genoomen, 't welk oorzaak van zondigen is. Inſgelyk hebben zy van Mahomet zelf, ten opzichte van Maria, dat de Engel Gabriël haar gezegd heeft: O Maria, God heeft u uytverkooren, en met genade vereerd en vercierd, ja van te vooren uytverkooren boven alle de vrouwen, de moeders van alle zoonen, en heeft u geſteld als in 't midden onder de menſchen, en de Engelen Gods in het Paradys van vermaaklykheeden. Zy gelooven ook, dat'er niemand is, dien de Sathan niet aangeraakt heeft, behalven *Neich*, dat is, Jeſus, en Maria (o wonderbaarlyke getuygeniſſe over de ontfangeniſſe der allerreynſte Maagd!) De Mahometaanen zingen de Pſalmen Davids ook, gelyk wy Chriſtenen. Dat hier ook by kome, dat, die het graf van Mahomet bezoeken, niet voor geheel en al gezuyverd gehouden worden, ten zy de zelven ook bezoeken het graf van de alleronbevlekſte Maagd Maria. Ende, by aldien iemand, een Jood zynde, een Mahometaan worden wil, word hy genoodzaakt

eerſt

eerſt aan Chriſtus te gelooven : ende dusdaanige vraag word hem gedaan : gelooft gy, dat Chriſtus door de aanblaazing Gods uyt de Maagd is geboo-ren, en dat hy de laatſte Profeet der Hebreen is? Het welk van hem toegeſtaan zynde, word hy een Mahometaan. *'T luſt ons niet in deezen drek te wroeten, en al het valſche en beuzelachtige dat deeze Schryver opdiſcht aan te wyzen. Wy denken dat onze leezer in het doorbladeren van ons werkje zelf genoegzaam zal ontwaar werden, hoe ver deeze Spanjaart gelyk of ongelyk heeft.*

VII. *Dit alles nu zo zynde, dewyl de geſchiedeniſſen der vroege en latere eeuwen ons leeren, dat de meeſte Godsdienſten van der zelver tegenpartyen of niet wel begreepen, of met onrechtvaardigen laſter beklad zyn geworden, wie is'er, die zich verwondert, dat dit ook het lot van den Mahometaanſchen Godsdienſt geweeſt zy? Voornaamlyk, zo wy acht geeven op de ervaarenheyd in de Arabiſche taal, waar mede een ieder voorzien moet zyn, die zich zelf toegang tot deeze Heyligdommen zoekt te maaken, op de onweetendheyd van de Grieken en ook van veelen onder de onzen omtrent deeze zaak, en op de gewoonte der Mahometaanen zelf, die geen werk maaken van voor hunnen Godsdienſt te redentwiſten, ofte aan anderen den zelven te bewyzen. Zekerlyk, zo'er immermeer een Godsdienſt kwaalyk uytgelegd van deſzelfs wederpartyen, veracht, en der wederlegginge onwaardig is gehouden, het is deeze geweeſt. Die een vuyl en ſchandelyk geloofſtuk met den allerbekwaamſte bynaam wil noemen, noemt het Mahometaanſch, en zodaanig, dat het de Turken zelf niet voor het hunne zouden erkennen; als of'er in de Mahometaanſche leere niets zuyver, en alles beſmet ware. Dit is ook geen wonder : dewyl'er tuſſchen den Duyvel en Mahomet zeer groote overeenkomſte is, gelyk in het breede getoond is, door den Schryver*

van de vierde openbaare rede tegen de Mahometaanen bladz. 358. *Zo iemand van onze jongelingen zich oeffent in de Godgeleerdheyd, en door eene edelmoedige drift om den Mahometaanſchen Godsdienſt te verſtaan ontſtooken word, men verzend hem tot het leezen van Hoornbeek in't Kort Begrip der verſchillen, alwaar hy handelt van den Mahometaanſchen Godsdienſt, als ook na de Verwerringe der Mahometaanſche gezindheyd van Johannes Andreas, den Moor, na Forbeſius in zyne Godgeleerde Onderwyzingen boek* IX. *na het Geopende Turkdom van Omius, den Alkoran door Robert Retinenſis vertaald, en anderen, die omtrent deeze ſtoffe zeer hebben gemiſt. Hy word niet vermaand, dat hy de Arabiſche taal leere, dat hy Mahomet in zyne eygene taal hoore ſpreeken, dat hy voor zich Ooſterſche handſchriften zoeke te krygen, en dat hy uyt zyne eygene oogen, en niet die van anderen, zie. Het is niet der pyne waard (zo zeggen veelen) zo veel ongenoegen te verdouwen, om de beuzelingen en dweeperyen van eenen dollen en bezeetenen menſch door te loopen.* Het boek van Mahomet (*zegt de Eerwaardige Schryver Don Martinus Alfonſus Vivaldus, opſteller van den Gouden Kandelaar der Heylige Kerke van God J. C. in zyne aantekeningen op den Yver van Chriſtus tegen de Jooden, Saraceenen en ongeloovigen door Petrus de la Cavalleria* bladz. 137.) moet niet geleezen worden, maar uytgelagchen, veracht, ende, waar het ook gevonden moge worden, verbrand, ende niet wederom in het geheugen der menſchen gebracht, om dat het beeſtachtig is. *Maar waarlyk de Mahometaanen zyn zo dol en zot niet, als wy wel meenen. Het goed verſtand is op eene gelyke manier onder het menſchdom verdeeld: en ik ben altyd overtuygd geweeſt, dat die Godsdienſt, die door Aſia Afrika en Europa zich wyd en breed verſpreyd heeft, door eenen grooteren ſchyn van waarheyd, de welke de men-*

menſchen aanlokken kan, zig aanpryſt, en zo beuzelachtig niet is, als veele Chriſtenen wel meenen. Die Godsdienſt is zonder twyffel ongerymt, en het Chriſtendom ten hoogſten tegen, ende een ieder, die Chriſtus bemint en de Heylige Schrift geloof geeft, moet de zelve verſoeyen. Doch, moet men daarom geen onderzoek over dien Godsdienſt doen? moogen de bedriegeryen en liſten van den Satan niet ontdekt worden? Ja voor zeker moet men des te meer arbeyden om den zelven tot in het binnenſte te kennen, op dat ze zo veel te zekerder en ſterker beſtreeden werde. Ik voeg hier, by myne woorden die van Marraccius, in de voorrede van den Voorlooper des Alkorans, waar mede hy bewyſt, dat de Mahometaanſche Godsdienſt zo belachlyk niet is, en zo zeer niet ſtryd tegen de gezonde reden, als men gemeenlyk zig wys maakt: Gelooft my, leezer, *zo ſchryft hy*, 't is met de zaak zo niet gelegen, als'er onderſteld word. In deeze gezindheyd is een grooter venyn verborgen, als die geenen wel meenen, die van de zelve niets hebben geweeten, als het geen zy van den alleronkundigſten gehoord hebben. Waarom zoude anderszins eene zo groote menigte van menſchen, niet alleen van Heydenen, die noch overig zyn, maar van Jooden, Chriſtenen, en die geenen, die zich in de Godsdienſtige Kloofters onthouden, tot het Mahometaanſch geloof vervallen? De vrye ongebondenheyd van leeven, zult gy zeggen, lokt hen aan. Dat kan wel eene reden zyn: maar daar is iets anders, 't geen hen door den ſchyn van goed en waarheyd bedriegt. Te weeten, dit bygeloof heeft alles wat 'er aanneemlyk en waarſchynlyk in den Chriſtelyken Godsdienſt gevonden word, en alle die dingen, die met de wet en het licht der natuure ſchynen over een te komen. Het ſluyt die geheymen van ons geloof, die op het eerſte gezicht ongelooflyk en on-

mooglyk ſchynen, & voornaamlyk, die al te moeylyk voor de menſchlyke natuur geoordeeld worden, geheel en al buyten. Hier van daan is het, dat, de hedendaagſche Afgodendienaaren lichter en vaardiger de Saraceenſche, als de Euangeliſche, wet aanneemen, en na deezen in het vervolg aanneemen zullen, ten ware zy van onze zendelingen door deeze bewyſredenen, welke ik in myn werk ter neder ſtelle, wierden voorgekoomen en gewapend. *In de voorrede voor de wederlegginge van den Alkoran verklaart de zelve Marraccius zyne gedachten breeder en overvloediger bladz. 9.* Ik ben altyd in die gedachten geweeſt (dewyl de ervaarenheyd en de reden my zulks leerden) dat, by aldien de Alkoran en het Euangelie die volkeren voorgeſteld word, zy den Alkoran en het Mahometiſch bygeloof eerſt zouden aanneemen, als het Euangelie en den Chriſtelyken Godsdienſt, ten ware zy al voorens en van de waarheyd van het Euangelie, en van de logenen en bedriegeryen van den Alkoran wel onderweezen wierden. Want in het eerſte opzicht ſchynen die dingen, welke de Alkoran heeft, meer met het geen de natuur, voornaamlyk de bedorvene, leert over eenkomende, als die, welke het Euangelie voorſtelt: naamlyk, dat'er een eenige God is, almachtig, alweetende, Schepper en Beſtuurder van alle dingen, die niets gemeen heeft met de geſchapene dingen, dat men Godvruchtige en dikmaals herhaalde gebeden tot hem moet uytſtorten: dat men aalmoeſſen aan den armen moet uytdeelen: dat men de heylige bedevaarten moet waarneemen: dat men met vaſten het lighaam temmen moet: dat de rechtvaardigheyd onderhouden moet worden: dat de zedigheyd, weldaadigheyd, Godvruchtigheyd, en andere deugden moeten geoeffend worden: dat men niemand ongelyk moet

aan

aan doen : dat men zich onthouden moet van dievery, overſpel, moord, en andere miſdaaden : dat men de zaaken van de Waereld, als die verganklyk zyn, verachten moet : dat men zich toe moet leggen op goede werken. Daarenboven, dat alle menſchen aan God rekenſchap van hunne werken zullen moeten geeven : dat voor de goeden in den Hemel bereyd is eene eeuwige gelukzaligheyd in die dingen, de welke de menſchlyke natuur wel het allermeeſt gewoon is te begeeren : voor de kwaaden eene eeuwigduurende ſtraffe in de Helle, en andere diergelyke meer, die in der daad doorgaans in den Alkoran geleezen worden. Doch zo een heyden hoort, dat hem van een Euangeliſch dienaar voorgeſteld word, dat 'er een eenige en drie-eenige God is, dat God menſch is geworden, dat God arm, gekruyſt, geſtorven en begraaven is geweeſt, als hy hoort van het geheym van het Heylige Lichaam van Chriſtus, van de noodzaaklykheyd van het berouw, van te huwelyken met eene vrouw, van den onverbreekbaaren band des houwelyks, van een leeven dat een geduurig kruys onderworpen is, van de weldaadigheyd jegens de vyanden, van de hoogſte gelukzaligheyd, die gelegen is in goederen, welke noch het oog gezien noch het oor gehoord heeft, en die in het hart van den menſche niet opgeklommen zyn, en andere diergelyke dingen meer, die of het begrip van het menſchlyk verſtand te boven gaan, of onzen natuurlyken ſtaat en zwakheyd zeer moeylyk vallen, zo niet voor de zelven onmoogelyk zyn, en zo hy dit alles met de leere van den Alkoran vergeleeken zal hebben, hy zal aanſtonds van deeze dingen afwyken, en na de andere zal hy met opene armen toe loopen.

VIII. *Maar, zal iemand zeggen, wy hebben niet*

veel handels met den Mahometaanen : en zy willen zelf niet over hunne Godsdienſt redentwiſten : indien'er wat te redentwiſten valt, wy hebben boeken tegen de Turken die in het Latyn geſchreeven zyn ; ende derhalven tot wat eynde zal men de Arabiſche taal leeren, zonder welke men dog tegens de Mahometaanen over zaaken van Godsdienſt niet kan handelen, en veel tyds daar toe beſteeden ? Laat ik eerſt antwoord geeve den geenen, die meenen, dat het onderzoek over de Hoofdſtukken van den Mahometaanſchen Godsdienſt niet noodzaaklyk is, om dat wy geen grooten omgang en handel met den Mahometaanen hebben. Ik beken, dat de Mahometaanen niet zo na by ons leggen, als de Pausgezinden en anderen : ook wil ik niet, dat men eerſt leere de manier van den Mahometaanen te keer te gaan, voor dat men andere tegenpartyen, die daaglyks met ons omgaan leere te wederleggen. Hy is het ſpoor byſter, die myne gedachten zo opvat. Maar hebben wy dan gantſch niet te ſtellen met den Mahometaanen, te Konſtantinopole, op de grenzen van Hongarye en van het Turkſe Ryk, op de Kuſten van Afrika, in Syrië, in Perſië, en in Ooſt-Indie, alwaar ook in onze volkplantingen en plaatſen, die om winſt dikmaals van den onzen bezocht worden, veele Mahometaanen zich ophouden ? En wat is dit dog, dat men zo meenigmaal ons te gemoet voert, dat dit of dat niet noodzaakelyk is ? Met dit enkel zeggen, dat veele in den mont beſtorven is, kan men gemaklyk alle onderzoek van wetenſchappen en liefhebbery van letteroeffening wraaken, en zo veel men vermag de geleertheyt den bodem inſlaan. Men zegt maar, het is niet van nooden, 't heeft weynig of geen nut dat men zulks weete, wat leyt ons daar aan geleegen hoe het in andere geweſten van de Waereld ſtaat, als men het hier ſlegs onbekommert heeft, en zoetvoerig zyn levenstyd kan ten eynde brengen ? Is'er iemant, die zig overgeeft om zaaken te onderzoeken die zo juyſt van de ge-

meene

meene ſmaak deezer eeuwe niet zyn, die taalen of gewoontens van oude of verafgelegene volkeren in meerder dag tracht te zetten, dit is aanſtonts het eerſte woord, wat hebben wy daar mede te doen? 't Is immers niet noodzaakelyk over die dingen zyn hoofd te breeken die zo weynig of geen nut hebben: waar mede zy teffens ſtilſwygend die geene van dwaasheyt beſchuldigen, die zig aan min noodzaakelyke dingen overgeeven, daar zo veel noodzaakelyks te doen is. Zeker, indien die menſchen, uyt wier mond wy zulken taal hooren, in hun leven en gedrag toonden, dat zy waarlyk geleert haaden een regtmaatig oordeel over zaaken te vellen, en het geen noodzaakelyk is naaukeurig te onderſcheyden van dat geene dat of gantſch niet, of min, noodzaakelyk is voor een menſch in dit tegenwoordige leeven, en gevolglyk het eerſte te betrachten het andere na te laten; wat had men niet reden om verheugt te zyn? Dit is de weg, die ons van den Heyland Jeſus is aangeweezen, om het Koninkryke Gods wyder uyt te breyden onder de menſchen, en Gods genadige gemeenſchap te verkrygen, waar in alleen onze gelukzaaligheyt gelegen is. Wat zoude men geene hoop hebben, dat het Chriſtendom eerlang uyt een ander oog zien zoude, dat nu even daarom in zo een ſlechte ſtaat ten opzicht van het leven des Geeſtes geſtelt is, om dat men niet genoegzaam bezeft dat eene dat noodzaakelyk is, en de plaats die dat in het hert moeſt bezitten; door andere bezigheden of ydelheeden (men noeme het zo men wil) laat inneemen. Maar als men het eens nagaat, ik vind niet dat alle die zo veel te zeggen hebben van deeze of geene letteroeffening, die zy wanen niet noodzakelyk te zyn, in hun leven en manier van doen zoo een net onderſcheyt van zaken maken als zy wel moeſten. En waarom maken ze het hier ontrent dan zo naauwkeurig, daar ze anders zoo ſcherp niet ſchouwen? Derven zy wel zeggen datze nooyt iets doen dat minder noodzaakelyk is? Beſte-

den zy hunne tyd nooyt erger? Waarom gunnen zy dan een ander ook niet dat hy een gedeelte zyner uuren, die dikwils met zoo veele ydele klap, en zondige (of, om hun eygen taal hun te gemoet te voeren, op zyn beſt genomen, niet noodzakelyke) bezigheden werden doorgebracht, in deeze zaken beſteed? Of meenen zy dat'er niets de naam van noodzakelyk kan verdienen, of het moet vlak gericht zyn om het land te regeeren, of zyn leven in geruſtheyt door te brengen, of in Kerk of Hooge School een ampt te verkrygen en te bedienen, met achting van een geleert of vroom man te zyn. Ik beken dat'er veele zyn, die hier op aarde niets anders zoeken, en volgens hun beſtek van zaken die ze meenen te doen te hebben, is het zeker dat het niet noodzakelyk is zig met veel onderzoek te moeyen daar zig andere mede ophouden. Zoo iemandt van dat zoort is, ik ſta toe dat hy ontrent de Mahometaanze Godsdienſt onwetend blyve, en zig trooſte met dat gemeen zeggen dat men wel Zalig kan werden al weet men dat juyſt niet. Maar een ding verzoek ik op myn beurt aan iemant die zoodanig oordeelt. Is het hem waarlyk ernſt om die dingen met verachting aan te zien, die tot de Zaligheyt niet van noden zyn, en zig alleen met het noodzakelykſte op te houden, hy verlate dan van herte en oprechtelyk alle dingen, geene uytgezondert, die ter verkryging van het eeuwige leven niet dienen, en beſtede zyn tyd enkel in dat geene dat daar aanleyding toe geeven kan. Nochtans ben ik geenzints van die gedachten dat men met gront zeggen kan, dat het gantſch niet nut of noodzakelyk is, den Turkſchen Godsdienſt te onderzoeken; al was het zelve dat men nooyt hoope had (en wie kan echter verzekert zyn dat hem dat niet gebeuren zal?) om Mahometaanen te zullen ſpreeken. Ik meen dat de kennis deezer dwalingen, waar door een dekzel op het hert van zoo veele inwoonderen des aardbodems gelegt is, ons gemoed in een dankbaare erkentenis tot God kan, en moet verheffen,

die

die ons, zonder eenige onzer verdienſten, het licht des Euangeliums boven andere gegeeven heeft, en dat het ons op moet wekken om zoo veel meer uyt te munten in goede werken die zoo een helderder licht waardig zyn, voornaamlyk als wy in die menſchen deugden gewaar werden, die ons tot ſchaamte verwekken.

IX. Maar zy willen, zegt men, over hunnen Godsdienſt niet redentwiſten. Ik beken het, zy zyn niet geneegen tot redentwiſten, om dat zy zich by den Alkoran houden, en aan een Chriſten, die tegen hen aan zal gaan, geen ander antwoord konnen geeven, als dat zy dit of dat gelooven of doen, om dat God het zelve in den Alkoran gebooden heeft. Dewyl dan de Mahometaanen hier vaſtelyk van overtuygd zyn, en alle dingen, de welke de Alkoran behelſt, voor Godlyke geboden houden, zo kan men met hun niet redentwiſten, of zodaanig een geloofſtuk, of plechtigheyd, goed of gevoeglyk zy (want dat keuren zy voor goed, om dat het in den Alkoran geſchreeven is) maar het gantſche verſchil zal zyn over het gezag van den Alkoran. Doch; zo wanneer men daar toe gekoomen is, moeſten zodaanige dingen uyt den Alkoran zelfs bygehaald worden, die aantoonden, dat het zelve geen Godlyk boek is; gelyk als, dat Mahomet verziert dat hem zodaanige dingen door de Godlyke openbaaringe toegeſtaan worden, die zyne begeerte en welluſtigheyd in de vrouwen van anderen na zich te neemen voldoen konnen, ende dat hy derhalven op eene Godslaſterlyke en onbeſchaamde wyze God tot eenen dienaar zyner eygene welluſten maakt; ende andere dingen meer van die natuur, welke in den Alkoran gevonden worden. Vorders, dat de leere van Mahomet ſtrydig is met de leere van het Euangelie, dewelke hy nochtans voor eene waare leere houd, en dat men aantoonen kan, dat de afſchriften van het Euangelie niet bedorven zyn. Daar na, dat de afkeurende en afgekeurde dingen, dewelke zy in het zelve ver-

zieren te zyn, bekwaam zyn om alle ongerymdheeden en tegenſtrydigheeden zelf in de allerbeuzelachtigſte boeken weg te neemen. Maar, hoe weynigen zyn'er onder die, dewelke na die landen zich begeeven, die het Arabiſch taamelyk verſtaan, 'k laat ſtaan, dat zy eenige twyffelachtige en valſche dingen uyt den Alkoran zouden konnen haalen, en den Mahometaanen met vrucht tegenwerpen? En by aldien de Mahometaanen in het geheel over hunnen Godsdienſt geen geſprek willen houden, hoe, bid ik u, hebben zy, die van den Paus van Rome, na Perſië en Indië gezonden worden tot verbreydinge van den Roomſchen Godsdienſt, zo veele Mahometaanen tot het geloof van de Roomſche Kerke gebracht? Het welk echter eene zekere en bekende zaak is. Ik zal ten deezen opzichte (op dat ik geen oude dingen ophaale, als dat Raimundus Lullus dikmaals met den Mahometaanen heeft geredentwiſt in Afrika en elders, gelyk zyne daaden door Sollerus uytgegeeven daar getuygen van zyn) hier by ſchryven de woorden van Ludovicus Marraccius, aan wien wy de beſte vertaalinge des Alkorans van alle de geene, welke tot noch toe voor den dag zyn gekoomen, verſchuldigd zyn, in zyne voorrede bladz. 3. Het is by my, en by die geenen, welke goede kenniſſe van de zaak hebben, vaſt en zeker, dat het den Chriſtenen geoorloofd is met den Mahometaanen, zelfs in der zelver eygene landen, te redentwiſten; mids zulks in het openbaar niet geſchiede (alhoewel dit ook elders toegelaaten is) en zonder eenige verongelykinge of ſchelden tegen Mahomet en den Alkoran; en ook met die geenen, met den welken men vriendſchap en gemeenzaamen omgang houd. Deeze kan men zediglyk, en als of men begeerig ware om te leeren, veele dingen omtrent hunne wet en gezindheyd, voornaamlyk, die uyt de Heylige Schrift genoomen en kwaalyk van hun gebruykt zyn, voorſtellen, reden vraagen, het geen

daar

daar tegen is zonder hevigheyd voorwerpen, zo zy zelven iets tegen onzen Godsdienſt voor den dag brengen, voorzichtiglyk wederleggen, ja ook de verborgentheden van den Godsdienſt zelf verklaaren, en de waarheyd der zelve aantoonen. Onze afgezanten doen dit daaglyks en zonder hunne ſchaade, ja dikmaals niet zonder vrucht. *Hoe? niet alleenlyk in geſprek, maar ook in uytgegeevene ſchriften, beſlichten de Mahometaanen en de onzen hunne verſchillen over den Godsdienſt. Daar was iemand, die een boek geſchreeven had, 't welk de geloofſtukken der Chriſtenen behelſde onder dit opſchrift* Spiegel, die de waarheyd aantoont. Zeker Edel Perſiaan *Ahmed zoon van Zin Alabedin.....* verwonderd zynde over het opſchrift en de leere van het Boek (*het zyn de eygene woorden van Guadagnolus*) heeft veele dingen op deezen Spiegel tegengeworpen, en, als of hy den zelven zoude polyſten, heeft hy de verzameling zyner tegenwerpingen *den Polyſter van den Spiegel* genoemd: waar in hy alle de bewyzen voor den Katholyken Godsdienſt om verre tracht te werpen, voornaamlyk de geheymeniſſen van de Godlyke Drieeenigheyd en van de Godheyd van Chriſtus, de logenen van Mahomet in der zelver plaatſe ſtellende. *Is'er ook niet eene verantwoordinge van Guadagnolus tegen hem geſchreeven in 't licht, die te Rome uytgegeeven is? Weshalven op dat al het geene, 't welk ten opzichte van den Mahometaanen gemeenlyk gezegd word, als dat het hun niet geoorloofd zoude zyn over hunnen Godsdienſt te redentwiſten, des te klaarder verſtaan werde, zo wilde ik wel, dat men drie dingen onderſcheydde, naamlyk de tyden, plaatſen, en manier van redentwiſten. Wat aangaat de tyden, de vryheyd in de zelve is zomtyds meerder, zomtyds minder. Wat deezen tyd aangaat, nu is wel in het gebied der Turken niet geoorloofd in het openbaar zich*

tegen

tegen de Mahometaanſchen Godsdienſt aan te kanten, maar voor deeze is het met deeze zaak zo niet gelegen geweeſt. Ik zal ten dien eynde hier by ſchryven de woorden van Euſebius Renaudot, die onlangs een uytmuntend blyk van zyne kenniſſe en geleerdheyd in de Ooſterſche Taalen en zaaken heeft gegeeven, in zyne Hiſtorie van de Patriarchen van Alexandrië, op de 377ſte. bladz. Voor deezen was het den Chriſtenen geoorloofd over hun geloof mondelyk en ſchriftelyk in het openbaar te redentwiſten, en daar zyn noch eenige redentwiſtingen van die zoort overig in de met de handgeſchreevene boeken. Zodaanige zyn onder andere die van Abraham Tirhanenſis met Abdelrahman, en die van twee Monnikken met Amran den Joode. Die van Elias uyt de ſtad Niſibis in tegenwoordigheyd van den Vizier Abulkaſem zoon van Huſein, zynde een Mogriebiet. Eene Verhandelinge van Iſa den zoon van Zaraa tegen Abulhacen den Balchiet. Eene redentwiſtinge tot verantwoording voor den Chriſtelyken Godsdienſt, door Abucoras, die gemeenlyk by den Grieken Abucaras word genoemd, gehouden in tegenwoordigheyd van Almamon den Chalief. Eene andere over de Drieeenigheyd en vleeſchwordinge, gehouden te Kairo in het jaar van de Hegira 639. Onzes Heere 1270. geſchreeven door Ebnaſſal. Eene andere tuſſchen eenen Monnik en den Vizier van den Vorſt van Afrika, geſchreeven door eenen Neſtoriaan genaamd Ebn Eltaib. Eene redentwiſtinge tuſſchen Chouch Eljechua eenen Monnik en de overſten der gevangene Jooden, gehouden in de ſtad Meru de voornaamſte van Choraſan. Eene zamenſpraak tuſſchen eenen nieuweling, of nieuw aangekomen tot het geloof, en zynen meeſter, over de ydelheyd van de voorzegginge van Mahomet met de wederlegginge van den Alkoran.

Alkoran. By deeze Verhandelinge zouden'er niet weynige konnen gevoegd worden. *Uyt al het welke men begrypen kan, dat de redentwiſtingen over den Godsdienſt niet altyd verbooden zyn geweeſt : ende derhalven, gelyk de zelve voor deezen geoorloofd geweeſt zyn, dat het gebeuren kan, dat zy naderhand weder toegelaaten worden. Maar men moet ook onderſcheyd van plaatſen maaken. Overal word daar zo ſcherp niet opgelet. In het Perſiaanſche gebied is meer vryheyds, als in het Turkſche, gelyk omtrent deeze, zo ook omtrent veele andere zaaken. Daarenboven, dewyl in verſcheydene plaatſen van Indië de onzen omgang met Mahometaanen hebben, voor welke zy niet vreezen, om dat zy hun geen kwaad konnen doen, kan men ten minſte daar niet met vrucht over den Godsdienſt redentwiſten ? Eyndelyk wenſchte ik wel, dat men op de manier van redentwiſten acht gave. Want wat verſtaan wy dog door redentwiſtingen over den Godsdienſt ? Indien wy gelooven, dat het verbooden zy de boeken van het Oude en Nieuwe Verbond uyt te leggen, en den Mahometaanen met mond en penne aan te pryzen, de boeken van onze Godgeleerden hun te leezen te geeven, Mahomet eenen valſchen Profeet te noemen, en in het openbaar te belyden, dat men Chriſtus voor hem ſtellen moete, laat ons toeſtaan, dat zulks verbooden zy : kan men dan op geen andere wyze den weg voor het Euangelie baanen, en de gemoederen der Mahometaanen bereyden om de waarheyd van den Chriſtelyken Godsdienſt te erkennen ? Zekerlyk, indien eenige Godsdienſt uyt het licht der natuure zelve kan aangetoond worden aanneemlyk, en een redelyke Godsdienſt te zyn, het is immers de onze. Is het in de landen der Mahometaanen niet geoorloofd van zich zelf en van God te ſpreeken ? Wy eyſſchen niets anders. Laat ons eens overdenken, dat wy in weezen zyn, dat wy beſtaan uyt ziel en lighaam, onzen oorſprong van elders, dat is, van God,*

God, hebben, dat God het volmaakſte weezen is, die, wanneer hy den menſch geſchapen heeft, den zelven tot het allerheyligſte eynde, naamlyk zynen dienſt (gelyk de Mahometaanen Surat LI. *56. bekennen) heeft geſchapen, en met die vermogens der ziele, die hoedaanigheeden des ligbaams, de welke tot dat eynde vereyſcht worden, heeft voorzien. Laat ons verder onderzoeken, wie en hoedaanig wy nu zyn; of ons verſtand zo bekwaam zy om waarheeden te bevatten, om dingen, die ons nut zyn, van ſchaadelyke te onderſcheyden, en zaaken van het grootſte gewicht van die geene, de welke in der daad van gantſch geen waarde zyn; en of onze wille geneygd zy om God te gehoorzaamen, hem te beminnen; en alle die plichten, welke wy aan God, en alle, die wy aan den menſchen ſchuldig zyn, na te komen. Dewyl wy nu bevinden, dat het met deeze dingen in ons zo niet gelegen is, zo moeten wy nu andere menſchen zyn, als wy voor deezen waren, wanneer de Godlyke hand ons eerſt gevormd had: en wy bemerken te gelyk, dat wy ellendig zyn, die in eenen zodaanigen ſtaat God niet behaagen, noch deſzelfs gemeynſchap genieten, konnen. Tot hier toe zullen de Mahometaanen ons niet weygeren gehoor te geeven, dewyl zy zo zeer bewuſt zyn van onze ellende en geneygdheyd tot de zonde, dat zy bekennen,* dat een menſch, die lang leeft, zodaanige zaaken in zich zelf gewaar word, die hy niet zoude willen wenſchen, dat zelf zynen ergſte vyanden mochten overkomen. *Is het nu niet billyk, dat een ieder naſpoore den oorſprong, en den weg, langs welken de Heylige en Rechtvaardige God een Schepſel, dat zich van hem afgewend had, met zich heeft willen verzoenen? Want wie kan het kwaalyk neemen, dat iemand over zyne Zaligheyd bekommerd is? Het natuurlyk licht leert ons wel, dat'er een zeker middel kan zyn, dat ons God, die alles kan, ook kan ontdekken. Doch daar blyft over te onderzoeken,*

ken, in welke boeken hy het zelve geopenbaard hebbe. Onze boeken van het Oude en Nieuwe Verbond hebben alle de tekenen van eenen Godlyken oorſprong, de welke of een Mahometaan, ofte wie het anders zoude mogen zyn, vereyſſchen konnen. Laat hen zelf zeggen, welke tekenen zy willen dat'er in een boek moeten zyn, op dat het voor Godlyk gehouden moge worden, wy zullen toonen, dat die in deeze zyn. Hoogverheevene waarheeden, daar het licht der reden niet toe kan reyken, gelyk als de oorſprong van het kwaad van Adam af te haalen, en de weg der Zaligheyd geopend door eenen van de drie Godlyke Perſoonen, die tot middelaar aangeſteld aan de rechtvaardigheyd Gods voldaan heeft, (alle welke zaken nochtans niet ſtrydig zyn tegen het licht der reden, hoewel boven het zelve) zyn hier in geopenbaard: op dat ik niet ſpreeke van de voorzeggingen en andere tekenen der Godlykheyd. Deeze en diergelyke dingen konnen in eene gemeene zamenſpraak zedigiyk voorgeſteld worden, en dat niet zonder vrucht: zo dat de Alkoran met de Heylige Schrift vergeleeken zynde geheel achter moete ſtaan, en als waſch voor de ſtraalen der zonne ſmelten. By aldien iemand alle deeze dingen zo niet met klaare woorden durft voor den dag brengen, dat hy ten minſte (want dit moet men aan de voorzichtigheyd van ieder een overlaaten) eenige aandringe: immers zal dit de gedachten van menſchen, die reden gebruyken, eenigermaate bezet houden, en hen bekommerd maaken. Dog, myns oordeels, is dit de reden niet, (die daar van genoomen word, om dat men met hun niet mag redentwiſten) waarom de Mahometaanen tot onzen Godsdienſt niet bekeerd worden. Maar deeze komt meer met de waarheyd over een, dat de Chriſtenen van het Ooſten rouw en onervaaren zyn, als die naauwlyk de eerſte beginſelen der Euangeliſche leere kennen, ik laat ſtaan, dat zy de zelve zouden konnen verdedigen, of anderen tot de zelve aan te

neemen

neemen zouden konnen brengen, en dat veelen van de onzen, daar na toe reyzen, om geld te winnen, niet om zielen te behouden, en weynig nuts in de bekeeringe van een Mahometaan zien. Doet hier by, dat zy niet voorzien zyn van hulpmiddelen, die tot eene zo groote zaak noodwendig vereyscht worden, hoedaanig zyn de ervaarenheyd in de Godgeleerdheyd, Wysgeerte en Oosterſche taalen. By aldien onze Hoogmoogende Heeren Staaten eene belooninge ſlechts van duyzend gulden hadden beloofd aan elk een, die met eenen Mahometaan over zynen Godsdienſt hadde geſprek gehouden, en hem zocht te bekeeren, wat zouden'er niet veelen elk om ſtryd hun beſt daar toe doen? Doch het is daar zo verre van daan, dat de onzen daar hun werk van zouden maaken, dat zy met hun leven en gedrag in het tegendeel gezamender hand daar ſchynen op uyt te zyn, om de gemoederen der Turken van het Chriſtelyk geloof nog afkeeriger te maken. Bedriegeryen, die eenen Chriſten menſch niet betaamen, een ongebonden leven, kwaade zeden, ydele gezelſchappen, logenen, waar door zy anderen om een gering gewin bedriegen, hebben den Turken een ſpreekwoord aan de hand gegeeven, het geen ons ter eeuwiger ſchande zal zyn, ten zy wy door nieuwe en betere zeden onze voorige daaden uytwiſſchen. Indien een Turk te Konſtantinopole aan eenen anderen Turk iets zegt, of verhaalt, en de andere daar op zegt, is dat zo? Kan dat mogelyk zyn? Is het met die zaak zo gelegen, als gy zegt? aanſtonds zult gy hem gramſteurig hooren uytvaaren, Meent gy, dat ik een Chriſten ben? *als of hy zeyde, meent gy, dat ik uyt vermaak, of om geld te winnen, liege? Zeker men moet zich ſchamen dat men zulks met ſchyn van waarheyt (en och was het maar met ſchyn!) ons kan te laſt leggen, en dat wy'er niet veel op te zeggen weten, zoo wy in ons gemoet ingaan en door eygenliefde niet vervoert werden. In der daadt, wanneer men eens zyne gedachten*

laat

laat gaan over het leven en gedrag van veele Chriſtenen, hoe weynig het overeenkomt met het geen wy zelfs belyden en gelooven dat het zyn moet, daar wy nochtans roemen van zoo veel meer licht en kennis ontfangen te hebben als andere volkeren, van welkers aldergrootſte deugden wy gewoon zyn te zeggen, dat ze zelfs de naam van goede werken niet dragen konnen, zo heeft men reden om zig te verwonderen over die byna algemeene blindheyt en zorgeloosheyt, waar door wy weynig of geen werk maken van dat geene dat ons hoofdwerk wezen moeſt, en zonder welk alle die andere zaken, die wy in dit leven najagen, eer, welluſt, gezontheyt, rykdom, en wat dies meer is, ons van geen nut kunnen zyn na dit leven, en zelfs iet in dit leven, om dat het geen in Gods gunſte van ons niet genoten word, geen waare zegen of nut kan toebrengen. Want zoo iemand een recht bezeffen hier van had, hoe zoude hy op zyn beſt genomen, op twee zyden zoo hinken, en, zyn hert verdeelende, de Waereld de eene helft, en Gode de andere, geeven? Zyn wy overtuygt dat God moet bemint en geëert worden met alle onze vermogens, laat ons hem in der daad en waarheyt liefhebben, en dat toonen met zyne geboden te bewaren, dat de rechte toets is, en ons leven aanſtellen na zynen wille, op dat wy onzen Koning, die wy den eed van getrouwigheyt gezwooren hebben, niet tot een ſchandvlek zyn. Maar oordeelen wy, dat de Waereld onze liefde verdient, en dat wy, tewyl wy op der aarde zyn volſtaan konnen met den gemeenen trant te volgen, en dat wy ons zoo wat ſchikken moeten na den God deezer eeuwe, en leven zoo als wy zien dat andere doen, waarom dan den naam van Chriſtenen gevoert? Men legge dien heerlyken naam af en worde dan deezer Waereld gelykvormig, 't geen Paulus uytdruklyk leert den Chriſtenen niet geoorlooft te zyn, wier wandel en burgerſchap in de Hemelen is.

***

X. *Vorders, het geen'er gezegd word, dat wy boeken hebben, die in het Latyn beſchreeven zyn, waar in de Mahometaanſche Godsdienſt genoegzaam onder den voet geworpen word, zal genoeg blyken in het* II^de^ Boek, *alwaar wy met zeer klaare getuygeniſſen zullen bewyzen, dat de meeſte van die Schryvers niet den Mahometaanſchen Godsdienſt, maar hunne eygene ſchimmen en ſchaduwen, hebben beſtreeden. Men zal den eenen met een grooten ophef en toeſtel zien bewyzen, te weeten tegen de Mahometaanen, dat God geen lighaam, maar een Geeſt, is; den anderen, dat de Duyvelen Gods vrienden niet konnen zyn, maar wel zyne vyanden: anderen wederom, dat de waſſchingen des lighaams niets konnen toebrengen tot de reynigheyd der ziele, en veele andere dingen meer, de welke van die zelve natuur zyn. Wanneer zy nu over deeze dingen met veel arbeyds en hevigheyds hebben geredentwiſt, zo meenen zy Mahomet wel uytneemend wederlegd te hebben, daar noch Mahomed, noch de Mahometaanen, immermeer in zodaanige meeninge en gedachten zyn geweeſt. Wat is anders, niet te weeten waar men het tegen heeft, en niet te bewyzen 't geen beweezen moet worden, zo dat het niet is? Dit is de verzierſelen zyner herſſenen als waare vyanden te keer gaan, ende* ſtryden te winnen, die'er niet zyn, *gelyk Philoſtratus aardig zegt van Cajus Caeſar. Het is bekend uyt Dion, Suetonius, en andere Schryveren der Roomſche geſchiedeniſſen, dat Cajus de vierde der Roomſche Keyſeren, gemeenlyk Caligula bygenoemd, als of hy eenen gantſchen oorlog zoude volvoeren, zyn leger in ſlagorde heeft geſteld op het ſtrand van onzen Oceaan, ende, na dat hy muurbreekeren en andere oorlogstuygen in orde hadde geſteld, ſchielyk gebooden heeft, dat de ſoldaaten ſchulpen zouden zoeken, en hunne ſtormhoeden en kleederen daar mede vullen, geevende die ſchulpen den naam*

van

van den roof des Oceaans, den welken men aan het Roomſche Kapitool en aan het Palatium verſchuldigd was. Zo hebben de Athenienzers de wapenen tegen de mieren, die het goud bewaarden, met vergeefſche pooginge opgevat. Zo vielen de oude Duytſchers met uytgetoogene zwaarden op de zee, als op een leger van vyanden, aan, naar de getuygeniſſe van Philo in zyn boek van de droomen. De Pſyllers, hebben tegen den zuyden wind de wapenen opgenoomen, gelyk Gellius verhaalt in zyn XVI. *Boek Op diergelyke wyze ſchynen my die Schryvers de krachten van hun verſtand niet tegen waare, maar tegen verzierde, vyanden met groot geweld in het werk te ſtellen, wanneer zy verzekerd zyn, dat zy de overwinninge in handen hebben, daar niemand hem beſchermt, en daar eenen roof van te haalen, die met hunnen toeſtel overeenkomt, nevens de toejuychinge van alle die geenen, die niet wyzer zyn, als zy, en blyde zyn, dat de waarheyd van den Chriſtelyken Godsdienſt zo uytſtekend tegen de Turken is ſtaande gehouden.*

Die hulpe, of hulpers, heeft de tyd in 't minſt niet noodig.

Men moet oprecht handelen, op dat wy onzen vyanden niet ten ſpot zyn.

XI. *Eyndelyk, dat zy zeggen, dat'er zo groote nuttigheyd niet ſteekt in de Arabiſche Taal, dat men veel moeyten en arbeyd om de zelven te leeren beſteeden moete (ten zy iemand voorgenoomen hebbe onder de Arabieren, of in de landen der Mahometaanen, te gaan woonen, alwaar het zo zeer noodzaaklyk is de Arabiſche taal te kennen, dat het niet verſtaan der Arabiſche woorden, die zo ſchielyk heen worden geſprooken, veele in het grootſte en het onvermydelykſte gevaar van het leven hebbe gebracht) is gemeenlyk eene uytvlucht van die geenen,*

die gantſch geen Arabiſch verſtaan: En hoe redelyk is het dat de zoodaanige oordeelen over de nuttigheyd van deeze taal? Deezen zyn het die met eenen grooten vrymoedigheyt uytroepen, dat de kenniſſe van deeze taal den Godgeleerden onnut is: En een party menſchen die de moeyte ſchuwen, en zig liefſt niet al te veel te doen willen geeven, zullen dat zeer lichtelyk gelooven willen, liever gelooven als onderzoeken. Zoo iemand beſtaat deeze taal aan te pryzen, aanſtonds zullen zy u, zo veel als of het het hoofd van Meduſa ware, dit antwoord van deezen of geenen man, die by hem in achtinge is, en met wiens gevoelen zy het houden, tegenwerpen: voornaamlyk in die landen, daar de menſchen genegen zyn tot partyſchappen en oneenigheeden in het ſtuk van Godsgeleertheyt, daar men alle dingen pryſt en veracht, naar dat men bemerkt, dat de zelve aangepreezen of verworpen worden van die geenen, de welke den naam van hoofden van die party hebben. Steekt'er dan gantſch geen nuttigheyd in de Arabiſche taal, gelyk veelen meenen? Ik zal niet zeggen, dan zyn die mannen wel zot geweeſt, die eenen zo vlytige naarſtigheyd tot het leeren en voortzetten van de zelve hebben aangewend, Pocock, Bochart, Erpenius, Golius, Caſtellus, Hottingerus, en anderen. Maar, konnen deeze woorden uyt de mond van eenen Godgeleerden komen? Waar van daan ontfangen zo veele moeylyke plaatſen, zo veele woorden, die maar eens gebruykt worden, de welke de Jooden zelve bekennen niet te verſtaan, in Job, in de Profeeten, in andere boeken van de H. Schrift hun licht, als uyt de Arabiſche taal? Uyt de Woordboeken, zeggen zy, kan men de betekeniſſe van alle de woorden haalen, welke Woordboeken veele in getal gevonden worden. Maar deeze verſcheelen zo veel van malkanderen, en worden dikmaals gedwongen zich naar de onderſtellingen en de meening der Schry-

Schryvers te ſchikken, *dat zy, met malkanderen vergeleeken zynde, den leezer onzekerder maaken, als hy van te vooren was. De Woordboeken der Jooden, waar uyt nochtans de eerſte woordboeken, die den Chriſtenen in handen zyn gekoomen, hunnen oorſprong hebben, zullen in het uytleggen van die woorden, waar van de betekeniſſe zo niet overal voorkomt (want van zoodaanige handel ik voornaamlyk) getuygen, dat het woord waar van men de betekenis zoekt in den Targum, of Chaldeeuwſche overzettinge, aldus vertaald word, maar dat hun meeſter gezegd heeft, dat de betekeniſſe van dit wortelwoord overeenkomſte heeft met een andere, waar van het niet verſchilt, als door verzettinge van eene letter, maar dat zyn vader gemeend hadde, dat'er eene zoodaanige kracht in dit woord ſteeken moeſt om het geen'er voorgaat, en zoo voort. De Chriſtenen, dewyl zy veele behulpmiddelen hebben, de welke de Jooden miſſen, als de oude Griekſche overzettingen (waarlyk eenen uytſteekenden ſchat) en de kenniſſe der Samaritaanſche, Syriſche en Arabiſche taale, bedienen zich van de zelve; en, by aldien zy eenig woord op de grenzen van Paleſtina, gelyk het nu door het Oude Verbond alleen bepaald is, niet vinden, zo zoeken zy het zelve in de landſchappen, die 'er het naaſte by zyn gelegen, waar van het zeker is dat de taal in honderden van andere woorden, die meer bekend en zekerder zyn, met de Hebreeuwſche over eenkomt. Op deeze wyze, zo'er maar een eenig boek in de Nederduytſche taal geſchreeven overig was, en de taal voor de reſt dood was, zonden wy in het onderzoeken van de betekeniſſe der woorden ons niet moeten bedienen van de taal der nabuurige Hoogduytſcher? Men werpt ons tegen dat dit niet zeker gaat, dat dikmaals in de taalen der nabuurige volkeren eene en de zelve woorden geheel en al verſcheydene betekeniſſe hebben, en dat het derhalven niet*

volgt, dat, indien dit woord by den Arabieren dat betekent, het voor deezen ook by den Hebreen van de zelve betekeniſſe zy geweeſt. Ik ontkenne het niet. Laat het niet zeker zyn, het is ten minſte waarſchynlyk: en by aldien zy my een woord mochten geeven, het welk in de taalen der nabuurige volkeren iets byzonders mochte betekenen, ik zal'er hun wederom honderd andere geeven, waar in de woorden en de betekeniſſen der woorden over een zullen komen. Zo zy zeggen, dat dit niet zeker is, waar van daan zullen wy dingen krygen, die zekerder zyn? Wy moeten dan hier ſtil blyven ſtaan, en niet verder gaan, als tot het geen waarſchynlyk is, indien wy geen Wiskonſtige zekerheyd konnen erlangen. Maar, antwoorden zy hier op, alle deeze dingen, die uyt de vergelykinge der taalen, om de betekeniſſe der Hebreeuwſche woorden uyt te pluyzen, van geleerde mannen geſchreeven zyn, leezen wy; zo dat het niet noodzaaklyk zy de Arabiſche en andere taalen daarom te leeren, en wy leezen ook de Schriften van de liefhebbers der Arabiſche taale, die de zelve hebben uytgelegd. Maar alles is tot noch toe niet uyt den grond uytgehaald, tot noch toe niet op eenen helderen dag geſteld: ende is het niet beter uyt zyne eygene oogen te zien, als met een blind geloof op het zeggen van anderen los te gaan? Maar het ſchynt dat de menſchen in deezen tyd zo vergenoegd zyn met den arbeyd van anderen, en met een ingewikkeld geloof ('t welk zy in den Roomſchgezinden wraaken) de ſtellingen van anderen zo na te volgen, dat, indien de geenen, de welke het onderzoek van hunne bekwaamheyd tot den Predikdienſt moeten ondergaan, ook niet over de Hebreeuwſche taal moeſten ondervraagd worden, het te vreezen zoude ſtaan, dat ook de kennis deezer taal gantſch verwaarloost zoude worden. Want wat zouden zy van noode hebben de zelve te leeren, indien de overzettingen

naauw-

naauwkeurig zyn en van de geleerdſte mannen voor goed gehouden worden? Ende dus gaan wy vaſt voort (vergeeft het ons, nakomelingen!) met ſnelle ſchreeden na die oude domme woeſtheyd, die wy voor eenige eeuwen gelukkiglyk ontworſtelt zyn. Het welk ik bidde dat God genadiglyk en goedertierenlyk van ons afwende. Meer zal ik hier niet by doen tot aanpryzinge deezer taale, om dat dit my te verre van myn beſtek zoude afleyden, en het zelve van andere zeer geleerde mannen overvloediglyk gedaan is, den welken indien de onzen geen gehoor hebben gegeeven, veel minder zullen zy my hooren.

XII. Ik kan echter in 't voorby gaan niet nalaaten eene zaak hier ter plaatſe aan te merken, dewyl de beſchouwing van den Mahometaanſchen Godsdienſt zelf my daar als met de hand na toeleyd, die, alhoewel ſteunende op zwakke en kranke gronden, zich nochtans in ſtaat houd en by na onwrikbaar blyft. Deeze naamlyk, dat de kleynachtinge der vreemde gewoontens en taalen, en der dingen, die daar van afhangelyk zyn, naamlyk der oeffeninge in de oudheeden en geſchiedeniſſen, mag gehouden worden voor eene van de voornaamſte oorzaaken, die het Mahometaanſch geloof onderſteunen, en te weeg brengen, dat zy de valsheyd hunner leere niet klaarblykelyker konnen erkennen, by aldien de Mahometaanen hun werk maakten van de Griekſche, en van de Latynſche taal, de ouden Hiſtorie-ſchryveren lazen, hunne gedachten zetteden op de kenniſſe der oude Aardbeſchryvinge en Tydrekeninge, den toeſtant der voorledene eeuwen trachten te leeren kennen, de boeken door de Wysgeeren der Heydenen, en door de onze, beſchreeven doorbladerden, of ik bedrieg my grootlyks, of den Alkoran zoude by hem wel haaſt in verachtinge komen, en de leere van den zelven zoude van geringe

waarde zyn, als die vergeleeken wierd met de overdeftige Schriften der Stoïsche en die van hunne andere wyzen, en het zoude bekend worden, aan wien als eerste uytvinderen de oorsprong van deszelfs fabelen moeste toegeschreeven worden. Wy hebben zelve ondervonden, hoe groote onwetenheyd in de Heylige Schriften, hoedaanig een jok van menschlyk gezag het geweeten opgelegd, hoedaanig een bederf der zeden, in ons voortgebracht zy door het verwaarloozen van de kenniſſe der taalen en oudheeden. Doch, zo haast de Latynsche, Griekſche, en Hebreeuwſche Schryvers hebben begonnen uyt het ſtof opgedolven en geleezen te worden, en de eerſte eeuwen van het Chriſtendom met een nieuw licht zyn beſtraald (het welk wy de veertiende eeuw, dat is, den levens tyd van Franciſcus Petrarcha en zynen tydgenooten dank weeten) zo heeft men bevonden, hoe zeer wy veranderd waren en van hun verſcheelden, en onze voorouderen hebben het licht, 't geen door de Godlyke voorzienigheyd aangeſtooken was, nagevolgd, en met hun bloed (dewyl het hun op geen andere wyze door die geenen, die ons zo heerſchzuchtig regeerden, geoorloofd was) voor den nakomelingen den weg gebaand tot die ruſt en vrede, de welke wy nu genieten. Indien men de oeffeningen in deeze taalen en zaaken wederom mocht beginnen gering te achten, wie ziet niet hoe gemaklyk den weg tot ſchade en verval van onzen Godsdienſt zoude gebaand werde? De voorige tyden geeven ons oorzaak van bekommerd te zyn voor de toekomende. God zelf heeft ons noodzaaklyk doen zyn die oeffeningen, die ten eerſten opzichte den Chriſtenen zo noodzaaklyk niet ſcheenen, dewyl zelf de tydkundige merktekenen alleen waar van en de aanwyzinge van den tyd der komſte van den Meſſias, en de Vervullinge der voorzeggingen, en ook gevolglyk de waarheyd van het woord Gods zelf, afhangelyk

lyk zyn, vereyſſchen, dat men de Latynſche en Griekſche ſchriften leeze, op dat men eenen vaſten ſtaat op de tyden maaken moge, en aantoonen, dat'er reeds zo veele jaaren verloopen zyn, als de Profeeten voorzegd hadden. Hier toe doet zelf de kenniſſe der oude penningen het haare ook, waar van geleerde mannen beweezen hebben, dat zy een uytſteekend licht geeven en aan het oude en aan het Nieuwe Verbond; ook zyn'er noch andere diergelyke dingen, die men nochtans gemeenlyk meent dat gantſch niet nut zyn voor iemand, die een Godgeleerde wil worden. Doch dit zy in het voorby gaan.

XIII. *Nu is'er noch overig, dat ik'er ten opzichte van my zelf wat by doe, en den Leezer verzoeke, dat hy deezen mynen arbeyd, dien ik beſteed heb, hoedanig die ook moge zyn, niet ten kwaade duyde. Myn voorneemen is niet geweeſt den Mahometaanſchen Godsdienſt (dien ik vervloek) te bewimpelen of te blanketten, veel min voor te ſtaan, of te beweeren. Het zy verre. Die zodaanig een vonnis over my zoude willen vellen, zoude my waarlyk groot ongelyk doen, en van de waarheyd grootelyks afwyken. Ik heb de zaak der Mahometaanen, zo ik de waarheyd wilde ſchryven, in veele dingen, die hun valſchlyk ten laſte worden gelegd, moeten voorſpreeken. Indien iemand liever verbreyden wil die logenen, die, hoewel op gantſch geen goeden grond ſteunende, ten opzichte van de Turken verhaald worden, in dier voege dat zy botkoppen, en ezels, en Duyvelen worden genoemd, liever als de zelve met my verwerpen, ik mag het wel lyden, alle dagen meer en meer ondervindende, dat de Waereld bedroogen wil zyn, en door vooroordeelen geregeerd word. Maar ik, verſcheydene verhandelingen van de Mahometaanſche Godgeleerdheyd*

machtig geworden zynde, ende wel zodaanige, die in groote achting, en van de allerberoemdſte mannen gemaakt zyn, (onder welke dit het kortſte is; en in eene genoegzaam nette orde beſchreeven) heb van my zelf niet konnen verkrygen, dat ik het zelve de Chriſten waereld zoude onthouden, met Ovidius bekennende, dat ik verſchooninge in plaatſe van lof verzoeke, zullende overvloedig gepreezen zyn, zo gy, o leezer, my niet veracht. *Zo'er iets mochte zyn, 't geen tegen de allerheyligſte leere, die onder ons aangenoomen is, ſtrydig zyn mochte, 't geen den zwakken eenen billyken aanſtoot zoude konnen geeven, het zy als niet geſchreeven. Zo ik mag gedoold hebben, legt myne gedachten niet ten ergſten uyt, en, gelyk de zeer beroemde diehter der Perſiaanen Nazami, in het boek* van de minnaryen van den Koning Kofroës en van Schirin, *belaſt*, Reynigt alles wat gy aanraakt, even als het water.

Vorders moet men indachtig zyn, dat ik doorgaans volgens het gevoelen der Mahometaanen ſpreeke, gelyk wanneer ik Mahomet, Salich, Dulkephel, en anderen Profeeten noem, en als ik zeg, dat Mahomet geen twee Mariaas, naamlyk de zuſter van Moſes en de moeder van Chriſtus, de eene voor de andere heeft genoomen, en andere diergelyke dingen meer. Want van het gevoelen van Mahomet kan ik niet verzekerd zyn, als uyt deſzelfs ſchriften. Ende daar uyt blykt het niet klaar, dat Mahomet de eene voor de andere genoomen hebbe. Ten minſte meen ik, dat men het een Mahometaan, die het zelve ſtyf en ſterk loochende, niet volſtrekt zoude konnen bewyzen: ik wenſchte wel dat het geſchieden konde, dewyl dit alleen een volkome bewys zyn zoude, dat de Alkoran een verdichtſel van een menſch is, waar van ik en alle Chriſtenen met my volkomen overtuygt zyn, en dus zoude ik gaarne zien, dat men de Mahometaanen daar

van

van konde overreden, op dat zy zich tot het licht des Euangeliums mochten begeeven. Alle welke dingen van my gezegd en geſchreeven zyn, op dat men des te voorzichtiger en met meerder overleg de zaak leere behandelen, en niet met getal, maar met gewicht, van redenkavelingen te voorſchyn kome. Want, zo wanneer de Mahometaanen zien, dat een ſtuk, waar aan de onzen meenen dat veel gelegen is, van ons niet vaſt en bondig kan beweezen worden, zo ſcheppen zy daar moed uyt, en meenen, dat zy de reſt ook zeer lichtlyk krachtloos zullen konnen maaken. By aldien ik nochtans ook hier in mochte gedoold hebben, en op eene vriendelyke wyze daar over vermaand worde, of in het openbaar, of in het byzonder, ik zal daar naar luyſteren, alleen maar hier op uyt zynde, dat deeze en andere vruchten myns arbeyds mogen ſtrekken tot zegepraal van de waarheyd en van het Euangeliſch geloof, en tot het laatſte eynde van alle onze daaden, naamlyk, de eere van den eenigen en alleen waaren God, den Vader, den Zoon, en den Heyligen Geeſt. In Utrecht, den eerſte dag van de maand Junius M. D. CCXVIII.

KORT BE-

KORT BEGRIP

DER

HOOFDSTUKKEN

VAN HET

EERSTE BOEK

Hoofdſt.		Bladz.
I.	Behelzende eenige algemeene zaaken omtrent het geloof en de verdeelinge der dingen, die te gelooven en te doen ſtaan.	1
II.	Van het Geloof in God.	4
III	Van de Engelen.	8
IV.	Van de Godlyke Boeken.	11
V.	Van de Gezanten Gods.	18
VI.	Van den Jongſten dag.	33
VII.	Van het beſluyt Gods.	44
VIII.	Van de Godsdienſtige Waſſchingen.	47
IX.	Van de Gebeden.	61
X.	Van de Aalmoeſſen.	71
XI.	Van het Waſſen.	78
XII.	Van de Bedevaard na Mekka.	81

KORT

KORT BEGRIP
DER
HOOFDSTUKKEN
VAN HET
TWEEDE BOEK.

Hoofdst.		Bladz.
I	Voorrede.	
II.	Of de Mahometaanen gelooven, dat een ieder in zynen Godsdienst zalig kan worden. . . .	95
III.	Of zy gelooven, dat God lighaamlyk is. .	103
IV.	Van God, als oorzaak van het kwaad. .	108
V.	Of zy Venus eeren.	111
VI.	Of zy alle geschapene dingen aanbidden. .	117
VII.	Of zy Gods voorzienigheyd ontkennen. .	119
VIII.	Of zy gelooven, dat God voor Mahomet bid.	120
IX.	Of zy ontkennen, dat'er eene Hel is. .	123
X.	Waar zy hun aangezicht, onder het bidden, na toe wenden.	124
XI.	Of zy meenen dat de zonden, door het veelvuldig wasschen van het lighaam, weg genoomen worden.	126
XII.	Of zy gelooven, dat de Duyvelen vrienden van God en van Mahomet zyn. . . .	129
XIII.	Of de Engelen vrouwspersoonen zyn. . .	133
XIV.	Wat de Mahometaanen gelooven van den staat der Zalige Engelen.	134
XV.	Of de Duyvelen hooren. . . .	138
XVI.	Of de Mahometaanen met Origenes gelooven, dat alle de Duyvelen zalig zullen worden. . .	139
XVII.	Van het Mahometaansch Paradys, en van de hoogste gelukzaligheyd na dit leven. . .	141
XVIII.	Of de Vrouwsperzoonen in het Paradys zullen komen.	146
XIX.	Of de Mahometaanen na Mekka gaan, om het graf van Mahomet te bezoeken. . . .	148
XX.	Of Maria, de H. Maagd, in den Alkoran de zuster van Moses genoemd word. . . .	150
XXI.	Van Haman, die met Pharao op eenen en zelven tyd geleefd heeft. . . .	154

Hoofdſt.
XXII. Of Mahomet ontkend heeft, dat Jeſus geſtorven is. 158
XXIII. Van Maria, die zwanger geworden zoude zyn door het eeten van de vrucht der Palmboomen. 159
XXIV. Of de honden voor reyne dieren van den Mahometaanen gehouden worden. . . 160
XXV. Of zy meenen dat het geoorloofd zy het Verbond met den ongeloovigen te breeken. . 163
XXVI. Zekere plaats van den Alkoran, die kwaalyk verſtaan word, uytgelegd. . . 164
XXVII. Van Moſes door Pharaö opgevoèd. 166
XXVIII. Of'er in den Alkoran geleezen word, dat Mekka in het Ammonitiſche land gelegen is. 167
XXIX. Of'er in den Alkoran geſchreeven is, dat Mahomet heeft konnen leezen. . . 169
XXX. Eene andere plaats van den Alkoran word onderzocht. 170
XXXI. Of in den Alkoran in 't geheel geen gewag gemaakt word van God den Schepper of den onſterflyken. 173
XXXII. Of de Schryver van den Alkoran den Mahometaanen heeft toegelaaten zo veele vrouwen te trouwen, als zy konnen onderhouden. . . 174
XXXIII. Wat zy ſtellen omtrent de waſſchinge des aangezichts. . . . 180
XXXIV. Wat zy van Moſes gelooven. . . 181
XXXV. Van het getal de Profeeten volgens het gevoelen van Mahomet. . . . 181
XXXVI. Van de Scheppinge des menſche uyt eenen bloedzuyger. 182
XXXVII. Van de onſterflykheyd der ziele. . . 183
XXXVIII. Of Mahomet geleerd heeft, dat allen, die van den vyand gedood zouden worden, of den vyand zouden dooden, in den Hemel overgebracht zoude worden. . . . 184
XXXIX. Van de duyf, die Mahomet in 't oor luyſterde. 187
XL. Of zy gelooven, dat'er meer Waerelden zyn. 190
XLI. Of Mahomet de plechtigheyd der beſnydinge van den Hebreeuwen ontfangen heeft in zynen tyd. 194

IN DEN NAAM VAN GOD DEN BARMHERTIGSTEN.

I. HOOFDSTUK.

Behelzende eenige algemeene zaaken omtrent het geloof en de verdeelinge der dingen, die te gelooven en te doen ſtaan.

Lof zy God, die ons geleyd heeft tot het geloof, en die het zelve geſteld heeft tot een zegel van den ingang in het Hemelſch Paradys, ende tot een ſcheydſel tuſſchen ons en de eeuwige verblyvinge in de helle. Doch de gunſt Gods en de vrede zy over Mahomet (den beſten der menſchen, den (*a*) leydsman, die de zynen op den rechten weg beſtuurt) ende

(*a*) *leydsman*) De eerſte, die Mahomet met dezen naam van *Leydsman* heeft vereerd, is geweeſt *Abubeker*, de vierde der geenen, die in dien tyd het Mahometaanſch geloof hebben omhelſd.

over zyn geſlagt nevens zyne zeer roemruchtige (*a*) bondgenooten ; dat dezelve eeuwigdurigh zy en altyd aangroeye tot in alle eeuwigheeden.

Hier begint de beſchryvinge van het geloof en de uytlegginge van het zelve.

Men moet weeten, dat het geloof het eerſte is van de gronden onzer Godsdienſt, gelyk gezegd heeft de Profeet Mahomet, dien God wel wille en heyl op allerleye wyze mildelyk ſchenke : „ (*b*) Het Mahome-

„ taanſch

(*a*) *bondgenooten*) Verſtaat door deezen naam Abubeker, Omar, Othman, Ali, die na hem gevolgd zyn, en anderen, die van deezen Schryver hier na in het v.de Hoofdſtuk met naame opgeteld worden.

(*b*) *het Mahometaanſch geloof*) Dit is een algemeene naam (alhoewel zommigen den zelven neemen voor het *Geloof* in eenen breeden zin genoomen) die het beſchouwende en oeffenende deel der Godgeleerdheyd, dat is, alles wat'er te gelooven en wat'er te doen ſtaat, behelſt. Het beſchouwende deel nu word gemeenlyk genoemd *Imán*, dat is, *Geloof*, het oeffenende *Dien*, dat is, *Godsdienſt*. Het eerſte word verdeeld in 6. deelen. 1. *van God.* 2. *van de Engelen.* 3. *van de Godlyke Boeken.* 4. *van de Profeeten.* 5. *van den laatſten dag.* 6. *van Gods beſluyt.* Het laatſte in 5. waar van het 1. handelt van *de heylige waſſchingen.* 2. *van de gebeden.* 3. *van de aalmoeſſen.* 4. *van de vaſten-*

„ taansch geloof steunt op vyf gronden, waar
„ van de eerste is de belydenisse ten opzichte
„ van God, dat'er maar alleen is een waare
„ God, en dat Mahomet zyn gezant is; de
„ tweede de gezette onderhouding der (*a*) ge-
„ beden, de derde, het geeven van tienden of
„ aalmoessen, de vierde, het vasten in de
„ maand Ramadan, de vyfde, de reyze na
„ Mekka, welke ieder een doen moet, die
„ zich daar na toe op weg kan begeeven. Dit
nu is die belydenisse, welke wy geloof noe-
men.

Het eerste dan, 't geen'er vereyscht word van eenen Mensch, die daar toe bekwaam

vastendagen. 5. van de reyze na Mekka. Deeze orde houd onze Schryver, als ook de twee met de hand-geschreevene Geloofs-begrippen, die te vinden zyn in de Boekzaal van Amsteldam, nevens de geene, die ik bezit, zynde de zelve door verscheydene Schryveren zo in het Arabisch, als Persisch, beschreeven.

(*a*) *gebeden*) Hy maakt hier geen gewag van heylige wasschingen, waar van hy nochtans handelt voor het Hoofdstuk van de gebeden, om dat zy de wasschingen aanzien, als iets dat vereyscht word voor de gebeden, en dat by de zelve gevoegd moet worden.

is, beſtaat hier in, dat hy (*a*) geloove eerſtelyk in God, ten tweede in zyne Engelen, ten derde in deſzelfs Boeken, ten vierde in zyne gezanten, ten vyfde in den laatſten dag, ten zeſde en laaſte in het beſluyt van den Allerhoogſten God omtrent het goed en kwaad. Doch het geloof beſtaat daar in, dat iemand in zyn gemoed overtuigd zy van de waarheid dier zaaken, maar de belydeniſſe met den mond geeft het bewys van het zelve door uiterlyke kentekenen.

(*a*) *geloove enz.*) Deeze orde der zaaken, die geloofd moeten worden, welke zy en in dit kort begrip der Mahometaanſche Godgeleerdheyd en in andere gewoon zyn te volgen, hebben zy gehaald uyt den Alkoran *Surat* IV. *v.* 135. alwaar zy gebooden worden te gelooven *in God*, *in zyne Engelen*, *in zyne Boeken*, *in zyne gezanten*, *en in den laatſten dag.*

II. HOOFDSTUK.

Van het Geloof in God.

Het Geloof in God is een waare erkenteniſſe, die in het gemoed plaats heeft, ende eene belydeniſſe met den mond; dat (*a*) de

(*a*) de verhevene God waarachtig is, altyd blyvende, het wezen zelf, eeuwig zonder begin, en in eeuwigheid zullende blyven, in wien geen (*b*) figuur, of uiterlyke gedaante,

(*a*) *God*) Door God verſtaan zy een Wezen van een noodzaaklyk beſtaan. Zo zie ik, dat de uytlegger van zeker Boek, wiens Schryver is Borhaneddin Alzernouchi, zegt, *God is een naam van een Wezen, dat'er noodzaaklyk is.* Derhalven is *Allah* by hen ook een naam, die God alleen eygen is, en wezendlyk toekomt, gelyk by ons *Jehova.* Men hoore Schahaboddin Abulabas Ahmed in zyn met de hand geſchreeven Boek handelende van eenige Heylige Plechtigheeden, bladz. 155. *Voor den hoogſten God zyn 99. naamen, welke in drie ſoorten verdeeld worden. De eerſte ſoort heeft haare betrekkinge tot het wezen van God zelfs, en de naam van ALLAH alleen betekent het zelve volſtrektelyk. De tweede ziet op de eere en grootheyd van God, gelyk als* Koning, Groot, Machtig, Overwinnaar. *De derde ziet op de eygenſchappen, die God toegeſchreeven worden, als* Heer, Weldoende, Levendigmaakende, Bewaarende. Ziet eene lyſt van deeze naamen Gods in den tweeden druk van Hottingers Ooſterſche Hiſtorie, Bladz. 389.

(*b*) *geen figuur enz.*) Hier beginnen de eygenſchappen van God, die in de geſchreevene Perſiaanſche Vraagen en Antwoorden genoemd worden *ontkennende*, naamlyk, *wat God niet toekome*, en daar na volgen *de beveſtigende eygenſchappen*, wat God zy, gelyk als een, machtig, enz.

of plaats, of tyt is, die niemant nevens zig heeft, of die hem (*a*) gelyk is, die nog beweeging, of verandering, of overbrenginge, of affcheydinge, of verdeelinge, of vermoejinge, of verbreeking onderworpen is. Hy is geheel en al zuyver, een, eeuwig, leevende, (*b*) weetende, machtig, willende, (*c*) hoorende, ziende, ſpreekende, doende, ſcheppende, onderhoudende, kon-

---

(*a*) *gelyk*) Dit keurt Marraccius niet goed in de Mahometaanen, wanneer hy in het III^de^. Deel van den Voorlooper Bladz. 87. ſchryft, *deeze voorſtellinge is volſtrektelyk valſch; want God heeft zelf gezegd in het Boek der Scheppinge, Hoofdſt. 1. Laat ons menſchen maaken naar ons evenbeeld en gelykeniſſe.* Maar ik ben van gedachten, dat men wel zegt, dat'er niets God gelyk is. Wat is'er onder de eyndige en geſchapene dingen 't geen het oneyndige en ongeſchapene gelyk is? weshalven wy ook in de Heylige Bladeren geleerd worden, dat'er niemand God gelyk is, ſchoon wy menſchen het beeld Gods voor een gedeelte draagen. Ik wilde wel, dat men de manieren van ſpreeken der Mahometaanen zo naauw niet ziftede.

(*b*) *weetende, machtig*) *Alweetende, en Almachtig*, gelyk zy anderszins gewoon zyn te zeggen.

(*c*) *hoorende, ziende*) Verſtaat dit op eene *Gods betaamelyke wyze:* want de Schryver heeft van te vooren alle figuur en uyterlyke gedaante en beweeginge van God ontkend en afgezonderd.

konſtiglyk voortbrengende, levendigmaakende, ende doodende, het begin aan alle dingen geevende, allen doende (*a*) wederkeeren, oordeelende, beſluytende, beſtuurende, gebiedende, verbiedende, wel beſchikkende, en in dooling leydende, vergeldende, beloonende, ſtraffende, goedertieren, overwinnaar. Ende hy heeft eeuwige eygenſchappen in zyn Wezen van eeuwigheid tot in eeuwigheid, zonder affcheydinge of verandering, ende die eygenſchappen maken zyn Wezen niet uit, doch zyn evenwel van hem niet verſcheyden. Ende op deeze wyze is ieder eygenſchap met eene andere te zamen gevoegd, gelyk het leven met de wetenſchap, of de wetenſchap met de macht. Deeze eygenſchappen nu zyn het leven, de wetenſchap, de macht, de wil, het gehoor, het gezicht, de ſpraak, de eeuwigheyd, zo

(*a*) *doende wederkeeren*) Dat is, opwekkende. De opſtandinge is zo veel als eene wederkeeringe tot God. De manier van ſpreeken is uyt den Alkoran gehaald, waar in de opſtandinge ook genoemd word *de te gemoet kominge Gods*, Surat. VI: v. 30.

ten opzichte van het begin, als van het eynde, de werking, de ſchepping, de onderhouding, de voortbrenging, de konſtenaary, de levendigmaaking, de dooding, de eerſte voortbrenging der dingen, de weder te rug brenging of opwekking der zelve, de wysheyd, het beſluyt, de beſtuuringe tot het goede, de verleydinge tot het kwaade, de vergeldinge, de belooninge, de ſtraffe, de genade, en de overwinninge. Met deeze edele en koſtelyke eygenſchappen is de Hoogſte God begaaft, door de welke de geloovigen hem kennen; ende een ieder, die deeze eygenſchappen, of eene der zelve, ontkent, of aan de zelve, of eene der zelve, twyffelt, is waarlyk een ongeloovige. Bewaar ons, ô God voor het ongeloof!

III. HOOFDSTUK.

Van de Engelen.

Vorders om te konnen zeggen, dat iemand omtrent de Engelen gelooft die dingen, de

de welke men gelooven moet, zo word'er vereyscht eene overredinge van het gemoed en eene belydenisse met den mond ten opzichte van dat de Hoogste God dienaaren heeft, die Engelen worden genoemd, zynde reyn van zonden, na by God, die gedienstigheyd voor zyne geboden toonen, ende hem nimmermeer ongehoorzaam zyn. Deeze nu zyn dunne en fyne, heylige, uyt licht geschapene, lighaamen, die noch eeten, noch drinken, noch slaapen; ook zyn 'er onder hen noch mannen, noch vrouwen, ende zy hebben geen vleeschlyke begeerte, noch vader, noch moeder. Zy hebben ook verscheydene gedaanten, ende verrichten zaaken, die hun eygen zyn. Eenige staan, eenige hebben het lighaam benedenwaard geboogen, of zitten, of bidden ten diepste voor over gedooken God aan, andere zingen Gods lof en Geestelyke liederen, ofte pryzen en verheffen hem, of bidden God voor de menschen om vergeevinge der zonden. Eenige der zelven schryven de werken der menschen op, en bewaaren de menschen,

ende draagen den Troon Gods, of gaan daar om, en verrichten andere werken, die God behaagen. Maar het is noodzaakelyk in den zelven te gelooven, ſchoon al iemand de naamen en ſoorten der zelven niet weet, en de zelve met (*a*) liefde te omhelzen is eene van de noodzaaklyke voorwaarden van het geloof. Ende hen of eenen van de zelven te haaten is ongeloof. Maar, zo iemand zegt, dat'er wel Engelen zyn, doch dat'er onderſcheyd van kunne onder hen gevonden word, ofte zegt, dat'er Engelen zyn, en dat'er geen onderſcheyd van kunne onder hen word gevonden, maar nochtans dat hy in de zelven niet gelooft, noch hen bemint, dan moet hy voor eenen ongeloovigen worden gehouden.

(*a*) *liefde*) Zy groeten de Beſcherm-Engelen na hunne gebeden, keerende hun Hoofd na de rechte en na de ſlinke zyde, op deeze wyze, *Vrede zy u lieden:* Maar Marraccius in het IV.de. Deel van zynen Voorlooper Bladz. 14. ſchryft: *Daar na groet hy* (het volk) *aan zyne rechte hand, zeggende* Vrede over u lieden en de Barmhertigheyd Gods: *En op de zelve wyze zal hy aan de ſlinke hand groeten.* Doch hier in heeft hy eenen miſlag, want zy groeten het volk niet, maar de Beſcherm-Engelen.

den. Bewaar ons, ô God voor het ongeloof!

IV. HOOFDSTUK.

Van de Godlyke Boeken.

Het Geloof in de boeken Gods beſtaat hier in, dat wy in ons gemoed overtuygd zyn, en met den mond belyden, dat God treffelyke boeken heeft, welke hy van den Hemel af tot zyne Profeeten heeft laaten nederdaalen, welk nederdaalen (*a*) zonder

(*a*) *Zonder Scheppinge*) Lang en met groote hevigheyd heeft'er een verſchil onder de Mahometaanen in zwank gegaan over den Alkoran, of die geſchapen ware, of niet geſchapen. Zy, die zeyden, dat zy geſchapen is, ſcheenen naar het gevoelen van anderen het gezag van den zelven te verminderen, doch verweerden zich met verſcheydene redenen, onder welke is het uytdrukkelyk zeggen Gods *wy hebben den Alkoran geſteld*: Nu, dat geſteld is, dat zelve is ook geſchapen. Anderen waren van geheel andere gevoelens. Het veyligſte gingen die geenen, die, by de woorden van den Alkoran blyvende, zeyden, dat hy was *geſteld*, of *nedergelaaten*, en van de Scheppinge deſzelfs zweegen. Erpenius heeft Elmacin niet verſtaan, die in zyne Saraceenſche Hiſ-

der Scheppinge geſchied is, als zynde van eeuwigheit zonder voortbrenginge.

In de zelve worden begreepen Gods geboden en verboden, ende zyne Willekeuren, en beloften, en dreigementen, en de verklaaring van 't geoorlofde en ongeoorlofde, van gehoorzaamheid en wederſpannigheid, ende de kentekenen van vergeldinge, zo van loon als van ſtraf. Alle deeze boeken zyn het woord van den Hoogſten God zelf, 't welk met tongen geleezen, in boeken beſchreeven, (*a*) en bewaard word in

---

Hiſtorie Bladz. 138. ſchryft, dat Almamon de menſchen naauwkeuriglyk ondervraagd heeft, *wat zy geloofden omtrent de ſchepping van den Alkoran, en dat die niet beleed, dat hy geſchapen is, zwaarlyk is geſtraft geworden.* Erpenius vertaalt deeze woorden aldus: *Hy heeft het volk beproeft met eene ſpreekwyze van den Alkoran, zeer zwaarlyk ſtraffende die geenen, die de zelve niet uytſpraken.* Hy leeſt hier kwaalyk, en zo ook bladz. 146. en 147. Maar hy heeft zich bediend van een met de hand geſchreeven Boek, dat niet al te net verbeterd was.

(*a*) *bewaard word*) Zo beſchryft Algazali ook Gods woord, 't geen met tongen geleezen word, geſchreeven word op papier, en bewaard word in de herten, op dat het onderſcheyden werde van het andere woord Gods, dat eeuwig is en in Gods natuur zelf beſtaat.

in de gemoederen der menſchen. Doch dit woord Gods is onderſcheyden van die letteren en woorden : ende nochtans worden deeze letteren en woorden het woord Gods genoemd door eene overgebrachte manier van ſpreeken, om dat zy het waare woord Gods betekenen. Op de zelve wyze, gelyk ons woord genoemd word, 't geen ons waare woord betekent, gelyk de Dichter zegt:

Immers is de ſpraak in het hert;
Maar de tong is aangeſteld, als een
aanwyzer van het hert.

Maar Godt weet deeze dingen 't beſt.

Deeze boeken zyn honderd en vier in getal, waar van'er de Hoogſte God (*a*) tien heeft

(*a*) *tien*) De zeer beroemde Hottinger in zyne Ooſterſche Hiſtorie bladz. 22. ſchryft uyt Keſſëus, dat'er XXI. Boeken aan Adam zyn afgezonden. Maar de Mahometaanen, welken ik gezien heb, verhaalen maar van X. Ook zegt Keſſëus op de aangehaalde plaatſe niet, dat'er XXI. Boeken afgezonden zyn, maar dat God in de eerſte nacht der maand Ramadan aan hem heeft afgezonden XXI. *bladen* of *tafelen*, en doet'er aanſtonds by; *dit is het eerſte Boek, 't welk de hoogſte God aan Adam heeft afgezonden.* Ook brengt

heeft laaten neder komen aan Adam, vyftig aan Seth, dertig aan (*a*) Idris, tien aan Abra-

---

brengt Marraccius in den Voorlooper van den Alkoran Bladz. 80. uyt eenen Arabiſchen Schryver deeze woorden voort : *God heeft Adam gezonden, op dat hy zynen volke zoude verkondigen, ende heeft hem van den Hemel eenentwintig Boeken overgeleverd.* Doch, indien hy de Arabiſche woorden daar by hadde geſchreeven, zo zoude men konnen oordeelen, of aldaar *Boeken* of *tafelen* ſtond. Het is waarſchynlyk, dat dit van die 21. bladen of tafelen verſtaan moet worden, die niet meer dan een Boek uytmaaken, want elders tekent Marraccius meer dan eens aan, dat'er alleenlyk 10. Boeken aan Adam van den Hemel afgezonden zyn : ende dit is een doorgaand gevoelen van alle de Mahometaanen.

(*a*) *Idris*) Zo noemen zy Enoch. De zeer vermaarde Druſius in Henoch Hoofdſt. 17. meende, dat dit voortgekomen was uyt *Atlas*, om dat Eupolemus het daar voor houd, dat Enoch en Atlas een en dezelve zy geweeſt. Ik heb zekere kleyne Turkſche Verhandelinge, die met de hand geſchreeven is, *over de Profeeten Idris en Georgius*, waar in wel uytdruklyk ſtaat, dat de eygene naam van Idris geweeſt is *Ouchnouch*, 't welk hoe na het by *Enoch* kome, ieder een zien kan. Deze, dewyl hy een zeer ervaaren kleermaaker zynde, en ieder dag eenen langen tabbaard opmaakende, onder zyn werk dikmaals dat *Lof zy God* herhaalde, was daarom met den Geeſt van Wysheyd en van Profeſye van God begiftigd : ende om zyne Wysheyd *Idris* genoemd. In myn met de hand geſchreeven *Chronyk* word hy

braham, een aan Moſes, 't welk behelſt de (*a*) vyf boeken van Moſes, een aan Iſa (Jeſus,)

---

hy gezegd 365. Jaaren geleeft te hebben, ende, dewyl de menſchen voor zynen tyd niets als oſſenhuyden gebruykten, dat hy de eerſte van allen Tabbaarden en Broeken zoude hebben genaayd, oorlog gevoerd, en eyndelyk levendig in den Hemel opgeklommen zyn. De dag zelf word aangetekend door *Abdalla Mahomet*, die God aldus in zyne verzameling van gebeden aanſpreekt, *ô Gy, die Idris in den Hemel opgevoerd hebt, den tienden dag der maand Moharram!*

(*a*) *Vyf Boeken van Moſes*) Ja, zal iemand zeggen, erkennen de Mahometaanen, dat de Vyf Boeken van Moſes, en de Pſalmen, en de Euangelien, Boeken van God ingegeeven zyn, waarom verwerpen zy dan de redenkavelingen en beſluyten, welke men daar uyt haalt? Maar, zy verſtaan daar door niet onze Boeken, doch die oude, welke zy verzieren, dat van den Jooden en van ons bedorven, en nu niet meer in wezen zyn. Alleen leezen zy noch in het byzonder de Pſalmen van David in het Arabiſch en Perſiſch, en wel volgens de overzettinge uyt onze Boeken, waar by de gebeden en gezangen van Moſes, Jonas en anderen gevoegd zyn: ook is'er onder hen een Euangelie, 't welk uyt goede en kwaade Schriften te zamen geflanſt in het Arabiſch en Spaanſch met de hand geſchreeven te vinden is: echter meen ik niet, dat de Mahometaanen, immers niet alle zouden durven zeggen, dat die Boeken die rechte oude zyn: Onder de plaatſen, waar van zy ſchreeuwen dat de zelve bedorven zyn, is *Pſalm* 2: 7. *Ik heb*

ſus), het welk het Evangelie is; een aan David, en dat is het boek der Pſalmen; een aan Mahomet, 't welk de Alkoran is. Die deeze boeken verloochent, ofte aan de zelve, of een gedeelte der zelve, of een Hoofdſtuk of vaers of (*a*) woord uit de zelve twyffeld,

---

heb U gegenereert, alwaar zy zeggen dat geleezen moet worden *Ik heb U opgevoed*, welke woorden by den Arabieren alleenlyk maar door eenen Teſdid of Dageſch der Hebreeuwen, zynde eene verdubbelinge der Letter waar in de zelve komt, onderſcheyden zyn. Dus als'er Pſalm. 2. 7. gelezen word *myn Zoon*, zeggen ze dat men lezen moet *myn Profeet*, en dat'er Joh. 16 : 7. παράκλητος *voorſpraak* kwaalyk geleezen word in plaats van περίκλυτος, dat het zelve in het grieks is, 't geen Mahomet in 't Arabiſch betekent.

(*a*) *woord*) Naamlyk zy hebben zelf de woorden van den Alkoran geteld, ende daar uit is geſprooten eene zekere Alkoraniſche Maſora, die met de hand geſchreeven onder my beruſt. Daar uit leere ik, dat het getal der woorden van den ganſchen Alkoran 99464. is. Ja, dat meer is, ik zie, dat in de zelve dit getal van de letteren zelf opgemaakt is.

Elif.	48940.	*Ta.*	1204.
Be.	11480.	*Da.*	842.
Te.	10480.	*Ain.*	9409.
Tze.	1404.	*Gain.*	1229.
Zjim.	3322.	*Fe.*	9813.
Ha.	4138.	*Kaf.*	8099.

Cha.

feld, is zekerlyk een ongeloovige. Behoed ons, ô God! van het ongeloof.

B V. HOOFD.

Cha.	1503.	*Kef.*	10525.
Dal.	5998.	*Lam.*	33522.
Dfal.	4934.	*Mim.*	36922.
Re.	12206.	*Nun.*	26955.
Ze.	1680.	*He.*	17000.
Sin.	5999.	*Waw.*	25506.
Schin.	2115.	*Lamelif.*	4706.
Tzad.	2780.	*Je.*	25717.
Dad.	1682.		

Vorders wilde ik wel, dat men hier aanmerkte, dat'er op ieder woord en ieder vaers in diervoege acht gegeeven is, dat men gelooft, dat de woorden en vaerzen van den Alkoran niet te gelyk van God geopenbaard zyn en Mahomet overgeleverd, zo dat hy eene geheele Surat of Capittel op eene reys gekreegen hebbe; want Mahomet heeft zelfs wel duydelyk gezegd, dat maar alleenlyk de IX en CX Surat geheel aan hem van God te gelyk zouden overgeleverd zyn, de overige *Vaers voor vaers byzonder, of woord voor woord.* Weshalven het niet vreemd is, zo de eene zin van den Alkoran niet aan den anderen hangt, datmen dus dikmaals ganſch geen behoorlyke orde van zaaken, en geen zamenknoopinge ziet tuſſchen het voorgaande en 't volgende. Men leeſt zomtyds van eene en zelve Surat, dat een gedeelte daar van te Mekka, een gedeelte te Medina, van God aan Mahomet afgezonden is. By voorbeeld het 11de. en 12de. vaers van de XX. Surat worden gezegd te Medina aan Maho-

V. HOOFDSTUK.

Van de Gezanten Gods.

Het Geloof in de Gezanten Gods vereyscht, dat wy in het herte erkennen en met de

met overgeleverd te zyn, de overige te Mekka. Hier komt het van daan, dat eene en de zelve dingen zo dikmaal herhaald worden in den Alkoran, ende dat het van Mahomet zelf *het Boek der herhaalde woorden genoemd word*, Surat XXXIX. 23. Waar aan zommige leezers zich wel zeer ſtooten; maar dit word van den Mahometaanen toegeſchreeven aan de verſcheydenheyd der tyden en zaaken, de welke vereyſchten, dat deeze of geene woorden wederom geopenbaard wierden. Want zy willen dat de deeltjens van den Alkoran in den tyd van 23. jaaren uyt den Hemel zyn nedergedaalt, daar de vyf Boeken van Moſes en de Euangeliën, ieder geheel ende te gelyk den Menſchen medegedeelt zynde, zodaanige herhaalingen, als niet noodzaakelyk, ook niet hebben.

Maar zal iemand zeggen, mag men niet twyffelen aan een enkel woord van den Alkoran, daar andere Boeken van God afgezonden, gelyk de vyf Boeken van Moſes en de Euangeliën by den Mahometaanen voor bedorven worden gehouden? kan niet op de zelve wyze ook een enkel woord by den Alkoran toe-

de tong belyden, dat de Hoogſte God Profeeten heeft; zynde Gezanten uyt den menſchen tot de menſchen gezonden, die waarachtig zyn, den welken men geheel gelooven moet, die eenige dingen gebieden of verbieden, en de boodſchappen Gods aan den menſchen overbrengen, den zelven de inzettingen en regelen openbaaren, en hun verborgene dingen ontdekken, gelyk als Gods natuur en eygenſchappen en des zelfs werken, de wederopſtandinge, en weder opwekkinge, en de (*a*) ſtraffe van het

 graf,

---

toegedaan, of daar van afgenoomen worden? Zy antwoorden, dat God zelf belooft heeft, dat hy zorge voor den Alkoran zoude draagen, dat'er niets by of af zoude konnen gedaan worden, Surat xv. 10. maar dat de zorg voor de vyf Boeken van Moſes en voor het Euangelie van God aan den menſchen was overgelaaten. Zy bekennen echter, dat'er verſcheydene manieren van leezen zyn in den Alkoran: By voorbeeld Surat x. 22. voor *hy doet u lieden gaan* leezen eenige *hy verſtrooyt u lieden*. Surat. xiii. 38. las Ali *gelykeniſſen* in het meervoud, voor gelykeniſſe enz.

(*a*) *ſtraffe van het graf*) Dit is het zelve als de ſpreekwyze der Jooden *het ſlaan in het graf*. Twee Engelen Monkir en Nakir zullen den menſch in het graf leggende op-

graf, en de ondervraaginge, en 't onderzoek en (*a*) de ſchaal en de (*b*) brug ofte den weg (dien men op den laatſten dag moet betreeden) en (*c*) de vyver, en de voorſpraak en het Paradys met alle deszelfs vermaak-

---

oprechten, na dat hy met een nieuw leven zal zyn begiftigd, en zullen hem ondervraagen omtrent zyn geloof en Godvruchtigheyd en hem ſchuldig bevonden zynde ſtraffen. Zo zeggen de Mahometaanen: niet alle nochtans. De Motazaliten erkennen deeze ſtraffe van het graf niet. Onze Schryver legt de geloofsſtukken van den Mahometaanſchen Godsdienſt uyt volgens de *Sonniten*, *ofte die gezindheyd*, *welke doorgaans voor de rechtzinnige by den Turken word aangenoomen*, gelyk als ook Gazalius en die hem navolgen, doen.

(*a*) *de ſchaal*) Ziet het gevoelen der Mahometaanen over de zelve in de gemengde Aantekeningen van Pokok in zyn Boek genaamt de *Deur van Moſes*, bladz. 288. Op die ſchaal zullen de rollen van goede en kwaade werken gewoogen worden.

(*b*) *Brug*) Die uytgeſtrekt legt over de Helle, ſcherper is als een zwaard en fynder als een hair, de welke en vroomen en onvroomen moeten opgaan, in diervoege nochtans, dat de laatſte daar zullen afvallen in het daar onder leggende vuur.

(*c*) *Vyver*) Waar uyt de vroomen zullen drinken, als zy de brug zyn overgegaan, ſchoon zy noch in den Hemel niet zyn gekomen.

maaklykheeden, gelyk ook de Helle met haare ſtraffen. Doch de Profeeten zyn vry van (*a*) groote doolingen en zonden, en alle zyn zy (*b*) eenen en den zelven Godsdienſt te weten de Mahometaanſche aanklevende, alhoewel zy verſcheyden zyn geweeſt in hunne inzettingen. Deze zyn ook uytverkoorene uyt de ſchepſelen, vereerd met de aanſpraak van God en de neder-

(*a*) *Groote*) Clenardus, I. B. der brieven bladz. 47. *Alphakius kwam onlangs by na in gevaar van zyn leven, om dat hy in de ſchoolen gezegd had, dat'er ik weet niet in welken Schryver geſchreeven is, dat Mahomet wel nooyt gezondigd heeft, maar dat hy wel eene vergeeflyke zonde hadde konnen begaan, te weeten met eenen jongen eenen appel af te neemen joksgewyze, of op eene diergelyke manier.*

(*b*) *eenen en den zelven Godsdienſt*) Dit houden zy voor zeker, dat en Adam, en Noach, en Moſes, en Jeſus, en de andere Profeeten, den zelven Godsdienſt omhelſt hebben, dien Mahomet omhelsde. De Alkoran dringt dit doorgaans aan, ende de plaats uyt Surat. II. is bekend, alwaar van Abraham gezegd word, dat hy geen Jood was, geen Chriſten, maar een *oprechte Muſulman*. Joſef Ang. de la Broſſe in zyne Perſiaanſche Schatkamer vertaalt het, hy was *een Heydenſch Muſulman*, zeer kwaalyk en zonder eenigen zin.

daalinge der Engelen tot hun, ondersteund door openbaare wonderdaaden, welke tegen de gemeene orde der zaaken strydig zyn; gelyk als dat zommige de dooden weder in het leven hebben (*a*) gebracht, (*b*) gesprooken hebben met heesters, boomen, en andere

---

(*a*) *gebracht*) Zo word'er in myne Chronyk verhaald van den Profeet Dulkephel, die ten tyde van den Persiaanschen Koning Kaikobad geleeft heeft, dat hy dertig duyzend menschen uyt den dooden heeft opgewekt. In de Surat v. 110. word van Jesus gezegd, dat hy de dooden opgewekt heeft. Ook word'er verhaald van Mahomet, dat hy tusschen Mekka en Medina vervallende in de handen der Herderen, waar van de overste zyne dochter die gestorven was beweende, de zelve afgestorvene dochter weder in het leven hersteld heeft.

(*b*) *gesprooken hebben*) Gelyk Salomon, die de taalen der dieren verstond, en Mahomet, die reden gevoerd heeft met eenen Kameel, aan hem klaagende over de wreedheyd van zynen Heer: Ook word'er gezegd, dat eene gebraadene Schaapenbout, welke de Joodin Zaineb dochter van Hanthan Mahomet te eeten gaf, tegen hem gezegd heeft, *wacht u van my te eeten, dewyl ik met venyn besmet ben:* doch de Profeet had'er nu al een gedeelte van gegeeten: en men zegt, dat de kracht van dit zelve venyn lang daar na hem den dood zoude gedaan hebben.

dere onbezielde dingen, ende van de zelve (*a*) gegroet zyn, en zo (*b*) voorts : tot wel-

 ken

(*a*) *gegroet*) Mahomet zelf is van de ſteenen gegroet, en de boomen kwamen hem te gemoet. Ali de zoon van Abutaleb heeft verhaald, dat, wanneer hy buyten Mekka met Mahomet reyſde, de boomen hem een voor een gegroet hebben met deeze woorden, *Het gaa U wel*, *ô gezant Gods!* Men tekene hier in het voorbygaan aan, dat Mahomet van anderen niet heeft willen gegroet worden met zynen naam, *ô Mahomet*, maar *ô Profeet Gods*, of, gelyk hier, *ô Gezant Gods*. Ziet Surat XXIV. 64.

(*b*) *voorts*) Gelyk de Profeet Salich, die de Themoditen tot het geloof willende bekeren uyt eene zwarte ſteenrotſe eenen Kameel met een Kaſteel heeft voortgebracht, welke Profeet 30 jaaren lang door de velden heeft gaan dwaalen, tot dat hy eyndelyk van *Kaddar* gedood wierd : waar na het Kaſteel weder in de ſteenrotſe gegaan zynde verdweenen is. Zo deed Salomon den weg van een maand reyzens af binnen eene enkele uure, en door toedoen der Geeſten, die hem onderdaanig waren, heeft hy den Tempel van Jeruſalem, die van David begonnen was, volbouwd. Dus levert de voornoemde Chronyk dit verhaal op. De wondertekenen, welke zy aan onzen Zaligmaaker Jeſus toeſchryven, gelyk als dat hy vogelen uyt ſlyk maakte, welke wegvloogen (ziet Surat v. v. 110. het welke de Jooden ook even eens ſchryven in dat verfoeylyke boekjen dat de naam voert van Geſlacht-lyſt van Jeſus,) met eene en de zelve verw lakenen van allerhande kleur verſde, en

ken trap andere menſchen niet konnen geraaken. God heeft ook eene orde geſteld onder hen, volgens welke de een uytſteekender is, als de andere. In dier voege zyn die geene, die onder hen het amt van Gezanten bediend hebben, beter als die geen Gezanten zyn geweeſt, en die (*a*) nieuwe (*a*) in-

---

andere verzierde dingen meer, konnen geleezen worden in de aantekeningen van Sike (die een groot zieraad in zyn leven is geweeſt van de Hooge Schoole te Kambrids en van de Ooſterſche geleerdheyd) *over het onechte Euangeli der kintsheyd Jeſu C.* Abulfarajus in de *Hiſtorie der Mogendheeden* bladz. 166. verhaalt mede eenige wondertekenen van Mahomet.

(*a*) *nieuwe*) Alle die geenen, den welken zy meenen dat van God Boeken zyn overgeleverd, worden niet gehouden voor Schryvers van nieuwe inzettingen; ook niet alle die de aanleggers van nieuwe inſtellingen zyn geweeſt, hebben van God Boeken ontfangen. Noach, by voorbeeld, is onder de aanleggeren van eene nieuwe gezindheyd, maar hy heeft van God ganſch geen nieuwe Boeken gekreegen. Seth in tegendeel word gezegd van God Boeken gekreegen te hebben, maar hy word niet geteld onder de inſtelleren van eene nieuwe Wet of gezindheyd. Al het welk op dat het te onderſcheydenlyker verſtaan werde, zo zal ik uyt een handſchrift zynde een *kort begript der Godgeleerdheyd*, volgens

(*a*) inzettingen geleerd hebben beter, als die geene, welke zulks niet verricht hebben. De eerſte van allen is Adam geweeſt, de laatſte en uytſteekenſte Mahomet, den

---

gens het gevoelen der Schafes, dit volgende aantekenen. *Die geene uyt den Profeeten, die Godlyke Boeken opgelevert hebben, zyn acht in getal.* 1. *Adam.* 2. *Seth.* 3. *Idris, d. i. Enoch.* 4. *Abraham.* 5. *Moſes.* 6. *Jeſus.* 7. *David.* 8. *Mahomet, den welken allen God zegene. Doch die uyt den Profeeten aanleyders van nieuwe gezindheeden zyn geweeſt, zyn deze zes,* 1. *Adam.* 2. *Noach.* 3. *Abraham.* 4. *Moſes.* 5. *Jeſus.* 6. *Mahomet, dien het welgaa. Doch alle deeze gezindheeden zyn afgeſchaft door de gezindheyd van Mahomet, over den welken de gunſt Gods en de vrede zy; daarom is hy het zegel der Profeeten geweeſt en voortreffelyker dan alle anderen, en na hem zal geen ander Profeet volgen.*

(*a*) *inzettingen*) Op dat ik dit klaarder uytdrukke, zo moet men weeten, dat de Mahometaanen gelooven, dat de *Godsdienſt* van alle de Profeeten een en de zelve is geweeſt, ('t welk onze Schryver ook hier boven heeft bekend) dat is, die Godsdienſt, den welken de Mahometaanen belyden, den welken zy ook daarom noemen *den Godsdienſt der Profeeten.* Maar zy bekennen, dat Jeſus den zynen niet alles heeft gebooden, 't geen Mahomet gebooden heeft, en dat de laatſte andere *Wetten* of *inzettingen* heeft voor den dag gebracht. Ende zo is het met Moſes, zo met anderen.

welken, gelyk ook allen anderen, God goedgunſtig zy, en zegene. De voortreflykſte der (*a*) Schepſelen, en de naaſte aan de orde der Profeeten, is Abubeker geweeſt, daar na Omar, dan Othman, eyndelyk Ali, Na deezen volgen in orde van waardigheyd de zes hoogſtgeëerde metgezellen van Mahomet Talcha, Alzobeir, Saad, Seid, Abdor-

---

(*a*) *Schepſelen*) Zo zeggen de Turken, Arabiers, Tarters, Afrikaanen, en alle die van de Sonnitiſche gezindheyd zyn. Maar de Perſiaanen en alle die geene onder de Indiaanen die den Perſiaan onderworpen zyn, zyn van gedachten, dat Ali en deſſelfs geſlacht de uytſtekendſte der ſchepſelen, na Mahomet zyn geweeſt. In de vierde eeuw na Mahomet heeft men de Mahometaanen begonnen te onderſcheyden in *Schiiten*, die Ali houden voor den wettigen navolger van Mahomet (het welk wel het voornaamſte Hoofdſtuk is, waar in zy van den Sonniten verſcheelen; want het overige is van minder belang) en in *Sonniten*, die zulks van Abubeker zeggen. Deeze verdeeldheeden raaken meer de ſtaatkunde, als de Godgeleerdheyd: want zy, die de lyn van de Kaliefen van Bagdad trokken, gaven zich voor Sonniten uyt, die het hielden met den Vorſten van de mogendheyd der Bouiden, voor Schiiten. De Schryver van dit Boek is een Sonniet, 't geen ik van te vooren ook al gezegd heb.

dorrachman en Abu Obeida : en na de zelven de overige metgezellen van hem ; en na deezen de menſchen van die levens tyd waar in Mahomet, dien God zegene, gezonden is. De genade Gods zy over hen allen. Daar na volgen de wyzen, die (*a*) goede werken doen. Het getal der Profeeten loopt volgens zekere overlevering uyt op twee honderd en vier-en-twintig duyzend, maar volgens eene andere overlevering op honderd en vier-en-twintig duyzend. Onder de zelven hebben'er drie honderd en dertien het amt van Gezanten bediend, en die nieuwe inzettingen opgelevert hebben zyn zes, (*b*) Adam,

(*a*) *goede werken*) Door deezen naam worden betekend die geene, die met de daad uytwerken die dingen, welke zy anderen leeren, en wiens leven met hunne woorden overeenkomt. Met deezen eernaam word Algazali boven anderen gemeenlyk vereerd, als die in zyn gedrag zich zodaanig heeft vertoond, hoedaanig hy met tong en ſchriften heeft geleerd dat een Mahometaan zyn moet.

(*b*) *Adam*) De Mahometaanen zyn gewoon hem Profeet te noemen : ook ontbreeken'er geen onder de

de Chriſtenen, die het zelve doen. Epiphanius tegen de ketteryen bladz. 6. zegt van Adam, *want hy was een Profeet.* De geene nu, welken zy in hunne Hiſtorien met den naam van Propheeten gewoon zyn geweeſt te betekenen, luſt het ons kortelyk van Adam af tot Mahomet toe op te tellen. Deeze zyn de Profeeten, *Adam een landbouwer*, *Seth*, *Idris* (d. i. Enoch) *een kleermaaker*, *Noach een timmerman*, *Hud een koopman*, *Salich*, *Chidr* (deeze meent men dat Elias, of Eliſa, of Jeremias, geweeſt is; volgens anderen St. Joris,) *Loth*, *Abraham*, *Iſaak een Herder*, *Iſmaël*, *Jakob*, *Job*, *Bosheir*, *Dulkephel* (wiens waare naam was *Harfil*) *Joſef de Koning*, *Efraïm*, *Nun*, *Joſua*, *Schoaib*, *Moſes een Herder*, *Aaron*, *Jaſin*, *Elias een wever*, *Eliza*, *Ozair* (Ezras) *Daniël*, *Samuel*, *David een borſtharnaſſen-maaker*, *Salomon*, *Zacharias een timmerman*, *Jakja* (den welken in myn geſchreven Chronyk Herodes gezegd word gedood te hebben op aanraaden zyner Huysvrouw, weshalven zy Johannes den Dooper daar door ſchynen te verſtaan) *Iſa* (Jeſus) *St. Joris*, (deeze word gezegd gezonden te zyn tot de Niniviten, ofte inwoonderen der ſtad *Mouſul*) *Mahomet*, de laatſte der Profeeten. 't Geen wy verder van deezen uyt onze hand ſchriften zouden konnen bybrengen, gaan wy hier voorby, dewyl voor het zelve geen bequame plaats in de kanttekeningen is. Zy maaken ook gewag van de *Boeken van Daniël* en andere Profeeten, en zy halen wel eenige woorden daar uyt aan, nochtans houden zy de zelve niet voor Godlyke Boeken, waar van boven gehandeld is.

(a) Je-

dam, Noach, Abraham, Moſes, (*a*) Jeſus

(*a*) *Jeſus*) Het geen van onzen Heere Jeſus in myn meergemelte Chronyk ſtaat, is het volgende, *Iſa is de zoon geweeſt van Maria, die de dochter was van Imran uyt het Iſraëlitiſche volk : en hy is geweeſt een Gezant gezonden van den hoogſten God, die uyt den Hemel het Boek van het Euangelie tot hem heeft afgezonden. Hy is ook een Wetgeever geweeſt, en hy heeft de menſchen tot de gehoorzaamheyd Gods genodigt : ende, zo wanneer de Jooden hem trachtten te dooden, is hy ten Hemel opgenoomen.* De Schryver van de zelve Chronyk leyd de Geſlachtrekeninge van Chriſtus op deeze wyze af tot Adam zelf, en men kan daar in, gelyk veele dingen die tegen de tydrekening ſtryden, zo ook andere, die niet onnut zyn om te weeten, vinden.

1. *Jeſus.*	15. *Salmon.*	29. *Phalog.*
2. *Maria.*	16. *Abanân.*	30. *Schaleg.*
3. *Imran.*	17. *Imran.*	31. *Arphacſchad.*
4. *Mathan.*	18. *Daram.* (*Ram.*)	32. *Sem.*
5. *Philicos.*	19. *Amrou.*	33. *Noach.*
6. *Jehoſcha.*	20. *Káz.*	34. *Lamech.*
7. *Aſa.*	21. *Jehuda.*	35. *Methuſchalah.*
8. *Abia.*	22. *Jakob.*	36. *Idris*, (*Enoch.*)
9. *Rehabeam.*	23. *Iſaak.*	37. *Jered.*
10. *Salomon.*	24. *Ibrahim.*	38. *Mahaleil.*
11. *David.*	25. *Azer.*	39. *Kainan.*
12. *Eſche.* (*Jeſſe.*)	26. *Nachor.*	40. *Enos.*
13. *Oun.* (*Obed.*)	27. *Senig.*	41. *Seth.*
14. *Zjabaz.* (*Boaz.*)	28. *Argou.*	42. *Adam.*

Wacht

Wacht u, Lezer, dat gy deeze misrekeningen in den tyd en deeze doolingen niet toeschryft of aan Mahomet, of aan alle de Mahometaanen. Want Mahomet heeft deeze geslachtrekeninge nergens voor den dag gebracht; en de Arabieren zelf zyn over veelen uyt het getal van deezen niet eens. Zy leyden den naam van Messias, dien Mahomet in den Alkoran aan Christus geeft, hebbende dit geleerd van zynen Jood, niet af van *Zalven*, maar van zeker wortelwoord daar een ander woord van voortkomt, 't geen betekent *eenen reyziger om des Godsdienst wille*, betekende, het woord *Messias* zo zy meenen even het zelve. Kesseus zegt wel uytdruklyk: *Jesus was een Godsdienstig reyziger*. Andere zeggen, dat van zeker woord, 't welk met de hand wryven en behandelen betekent, het woord *Messias* afgeleyd is, om dat Jesus de menschen in verkens verkeerd heeft, met zyne hand over hunne aangezichten te laaten gaan. Zo ziet men, hoe blind zy zyn in den waaren oorsprong der Hebreewsche woorden. Van diergelyken aart is de doolinge der zelven, wanneer zy schryven dat Abrahams naam eerst geweest is *Ibnrahiem* d. i. *Barmhertige Zoon*: want men moet weeten, dat zy zo wat hebben hooren zeggen van de veranderinge van Abrahams naam. Zo beuzelt ook *Abnlkasem Abdorrachmin* in zyne geschreevene aanmerkingen over de eygene naamen van den Alkoran, *Hoofdst.* 3. zeggende, dat Sara van te vooren *onvruchtbaar*, *niet baarende*, was genoemd. Vorders, dat Jesus na zynen dood is opgenoomen in den tweeden Hemel, daar Mahomet hem gezien heeft, wanneer hy in den nacht *der Hemelvaart* de Hemelen doorzocht, word in een zeker geschreeven Boek, 't geen onder my berust, verhaald: Toen heeft hy Adam ook en

Ismaël

GENEALOGIE van MOHAMMED

van JSMAËL de Zoon van ABRAHAM den PATRIARCH afgeleyd nade OVERLEVERINGEN DER MOHAMMETAANEN

1. Ismael 2. Kedar. 3. Selam. 4. Jesjab. 5. Hemaisa. 6. Jasc. 7. Ader. 8. Ad. 9. Ednan van beroemde Schoonheyd. 10. Moad, een Strydbaar Veltheer en vyand der Jooden 11. Nizar, wiens baniere Zy nog roemen te bezitten. 12. Modar. 13. Eljas. 14. Medrike 15. Chazaima. 16. Canane. 17. Nodar. 18. Malic, vermaart door zyn Prophetien. 19. Phahir. 20. Galib. 21. Loway. 22. Kaab.

van Kaab gaat op dese wyse de Voortgang

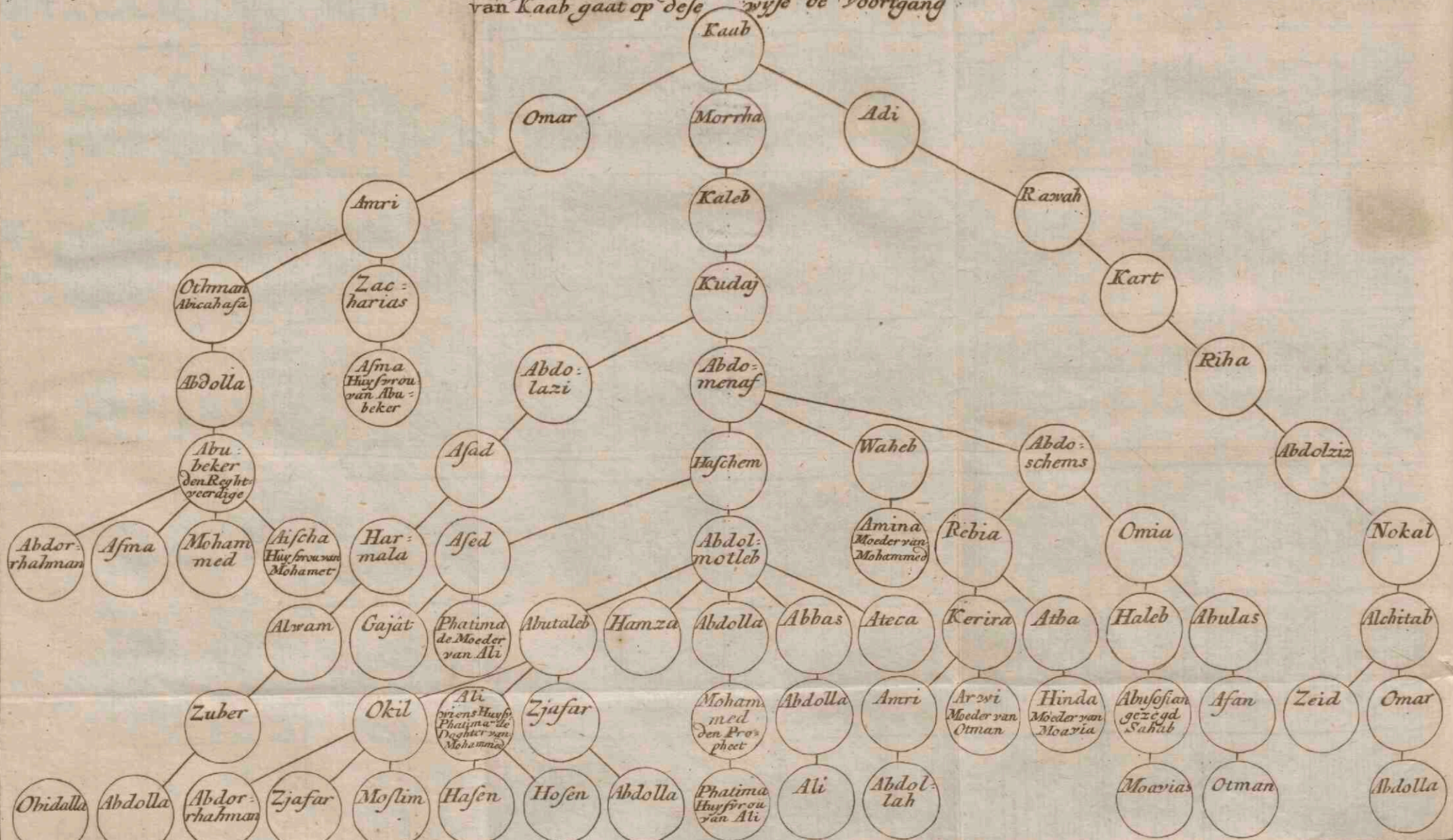

ſus en (*a*) Mahomet : God zegene hen allen , en zy hun allen genadig ! Dat iemand dit

---

Iſmaël in den eerſten Hemel gezien, Abraham in den derden , in den vierden Idris , of Enoch enz. Andere nochtans ſtellen deezen in eene andere orde. Warnerus heeft uytgegeeven een kort begrip van die dingen , welke de Mahometaanen van Jeſus gelooven ; ook is'er een ontwerp van een gebed , van Jeſus ingeſteld , 't geen verſchilt van het Euangeliſche by Matth: 6. 9. in het Arabiſch en Latyn uytgegeeven door Seldenus in zyne Aanteken. op de Oorſpronkelykheeden van Eutychius bladz. 58. Eyndelyk toont Marraccius *in de wederlegginge van den Alkoran bladz.* 219. uyt verſcheydene plaatſen van Arabiſche Schryveren dat'er onder de Mahometaanen eene gezindheyd is , die Jeſus voor eenen God houd , en gelooft , dat hy komen zal om het menſchelyk geſlacht ten jongſten dage te oordeelen , van welke gezindheyd de voornaamſte geweeſt is Ahmed Ibn Hajet , een van de Motazeliten.

(*a*) *Mahomet*) Het kleyn beſtek der aantekeningen laat niet toe , dat men hier het leven van Mahomet naar eyſch verhaale. Doch , dewyl in myn Chronyk , die ik gekreegen heb in de verkoopinge der met de hand geſchreevene Boeken van Golius , het leven van Mahomet kortelyk in de Turkſche taal beſchreeven gevonden word , en naderhand my ter hand is gekomen eene Latynſche overzettinge van die Chronyk door dien zelven Golius opgeſteld , zo zal ik hier , de overzettinge van Golius volgende , de plaats in het Nederduytſch den Lezer doen zien. *Na dat'er veertig jaaren verloopen waren van de*

regee-

dit getal weete, word niet vereyscht als eene voorwaarde van het geloof, maar het is

regeering van de Koning Anuschirwan den regtveerdigen, zo is gebooren de Prins der Profeeten, de Heer Mahomet Mustafa, roemruchtiger gedachteniſſe. Zyne gewenſchte geboorte heeft der Waereld aangelicht op den XII^de. dag van de maand die genaamt word Rabia de eerſte, zynde de tweede der weeke. Doch na verloop van veertig jaaren zyns ouderdoms heeft hem de Geeſt der Godheyd aangeblaazen, en door den getrouwen bode Gabriël is hem van God toegebracht de Kroon der Profeeſije en de Tabbaard van Gezantſchap, ende hy is gebooden de menſchen tot het geloof te bekeeren. Na die ingeevinge van God heeft hy dertig jaaren te Mekka zyn verblyf gehouden. In zyn drie en vyftigſte jaar, op den achtſten dag van de maand Rabia de eerſte, zynde vrydag, uyt Mekka gegaan zynde is hy na Medina gevlucht. Doch hier is hy na een verblyf van tien jaaren, gekoomen tot de genietinge der Godlyke tegenwoordigheyd, in het drie en zeſtigſte jaar zyns gezegende levens, den twintigſten dag der elfde maand. Zommigen zeggen, dat, wanneer hy gebooren wierd, zyn Vader Abdalla noch in het leven geweeſt is, anderen willen, dat hy toen al geſtorven was. Zyne moeder vrouwe Amina, dochter van Wahib, heeft tot voeſter over hem geſteld de eerbaare vrouwe Halima uyt de ſtamme Beni Saad. Zyn grootvader Abdo'lmuttalib heeft hem den gezegende naam Mahomet gegeeven. Hy heeft vier zoonen geteeld, Kaſin, Ibrahim, Thajib, en Thahir, ook vier dochteren Fathima, Ommo Keltum, Rakia, en Zeineb. De metgezellen van deſe doorlugſtige Geſant zyn geweeſt Abubeker, Omar, Otman, en Ali, alle geheyligder geheugeniſſe.

is noodzaaklyk, dat iemand hun liefde toedraage: want die hen, of eenen uyt hun getal, haat, moet onder de ongeloovigen worden gerekend. Vorders een iegelyk, die de waarachtigheyd van eenen der Profeeten ontkent, of aan de zelve twyffelt, of aan eenige zaak, welke hy geboodschapt heeft, die is reeds ongeloovig. Behoed ons, ô God, van het ongeloof!

VI. HOOFDSTUK.

Van den Jongsten dag.

HEt geloof in den jongsten dag bestaat daar in, dat wy in het gemoed gelooven en met den monde belyden, dat'er waarlyk een laatste dag zyn zal, dat is, de dag der opstandinge; en dat de verhevene God deeze Waereld zal verdelgen, ende te niet doen, ende alle de (*a*) schepselen, die in de zelve ge-

(*a*) *schepselen*) In een Kort Begrip der Godgeleerdheyd in half Spaansch en half Arabisch beschreeven, dat onder my berust, word gezegd, dat alle de menschen,

gevonden worden, aan de dood overgeeven zal, uytgenoomen eenige dingen, welke hy zal willen dat overblyven zullen, (*a*) de troon

---

schen, Engelen, en geesten sterven zullen, zo dat God alleen levendig zal blyven, en dat de laatste die sterft zal zyn Azariël, de Engel des doods, *dat alle de dingen sterven moeten: te weeten, menschen, Engelen en geesten: dat zal zyn, als'er het eynde der Waereld zal zyn, en Israfel de bazuyn zal steeken, daar na zal'er geen ding zyn, dat leven heeft, daar zal geen ding levendig blyven, als alleen de verheve God, na dat zo vervaarlyk geluyd, dat de bergen deezer Waereld zullen beeven, en de aarde zich vlak zal leggen, en de zee zich zal beweegen met kleur van bloed. De laatste, die sterven zal, zal zyn Azariël de Engel des doods.* Ende op deeze wyze zullen op een oogenblik, wanneer de Bazuyn van Israfiël gehoord word, alle levendige dingen sterven. *Alle ziele*, en van menschen en Engelen, en van vernuftelooze dieren, zal sterven. Zo spreeken de Mahometaanen.

(*a*) *de troon enz.*) Deeze twee woorden worden gemeenlyk onder elkanderen verward, daar nochtans het eerste betekent den Koninglyken *Zetel* zelf, het andere het *grondstuk*, daar die *Zetel* op gesteld is. Dit alles blykt klaarlyk uyt de woorden van *Kessëus*, die aldus schryft; *Daar na* (na de schepping der tafel en der penne, waar van aanstonds hier na, maar voor de scheppinge van Hemel en aarde) *heeft God den troon geschapen uyt zeer kostelyke edele gesteenten, welker grootheyd en glans niet beschreeven kan worden, en heeft den zel-*

troon (van glorie) naamlyk, en dat geene waar op dezelve ruſt, en de (*a*) geeſt, en de

 (*a*) ta-

zelven op het grondſtuk geſteld boven de baaren der wateren. Mogelyk is dit gehaald uyt Pſ. 104. 3. alwaar God gezegd word zyne opperzaalen op de wateren gezoldert te hebben. De Talmudiſten in het boek *Peſachim* tellen den *troon van glorie onder de zeven dingen, die voor de ſcheppinge der Waereld geſchapen zyn.* Zo ook in den Alkoran, welke woorden *Keſſeus* aanhaalt: *Ende zyn* (Gods) *troon was boven de wateren.* Vergelyk hier mede 't geen wy aanſtonds van den Geeſt zullen aantekenen.

(*a*) *de Geeſt*) Aldus ſchryft Keſſéus van den Geeſt en des zelfs oorſprong, na dat hy verhaald hadde de ſcheppinge van de tafel, de penne, de wateren, den troon en het grondſtuk (want van deezen, en in deeze orde, heeft de ſcheppinge aller dingen zynen aanvang genoomen) *Daar na heeft God de Allerhoogſte den geeſt (of wind) geſchapen, en heeft hem vleugelen bygezet, welker getal niemand weet, uytgenoomen God, en hy heeft den Geeſt gebooden, dat hy die wateren zoude draagen* (hy had van te vooren geſchreeven, dat de wateren wel geſchapen waren, maar zonder ſchuym, baaren, of beweeging, log en roerloos gelegen hadden) *'t welk hy verricht heeft. De troon is toen boven de wateren gevloogen, en de wateren boven den Geeſt.* Wie ziet niet, dat deeze ſchepping van den Geeſt, of van den wind, in den beginne der Waereld, den Jooden onthaald is, onder welken veelen willen, dat in de woorden *de Geeſt zweefde op de wateren* Gen. 1. 2. de wind verſtaan word, die de wateren, welke

te

(a) tafel, en de pen, en het Paradys en de helle met het geen in de zelve begreepen is.

---

te vooren in eene ſtille ruſt waren, bewoog: gelyk ook 't geen'er bygevoegd word van den troon, die boven de wateren vloog. Want zo zegt *Raſchi* op Geneſ. 1. 2. *De Troon van glorie ſtond in de lucht en zweefde op de oppervlakte der wateren door den Geeſt van den mond Gods.*

(a) *de Tafel en de pen*) De Mahometaanen ſchryven, dat het eerſte van alle dingen, die geſchapen zyn, geweeſt is deeze *Tafel*, daar na de *penne*, de *wateren*, de *Troon Gods*, *en het grondſtuk*. Zo zegt *Keſſéus* in zyn *handſchrift van de Heylige Hiſtorie*, *bladz.* 3. *Ibn Abbas*, *wien God genadig zy*, *zegt*; *Het eerſte*, *'t geen God geſchapen heeft*, *is de Tafel die bewaard word*, *welke behelſd al het geen God daar op heeft geſchreeven*, *zo omtrent de voorledene als omtrent de toekomende dingen. Niemand weet wat daar op geſchreeven is*, *uytgenoomen God.* En word aldaar gezegd, dat die Tafel beſtaat uyt eene paerle van eene onnoemlyke grootte, en de penne inſgelyks uyt edel geſteente, uyt de ſpleet van welke penne licht voortkomt; gelyk uyt onze pennen inkt. Maar deeze zinnebeelden betekenen niets anders, als Gods eeuwig beſluyt over alle zaaken: het welk de Ooſterſche volkeren naar hunne wyze aldus uytdrukken, ſchoon veele Mahometaanen dit naar de letter verſtaan. Zo zeggen de Jooden gemeenlyk, dat de penne, of ſtift, waar mede de Tien geboden van God beſchreeven zyn, en de Tafelen van Saffier, nevens andere dingen voor de voortbrenginge des Hemels en der aarde geſchapen zyn: Want dit

is. Dan zal God de zelve wederom brengen en weder (*a*) opwekken,

C 3 (*a*) leven-

---

dit zyn zinſpeelingen, en betekenen, dat deeze dingen voornaamlyk het voorwerp zyn geweeſt van Gods eeuwig beſluyt; weshalven zy ook zeggen, dat de Waereld om de Wet geſchapen is. Zo zeggen ook de Heydenen. *Ovidius Naſo* in zyne *Herſchepp.* b. xv. v. 809.

Gy zoud 'er trots zien pralen
Die platen zwaar van ſtaal en blinkende metalen,
Daar t'onveranderbaar beloop der ſtaeten in
Gedreven ſtaat, en die onkrenkbaar al den zin
Van t'eeuwige beloop der ſterren vaſt bewaren
Met geene blixemen of donderen te vervaren;
Daar zult gy vinden al het nootlot van uw plant
En ſtam gehouwen in geduurzaam diamant.

(*a*) *weder opwekken*) Het eerſte ſchepſel, dat in de Hemelen weder opgewekt zal worden, zal zyn de Engel, die de bazuyn blaazen zal, op dat ieder ziel met haar lighaam vereenigd werde, en de eerſte, die opgewekt zal worden hier op der aarde, is Mahomet. Ziet daar de woorden zelf uyt een Spaanſch en Arabiſch handſchrift, 't welk onder anderen 13. geloofs artikelen der Mahometaanen behelſt. *Het zeſde lid en de voornaamſte redenen van het zelve is te gelooven en voor vaſt te houden, dat de eerſte, dien God in de Hemelen zal opwekken, zal zyn de Engel der bazuyn, ende uyt laſt van God zullen alle de Geeſten verzameld worden in hunne lighaamen, de goede tot glorie*

en

(*a*) levendig maaken, en (*b*) verzamelen, en

---

en de kwaade tot de verdoemenis. Ende de eerſte, dien God weder opwekken zal op der aarde, zal zyn onze Profeet Mahomet. De Engelen derhalven en de Geeſten (want zy onderſcheyden de Geeſten van de Engelen, waar van ziet hier na het 2de Boek 13de Hoofdſt.) zullen weder levendig worden. De onvernuftige dieren, de vogelen, de wilde beeſten, ende ook andere zullen weder opgewekt worden, en, na dat zy ſtraffe geleeden hebben voor het kwaad 't welke zy anderen aangedaan hebben, zullen zy in ſtof verkeerd worden, en zullen niet overblyven, uytgenoomen eenige, gelyk de Ezel van Ezra, de Kameel van Mahomet, en eenige weynige anderen, die verdiend hebben tot de Mahometaanſchen Hemel in te gaan.

(*a*) *levendig maaken*) Wat onderſcheyd, zou men zeggen, is'er tuſſchen deeze twee dingen, weder opwekken en levendig maaken? Ik weet wel, dat de wederopſtandinge der dooden dan eens door dit, dan weder door dat, woord betekend word, en dat men zeggen kan, dat hier *een en het zelve door twee* woorden, gelyk dikmaals elders, betekend word: zo wy nochtans onderſcheyd maaken willen, zo moet men aanmerken, dat het woord, 't geen wy hier *weder opwekken* vertaalen, dat geene ſchynt te kennen te geeven, 't geen den geſtorvenen menſchen zal overkomen, wanneer Iſrafiel het teken geeven zal door het geklank der Bazuyne, en *by een roepen zal* de beenderen der menſchen en hunne verſtrooyde

de leden, op dat de zelve te zamen mogen komen, ende alle met hun lighaam vereenigd worden, ook zal hy de zielen te zamen roepen: want dit geklank word genoemd *het geklank der wederopwekkinge*, en word gemeenlyk gebruykt van iemand, die eenen anderen wakker maakt, en uyt den slaap opwekt.

(*b*) *verzamelen*) Naamlyk, na dat zy uyt den dooden opgewekt zullen zyn, zo zullen alle menschen verzameld worden in eene plaatse, ende zy zullen van den Engelen bewaard worden, op dat'er niemand ontkome, ende in dier voege zullen zy veele jaaren of eeuwen lang (want zy zyn hier in van verscheyden gevoelen) op die plaatse blyven, ende hun zal van den Hemel niets geboodschapt of gebooden worden. In deezen staat zullen eenige voorspellen van de aanstaande straffe in den Godloozen zich openbaaren, die de Godvruchtigen niet raaken zullen. Eenigen meenen, dat deeze plaatse, waar in ze alle vergadert zullen worden, in Syrië zal zyn. Daar is ook aan te merken, dat de Mahometaanen schryven, dat Israfiël te Jerusalem staande op dien steen, die men gelooft dat in het Heylige der Heyligen geweest is (in de *Surat.* 50. 40. meent men dat deeze steen betekend word, alwaar hy uyt eene *nabygelegene plaatse* gezegd word de menschen te zullen zamenroepen) door het geklank der Bazuyne de verstrooyde leden der afgestorvene menschen en de zielen der zelven te zamen zal roepen, op dat die weder vereenigd werden. Het is bekend, dat de Jooden hun landschap ook houden voor het land, waar in alle de dooden wederom op zullen staan.

en hunne (*a*) rekeningen opmaaken, en hen ondervraagen; ende aan hun zal (*a*) ge-

---

(*a*) *rekeningen opmaaken*) Het woord, waar mede deeze daad Gods genoemd word, betekent, dat God den menſchen op dien tyd zal bekend maaken, hoedaanige belooninge of ſtraffe hunne werken verdiend hebben: want, als zy weder opgewekt zullen zyn, en in eene en de zelve plaatſe vergaderd, dan zal hun noch niet geopenbaard worden, wat God omtrent hen hebbe voorgenoomen, maar dan zal het hun eerſt bekend worden, als hunne rekeningen zullen worden opgemaakt. Dan zal God ieder, vroomen en onvroomen, ondervraagen, op dat hy rekenſchap geeve van zyn zeggen en doen. Men zegt, dat Mahomet gezegd heeft, dat'er zeventig duyzend Mahometaanen in het Paradys zullen ingaan *zonder deeze afvorderinge van rekening.* Daar word ook beloofd, dat hier van vry zal zyn hy, *die negen dagen in de maand* Resjeb *gevaſt heeft.* 't Zyn de woorden van eenen Perſiaanſchen Schryver, uytdrukkende het zeggen van Mahomet gehaald uyt de Sonna. Deeze rekenſchap zal niet alleenlyk gevorderd worden van den Mahometaanen, maar van alle anderen menſchen, zo nochtans, dat zy eerſt gevorderd ſtaat te worden van de Mahometaanen, daar na van de andere volkeren. Zo leeſt men in het gemelde Spaanſch en Arabiſch handſchrift, *dat alle menſchen rekenſchap zullen moeten geeven van het kwaad of goed, dat zy gedaan zullen hebben in deeze Waereld. Ende de eerſte, die rekenſchap zullen geeven, zullen zyn de Mahometaanen, om dat zy getuygen zyn zullen van de andere volkeren* Daar

zyn

(*a*) gegeeven worden hun boek (waar in de goede of kwaade werken geſchreeven zyn)

zyn'er, die tot deeze vordering van rekenſchap den tyd van 50000. jaaren ſtellen, om de woorden van Surat. LXIX. doch zy ſtrekken het oordeel Gods zelf, 't geen hy over de ſchepſelen vellen zal, niet boven eenen gemeenen halven dag uyt. Ziet Marraccius in de wederlegginge van den Alkoran over deeze plaatſe. Aan zommigen word beloofd, niet dat zy geheel van rekenſchap te geeven vry zullen zyn, maar dat hun eene *goedertierene vorderinge van rekenſchap* gedaan zal worden, zy by voorbeeld, die de LXIX. Surat met aandacht geleezen hebben. Ende Surat LXXXIV. 8. word'er gezegd, dat alle die geenen *eene goedertierene afvorderinge van rekenſchap* zullen erlangen, den welken ten jongſten dage een boek in de rechte hand zal gegeeven worden.

(*a*) *gegeeven worden hun boek*) In het Spaanſch handſchrift ſtaat, dat God aan ieder menſch aanwyzingen der daaden, of papieren, daar de zelve opgeſchreeven ſtaan, geeven zal. Maar onze Schryver wil liever het Alkoraniſch woord van *boek* gebruyken. Ziet Surat LXIX. 19. daar dit ook geſchreeven is, dat den goede menſchen een boek in de rechte, den kwaaden een in de ſlinke hand zal gegeeven worden. Voegt hier by, op dat gy moogt begrypen, dat deeze woorden van onzen Schryver, *achter zynen rug*, ſteunen op het getuygeniſſe van den Alkoran, de Surat LXXXIV. 10. Maar, zal iemand zeggen, waarom grypen de Godlooze menſchen met hunne rechte hand de boeken, die hun toegereykt worden, niet

aan eenigen der zelven in hunne rechte, aan eenigen in hunne ſlinke hand achter den rug. Daar na zal hy tuſſchen hen oordeelen in billykheyd, en hy zal hunne werken (*a*) weegen, zo wel de goede als de kwaade, ende

---

niet aan, zo wel als de goede? De Mahometaanen antwoorden, dat de rechte hand der Godloozen gebonden zal zyn, in dier voege dat zy de zelve niet zullen konnen uytſteeken. Wyders zal dit boek den menſche geopend worden gegeeven, en hem zal gezegd worden, *leeſt dit boek zelf*, op dat hy gewaar worde, wat hy gedaan hebbe, en de ziel zal'er van bewuſt worden, en zal de rekening opmaaken, en daar uyt beſluyten, dat zy of loon of ſtraffe zal krygen. Zo ſtaat'er in de Surat XVII. 13. 14. *De Godvruchtigen zullen in dat boek leezen en gelukkig zyn.* Verder word'er geſchreeven in de Surat XVII. 72. *maar de Godloozen zullen zeggen, waar toe dient my dit boek? Daar is niets, het zy groot of kleyn, 't geen dit boek niet vermeld.* Surat XVIII. 50.

(*a*) *werken weegen*) Hier uyt ziet men, dat'er drierderhande ſtaten van menſchen zullen zyn. Die geenen, wier goede werken meer in getal zullen zyn, en derhalven meer gewichts zullen hebben, als de kwaade werken, zullen aanſtonds in het Paradys gaan: wier kwaade werken de goede te boven zullen gaan, zullen in de helle gaan; wier goede en kwaade werken evenveel gewichts zullen hebben, zullen op zekere plaatſe blyven tuſſchen het Paradys en

ende hy zal alle ziele, naar dat zy gedaan heeft, vergelden. Eenigen onder de menſchen zullen in het Paradys ingaan door zyne goedheyd en barmhertigheyd, anderen in de helle. Maar van den geloovigen zal niemand in het helſche vuur eeuwig blyven, maar

---

en de helle, tot dat zy op de tuſſchenſpraak van Mahomet eyndelyk in het Paradys zullen aangenoomen worden. Deeze dingen ſtaan aldus te leezen in het Spaanſch en Arabiſch handſchrift, waar van wy te vooren gewag hebben gemaakt, *dat alle onze werken gewoogen zullen worden, de goede en kwaade. Ende zo de goede werken meer weegen, als de kwaade, zullen zy in het Paradys zyn, en zo de kwaade meer weegen als de goede, zullen zy ten vuur gedoemd worden. Ende zo zy evenveel weegen, zullen de zodaanigen opgehouden worden op eene plaatſe tuſſchen het Paradys en de helle, alwaar hun voldoeninge zal gedaan worden voor het goede, dat zy gedaan hebben, en zy zullen noch na de glorie noch na de ſtraffe gaan. Welke geloovigen op de tweede voorbede, die de welgelukzalige Profeet Mahomet doen zal, hy door zyne oneyndige Godvruchtigheyd zal brengen in het Paradys, en door het Godlyk vermogen van den Allerhoogſten God, die van hun reeds wraake heeft genoomen.* Neemt in 't voorbygaan acht op die woorden *tweede voorbede*, want hy had van te vooren al gewag gemaakt van de eerſte tuſſchenſpraak voor het volk 't geen in hem geloofd heeft.

maar zy zullen in het Paradys ingaan, na dat zy ſtraffe geleeden hebben naar maate hunner zonden, zo dat de geloovigen in het Paradys eeuwigduurend blyven zullen, en de ongeloovigen in het helſche vuur. Tot het geloof van deeze opſtandinge word vreeze vereyſcht, zo dat hy voor eenen ongeloovigen moet gehouden worden, die daar omtrent zorgeloos is, gelyk ook die, die de opſtandinge loochent, of daar aan twyffelt, of die zegt, ik vrees de opſtandinge niet, noch verlang na het Paradys, noch ben bang voor de helle. Behoed ons, ô God, voor het ongeloof!

VII. HOOFDSTUK.

Van het beſluyt Gods.

HEt geloof in het beſluyt Gods beſtaat daarin, dat wy en van harten gelooven, en met de tong belyden, dat de verhevene God

God beſlooten heeft (*a*) de zaaken en de wyzen der zelve, zo dat'er in de Waereld niets geſchiede, of het geen den verſcheydenen ſtaat der zaaken raakt, of de werkingen, of het goede, of het kwaade, ofte de gehoorzaamheyd, ofte de ongehoorzaamheyd,

---

(*a*) Ziet daar, op dat wy'er eenige Dichtſtukjens, om den Geeſt wat te vermaaken, laaten invloeyen, twee Arabiſche dichten over de zekerheyd van Gods beſluyt, die niet onaardig in het Arabiſch zyn, en waar van de zin in ons Nederduytſch is.

Zo d'Arts onfeylbaar alle ziektens kon geneezen (zen,
Zyn' zorge toebetrouwd, zo zoud' 't een wiskonſt wee-
En week terſtond de ſchrik van dood en doods gevaar,
Daar men nu t' tegendeel geſtadig word gewaar
En hy het meeſt wel giſt in veel' onzekerheeden:
Doch dat gaat vaſt, dat al wat God in al zyn leeden
En wyzen heeft bepaalt onfeilbaar moet geſchien
Zo over u als elk, dat nimmer is 't ontvlien.
Dus paſt ons Gods beſluyt t' aanbidden en te zwygen
En zig te vlyen, wyl t' zyn voortgang doch zal krygen.
En t'ander is
Geen ſtarren, wat m'ook meynt, en lev'ren ons geluk
Of rampen uyt: maar t' geen nootzaakelyk zal geſchieden
Is alles door Gods raad bepaalt, en niet t'ontvlieden
En doet ons zwygen, zo in blydſchap als in druk.

heyd, of het geloof, of het ongeloof, of de gezondheyd of ziekte, of rykdom of armoede, of het leven of de dood, 't welk niet begreepen zy in het beſluyt Gods en de ſchikkinge, wil, en oordeel van den zelven. Maar het goede en de gehoorzaamheyd en het geloof heeft God zodaanig beſlooten, dat hy de zelve ſchikt en wil, en dat zy zyn onder zyn beſluyt, heylzaame beſtuuringe, welbehaagen, en gebod: in tegendeel heeft God het kwaad en de ongehoorzaamheyd en het ongeloof wel beſlooten, ſchikt, en wil, en beſluyt het wel, maar nochtans zonder zyne heylzaame beſtuuringe, of zyn welbehagen, of gebod, maar in zyne afleydinge en gramſchap en verbod. Maar een iegelyk nu, die gezegd zal hebben, dat God geen vermaak ſchept in het goede en in het geloof, of dat God geen afkeer heeft van het kwaad en van het ongeloof, of dat het goed en kwaad zodaanig van God is, dat God het beyde hebbe beſlooten en wille met een welbehaagen in het zelve, die is waarlyk een ongeloovige: want hy wil het goede, zo,

dat

dat het hem behaage, maar hy wil het kwaade, zo, dat hy'er eenen afkeer van hebbe. Beſtuurt ons, ô goede God, op den rechten weg!

VIII. HOOFDSTUK.

Van de Godsdienſtige Waſſchingen.

MEn moet weeten, dat'er zeven ſoorten van water bekwaam zyn, om de waſſchinge wel te verrichten, te weeten het hemelſche water of regenwater, het zeewater, het rivierwater, putwater, fonteynwater, ſneeuwwater en hagelwater. De voornaamlyk vereyſchte zaken van de waſſchinge, die (*a*) *Gaſl* word genoemd, zyn drie,

1. (*a*) het

(*a*) *Gaſl*) Is eene waſſchinge van het gantſche lighaam, daar *Wodou* (waar van aanſtonds) alleenlyk is van eenige leeden. *Gaſl* is byna dat *Tebila* by den Jooden en *Baptiſmos* by den Grieken word genoemd, maar *Wodou* komt overeen met de afwaſſchinge van handen en voeten. Ende geheel andere dingen zyn het, die *Gaſl* vereyſchen, andere, die *Wodou*,

1. (*a*) het voorneemen. 2. het afwaſſchen van vuyligheyd, zo'er die gevonden word. 3. Dat

---

dou, gelyk uyt dit ſchrift blykt. Gaſl geſchied in de baden, of in een waſchvat, gelyk ook de ouden voor het gebruyk der baden zich in waſchvaten of bakken gewoon waren te waſſchen. Ziet Suidas in het woord Ασαμίνθος.

(*a*) *het voorneemen*) Dit is het voornaamſte, zonder het welke geen waſſchinge of andere heylige daaden eenig nut hebben. Fraay zegt de Perſiaan Scheich Atthar in het boek Pendname.

Zo een de liefde Gods niet in zyn harte vind,
Zyn doen is ydel en daar ſpruyt niet uyt als wind.

Naamlyk de liefde tot God is de fonteyn van alle goede daaden, gelyk de liefde tot de Waereld die van kwaade, zo als de Arabieren gewoon zyn te zeggen, *de liefde tot de Waereld is de oorſprong van alle zonde*, 't welk ik zie dat van onzen Galland op den kant van Scheich Atthar aangetekend is. Weshalven, gelyk het billyk is en waſſchinge en andere heylige plechtigheeden te verrichten, op dat wy eene zaak mogen doen die Gode aangenaam zy, zo moet hy op dat oogenblik, waar op iemand de waſſchinge begint, zyne gedachten tot God keeren, en denken, dat hy dat doet, 't geen hy doet, op dat hy het gebod Gods gehoorzaame, en zynen plicht voldoe. Andere eynden en inzichten moeten'er derhalven verre van daan zyn, en de ſchynheyligheyd voor al gemyd worden. De zelve Perſiaan zegt.

Zo

3. Dat het water alle de hairen van het lighaam raake en de geheele buytenſte huyd. Het geen de (*a*) Sonna vereyſcht, beſtaat in vyf

---

Zo ſchyndeugd noyt u Ziel in al haar doen beſmet,
Zo ligt u levens lamp, van nev'len noyt bezet,
Al uwe daden

En kort daar na

De ſchoonheyd van 't tapyt, daar g'u gebeen op ſtort
En aandagt oeffent, zal t'gebed noyt deugdzaam maken,
Veel min deſchyndeugd, die d'opregte deugd verkort
En t'alziend' oog u doen, hoe ſchoon het ſchynd,
doet wraken.

(*a*) *de Sonna*) Sonna is zo veel als de mondelyke Wet (de *Miſchna* der Jooden) die woorden en daaden van Mahomet, welke in den Alkoran niet verhaald worden, behelſt, als zynde de zelve door de overlevering eerſt verbreyd, daar na in ſchrift gebracht. Al het Heylig en Borgerlyk Recht der Mahometaanen ſteunt op den Alkoran en Sonna. De Mahometaanen zyn gewoon vyf zoorten van dingen door vyf woorden te onderſcheyden, onder de welke *Sonna* het tweede is.

Fard is eene zaak, die, zo iemand de zelve verricht, belooninge verdient, en, zo iemand de zelve nalaat, ſtraffe.

Sonna eene zaak, die, zo iemand de zelve doet, belooninge verdient, maar zy verdient geen ſtraffe, zo iemand die nalaat.

vyf dingen. 1. in de ſpreuk *Biſmilla* d. i. *in den naame Gods*, eerſt uyt te ſpreeken. 2. de waſſchinge van het binnenſte der handen, eer dat ze in de waterkruyk geſtoken werden, waar mede men deze Godsdienſtige waſſching verrichten zal. 3. die waſſching die voor het gebed geſchied, die men met zekere plechtigheeden gewoon is te doen en genoemd word *Wodou*. 4. de wryvinge der huyd met de hand. en 5. dit alles te doen zonder tuſſchen poozen, het een na het ander. (*a*) Om zes dingen is deeze Godsdienſtige waſſchinge

---

Mackroe is eene zaak, die, zo iemand de zelve nalaat, belooninge verdient, maar, indien iemand de zelve verricht, zo verdient zy geen ſtraffe.

Halal eene zaak, de welke, het zy iemand de zelve doet of nalaat, geen ſtraffe verdient.

Haram is eene zaak, dewelke indien iemand nalaat hy daarom belooninge verdient, en hy, die de zelve verricht, verdient ſtraffe.

(*a*) *Om zes dingen*) Te weeten voornaamlyk: want anderſins volgens de inſtellinge der Sonna zyn'er meer dingen, die deeze waſſchingen vereyſſchen. De Perſiaanen (want deezen luſt het ons zomtyds te vergelyken met onzen Schryver, die een Sonniet is, gelyk wy boven gezegd hebben) in hun Godgeleerd kort

kort begrip (t'geen zommige Chriſtenen gewoon zyn den Catechiſmus der Perſiaanen te noemen), wiens Schryver is Bahadin Mahomet, die zeer beroemd is, onderſcheyden op deeze wyze de *noodzaaklyke Waſſchingen*, die zes in getal zyn. 1. om onreynigheyd. 2. om de maandſtonden. 3. de baaringe. 4. de bloedvloed na de baaringe. 5. het aanraaken van eenen dooden. 6. de dood (d. i. om dat het lyk zelf moet gewaſſchen worden) en *de waſſchingen, die in de Sonna gebooden worden*, en die zo noodzaaklyk niet zyn, als de andere, zynde de zelve veertig in getal. Deeze zal ik in het Perſiaanſch uyt het aangehaalde boek niet naſchryven, om moeyte te ſpaaren, maar alleenlyk in ons Nederduytſch. Volgens de Sonna dan worden'er waſſchingen vereyſcht.

1. Op den Vrydag, die der Mahometaanen Sabbath is, op den welken in de Moskéen dienſt gedaan word.
2. In de onevene nachten der maand Ramadan, d. i., de eerſte, derde, vyfde, zevende, enz.
3. In de nacht van het feeſt der maand Ramadan, en op den dag van dat feeſt.
4. Op den dag van het feeſt der offeringen; waar van naderhand breeder geſprooken zal worden.
5. In de middelſte nacht der maand Resjeb.
6. In de middelſte nacht van de maand Schaaban.
7. Op den 27ſten. dag der maand Resjeb.
8. Op den geboortedag van Mahomet, d. i. den 17den. der maand Rebia de eerſte.
9. Op den 24ſten. dag van de maand Dilhazja.
10. Op den 25ſten. dag van Dilkaada.
11. Op den 18den. dag van Dilhazja, of den dag op welke de Perſiaanen zeggen, dat Mahomet Ali voor zynen wettigen navolger verklaard heeft.

12. Op den dag, wanneer zy op den berg Arafat vertoeven.
13. Op den 8ſten dag der maand Dilhazja.
14. Op den 1ſten dag van het nieuwejaar.
15. Zo wanneer iemand Godsdienſtshalven op het Mekkaanſch gebied komt.
16. Als iemand daar nu zyn verblyf al wat gehad heeft.
17. Als iemand rondom de Kaba, of het vierkante gebouw in het midden van den Mekkaanſchen Tempel, gaat.
18. Zo wanneer iemand het graf van eenen der 14. *Imâms* gaat bezoeken.
19. Zo wanneer iemand berouw heeft van zyne zonde, en zich bekeert.
20. In het ingaan van het heylige voorhof van den Mekkaanſchen Tempel.
21. In de intrede te Medina.
22. In de intrede te Mekka.
23. In het ingaan van den Mekkaanſchen Tempel.
24. In het ingaan van den Tempel te Medina.
25. In het ingaan van de Kaba.
26. Als wy hulpe van God bidden om eene goede zaak te verkrygen, of eene kwaade af te wenden; of als de Alkoran door het lot om raad word gevraagd.
27. Op den geboortedag der kinderen.
28. Als wy bidden om regen te verkrygen.
29. Als iemand de gebeden, die men in Zon-en Maan-zwynen doen moet, willende en weetende verzuymt, zo het groote zwymen zyn.
30. Als iemand by het doode lighaam komt van eenen misdaadigen, die in het openbaar geſtraft is, en die in de lucht legt, of nevens dat lighaam

haam voorby gaat, binnen den tyd van drie dagen na dat hy geſtorven is.

31. Zo wanneer iemand een dood lighaam, dat gewaſſchen is, aangeraakt heeft: want die een dood lighaam aangeraakt heeft, eer het gewaſſchen is, word niet volgens de Sonna, maar volgens de noodzaaklykheyd van het gebod, gehouden zich te waſſchen.

32. Zo wanneer iemand eene haagdiſſe gedood heeft.

33. Als iemand zyne waſſchinge niet geheel vol bracht heeft.

34. Als iemand onder het waſſchen twyffelt, of hem iets op nieuw overgekomen zy, waarom de waſſchinge noodzaaklyk is.

35. Als een Perſiaan in het land der Turken naar de Turkſche wyze zyne waſſchingen verricht heeft, uyt vreeze daar toe gebracht zynde, zo is hy gehouden, wanneer hy tot de zynen wederkeert, door waſſchinge zig t'ontzondigen.

36. Als'er ſteentjens op zekere manier geworpen worden door de Mekkaanſche Pelgrims in de Valleye Mina.

37. Als iemand dol geweeſt is.

38. Als iemand in eene zwymeling is geweeſt.

39. Als iemand een doodkleed voor eenen geſtorvenen bereyd heeft.

40. Het doode lighaam moet gewaſſchen worden, en 't is beſt dat tweemaalen te doen, 1. om dat het doode lighaam beſmet; 2. om dat mogelyk de menſch voor zynen dood zich niet waardiglyk heeft gereynigd.

In beyde de Amſteldamſche handſchriften worden 'er alleenlyk maar 17. van deeze waſſchingen opgeteld. Maar de Perſiaanen onderhouden eenige dingen, welke de Sonniten nalaaten, en zo ook in tegendeel de anderen. In een van die twee gemelde handſchriften zie ik, dat daar en boven onder de andere waſſchingen gemeld word eene *waſſchinge, of doop, van eenen ongeloovigen, als hy een Mahometaan word.* Dit komt over een met den *doop van eenen, die uyt het Heydendom overkomt*, welke doop by den Jooden gebruyklyk is. Ende men kan zeggen, dat onze Perſiaan gewag daar van gemaakt heeft in nomm. 19. dien men nazien kan. By deezen doop van den uyt het Heydendom overgekomenen word gevoegd zyne Godsdienſtige beſnydeniſſe. Ambroſius getuygt van de Egiptenaars. *De Egiptenaars beſnyden de mansperzoonen op het veertiende jaar.* De manſperzoonen worden by de Mahometaanen beſneeden, op het 13de. 14de. 15de. of 16de. jaar, wanneer, hun verſtand blyken van krachten genoeg geevende, zy op eene behoorlyke wyze belydeniſſe van het Mahometaanſch geloof konnen doen; zomtyds op het zeſde of zevende, als zy maar konnen zeggen, *daar is geen God buyten God, en Mahomet is de gezant Gods*: niet altyd op het 13de. jaar, gelyk eenigen geſchreeven hebben, om dat in dat jaar Iſmaël, hun voorvader, beſneeden is. Mahomet, de zoon van Sultan Morad den IIIden. is in het zeſtiende jaar zyns ouderdoms beſneeden, anderen in een ander jaar.

ſchinge

ſchinge van het ganſche lighaam noodzaaklyk, waar van'er zommige den mannen en vrouwen gemeen zyn. De gronden nu, d. i. de (*a*) Godlyke inzettingen, van het geen zy *Wodou* noemen, zyn zes. 1. het voorneemen. 2. de waſſchinge van het geheele aangezicht. 3. de waſſchinge der armen en elleboogen. 4. de wryvinge van eenige deelen des hoofds. 5. de afwaſſchinge der voeten en enkelen. 6. de onderhoudinge van de voorgeſchreevene orde. Ende de inzettingen der Sonna omtrent deeze waſſching zyn tien. 1. de gewoone ſpreuk, *in den naame des Heere*, die voor af moet gaan. 2. de waſſchinge van het hol van de handen, eer de zelve in de waterkruyk geſtooken worden. 3. de ſpoelinge van den mond. 4. het optrekken van water door de neusgaten. 5. de wryvinge van het geheele hoofd en ooren. 6. de ſcheydin-

(*a*) *Godlyke inzettingen*) Dit is zonder twyffel, want deeze dingen worden in die orde gebooden in den Alkoran, *Surat* v. *v.* 8.

ge van eenen dichten baard. 7. de tuſſchenſcheydinge van de toonen des voets. 8. dat de waſſchinge der rechte hand moet gaan voor die van de ſlinke (niet alleenlyk van de hand, maar ook van den voet.) 9. de driewervige herhaalinge. 10. eene volhardinge in deeze daaden zonder ophouden. Doch de dingen, die deeze waſſching noodzaaklyk maaken, zyn vyf. 1. als iets door eenen van beyde de wegen der natuur uytgeloſt is. 2. een diepe ſlaap. 3. gebrek van verſtand, het zy uyt (*a*) dronkenſchap, of dol-

(*a*) *dronkenſchap*) Wyn te drinken is den Mahometaanen wel niet geoorloofd, dewyl in de Surat v. van den Alkoran met uytgedrukte woorden verbooden word *de wyn* en de dobbelſteen. De Surat 11. v. 219. ſchryft, zo iemand u omtrent den wyn en den dobbelſteen vraagt, zegt, dat'er in beyden iets goeds en kwaads is, maar dat het kwaad van beyden grooter is, als het goed. Echter zyn'er onder hen noch wel, die tegen het verbod van den Alkoran wyn gebruyken, en zich alleenlyk in de maand Ramadan, die tot vaſten is geheyligd, daar van onthouden: daar zyn'er, die zelf in deeze maand den wyn niet willen miſſen. Voor hen dient, dat eenige Leeraars meenen, dat de dronkenſchap alleen, het zy

dolheyd, of ziekte. 4. als een man eene besmette vrouw aanraakt, zonder dat'er yets tusschen is. 5. als iemand met zyne hand de schaamelheyd aangeraakt heeft. Wyders is de (*a*) reyniging der schaamelheyd, na dat

---

zy de zelve uyt wyn, of uyt anderen drank, spruyte, van Mahomet verboden word; ende dat derhalven de wynen, die lichter zyn, als ook het middelmaatig gebruyk van sterker en rustiger wyn, geoorloft zyn: doch men mag geen drank gebruyken zodaanig, dat de zelve dronken maakt. Daar komen redenen van staat by, die het gebruyk van den wyn toelaaten, dewyl de menschelyke gedachten van de beschouwinge der ernstige zaaken door het drinken en klinken afgetrokken worden, ende dat men door de ervaarenheyd geleerd heeft, dat te Konstantinopolen en in andere groote steden, meer te vreezen is geweest het zamenspreeken van nuchtere menschen in de huyzen daar men om koffi te drinken by malkanderen komt, als de losse praat van dronke lieden in de herbergen, daar zy hunne zorgen in den wyn smooren en over het gemeene best en de konsten der overheeden minst bekommerd zyn. Weshalven de koffihuyzen te Konstantinopolen dikmaals verbooden zyn geweest, terwyle het geoorloft was (of immers men zag het door de vingeren) zich in de kroeg lustig vrolyk te maaken.

(*a*) *reyniging*) Van deeze zaak word na de Wasschinge gehandeld.

men de natuur ontlaſt heeft, noodzaaklyk, en het is beſt, dat die geſchiede met de (*a*) ſlinke hand, of met een (*b*) ſteentjen, en dat men'er daar na (*c*) water aan doe: en

---

(*a*) *ſlinke hand*) in het Perſiaanſch kort begrip van Bahaddien Mahomet word onder de *Makroe* (ziet boven bladz. 50.) van deeze daad in de tweede plaatſe gerekend *met zyne rechtehand zyne ſchamelheyd te reynigen.*

(*b*) *ſteentjen*) De oude Grieken en Romeynen pleegen zich ook met ſteentjens af te veegen. Hier van is die boertery by Ariſtophanes in zyn blyſpel Plutus genoem: *Wy voegen ons niet meer met ſteentjens af, maar met look.* Zy bedienen zich nooyt van papier tot dit gebruyk, gelyk wy, om dat daar op geſchreeven konnen ſtaan, of waarlyk op geſchreeven zyn, heylige zaaken en die van groot gewicht zyn.

(*c*) *water*) De ryke, en die in een goed en doen zitten, hebben altyd overvloed van water by het heymlyk gemak ſtaande, de armen brengen op het gemak eene fleſch, die met water gevuld is, met zich, om deeze plechtigheyd te verrichten. Keſſéus, in zyne met de hand geſchreevene heylige Hiſtorie, verhaalt, dat Adam en Eva, de voortzetters van het menſchlyke geſlacht, deeze gewoonte van eenen Engel hebben geleerd. *Daar na heeft hen de Engel geleerd de ſchamelheyd te zuyveren door toedoen van eenen aarden kluyt, daar na met water, ende heeft hen ook geleerd de reyniging Wodou, enz.*

en dan moet die eerſt voor volmaakt worden gehouden, als men niets ſtinkends en vuyls, of in reuk, of in kleur, of in ſmaak, kan gewaar worden. De Godlyke inzettingen omtrent de zuyvering, die met (*a*) zand geſchied,

---

(*b*) *met zand geſchied*) Het zand word nimmermeer behoorlyk gebruykt, als by gebrek van water, of zo iemand ziek is, en vreeſt dat hy water gebruykende de ziekte zal vermeerderen. Men moet door zand niet verſtaan zand in eenen engen zin zo genoemd, *maar alle ſoort van aarde, gelyk ſtof, zand, een bloem, ſaffraan, oogwater, operment, of een ſteentjen, ſchoon'er ganſch geen ſtof aanhangt.* Het zyn de woorden van *Ibrahim Mahomet, in zyn handſchrift genaamt het Kort begrip der Godgeleerdheyt bladz.* 9. alwaar hy ook de gevoelens van andere Leeraaren aanwyſt. Want daar zyn'er, die meenen, dat'er niets tot deeze plechtigheyd bekwaam is, als dat geen, waar aan eenig ſtof hangt. Ibn Joſef en anderen zyn van gedachten, dat door zand en ſtof alleen deeze daad wel verricht word. De Jooden ſtellen inſgelyks, dat de waſſchingen der handen, by gebrek van water, ook wel op gelyke wyze met ſtof kan geſchieden. In de Gemara Berachoth. bl. 15. *zoo iemand water ontbreekt om zyne handen te waſſchen, taat hem ſtof, een bundelken of ſplinterhouts neemen.* Wy leezen ook by *Cedrenus, bladz.* 250. dat zekere Jood in de woeſtynen van Africa zieltoogende van den Chriſtenen met zand, by gebrek van water, is gedoopt.

ſchied, zyn (*a*) vier. 1. het voorneemen. 2. de wryvinge des aangezichts. 3. (*b*) en der handen

---

(*a*) *vier*) Het grootſte handſchrift der Amſteldamſche Boekzaal telt acht dingen op, die noodzaaklyk waargenoomen moeten worden, in deeze zuyveringe met zand, in deeze orde. 1. *eene reys.* d. i. iemand moet op reyze zyn. 2. *gebrek van water, na dat men het gezocht heeft*, d. i. men moet met vlyt onderzoeken, of men geen water kan vinden: zo het niet gevonden word, dan mag men met recht zich van zand bedienen. 3. *de gezette tyd der gebeden moet'er zyn.* 4. *reyn zand.* 5. *het inzicht der gedachten.* 6. *het water moet op het aangezicht worden gedaan, en het zelve moet daar mede gewreeven worden.* 7. *daar na de handen met de elleboogen.* 8. *de waarneeminge van de behoorlyke orde.* d. i. dat het aangezicht niet na de handen gewaſſchen werde, want dat word genoemt Tertieb gelyk als Moualat betekent, dat zonder tuſſchenkoomende vertoevinge de eene daad op de andere volgen moet, welke dingen niet onder een gemengd moeten worden.

(*b*) *ende der handen*) *Jad* word gemeenlyk overgezet *hand*, maar de Arabiers verſtaan door dien naam de hand zelf en den arm: naamlyk al wat'er is tuſſchen het uyterſte der vingeren en de ſchouder. Daarom vermaant men hier, dat men de handen moet waſſchen tot de elleboogen toe. Vorders in de manier van handen waſſchen is'er een onderſcheyd tuſſchen de Sonniten (d. i. Turken, Tartaren enz.) en de Schyiten, of Perſiaanen. De eerſten laa-

den tot de elleboogen toe. 4. en de waarneeminge van deeze orde. Maar de inzettingen van de Sonna zyn drie. 1. de ſpreekwyze *in den naame Gods.* 2. dat de rechte voor de ſlinke hand gaat. 3. Eene onophoudelyke voortgang in deeze daaden.

IX. HOOFDSTUK.

Van de gebeden.

DE voornaamſte gronden of Godlyke inſtellingen, waar op de plechtige manier van het (*a*) bidden ruſt, zyn dertien. 1, het

laaten het water, dat op de hand gegooten is, na den elleboog toe loopen, maar de Perſiaanen laaten het water van de elleboogen afvloeyen tot het uyterſte van de hand en de vingeren.

(*a*) *bidden*) Zeer bezig zyn de Godgeleerden der Mahometaanen in deeze plechtige manieren te beſchryven; waar uyt wy veele dingen zouden konnen haalen tot opheldering van deeze zaak. Doch overvloediglyk hebben dit behandeld *Hottinger in het* VII. *Stuk der Kerkelyke Hiſtorie van blad* 470. *tot* 529. *en Bobovius in den Turkſchen Kerkdienſt* door *Hyde* uytgegee-

1. het inzicht. 2. de verheerlyking van God, en 3. de gewoone ſpreekwyze van de zelve, *God is groot.* 4. het ſtaan, of de (*a*) opgerech-

---

geeven na de Reysbeſchryvinge van *R. Peritzol*, *bladz.* 1. *enz.* *Grelot* in de Reysbeſchryvinge van Konſtantinopolen bladz. 253--264. *Marraccius* in den Voorlooper van den Alkoran, en *Chardin* VII. deel zyner Reysbeſchryvinge bladz. 245--329. den welken ik boven allen zoude ſtellen. Wy zullen derhalven deeze moeyte ſpaaren, en, zo iemand van onze leezeren onze meeninge noch niet genoeg bevat, hy kan die Schryvers opſlaan, op dat hy des te klaarder begrype het geen wy zeggen willen. Wy hebben getracht kort te zyn.

(*a*) *de opgeregte ſtand des lighaams*) Het Arabiſch woord, dat hier gevonden word, betekent, dat hy, die bidden zal, met zyn lighaam recht op moet ſtaan, zodaanig dat hy zonder beweeging blyve, ende zyn lighaam of hoofd noch herwaards noch derwaards keere, ende dat hy met de voeten by malkanderen vaſt en ſtil op den grond ſtaan blyve. In het kort begrip der Mahometaanſche Godgeleerdheyd, opgeſteld door laſt van den Perſiaanſchen Koning Schach Abbas, vind men een geheel Hoofdſtuk dienende om die dingen te verklaaren, die tot dit *ſtaan* worden vereyſcht, en daar worden 5. dingen, die *geheel noodzaaklyk* zyn, in orde opgeteld; 1o. *die volgens de Sonna waargenoomen moeten worden*, en 6. *die*,

Verſcheyde Gebaerden der Turcken voor en onder het bidden.

6. *die, zo iemand nalaat, hem belooninge doen verdienen, maar, zo hy de zelve doet, hy verdient geen ſtraffe.* Ziet van de zelve hier boven bladz. 50. By de nevensgaande printverbeelding hebben wy verſcheydene geſtaltens des lighaams onder het bidden vertoond. De opgerechte ſtand des lighaams, in de eerſte afbeelding, vertoond het begin des gebeds, en de opheffinge der handen aan de zyden van het hoofd, de tweede verbeeld de handen zoo als ze nederhangen en t'zamengevoegd op den buyk leggen ('t geen de Turken doen, en de Perſiaanen niet) wanneer zy het eerſte Hoofdſtuk van den Alkoran opzeggen, de derde de *buyginge*, de vierde de *aanbiddinge* met het voorhooft op den grond, de vyfde en zeſde de *zittingen*, de zevende en achtſte de groetingen der Engelen na het eyndigen der gebeeden. Staat aan te merken, dat de verſcheydene geſtalten des lighaams, die men in de gebeden moet houden, gemeenlyk tot vier worden gebracht, en met deeze naamen onderſcheyden zyn. 1. *het ſtaan.* 2. *de buyginge.* 3. *de aanbidding* met het hooft ter aarde. 4. *de zitting.*

Tot dit getal brengen zy de zelve, als zy God op deeze wys bidden. Wy bidden u, Heer, dat gy een welgevallen neemt in ons ſtaan, in onze buyging, in onze aanbidding met het hoofd ter aarde, en in onze zittinge. Om dat nu het aanbidden met het voorhoofd op den grond geboogen eene alderdiepſte vernedering is, en by gevolg de heyligſte geſtalte van deeze vier, hebben de Mahometaanen hunne Kerken Mezjiden genoemt, welk woord allenskens verandert is in dat van Moskeën, waar mede men tegenwoordig de Turkſen Kerken doopt.

rech-

rechte ſtand des lighaams. 5. het leezen van het (*a*) eerſte Hoofdſtuk van den Alkoran. 6. de

---

(*a*) *eerſte*) Veel werks maaken de Mahometaanen van dat Hoofdſtuk, ende zy hebben het zelve door geheele boeken opgehelderd. Ik heb'er een onder myne handſchriften met deezen tytel, *een Boek van de verborgendheeden, die begreepen zyn in het eerſte Hoofdſtuk van den Alkoran.* Marraccius zelf, ſchoon hy bekent, dat de Alkoran vol is van fabelachtige, ongerymde, en belachlyke dingen, ſchryft nochtans omtrent deeze Surat (myns bedunkens met genoegzaame achtinge) op de 35. bladz. van den voorlooper der wederlegginge des Alkorans „ *ten eerſten opzichte ſchynt de Alkoran te gelyken naar de heylige boeken van beyde de Verbonden. Want wat is'er heyliger, als de eerſte woorden des zelfs?* gelooft zy God, den „ Heere der waerelden, de Barmhertige ontfermer, de Koning van den dag des oordeels. U „ bidden wy aan, ende om uwe hulpe ſmecken wy. „ Beſtuurt ons op den rechten weg, den weg der „ geenen aan welken gy uwe gunſt bewyſt, „ niet van den geenen, tegen den welken gy „ uwe gramſchap oeffend, noch van den geenen, „ die dwaalen. Men moet aanmerken, dat tot ieder byzondere *buyging des lighaams* vereyſcht word, dat men dit eerſte Hoofdſtuk van den Alkoran opzegge. In den Alkoran word in de XV. Surat. vs. 86. gewag gemaakt van de 7 dingen, die herhaald worden, en de Mahometaanen zyn van gedachten, dat daar door verſtaan moeten worden de 7 verſen, welke

6. de buyging des (*a*) lighaams. 7. de (*b*) wederwelke dit eerſte Hoofdſtuk des Alkorans uytmaaken, om dat ze de zelve zoo dikwils herhaalen na ieder buyging des Lighaams.

(*a*) *lighaams*) Deeze geſchied, als iemand ſtaande het lighaam na de aarde buygt, zo dat de rug by na vlak legt, en de handen de knieën raaken. By aldien iemand het lighaam niet krom kan buygen, zo moet hy door de beweeging der wynbraauwen deeze daad navolgen, en de wynbraauwen neder laaten zakken, als'er de buyginge des lighaams vereyſcht word, en opheffen, als men het hoofd op moet beuren, de oogappelen toedrukken, als de aanbiddinge vereyſcht word, en het voorhoofd de aarde moet raaken.

(*b*) *oprechtinge*) Dat is, na dat hy het lighaam krom heeft geboogen, recht hy het weder op. Want na de buyginge met het voorhoofd op de grond moet het hoofd opgeheven worden, eer dat hy de *aanbiddinge* begint. Want zo iemand met een kromgeboogen lighaam de buyginge verrichtende zich verder kromde om de *aanbiddinge* te verrichten, zo zouden de gebeden van geene waarde zyn. Hy moet zich eerſt oprechten. *Hottinger* heeft dit woord niet verſtaan, wanneer hy het zelve vertaald op de gezeyde plaatſe bladz. 522. door *gemaatigdheyd en gelyke geſchiktheyd*, of *het betaamlyk en de dingen die behoorlyk zyn*, het geen ver afwykt van den waaren zin. De rechte betekeniſſe van dit woord, zo wel als van andere, welke de Arabiſche Godgeleerden gebruyken, moet uyt hun zelf gehaald worden, en men moet zien,

deroprechting. 8. de (*a*) aanbiddinge op de knieën met het voorhoofd op den grond. 9. de (*b*) zittinge. 10.

---

hoe zy de zelve uytleggen : want zo wy de Woordboeken, die in 't licht zyn uytgegeeven, volgen, zo zullen wy dikmaals doolen.

(*a*) *aanbiddinge*) Deeze geſchied, wanneer deeze zeven leden van het menſchlyke lighaam de aarde raaken, als beyde de voeten, beyde de handen, beyde de knieën en het voorhoofd : daarom zeggen zy, *de aanbiddinge geſchied door zeven leden.*

(*b*) *zittinge*) Deeze zittingen worden gebooden, op dat iemand des te beter over de verborgenheeden van zynen Godsdienſt zyne gedachten konne laaten gaan. Iets, dat byna met deeze zaak overeenkomt, word er in de Griekſche Kerken waargenoomen, die de καθίσμαλα, *zittingen*, dat is, liederen die zy al zittende zingen, tuſſchen hunnen Heyligen dienſt laaten gaan. Vergelykt ook met deeze de zeven zittingen, welke de Jooden onder het wederkeeren van het graf van eenen afgeſtorvenen vriend gemeenlyk houden, tot overdenkinge der ſterflykheyd. Wat nu vorder de manier van dit zitten betreft, ſtaat te letten, dat'er in de gebeden zekere wyze van zitten in acht word genoomen, niet die gewoone, volgens welke zy met de beenen kruyswyze over malkanderen op den grond zitten, maar eene byzondere, die vertoond word in de nevensgaande printverbeelding N°. 5. De Arabiers en Maleyers noemen die gemeenlyk *Iftiráſch*, en in myn Maleyſch geſchreeven Woordboek word

10. (*a*) de laatſte zittinge. 11. (*b*) de laatſte belydeniſſe. 12. en het formulier der zelve. 13. de orde deezer daaden, die op deeze wyze moet waargenoomen worden. Doch de inzettingen van de Sonna zyn. 1. (*c*) de ver-

---

word het in het Perſiaanſch beſchreeven op deeze volgende wyze, *dat hy zynen ſlinken voet op den grond laate leggen, en de hiel van den rechten voet na boven opgeheeven de billen raake, de teenen van dien voet de aarde, doch de linker voet de aarde aanraake, zo dat de oppervlakte van den bal des voets na boven zie.*

(*a*) *De laatſte zittinge*) Anderen ſtellen tuſſchen de twee zittingen ook de *aanbiddinge*, die geſchied met het voorhoofd na de aarde geboogen.

(*b*) *de laatſte Belydeniſſe*) is die geene, waar mede zy belyden, dat Mahomet is de gezant Gods, gelyk de eerſte daar in beſtaat, dat zy belyden, dat'er geen God is behalven dien eenen, zonder metgezel, enz.

(*c*) *vermaaninge, of enz.*) De manier van deeze byeenroeping leert ons het kort begrip der Godgeleerdheyd van *Mahomet Abdalla*. Deeze zyn de woorden, die'er toe gebruykt worden: *God is verheven, God is verheven. Ik betuyge, dat'er geen God is behalven God*, tweemaalen. *Ik betuyge, dat Maho-*

Mahomet de gezant Gods is, twee maalen. Daar na zult gy met eene luyde ſtemme deeze belydeniſſe eens uytroepen; *Ik betuyge, dat'er geen God is behalven den eenen warachtigen God. Ik betuyge, dat'er geen God is behalven den eenen warachtigen God. Ik betuyge, dat Mahomet de gezant Gods is. Ik betuyge, dat Mahomet de gezant Gods is. Komt tot de gebeeden. Komt tot het geen uwe voornemens wel zal doen gelukken*, twee maalen. Zo het eene zamenroepinge des voormiddags is, zult gy'er by doen: *De gebeden zyn beter als de ſlaap: de gebeden zyn beter als de ſlaap.* Daarom is'er zo groot een getal van torens in de ſtad Konſtantinopolen en andere, om dat de uytroepers gewoon zyn op de zelve te klimmen, als zy met luyde ſtemme den tyd der gebeden moeten verkondigen: want met het luyden van klokken is het niet geoorlofd zulks te doen. Ziet de plaatſe zelve, alwaar zy gewoon zyn te wandelen en te roepen, beyde hunne duymen in de ooren ſteekende, in de nevens gaande afbeelding van den Tempel, die gemeenlyk die van S. Sophia genoemd word, die te Konſtantinopolen is, en hier uyt Grelot is bygedaan. Het is der aanmerkinge waerdig, dat de deur, waar door de uytroepers van den tooren op den omgang komen, altyd aan die zyde des toorens is, welke na de Kaba, of Tempel van Mekka, uytziet, op dat het gemeene volk weete, werwaards zy zich onder het bidden moeten wenden. Eenige toorens hebben maar alleen eenen enkelen zodaanigen omgang, andere twee of drie, in ieder van den welken de zamenroepinge tot de gebeden geſchied.

maa-

Torens van de Kerk van S: Sophia, van welke de tyd der gebeeden aangekondigt word.

maaninge, of de te zamenroepinge tot de gebeden *Idzân* genoemd. 2. de tweede vermaaninge *Ikâmet* (*a*) genoemd. 3. de eerſte belydeniſſe. 4. zeker (*b*) formulier van gebeden *Konout* genoemd. De dingen, welke voor de gebeden worden vereyſcht, zyn vyf in getal. 1. eene zuyverheyd der leden van de beſmettinge der afgang, enz. of andere vuyligheden. 2. de bedekkinge van het lighaam met een zuyver (*c*) kleed. 3. het

(*a*) Deeze vermaaning of noodiging tot het gebed geſchied niet van de tooren, maar binnen in de Moské.

(*b*) *Formulier van gebeden*) Ziet de zelve by *Hottinger op de aangehaalde plaatſe*, *bladz.* 504.

(*c*) *kleed*) De Mahometaanen zeggen, dat ontrent de mannen, al wat tuſſchen navel en knie is nootzakelyk moet bedekt worden, maar in de vrouwen alle de leeden, uytgezonderd het aanzicht, de handen, en de voeten, want dat het niet behoorlyk is iets anders bloot te zien. Daarenboven, als zy zullen bidden, leggen zy hunne koſtelyke kleederen, zo zy zodaanige draagen, af, en ontdoen zich van alle ſieraad, op dat zy des te nederiger voor God mogen verſchynen.

ſtaan in eene (*a*) reyne plaatſe. 4. de kenniſſe van den gezetten tyd. 5. het wenden van het aangezicht na de *Kaba*, of Tempel van Mekka. De dagelyks noodzaaklyke gebeden zyn (*b*) vyf in getal. 1. die des middags

---

(*a*) *reyne plaatſe*) Derhalven zyn zy gewoon een tapyt onder zich te ſpreyden, het welk maar alleenlyk tot het gebruyk der gebeden bewaard word, of wel een matte.

(*b*) *vyf*) Deeze zyn van Godlyke inzettinge. Uyt de Sonna moeten'er ook vyf waargenoomen worden, die wy hier uyt een Arabiſch en Spaanſch handſchrift op de navolgende wyze opgeeven. *Die uyt de Sonna zyn.* I. *de gebeden van Paaſſchen van de maand Ramadan.* II. *de gebeden van Paaſſchen op het feeſt der offerhanden.* III. *de gebeden van de Zonzwyminge.* IV. *de gebeden ten tyde van droogte.* V. *de gebeden ten tyde van begraavinge.* Men merke aan, dat in de Spaanſche taal het woord *Paſcua*, by ons Paaſſchen, niet alleenlyk voor het feeſt van Paaſſchen gebruykt word, maar ook voor andere feeſten, gelyk *Paſcua de Navidad* het feeſt is van de geboorte van Chriſtus, *Paſcua de Pentecoſte* het Pinkſter feeſt. Volgens de Sonna moet men ook de gebeden van den vrydag waarneemen. Deeze dag is haaren Sabbath, die van God ingeſteld en aan Adam gegeeven is, om dat de Engelen Adam volgens Gods gebod op dien dag hadden aangebeeden. Zo zegt *Keſſeus*: *Ende God heeft dien*

dags geſchieden, en vier (*a*) buygingen des lighaams vereyſſchen. 2. die nademiddag, en 'er even zoo veel moeten hebben. 3. s'avonds die 'er drie. 4. des nachts, die'er vier vorderen. 5. des morgens die'er twee vereyſſchen, en zo in het geheel (*b*) zeventien.)

---

dien dag tot eenen Heyligen dag gemaakt voor Adam, en voor zyne nakomelingen tot den dag der opſtandinge toe..

(*a*) *buyginge*) By deeze gewoonlyke doen zy, die noch wat Godsdienſtiger willen zyn, noch eenige andere. *Alhammovi* in zyn zeer fraay werk geeft ons deeze overleeveringe der Mahometaanen aan de hand; *Niemand is'er onder de Mahometaanen, die alle dagen twaalf Heylige buygingen verricht, boven die, welke door de wet Gods geboden zyn, of God heeft voor hem in het Hemelſch Paradys eene wooning beſteld.* Chardyn noemt deeze buygingen met den Franſchen naam van *Proſtrations*, of in het Nederduytſch *ter nederwerpingen:* onzes bedunkens paſte dat woord beter aan die geſtalte die wy gewoon zyn aanbiddingen met het voorhooft op den grond te noemen.

(*b*) *zeventien*) Als iemand op reyze is, zo kan hy met elf buygingen in den tyd van vierentwintig uuren volſtaan.

X. HOOFDSTUK.

Van de Aalmoeſſen.

DE (*a*) Aalmoeſſen moeten gegeeven wor-

(*a*) *Aalmoeſſen*) Tweederlye ſoorte van aalmoeſſen is'er : eene, waar van hier word gehandeld, de welke door de wet bepaald is, hoe groot en van welke dingen de zelve gegeeven moet worden, en die met den naam van tienden van anderen gemeenlyk benoemd word. De andere, de aalmoeſſen naamlyk, welke ieder een naar zyn goeddunken aan den armen uytdeelt. De Mahometaanen hebben het zeer druk met het aanpryzen der aalmoeſſen, 't geen bekend is. In de verzameling der geloofsſtukken door laſt van Schah Abbas opgeſteld, welk het ganſche heylig en burgerlyk recht begrypen, worden twee gewoone ſpreekwyzen van *Mahomet*, ter deezer zaake dienende, bygebracht ; *De Aalmoeſſen uwer rykdommen zyn de aanneeminge uwer gebeden*, d. i. gelyk de Perſiaan dat aldaar uytlegt, geeft aalmoeſſen uyt uwe goederen, op dat uwe gebeden Gode aangenaam mogen zyn. Ende, *Die de aalmoeſſen verbied, zal in het vuur der Helle* geworpen worden. Vorders ſchryft hy, dat dit navolgende in de *overleveringen* ſtaat, *dat God Almachtig ten jongſten dage eene ſlang zal doen komen by dien menſche, die uyt zyne rykdommen geen Aal-*

worden uyt (*a*) vyf ſoorten van dingen, 1. van het vee, 2. het geld, 3. van de gezaayde vruchten. 4. van de planten, en 5. van de waaren, die verkocht worden. Drie ſoorten van vee zyn'er, uyt de welke het noodzaaklyk is dat men Aalmoeſſen geeve, Kameelen, Oſſen, en Schaapen. Het welke op dat het behoorlyk verricht werde, zo worden'er zes dingen vereyſcht, 1. dat hy, die de Aalmoeſſen daar uyt geeven zal, den Mahometaanſchen Godsdienſt toegedaan zy, 2. dat hy vry zy, en 3. volkomentlyk (*b*) en recht eygenaar van die zaak, daar na 4. moet

Aalmoes heeft gegeeven, welke ſlang in zyne hand byte, en als een halsband hem omringe; en dat de Kameelen en Stieren en Schaapen, van de welke geen Aalmoes gegeeven is, hunne bezitteren met hunne voeten zullen vertrappen. Doch die dieren onder de zelve, welke met hoornen voorzien zyn, zullen hen daar ook mede ſlooten, tot dien tyd toe, dat de rekenſchap, de welke de ſchepzelen moeten geeven, af gedaan zal zyn.

(*a*) *vyf*) Anderen tellen het anders op. Doch de zaak komt op een uyt. Elders word'er gezegd, dat'er negen zyn, als *goud, zilver, tarwe, garſt, dadelen, rozynen, Kameelen, Oſſen, en Schaapen.*

(*b*) *Eygenaar*) Alle Aalmoeſſe moet vry zyn van ſchuld; want, die iemand ſchuldig is, geeft van het zyne

die zaak (*a*) aangegroeyd zyn tot een zeker getal

---

zyne niet, ende geeft niet waarlyk; want dat geen, 't welk anderen toebehoord, kan van niemand gegeeven worden.

(*a*) *aangegroeyd zyn tot zeker getal*) Dat is, by voorbeeld, zo iemand twintig ſtukken gelds heeft van goude munte, en zo'er geen andere voorwaarden, die'er toe vereyſcht worden (als, by voorbeeld, dat hy vry zy, enz.) ontbreken, is hy gehouden van die twintig de helft van eenen penning, dat is, van veertig een, te geeven. Zo beſtaat de ſomme gelds, tot de welke het zelve aangroeyen moet, eer het noodzaaklyk zy, dat men uyt de zelve iets tot Aalmoeſſen geeve, in 200. *drachmen*, of achtſte deelen van een *onſe*. Die 100. of 150, ja 199, heeft, is niet gehouden in de Aalmoeſſe, maar zo hy'er 200 heeft, moet hy'er vyf van geeven, ende zo ook is het met het overige gelegen. Dit is gehaald uyt die verzameling van Schah Abbas. Uyt het zelve leeren wy, dat'er geen Aalmoeſſe gegeeven word van het goude en zilvere huyſraad. Die 4. Kameelen heeft, betaalt niets, die'er 5. heeft, betaalt daar voor een geheel Schaap en dat vet, boven de zeven maanden oud: maar, zo hy'er meer heeft als 25, dan moet'er een Kameelin betaald worden, die in haar tweede jaar al getreeden is. Die'er 36. heeft, geeft eene Kameelin, die in haar derde jaar is getreeden: zo word 'er, zo haaft'er dertig oſſen zyn (en niet eerder) die weyden, ende die over het jaar zyn, een kalf gegeeven, zo'er 60. zyn, twee kalven, voor de 90. drie kalven. Zo'er 40. ſchaapen zyn, word'er een gegeeven,

getal, 5. en omtrent (*a*) een jaar lang in des zelfs macht zyn geweeſt, eyndelyk. 6. moeten die dieren van hem of (*b*) geweyd, of te weyden gezonden, zyn. Uyt het geld worden Aalmoeſſen gegeeven in tweederleye ſtoffe, goud en zilver : en, om die op eene behoorlyke wyze te beſteeden, worden de vyf eerſte voorwaarden van die geenen, welke wy zo even aangehaald hebben, vereyſcht, 1. Dat iemand een Muſulman zy, 2. dat hy vry zy, enz. Ontrent de Aalmoeſſen uyt het

---

ven, zo 120, dan worden'er twee, zo 200, drie gegeeven. In het Spaanſch en Arabiſch handſchrift worden deeze aalmoeſſen genoemd *de vierde tienden van onze goederen.*

(*a*) *een jaar lang*) Dat is, by voorbeeld, zo iemand iets elf maanden lang met recht bezeeten heeft, ende ondertuſſchen aan anderen niet heeft verhuurd, zo is hy gehouden in het begin der twaalfde maand de aalmoeſſe, die volgens de wetten daar toe ſtaat, te geeven. *Uyt het zelve boek.*

(*b*) *geweyd*) Dat is, daar word geen aalmoes gegeeven uyt zulke dieren, die geſchikt zyn om het land te bouwen, of om laſten te draagen, maar uyt die geene, die vry gaan *weyden*, *en op koſten* van den bezitter zelf geweyd worden. *Uyt het zelve.*

het gezaayde worden'er drie dingen vereyscht, 1. dat iets gezaayd zy, het welk van de menschen gewoon is gezaayd te worden, niet dat van zelf opgekoomen is. 2. dat het in de schuuren opgelegd zy, en 3. dat het tot eene genoegzaame menigte is aangegroeyd. Van de planten worden Aalmoessen gegeeven in twee soorten, de palmboomen en wyngaarden: en op dat zulks behoorlyk geschiede, worden de vier eerste voorwaarden van die zes, welke te vooren verhaald zyn, vereyscht. Doch uyt de waaren worden Aalmoessen gegeeven volgens die voorwaarden, welke wy gezegd hebben dat in de geld-aalmoesse vereyscht wierden. Vorders de voornaamste grondslag of de Godlyke inzettinge omtrent de Aalmoessen, zo van die, dewelke gegeven worden ten opzichte van de goederen zelf, als die ten opzichte van de menschen hoofd voor hoofd (*a*) ten eynde van het vasten

(*a*) *ten eynde van het vasten*) Verstaat dit zo, het zy iemand in de maand Ramadan gevast hebbe, of niet, als het maar de tyd is, wanneer het vasten al gedaan

vaſten in de maand Ramadan, is het voorneemen, waar mede iemand by zich zelf beſluyt deeze of geene Aalmoeſſe te beſteeden, als eene (*a*) zaak, die hy ganſchlyk verſchuldigd is te doen.

XI. HOOFD-

---

daan is, zo moet ieder een, die by zyne zinnen is en tot zyne rype jaaren gekoomen, deeze aalmoeſſe alle jaaren geeven, ende is *eene Sea* zynde eene ſoort van maate, voor eenen menſch. Zo hy derhalven alleen is, betaalt hy eene Sea, zo hy een vader des huysgezins is, voor eenen iegelyk die een gedeelte van het huysgezin is, van gelyke eene Sea. Deeze aalmoeſſe kan betaald worden in garſt, tarwe, dadelen, rys, rozynen, en zekere ſoort van ſpyze, die met melk bereyd word, of met iets anders, hoedaanig het ook zoude mogen zyn, 't geen in dat huys 't meeſt gegeeten word. Abdalla de zoon van Ali ſchryft, dat deeze aalmoeſſe betaald moet worden voor eenen ſlaaf zo wel als voor eenen vryen, voor een kind zo wel als voor eenen volwaſſchen menſch, voor eene vrouw zo wel als voor eenen man. 't Is met deeze zaak zo niet geleegen, omtrent de *aalmoeſſe van het geld*, waar van te vooren gewag is gemaakt. Van deeze aalmoeſſe heeft zynen naam gekreegen het feeſt, 't welk na het eyndigen van het vaſten in Ramadan begint, en gemeenlyk het groote Beiram genoemd word.

(*a*) *zaak, die hy gantſchlyk verſchuldigd is te doen*) Ende wel van die ſoorte van Godvruchtige plichten, die *Fard* genoemd worden, dat is, *van Goddelyke inſtellinge*.

Wat

XI. HOOFDSTUK.

Van het vaſten.

DIe dingen, de welke tot het het wettig en behoorlyk (*a*) vaſten vereyſcht worden,

---

Wat anders betekent *Sonna*, naamlyk iets't welk zelf ook behoort te geſchieden, maar niet zo zeer noodzaaklyk verplicht. Gelyk voorheen gezegt is. Wanneer zy hun inzicht te kennen geeven in het begin der gebeden of andere Godvruchtige daaden, dan zyn zy den meeſten tyd gewoon daar by te doen, gelyk als hier, *ik neem voor*, of beſluyt, dit of dat te bidden, of te doen, als *Fard*, of als eene zaak die men verſchuldigd is; of ik heb in den zin deeze of die gebeden te doen, als *Sonna*, die in de Sonna zyn gebooden. Doch, wanneer zy byzondere gebeden doen, die noch *Fard* noch *Sonna* zyn, zeggen zy, *ik ben van voorneemen* deeze *byzondere* gebeden te bidden.

(*b*) *vaſten*) Het allervermaardſte vaſten geſchied alle jaaren en duurt de ganſche maand Ramadan, van het opgaan tot het ondergaan der Zonne, ende dat alle dagen weder aan. Wanneer zy in het leger of op de reyze zyn, zo konnen zy dit geheele maandſche vaſten tot eenen anderen tyd uytſtellen. Het feeſt, 't geen begint na het eyndigen van het vaſten, word by den Turken het *groote Beiram* genoemd, op dat

dat het onderſcheyden werde van het *kleyne Beiram*, het welk den 10den. der maand Dilhazja word gevierd ter geheugeniſſe van de offerhande Abrahams, wiens zoon men leeſt dat God geloſt heeft door een *groot offer* Surat. 37. 109. Deeze worden *by uytſteekendheyd* genoemd *de twee feeſten*. Maar dewyl die tekenen van vreugd, die men de Mahometaanen na het eyndigen van het vaſten in de maand Ramadan overal ziet doen, in ieder eens oogen wel het meeſte loopen, zo ſchryft Herbelot in zyne Ooſterſche boekzaal, dat het daar van daan komt, dat dat zelve feeſt, het welk na het vaſten van de maand Ramadan volgt, by den meeſten gemeenlyk het Paaſſchen der Turken, en het groote Beiram, word genoemd, daar het den naam van het kleyne Beiram moeſt hebben. Nochtans geeven zy gemeenlyk den naam van het groote feeſt aan dat feeſt, het welk na het eyndigen van het vaſten in de maand Ramadan zyn begin neemt. Hyde in zyne aantekeningen op den Mahometaanſchen Kerkdienſt van Bobovius, bladz. 16. noemt ook het groote Beiram dat feeſt, het welk begint na dat de maand Ramadan is verloopen, en voor hem hebben Scaliger en Erpenius in het zelve gevoelen geweeſt, gelyk men zien kan in hunne aantekeningen op de twee honderd Arabiſche ſpreuken uytgegeeven te Leyden, in 't jaar 1623. Ende behalven deezen zyn'er veele anderen, die van de zaaken der Turken hebben geſchreeven en zo ſpreeken. Dat nu dit feeſt by den Chriſtenen den naam van het Paaſſchen der Turken draagt, komt daar van daan, dat, gelyk het Paaſſchen der Roomsgezinden gevierd word na den tyd van het veertigdaagſche vaſten, zo vieren de Turken ook dit feeſt na het vaſten van de maand Ramadan. Behalven dit jaarlykſche vaſten gebied de Sonna noch andere tyden van vaſten,

voor-

den, zyn drie in getal, naamlyk, 1. dat iemand een Mahometaan zy. 2. tot zyne huuwbaare jaaren gekomen, en 3. by zyne zinnen. De Godlyke inzettingen nu, die men in het vaſten in acht moet neemen, zyn vyf, 1. het inzicht van het gemoed. 2. zich (*a*) te onthouden van ſpyze, en 3. van drank, en

---

voornaamlyk in de maand Resjeb. In zeker Perſiaanſch boek word'er eene overleevering uyt den mond van Mahomet zelf voortgebracht, waar in aan eenen ieder, die eenen dag, of twee dagen, tot tien toe, in die maand vaſt, belooningen beloofd worden; by voorbeeld, die 7 dagen vaſt, voor hem worden 7 poorten van de Hel geſlooten, die 8, voor hem worden 8 poorten des Hemels geopend: die 6, de zonden van 60 jaaren worden hem vergeeven, enz. In het zelve boek, het volgende Hoofdſtuk, word de gunſt Gods in den laatſten dag beloofd aan hem, die maar alleen eenen dag in de maand Schaban heeft gevaſt, enz.

(*b*) *te onthouden*) By dag naamlyk, en dat zo naauwkeuriglyk, dat men zelf de overblyffelen der ſpyzen, die tuſſchen de tanden blyven hangen, niet kaauwen mag. Daar zyn'er ook, die zelf op deezen tyd niet durven ſpreeken, en hunne mond geduuriglyk geſlooten houden. Overvloedige voorzorge ſchaad niet.

en van 't (*a*) byſlaapen, en 5. van het braaken met voordacht. De dingen, die het vaſten vruchtloos maaken, zyn tien in getal. 1. als'er iets voedzaams (*b*) met voordacht in het lighaam of in het hoofd word gebracht. 2. en 3. eene klifteer of iets diergelyks aan of in het lighaam gebracht. 4. braaking met voordacht. 5. de byſlaap. 6. verontreyniging van zich zelfs door aanraakinge. 7. de maandſtonden. 8. de bloedvloed na de baaringe. 9. zinneloosheyd. 10. afval.

XII. HOOFDSTUK.

Van de Bedevaart na Mekka.

DE Godlyke inzettingen van deeze (*a*) plech-

(*a*) *byſlaap*) Alle dingen, die vleeſchelyke luſt verwekken, moet men myden, gelyk een vrouwmenſch te kuſſen, of zelfs met de hand aan te raaken.

(*b*) *met voordacht*) Zelf is het verbooden zyn ſpeekzel door te ſlikken, of den reuk van bloemen of andere ruykende dingen in zyne neusgaaten op te ſnuyven: ook mag hy zynen mond niet ſpoelen, noch zich in het water dompelen.

(*a*) plechtigheyd zyn vyf in getal. 1. het inzicht waar mede iemand in zyne gedachten

---

(*a*) *plechtigheyd*) Het zal niet ondienſtig zyn hier een kleyn lyſtjen by te ſchryven van de dagen, waar op die gewoonlyke plechtigheyd komt te vallen, op dat de tyd, waar op ieder deezer daaden verricht word, des te onderſcheydenlyker gekend werde.

De VII^de. dag der maand *Dilhazja*, als of men zeyde de maand der bedevaart. Op deezen dag word 'er gepreekt en het volk onderweezen in de manier van het offeren.

De VIII^ste. word genoemd *de dag van drinken*, op den welken zy drinken uyt den put te Mekka, die *Zemzem* genoemd word. Daar na begeeven zy zich in de valleye *Mina*, en houden zich aldaar op tot het morgen-gebed van den dag *Arafat*, die volgt. Grave en Chardin vertaalen den Arabiſchen naam van deezen dag, den welken wy hier opgegeeven hebben, door den dag van openbaaringe, om dat God op deezen dag aan Abraham geopenbaard heeft, dat hy zynen zoon moeſt ſlachten.

De IX^de. dag van Arafat, dat is, op den welken zy hun verblyf houden en bidden op *Arafat*, zynde eenen berg dicht by Mekka. Na het ondergaan der Zonne verlaaten zy den berg *Arafat*, en begeeven zich na *Mozdalifa*, tuſſchen *Arafat* en de valleye *Mina*, den ganſchen nacht in gebeden en in het leezen van den Alkoran doorbrengende. Derhalven is het verbooden op dien dag te vaſten, op dat hunne krach-

ten beſluyt na Mekka te reyzen, en zich daar toe Godsdienſtiglyk aan God verbind. 2. het verblyven op den berg

---

krachten door het vaſten niet verzwakt werden, en zy daar door minder bekwaam zyn om des nachts den Heyligen dienſt te verrichten. Ik heb Mozdalifa op deeze wyze uytgeſchilderd gezien op de bergen tuſſchen Mekka en den berg Arafat, in eene kaarte van de ſtad Mekka en de nabuurige landſchappen, de welke van den Arabieren afgetekend was, by den Heere Eneman, Hoogleeraar te Upſal in Sweeden. Sie hier dezelve.

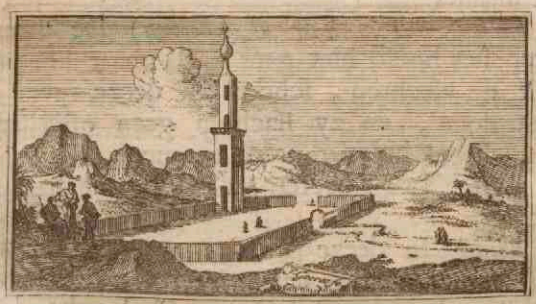

De X^de. *de dag der offerhanden*, de hoogſte Heylige dag van alle de dagen des jaars, die by den Turken genoemd word de eerſte van *Beiram*; op den welken zy, zeer vroeg in den morgen, ſteentjens geworpen hebbende in de Valleye *Mina*, aldaar gewoon zyn een of meer Schaapen te ſlachten, en, na dat zy'er een gedeelte van aan den ar-

men

(*a*) Arafat. 3. (*b*) het korten van 't haar of 't ſcheeren in de Valleye (*c*) *Mina*. 4. (*a*) het

---

men hebben gegeeven, het overige met hunne vrienden op te eeten.

De XI^de^. *de dag van ruſt*, op den welken zy of in de Valleye *Mina*, by Mekka, alwaar zy gewoon zyn offerhanden te doen, of in hunne verblyfplaatſen, ruſten.

De XII^de^. de dag, op den welken zy uyt *Mina* vertrekken.

(*a*) *Arafat*) Dit ziet op het Godsdienſtig verblyf op den berg Arafat, 't welk geſchied op den IX^de^. dag deezer maand.

(*b*) *korten van 't hair of ſcheeren*) De vrouwen ſcheeren het hoofd niet gans kaal, maar korten alleenlyk de vlechten, ſchoon zy deeze reyze ook moeten doen, en zy ſlachten geen offerhanden. 't Is nochtans beter voor de mannen, dat zy hun hoofd ganſch kaal ſcheeren, als dat zy 't hair maar korten.

(*c*) *Mina*) In deeze Valleye werpen zy zeven ſteentjens, het eene na het anderen, van zich weg, om dat zy gelooven, dat dit van God gebooden is, en daar na doen zy offerhande. Na dat de offerhande gedaan is, word het hoofd kaal geſchooren en de nagelen worden afgeſneeden; waar na het afgeſchooren hair en de nagelen op de zelve plaatſe begraaven worden. Derhalven geſchieden'er in het geheel drie dingen in de Valleye *Mina*, het werpen van ſteentjens, de offerhande, en de ſcheering. Vier ſoorten van

4. (*a*) het omgaan van de

 (*a*) Kaba,

van dieren zyn'er, die bekwaam zyn tot de offerhanden, een Schaap, een Bok, een Os, een Kameel. Dit zyn de eygene woorden van Bahaddin. *Tot de offerhande moet gebruykt worden, of een Schaap, of een Geytenbok, of een Os, of een Kameelin: alle andere dieren, by voorbeeld een Paard of Hart, zyn niet bekwaam tot de offerhanden.* Het Schaap moet ten minſte 7 maanden oud zyn, de Os en de Bok een jaar, de Kameel vyf jaaren; de Os en Kameelinne uyt de vrouwlyke kunne, het Schaap of de Geytenbok uyt de manlyke. Alle deeze dieren moeten gezond en gaaf zyn, en gekeeld worden van den heere zelf en van hem gegeeten, zo nochtans, dat'er een gedeelte van aan den armen gegeeven werde. Elders word ook geofferd, zo deeze opofferinge van dieren en de verdeelinge onder den armen eene offerhande kan genoemd worden. Alle jaaren offeren zy eene Kameelinne op te Iſpahan ter gedachteniſſe van de offerhande Abrahams: zo ook ſlacht de Vader des huysgezins op dien 10den. dag der maand Dilhazja in andere landſchappen een of meer Schaapen, en verdeelt de zelven. Zomtyds doen zy ook eene gelofte van eenen Korban of offer in ziekten of gevaaren, en wanneer zy de zelve te boven zyn gekomen, dan ſlachten zy een Schaap of Os: waar van het eerſte gedeelte aan den Prieſter, het tweede aan de buuren, en het derde aan den armen gegeeven word: doch het vierde deel eeten zy zelve.

(*a*) *het omgaan*) Wanneer zy in Mekka komen, begeeven zy zich na den Tempel, en gaan daar zeven-

(*a*) Kaba, of het Heylige gebouw van den Tem-

---

venmaalen rondom. De drie eerſte omgangen doen zy met eenen verhaaſten tred en met het ſchudden van de ſchouderen, om te toonen, dat zy zich wakker kwyten zullen in den ſtryd tegen die geenen, die veele Goden dienen, onder den welken zy ons Chriſtenen ook rekenen. Deeze zeven omgangen om de Kaba beginnen zy van den zwarten ſteen af, die hier in de nevensgaande printverbeeldinge van de Kaba te zien is, en zy ſteeken hunne hand op en raaken dien ſteen aan, en kuſſen den zelven: daar na wenden zy zich na de rechte hand, en beginnen van die zyde der Kaba, aan de welke de deur van de Kaba is, rondom te gaan, en, zo dikmaals zy den zwarten ſteen voorby gaan, kuſſen zy den zelven. De Zindikeërs, op zekeren tyd ziende, dat de Mahometaanen met deezen omgang beezig waaren, lachten hen uyt, en zeyden, *hoe zeer gelyken deezen naar de Oſſen, die op den dorſchvloer dorſſchen*? Zo zegt Abulfarajus in de Hiſtorie der Mogendheeden bladz. 230.

(*b*) *Kaba*) Dit is een gebouw in het midden van den Tempel te Mekka, wiens ſtichters men houd Abraham en Iſmaël geweeſt te zyn, en heeft van deſzelfs vierkanten vorm den naam van *Kaba* gekreegen. Van buyten ſchynen alle de zyden zwart te zyn (uytgenoomen een goude rand, die om het bovenſte gedeelte loopt) als zynde bedekt met zwarte zyde Damaſte ſtof, die alle jaaren nieuw van den Turkſchen Keyzer word gezonden. Dit gebouw is hoog

hoog 27, lang 24, breed 23 ellen. De Perſiaanen en Arabiers noemen dit *het huys Gods*. 't Is wel te gelooven, dat dit het huys is geweeſt van iemand uyt den Patriarchen, of Aarts-vaderen, van het Iſmaëlitiſche geſlacht, 't welk de nakomelingen als heylig hebben geëerd. Zo is te Edeſſe de tente, daar men geloofde dat de Aartsvader Jakob in gewoond heeft, noch overig geweeſt tot de tyden van den Keyſer Antoninus Elagabalus. Ziet de Chronyk van Syncellus bladz. 107. Dus getuygt Pauſanias in het IX^de^. Boek en het 16de. Hoofdſtuk dat de Tempel van Ceres voor deezen het huys was, daar in Cadmus gewoont heeft. Want, dat dit een Tempel zoude geweeſt zyn, kan ik niet wel denken. De deur zelve, die niet in het midden van het gebouw ſtaat, de Heylige dienſt, die gewoonlyk gepleegd word, niet in, maar rondom het zelve, en reets veele eeuwen voor Mahomeds leeftyt in gebruyk is geweeſt, als ook noch andere dingen meer, doen my dit gelooven. Immers dit gebouw is van eene zeer groote oudheyd, en is in byzondere achting altyd gehouden geweeſt by de Arabieren, gelyk het nu ook noch is by den Mahometaanen, die geen Chriſten menſch, op welk een voorwendſel hy het ook moge bezoeken, toegang vergunnen, zelfs maar tot op het gebied van de ſtad Mekka. Weshalven wy geen afbeeldinge van deezen Tempel geeven konnen, ten zy wy die van den Mahometaanen eerſt ontfangen. Ik heb al overlang gewenſcht de zelve machtig te werden, doch te vergeefs; want zy willen niet dat deeze Heyligdommen voor ons zullen open ſtaan. Doch voor eenige jaaren heeft de Heer Michaël Eneman, Hoogleeraar te Upſal, uyt Egypte en Arabie (dat gedeelte te weten des landts, daar de Chriſtenen mogen zyn) weder te huys reyzende, wan-

neer hy my kwam bezoeken, eene afbeeldinge van den Tempel van Mekka, door eenen Turk gemaakt, aan my vertoond, waar in alle de aanmerkenswaardige dingen ſtuk voor ſtuk met Arabiſche letteren aangeweezen waren. Gelyk als de Turkſche Schilders niet zeer naauwkeurig acht geeven op de evenredigheeden der tuſſchenwydte en grootte, en de zelve niet wel waarneemen, zo heb ik geoordeeld, dat het my vry ſtond uyt de beſchryvingen van deezen Tempel, de welke in de boeken der Arabieren te vinden zyn, eenige gebreklykheeden van de afbeeldinge te verbeteren, waar uyt de afbeelding in koper geſneeden, die men hier ziet, gebooren is. In den Tempel te Mekka zyn vier Heylige zaaken, die voornaamlyk aanmerkenswaardig zyn.

I. *De zwarte ſteen*, die te zien is in onze afbeeldinge by de letter A. Wonderlyke ſpreukjens vertellen zy van deezen zwarten ſteen, die zy verzieren dat zeer wit zynde door Gabriël uyt den Hemel is gebracht, wanneer de Waereld geſchaapen wierd, maar dat hy zwart geworden is om de zonden der menſchen. Zy doen'er noch meer andere dingen by, die men leezen kan by Pokok in zyn Hiſtorie der Arabieren, bladz. 118. Deezen ſteen kuſſen zy, wanneer zy hunne Godsdienſtige omgangen om de Kaba doen.

II. *De witte ſteen*, in onze plaat vertoond by de letter B. Deeze gelooft men dat de grafplaatſe is van Iſmaël, den zoon van Abraham, en de zelve is afgeſchooten met een ring-muur, 't welk zelf ook in de ſchilderye van de Kaba te zien is. Deeze ſteen vangt het water, 't welk van het dak der Kaba afvloeyt, door eene vergulde goot.

III. *De plaatſe van Abraham*, van ons getekend met de letter C. De ſteen, op den welken de voet-

ſtap-

TEMPLVM MECCANVM

Sanctisſimum apud Mohammedanos, et vetustisſima religione conſecratum.

DEN MECCAANSEN TEMPEL

By de Mahometanen voor ſeer heylig gehouden.

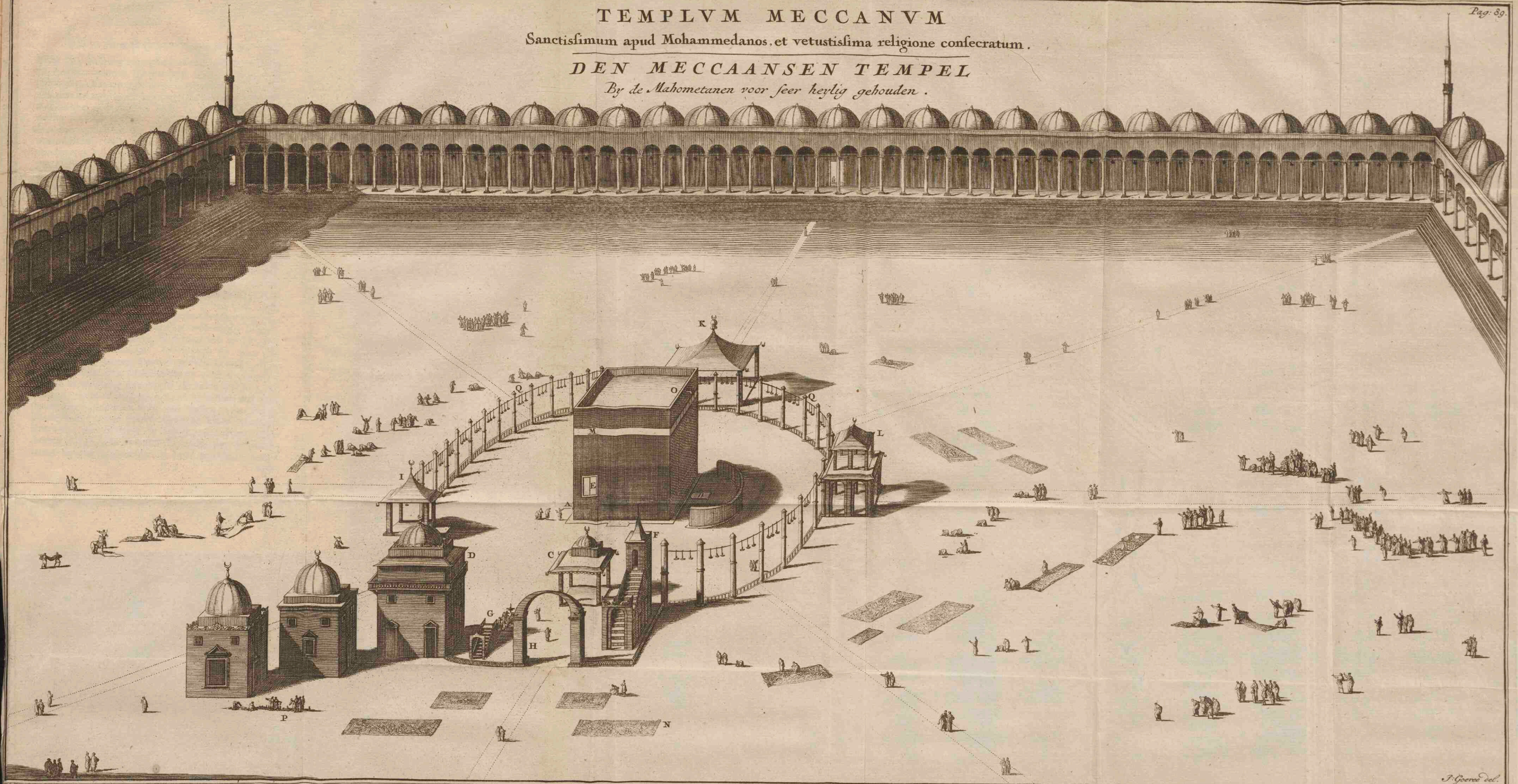

J. Goeree del.

A. *Lapis niger, quem Arabes jam diu ante Mohammedem in magna veneratione habuerunt. Quum aliquando Carmathienses hunc expugnata Mecca abſtulissent, quinque millia denariorum pro eo oblata recusarunt. Sed post annos 22. ille pristino Loco Insertus est parieti Cabae.*

B. *Lapis albus, Sepulchrum Ismaelis creditus. Appellatur ab aliis parimentum viride.*

C. *Locus Abrahami, ubi videlicet pedum ejus vestigia ostenduntur.*

D. *Aedificium, in quo puteus Zemzem est, cujus aquam Sanctam habent et Salutarem corpori atque Animae bibentium.*

E. *Janua Cabae, valvis duabus constans, ad quam osculandum per illos gradus ascenditur qui ad Signum Literae G. conspiciuntur, & eo deferuntur quum res postulat. Hoc latus Cabae est orientale.*

F. *Suggestum ex quo verba fiunt pro concione.*

G. *Tabulatum rotatile per quod ascenditur ad Januam Cabae.*

H. *Porta nuncupata vetus.*

I. *Locus Hanbelitarum, unius e quatuor Sectis praecipuis Mohammedanorum.*

K. *Locus Malekitarum, qui et ipsi unam Sectam constituunt.*

L. *Locus Hanifaeorum. Schafiei, in loco qui ab Abrahamo nomen habet, congreganter.*

M. *Fascia aurea adhaerens velo serico nigro operis Damasceni quo Cabae parietes undique Tecti (sic ut nulla pars oculis pateat) nigri apparent.*

N. *Tapetes, instrati Solo quibus insident precantes.*

O. *Canalis per quem aqua ex tecto Cabae defluit in Lapidem qui Sepulchrum Ismaelis habetur.*

P. *Locus ubi phialae repletae aqua putei Zemzem dantur peregrinantibus, quas domum reduces secum ferunt.*

Q. *Septum interius, quod Cabam proxime cingit et noctu accensis lychnis illustratur.*

A. *De ſwarte Steen, waer ontrent de Arabieren lang voor Mahomet met groote eerbiedt zyn aengedaen geweest, en waer voor sy, naer 't inneemen van Mecca door de Carmatkiers, die er meester van wierden, 3000. Denarien te vergeefs boden; deese is 22. jaren daerna op syn oude plaets herstelt, en in de wand van de Cuba ingemetselt.*

B. *De witte Steen, die men meent, dat het Graf van Ismael bedekt, en die van andere de groene Grondt genoemt wort.*

C. *De Plaets van Abraham, daer men noch syne voetstappen vertoont.*

D. *Het Gebouw, daer de put Zemzem in besloten is, wiens water voor seer heylzaem, soo voor Lichaem als Ziel, geschat wort.*

E. *De Deur van de Cuba, om welke te kussen men door de trekwagen G. aengevoert wort. Dit is het Ooster gedeelte van de Cuba.*

F. *De Predik stoel, van dewelke de vermaeningen tot het Volk geschieden.*

G. *De Trekwagen, door dewelke men aengevoert word tot de deur van de Cuba.*

H. *De Poorte, genaemt de Oude.*

I. *De Plaets der Hanbeliten, een der vier Hoofd Secten der Mahometanen.*

K. *De Plaets der Malekiten, die mede een Secte uytmaeken.*

L. *De Plaets der Hanifei. De Schafei komen by een daer de letter C. staet.*

M. *De Goude zoom loopende tusschen de swarte damaste Stof daer de wanden van de Cuba rontzom mede behangen zyn, soo datse buyten dit gedeelte geheel swart voorkomt.*

N. *De Tapyten, tot ceffening der Gebeeden gespreyd.*

O. *De Goot, door welke het water van het dak der Caba op den witten Steen valt, die men meynt het graf van Ismael te bedecken.*

P. *De Plaets daer de kruyken met water uyt den put Zemzem gevult synde aen de Pelgrims gegeven worden, om naer huys te voeren ter gedachtenis, en ten gebruyke der stervende.*

Q. *De binnenste Omtrek van den Tempel, dat de Caba van binnen vervangende des nachts met Lampen verlicht wort, drie tusschen yder pylaer, daer de pylaeren van den buytensten Omtrek maer eene lamp tusschen beyde hebben.*

Tempel te Mekka, en 5. het (*a*) loopen tuſſchen de twee heuvelen genaamt (*b*) Safa en Merva.

Eynde van het kort begrip van den Mahometaanſchen Godsdienſt.

ſtappen van Abrahams voeten ingedrukt zyn, word aldaar bewaard.

IV. *De put Zemzem*, ziet de letter D. Het Heylige water van dien put drinken zy, wanneer zy te Mekka zyn, en doopen daar hunne kleederen in, en brengen het zelve met zich te huys. Men zegt, dat deeze put van God voortgebracht is, op dat Hagar en Iſmaël hunnen dorſt daar uyt zouden leſſchen.

(*a*) *loop*) Zy gaan eenen langzaamen tred, behalven wanneer zy gekomen zyn tot de plaatſe, die tuſſchen de twee pylaaren is. Daar beginnenze te loopen: daar na gaan zy weder eenen langzaamer tred: dan zien zy eens om, dan ſtaan zy weder ſtil, even eens als iemand, die over het een of het ander, 't geen hy verlooren heeft, bekommerd is, om alzo daar door Hagar, die water voor haaren zoon zocht, te verbeelden.

(*b*) *Safa en Merva*) Zyn plaatſen, daar zy gewoon zyn haare gebeden te doen. Zeven maalen loopen zy tuſſchen deeze twee heuvelen van Safa gaande na Merva. De wydte, die tuſſchen beyde is, maakt 780. ellen uyt. Omtrent deeze plechtigheyd, als ook omtrent de andere, welke de Mahometaanſche wet gebied, moet men in acht neemen, dat de Mahometaanen zelf bekennen, dat veele van de zelve, gelyk daar zyn de Godsdienſtige rey-

ze na de Kaba, het zevenmaal omgaan om de zelve, de loop tuſſchen Safa en Merva, het werpen der ſteentjens in de Valleye Mina, de beſnydeniſſe, de vaſten, en waſſchingen, al voor den tyd van Mahomet by den Arabieren in gebruyk zyn geweeſt, maar dat de zelve van Mahomet beveſtigd en eenigermaate veranderd zyn: 't welk *Pokok in zyne Hiſtorie der Arabieren, blad.* 305. *enz.* klaar getoond heeft. Zo waaren zy voor den tyd van Mahomet gewoon naakt rondom de Kaba te gaan, maar Mahomet heeft gebooden, dat zy dit verrichtende gekleed moeſten zyn. Vorders bekennen zy, dat het grootſte gedeelte deezer plechtigheden, zo iemand met het natuurlyk licht en de gezonde reden te werk gaat, daar door noch aangeraaden, noch goed gekeurd word, maar alleen ſteunt op het willekeurige gebod Gods, 't welk door andere Profeeten van te vooren gegeeven, maar door de kwaade zeden der menſchen en door een lang verloop van tyd verzuymd, door Mahomet weder op nieuw aan de Waereld is geopenbaard: en dat God zodaanige dingen heeft willen gebieden, waar omtrent de menſchelyke reden niet zoude konnen bevatten, wat de zelve mogen betekenen, of waarom God die gebooden hebbe, ten eynde de menſchen daar door hunnen God zouden leeren in alles gehoorzaam zyn, niet om dat zy zelve van verſtand zyn dat dit billyk en Gode betaamlyk is, maar daarom alleen om dat God het gebooden heeft. Doch het is beter, dat men Algazalius zelf hoore, wiens woorden, door *Pokok*, *in 't aangehaalde boek*, *bladz.* 313. in het Latyn vertaald, wy hier in het Nederduytſch zullen ſtellen. „ Wat aangaat dat heen „ en weêr loopen, en het werpen der ſteentjens, als „ ook de overige daaden, deeze hebben geen betrek„ king tot het gemoed van den menſch, of op de na-

„ tuur

„ tuur deſzelfs; ende het verſtand heeft niets, waar
„ door het beſtuurd werde tot het onderzoeken,
„ wat deeze dingen te beduyden hebben, ende ook
„ niets, dat iemand uytlokt om de zelve aan te
„ neemen, maar zy beſtaan in een enkel gebod en in
„ een eenvoudig inzicht van dat gebod na te komen,
„ voor zo veel het een gebod is, het welke men
„ noodzaaklyk gehoorzaamen moet, en met het
„ welke zich te bemoeyen aan het verſtand niet paſt,
„ en daar de natuur en de Ziel niets meer mede
„ te doen heeft. Want, als het verſtand het oogmerk
„ van zekere zaak bevat, zo word de natuur eeni-
„ ger maate meer geneygd tot de zelve, welke ge-
„ neegenheyd het gebod te hulpe komt, ende te ge-
„ lyk met het zelve 't verſtand aandoet, in dier voe-
„ ge, dat in het zelve geen volkomen overgave des
„ herte ten dienſte van God, en een volſlage gehoor-
„ zaamheyd beſpeurt werde. 't Heeft echter den Leermeeſter van den grooten Maimonides, genaamd Abn Sjafar, behaagt deeze plechtigheden als eenigermaate gegrond op de natuurlyke reden aan te merken, trachtende aan te toonen dat de zelve zoo ongerymd niet zyn, of dat'er het licht der reden aanleyding toe geeven kan. Hy doet kwanswys zynen natuurlyken wysgeer in deezer voege redenkavelen, dat hy zich zelve veel volmaaktheyds zoude toevoegen, indien hy, zoo veel mogelyk was, zich gelykformig maakte aan de Hemelſche lichaamen, Zon Maan, en Sterren, die hy oordeelde van volmaakter wezen en hoedaanigheden te zyn als zyn eygen lighaam. Weshalven, dewyl hy zag, dat die lighaamen zeer zuyver en met geen vuyligheeden beſmet waren, hy zich zelf ook dikmaals had gewaſſchen; waar van daan hy de billikheyd afleyd der Mahometaanſche zuyveringe of waſſchingen, die door de

aan-

aanleyding der natuur zelf beveſtigd word. Ende, dewyl hy ook merkte, dat deeze lighaamen dagelyks in het rond bewoogen wierden, dat hy het zelve ook heeft nagevolgd, en dat hy dan eens eenige boomen, dan weder het geheele eyland, rondom gegaan hadde, waar mede hy ſtilzwygende ſchynt te kennen te geeven, dat de omgang rondom de Kaba op zeer billyke redenen ſteunt. Plutarchus in het leven van Numa bladz. 69. verhaalt, dat'er iets diergelyks by den Romeynen omtrent hunne Heyligen dienſt in gebruyk is geweeſt, naamlyk *in het aanbidden zich om te keeren, en te zitten, na dat men aangebeeden heeft.* Dit was de inſtellinge van Numa, ende daar na handelt hy van de oorzaak der wet.

EYNDE.

II. BOEK
VAN DEN
MAHOMETAANSCHEN
GODSDIENST.

handelende van eenige dingen, welke men den Mahometaanen ten onrecht te laſt legt.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAn dien tyd af, dat de Mahometaanſche Leere by na den gantſchen aardbodem vergiftigd heeft, zyn'er veele geweeſt, die ondernoomen hebben zich tegen dit verderflyk kwaad aan te kanten, en dien verfoeylyken Godsdienſt te wederleggen. Het welk, gelyk het eene ten hoogſte noodige zaak was, op dat doolingen, de gronden van het gantſch Chriſtendom om verre werpende, de gemoederen der onervaarene menſchen niet zouden inneemen, alzo had het geen mindere zwaarigheyd. Want daar wierd eene naauwkeurige kenniſſe der Arabiſche taale toe vereyſcht, waar in die leugengeeſt zyne

zyne leerſtukken beſtaan heeft aan de Waereld bekend te maaken, en zonder welke men naauwlyk toegang tot de Mahometaanſche verborgenheeden kan hebben. Het grootſte gedeelte nochtans van die geenen, die zich hier omtrent hebben beezig gehouden, hebben zich tot het wederleggen der Mahometaanen begeeven, zonder dat zy zelfs de allerminſte kenniſſe der Arabiſche taal hadden. Hier van daan is het, dat zy geſchreeven hebben, dat veele dingen met een zeer vaſt en zeker geloof by den Mahometaanen geloofd en door hen ſtaande gehouden worden, die echter hun nimmermeer in gedachten zyn gekoomen, en die niemand, ten zy hy volſlagen zot en van alle reden beroofd ware, voor de zyne zoude willen erkennen. De onvoorzichtige iever der Grieken, by deeze onweetenheyd gevoegd zynde, heeft den Mahometaanen veele dingen ten laſte gelegd, welke de Mahometaanen zelf verfoeyen, gelyk het gemeenlyk gebeurt, wanneer kwaadaardige menſchen het gevoelen hunner wederpartyen uytleggen. Weshalven wy voorgenoomen hebben, eenige leerſtukken, die den Mahometaanen verkeerdelyk toegeſchreeven worden, ter toetze te brengen, en den oorſprong der doolingen zomtyds eens aan te wyzen, op dat de Chriſten-Wereld niet verder met rook en wind gevoed werde, die geloof ſlaan aan alle die dingen, die gemeenlyk ten opzichte van den Mahometaanen gezeyd worden.

II. HOOFDSTUK.

Of de Mahometaanen gelooven, dat een ieder in zynen Godsdienſt kan zalig worden.

IN den aanvang zullenwe onderzoek doen, op het geen gemeenlyk aangaande de Mahometaanen gezegt word, als of zy gelooven zouden dat een ieder menſch, als hy maar Godvruchtig leeft, in zynen Godsdienſt behouden, en der eeuwige Zaligheyd deelachtig, kan worden. Dit leeſt men nochtans in het boek genaamd de *Ziftinge van den Alkoran*, geſchreeven door den *Kardinaal Nicolaus de Cuſa*, b. III. h. 2. in het *Kort begrip van de verſchillen* van Hoornbeek bladz. 188. by Voetius in zyne *Godgeleerde Twiſtredenen* 2de. *deel* 665. bladz. by Seldenus b. VI. h. 2. *van het Recht der natuure en der volkeren.* By *Hornius* in de *Kerkelyke Hiſtorie.* Ende by Vigenerius in de *Franſche aantekeningen op de Byzantynſche Hiſtorie van* Leonicus Chalcondylas, bladz. 505. Voegt hier by *Artus Thomas*, die in den Zegepraal *van het Kruys* bladz. 24. dit navolgende ſchryft: *de* 46ſte. *dooling van Mahomet, is de onverſchillendheyd der Godsdienſten, de welke hy in verſcheydene plaatſen verkondigt, mids dat men van een goed leeven zy.* Bellarminus in de *Verſchillen.* 2. St. 299. en 294ſte. bladzyde, alwaar men deeze woorden leeſt: *De Alkoran leert*, Hoofdſt. 2. *dat alle menſchen in hunne wetten Zalig worden, indien zy de zelve onderhouden, de Jooden, de* Chriſtenen, *de Turken.* Gualtherus in zyne *Tydrekeninge bladz.* 547. *De laatſte dwaasheyd van Ma-*

Mahomed is de onverſchillendheyd der Godsdienſten, als het leven maar vroom is. Thomas à Jeſu *van de bekeeringe der Heydenen*, bladz. 677. *Mahomet zegt in het Hoofdſt. Impacara, dat de Jooden en Chriſtenen Zalig zullen worden.* Schoon nu den meeſten deezer Schryveren, naar het ſchynt, onkundig zynde geweeſt van de Arabiſche taale, deeze dwaaling eenigermaate zoude vergeeven konnen worden, zo twyffele ik, of dit plaatſe kan hebben omtrent Angelus St. Joſef, of de la Broſſe, die geduurende den tyd van vyftien jaaren in Azïe zyn verblyf heeft gehad, en, der Arabiſche en Perſiſche taalen kundig, nochtans in zyn Woordboek, of Perſiaanſche Schatkamer, bladz. 365. dit navolgende ſchryft: *Dat een ieder in zyne wet Zalig word, geeft de Alkoran te kennen in de Surat van de Koe, en dat met deeze woorden. Die geloofd zullen hebben en wel gedaan, het zy Chriſtenen, het zy Sabaïten, zo ze in God en in den dag des oordeels geloofd zullen hebben, en goede werken zullen hebben gedaan, zullen van hunnen Heere loon verkrygen, en op den dag der opſtandinge zal by hen noch vreeze noch verſlaagenheyd eenige plaâtſe hebben.* De oorſprong deezer doolinge ſchuylt, gelyk een ieder lichtelyk ziet, in de woorden zelf van den Alkoran, de welke het der moeyte waard is hier onder de oogen des leezers te brengen, op dat hy oordeele, of daar eenige grond voor het gevoelen, 't geen tegen het onze ſtrydig is, in gevonden word. Ziet daar de woorden van de 2de. *Surat v.* 59. De zelve ſtaan even eens *Surat* 5. 73. Naar de letter uytgedrukt luyden ze aldus: *Die geene, die gelooven* (d. i. de Mahometaanen) *en de Jooden, en de Nazareërs* (d. i. Chriſtenen) *en de Zabiërs* (d. i. Heydenen in Arabië) *een ieder* (van hun) *die in God en den jongſten dag gelooft, en die goede werken doet, voor den zelven is loon by hunnen Heere,*

en

en geen vreeze zal over hun komen, en zy zullen met geen droefheyd aangedaan worden. Ik zal niet zeggen, dat'er eenige onder de Mahometaanen van gedachten zyn, dat Mahomet in der daad met deeze woorden eenen ieder de Zaaligheyd heeft willen toeſtaan, maar dat dit alleenlyk voor eenen korten tyd plaats heeft gehad, dewyl het naderhand den Opſteller van den Alkoran anders goed gedacht heeft, en dat dit vaers afgekeurd is (hoedaanige men gelooft dat'er veele in getal zyn, zo dat men op deeze wyze alle ſtrydende dingen met malkanderen kan overeenbrengen) uyt kracht van andere vaerzen van den Alkoran, die naderhand van den Hemel tot hem gezonden zyn, waar in met klaare woorden geleezen word, dat de Mahometaanen alleen deelachtig zullen zyn aan de eeuwige Zaligheyd: uyt welk zeggen nochtans genoegzaam beveſtigt word het geen wy zoeken te bewyzen, te weeten, dat zy niet geloven, dat een ieder in zynen eygenen Godsdienſt behouden word: want anderſſins zouden zy niet konnen zeggen, dat dit vers afgekeurt was door andere die later opgekomen zyn: maar ik meen, dat Mahomet dit heeft willen zeggen, dat de Mahometaanen (d. i. die geene, die gelooven) indien zy by hun geloof in God en den jongſten dag, het welk zy belyden, de goede werken, de welke die Godsdienſt voorſchryft, voegen, hunnen loon by God zullen vinden. En wat aangaat de overige gezindheeden, dat de weg ter Zaligheyd voor niemand geſlooten, en dat'er hoop van vergeevinge voor allen was, als zy zich maar tot deezen Godsdienſt keerden, en het zy iemand een Jood waar, het zy een Chriſten, of een Heyden, als hy maar in God geloofde en in den jongſten dag (dat is, als hy zich maar in den Mahometaanſchen Godsdienſt overgeeft, de welke het eenige geloof in

God is, daar en de Jooden en de Chriſtenen en de Sabeërs, gelyk hy meent, veele *Goden* vieren) en goede werken doet, dat hy behouden kan worden. Zo ook by na in de *Surat* 64. 9. *Die in God gelooft en goede werken doet, God zal des zelfs misdaaden uytwiſſchen*, en daar na *vaers* 10. *Doch die geenen, de welke ongeloovig zyn, en onze tekenen van valſchheyd beſchuldigen, zullen ter Heile nederdaalen.* Die geene dan die in God gelooven en goede werken doen, worden geſteld tegen die geene die ongeloovig zyn, hoedaanige zyn, de Chriſtenen, Jooden, enz. en derhalven kan men van den Chriſtenen enz. niet zeggen, zo lang als zy Chriſtenen blyven, dat zy in God gelooven en goede werken doen. Vergelykt Surat 2. 277. en 5. 10. 11. en 9. 18. Dat deeze woorden, *die gelooft*, iemand betekenen, *die den Mahometaanſchen Goddienſt aanneemt*, en de geboden van Mahomet onderhoud, blykt uyt veele plaatſen van den Alkoran. Men hoore ook den tot noch toe onuytgegeevenen Schryver van de 6 gronden van den Mahometaanſche Godsdienſt, bladz. 2. *Het geloof en de Mahometaanſche Godsdienſt zyn eene en de zelve zaake, zo dat hy die gelooft* ('t zyn de zelve woorden, die in den Alkoran op de aangehaalde plaatſe geleezen worden) *die geen zy, die het Mahometaanſch geloof is toegedaan, en die het Mahometaanſch geloof toegedaan is, de zelve zy die gelooft. Tuſſchen deeze twee dingen is geen onderſcheyd, als van uytſpraak alleen.* Wat is'er klaarder? In God te gelooven, is niet, alleen te gelooven dat'er een God is, maar te gelooven, dat hy zodaanig is, als de Mahometaanen zeggen: (derhalven worden in de Perſiaanſche uytbreydinge van den Alkoran deze woorden *in God* uytgelegd, door deze *in God en zyne ſtellige en ontkennende eygenſchappen*,) en daarom hier in zyne toe-

toeſtemminge te geeven aan de geloofſtukken van den Mahometaanſchen Godsdienſt. Zo word'er ook Surat 5. 74. gezegd, *zo de Jooden en Chriſtenen gelooven*, dan zullen zy in het Paradys ingeleyd worden: alwaar het zeker is, dat *gelooven* niet ſlegts is *gelooven, dat'er een God is*: want Mahomet wiſt genoegzaam, dat zy dat geloofden; en hy zoude niet gezegd hebben, *indien zy gelooven*. Vorders wat is *goede werken doen*, volgens het gevoelen van Mahomet, anders, als acht geeven op de Godsdienſtige waſſchingen, gebeden, aalmoeſſen, en het vaſten? Doch kan een Chriſten deeze dingen in zynen Godsdienſt verrichten, kan ze een Jood doen? voegt'er dit by uyt de Perſiaanſche vraagen en antwoorden, de welke ik bezit, *daar is geen onderſcheyd tuſſchen die woorden, het geloof, en den Mahometaanſchen Godsdienſt.* Want het is een en de zelve, die gelooft, en die belydeniſſe van den Mahometaanſche Godsdienſt doet. Veel te meer noch moet deze ſpreekwyze, *die gelooft in God en in den jongſten dag*, genoomen worden voor hem, die het Mahometaanſch geloof omhelſt; dewyl al wat'er te gelooven ſtaat, tot deeze twee Hoofdſtukken kan gebracht worden. Want zy beſchryven zelf hunne geloofſtukken in diervoege, dat zy niet als *van God*, naamlyk van het wezen, de eygenſchappen, de Engelen, Boeken, en Profeeten Gods, en daar na van *den jongſten dag* handelen. Dit hebt gy reets gezien, Leezer, zo gy het voorgaande geleezen hebt, in het kort begrip van den Mahometaanſchen Godsdienſt, zo als wy het opgegeeven hebben, bladz. 2. Doet hier ook dit Perſiaanſch getuygenis by, uyt die vraagen en antwoorden, de welken even te vooren aangehaald zyn. *Als zy u vraagen, waar in gelooft gy, zo zult gy antwoorden, ik geloof in vyf dingen. Eerſtelyk in God den*

Almachtigen, *daar na in zyne Engelen*, *dan in des zelfs Boeken*, *vorders in des zelfs Profeeten en gezanten*, *en de zoo genaamde Hoofden van't Mahometaansdom*, *en eyndelyk in den jongſten dag*. Daar en boven hoe is het te begrypen, dat Mahomet zoude hebben willen zeggen, dat en Joden en Chriſtenen in hunne Godsdienſt kunnen Zalig werden, daar hy op zoo ontelbare plaatſen van den Alkoran de Joden en de Chriſtenen vervloekt en ter Helle doemt, zoo zy zig niet tot zyne Godsdienſt bekeeren, en met duydelyke woorden ſchryft, dat ze op geenerley wys Zalig kunnen worden zoo lang ze in hunne Godsdienſt blyven. Hoort hem in het vyftiende vers van deze eygene tweede Surat, *alle die geene aan wie wy het boek gegeeven hebben*, *op dat ze het zelve lezen zouden gelyk het behoort*, *zullen daar in gelooven : maar die daar niet in gelooven zal*, *zal verlooren gaan*. In de 3de. Surat *v.* 84. ſtaat met uytgedrukte woorden geſchreeven. *Die eenen anderen Godsdienſt*, *als dien der Mahometaanen zal oeffenen*, *dezelve zal van hem niet aangenoomen worden*, *en hy zal in het toekomende leven ſchade lyden*. Daar zyn'er, die meenen, dat even door dit vaars het andere is afgeſchaft, daar wy van ſpreken, en die gelooven, dat in het zelve de Zaligheyd aan den geenen, die allerleyen Godsdienſt hoedaanig die ook zy, aankleeven, beloofd word. Maar daar is geen reden, waarom wy, of anderen, dit zouden mogen ſtaande houden. Eenigen zeggen, dat Mahomet zich zelf heeft tegen geſprooken, als daar is *Hinkelman* in de *voorreden voor den Alkoran bladz. E. Kol.* 2. maar, ten zy iemand meene, dat Mahomet ſtapelgek hebbe geweeſt, hy moeſt immers de ſtrydigheyd dier woorden, die elkanderen zo opentlyk tegenſpreeken, bemerkt hebben. Doet hier by, dat Mahomet gezegt heeft, dat uyt de 73. gezindhee-

heeden, waar in de Mahometaanen verdeeld zullen worden, maar eene zyn zal, die de Zaligheyd verkrygen zal. Ziet Marraccius in de voorreden van de wederlegginge des Alkorans bladz. 2. dog op dat anderen ook dit zelve niet kwaalyk uytleggen, moet men weeten, dat'er geſprooken word van die gezindheeden, die, uytgenoomen eene, van anderen verworpen en voor onrechtzinnige gemeenlyk gehouden worden. Want daar zyn vier gezindheeden, die ook heden by den Mahometaanen alle voor rechtzinnige gehouden worden, welker naamen men uyt een zeker kort begrip der Mahometaanſche Godgeleerdheyd, in het Arabiſch volgens de gedachten van de gezindheyd der Schafeërs beſchreeven, op deeze wyze leezen en verſtaan kan. *Indien gy gevraagd word, welke gezindheyd gy aankleeft, zo antwoord, de gezindheyd van den Leeraar Schafi, wien God Barmhertig zy. Zo zy verder vraagen, de gezindheeden hoe veele zyn die in getal? zegt, dat'er vier zyn.* 1. *Die der Hanifeërs.* 2. *der Schafeërs.* 3. *der Malikeërs.* 4. *der Hambeliters.* Deeze gezindheeden worden onder die 73. niet geteld, en dat zeggen van Mahomet moet ten opzichte van de zelve niet verſtaan worden. Zo zyn de Perſiaanen meeſten tyds van de Schafeeſche, de Turken van de Hanifeeſche gezindheyd, ſchoon de Perſiaanen tegen de Turken, en de Turken aan hunnen kant tegens de Perſiaanen, met eenen doodelyken haat aangedaan zyn om het verſchil, 't geen zy hebben over Ali, den ſchoonzoon van Mahomet, of hy een opvolger van Mahomet hebbe moeten zyn, 't welk alle de Schiïten vaſt ſtellen, dat is, de Perſiaanen, en eenige Indiaanen, gelyk in het ryk van Golkonda, en de kuſt van Koromandel; doch de Sonniten, dat is, de Tartaaren, de Turken, de Indiaanen in het gebied van den grooten Mogol, de

Arabiers en de Afrikaanen zeggen van neen. Wyders, zoude Mahomet zich voor alle menſchen niet belachlyk ten toone geſteld hebben, wanneer hy, den menſchen zynen Godsdienſt onderſtaande in te prenten en aan te beveelen, vaſt geſteld hadde, dat een ieder in zynen Godsdienſt konde Zaalig worden? Want wat reden zou'er dog geweeſt zyn die de Joden en de Chriſtenen zoude bewogen hebben, om tot het Mahometaans geloof over te gaan indien ze in hun eygen geloof blyvende Zalig konden worden. Doch ik ben van gedachten, dat het reets overvloedigly blykt, dat dit gevoelen den Mahometaanen ten onrecht aangewreven word, dewyl het zelve in de belydeniſſen of verhandelingen van den Mahometaanſchen Godgeleerdheyd, het zy gedrukte het zy met de hand geſchrevene, welke ik gezien heb, nergens te vinden is; en zy, die dit gevoelen geſmeed hebben, door deezen text van den Alkoran alleen (die, gelyk de zelve in de oude overzettinge gevonden word, eenen twyffelachtigen zin maakt) bedroogen zyn. Want de Alkoran ſchynt ter aangehaalder plaatſe niets anders te zeggen als het geen men in de *Handelingen der Apoſtelen* Hoofdſt. 10. v. 35. leeſt, *maar in allen volke, die hem* (Gode) *vreeſt en gerechtigheyd werkt, is hem aangenaam.* Echter zy het verre, dat wy Chriſtenen hier uyt beſluyten zouden, dat een ieder in zynen Godsdienſt Zaligh zal worden; welke doolinge wy van ganſcher harte verfoeyen. Indien iemand begeerig is dien zelven text van den Alkoran, gelyk die door *Robertus Retinenſis* vertaald is, te leezen, zie hier den zelven: *Doch men moet weeten in het algemeen, dat ieder een, die wel leeft, een Jood of Chriſten, of die, zyne eygene wet verlaaten hebbende, zich tot eene andere begeeft, te weeten een ieder, die God aanbid, en die goed doet, zonder*

der twyffel de Godlyke Liefde zal erlangen. Deeze overzettinge hebben by na alle, die den Alkoran aangehaald hebben, gevolgd, zonder dat zy de Arabiſche woorden zelf hebben nagezien, waar uyt deeze en andere doolingen meer geſprooten zyn, de welke in het vervolg aangeweezen zullen worden.

III. HOOFDSTUK.

Of zy gelooven, dat God lichaamlyk is.

NIet minder doolen zy, die zeggen, dat de Mahometaanen gelooven, dat God lighaamlyk is. In diervoege nochtans heeft *Pius* de II. Paus van Rome, ſchoon voor onfeylbaar van den zynen gehouden (maar dit zyn zaaken, daar omtrent het op feyten, niet op het recht, aankomt, en veele onder de Pausgezinden bekennen, dat de Paus omtrent de zelve doolen kan) geſchreeven in eenen brief aan Morbiſaan, den Vorſt der Turken, alwaar men deeze woorden vind: *Veele dingen zyn'er, die de Chriſtenen van God op eene andere wyze zeggen, als de Saraceenen of Turken. Gy lieden zegt, dat God lighaamlyk is, wy zeggen niet lighaamlyk.* Ende een weynig daar na: *De Saraceenen ſtaan toe, dat God en lighaam en hoofd en handen en de overige lidmaaten heeft, wy houden ſtaande, dat God een Geeſt is, onlighaamlyk, onſterflyk, eeuwig en onbegryplyk.* De Roomſche Paus heeft tot medeſtanders van dit zyn gevoelen *Thomas à Jeſu van de bekeering der heyd. b.* 10. *Gualther in zyne Tydrekening* bladz. 539. en *Artus Thomas*, van Parys, in

de *Zegepraal van het Kruys*, tegen Mahomet, de welke hy achter Chalcondylas heeft gevoegd, *bladz.* 22. Euthymius Zigabenus in zyne Wapenruſtinge der Leerſtukken heeft ook in deeze doolinge geweeſt, ſchryvende van Mahomet, *Hy zegt, dat God de gedaante van eene ronde kloot heeft. Doch deeze is de figuur van een lighaam en betekent een lighaam, dat als dik en in een gedrongen is. Dewyl dan, volgens zyn gevoelen, God eene lighaamlyke ronde kloot is, zo zal hy niets zien, noch hooren.* Diergelyke dingen heeft Lipſius in zyne *Staatkundige Vermaaningen en voorbeelden, Hoofdſt. 3. bladz.* 141. Deeze doolinge is geſprooten uyt het misverſtand van het Arabiſche woord *Alzamado* ('t geen ſtaat Surat CXII.) 't welk wel zo als ik bekenne in het Griekſch ὁλόσφυρον (*holosphyron*) betekent, maar ook word daar door verſtaan *eeuwig*, in welken zin het van God te recht gezegd word. Ziet onze verhandelinge over het *Symbolum* van Mahomet. In de Perſiaanſche uytbreydinge van den Alkoran heb ik het woord *Alzamado* op deeze wyze uytgelegd gevonden, *God, die geen ding van noode heeft, voor zich zelf genoeg zaam.* Ik ben niet van gedachten, dat ik veele moeyte zal behoeven te doen, om te bewyzen, dat de Mahometaanen gelooven, dat God een Geeſt is, waar van niemand, die de echte boeken der Arabiſche Godgeleerden ingezien heeft, onkundig zyn kan. Het zal genoeg zyn, dat ik dit uyttrekke uyt een zeer fraay Kort begrip der Mahometaanſche Godgeleerdheyd, *Hoofdſt. 2. Zekerlyk God is niet iets lighaamlyks, ende heeft geen figuur, hy is ook geen zelfſtandigheyd, die bepaalt of gemeten kan worden; hy kan ook by geen lighaamen vergeleeken worden, of voor zo veel de zelve meetelyk zyn, of voor zo veel de zelve in deelen konnen verdeeld worden.* De Mahometaanen noemen met den eygenen naam van

Hey-

Heyligmakinge Gods dat gedeelte hunner Godgeleerdheyd, 't welk aantoont dat de natuur van God niet lighaamlyk is, en dat men hem geen hertſtochten toe moet ſchryven. Onze Schryver heeft dit zeer naauwkeuriglyk verricht, hier boven *bladz. 5. 6. en 7.* 't welk op dat het te klaarder blyke, zo zullen wy het hier woord voor woord opgeeven, niet, als in onze vertaalinge, daar wy ons te vrede hielden, met den zin verklaard te hebben. Gode moet men niet toeſchryven, zegt hy,

Een *figuur.*
Een *uyterlyke gedaante*, of Kleur.
Een *plaats.*
De tyd.
Eene *gelykeniſſe.*
Iets dat met een ander gepaard is. Dat is, daar kan van God niet gezegd worden, dat'er eenige zaak is, die hem gelyk zy. Eygentlyk word het gebruykt van twee.
Iets nevens hem te hebben van den zelven aard.
Iets te hebben dat hem gelyk zy.
Of 't geen hem door zekere beeldeniſſe uytdrukt: het word gebruykt van de beelden der afgoden.
Ophouden van te zyn.
Veranderd worden.
Bewoogen worden.
Overgebracht worden van de eene plaatſe in de andere.
Te komen tot zekere plaatſe, daar hy van te vooren niet geweeſt was.
Van eene plaatſe weg gaan.
Verdeeld worden in deelen.
Werken en vermoeyd worden.
Gebrooken worden.

Die deeze dingen van God wegneemt, of ontkent, hoe kan men zeggen, dat hy God voor eene lighaamlyke zaak houd? Die niet voorzien zyn van ongedrukte Arabiſche boeken, konnen nazien het kort begrip van de voorſtellingen der wysheyt van de Arabiſche Wysgeeren, te Parys uytgegeeven in het jaar 1641. door Abraham Echellenſis, Maroniet van den Liban, in 't Arabiſch en Latyn, alwaar hy bladz. 5. zal leezen, dat zy dus over de natuur van lighaam en geeſt redenkavelen: *Al wat'er is, beſtaat of door zich zelf en noodzaaklyk (nu dit is God) of beſtaat niet door zich zelf, of niet noodzaaklyk. Dat geen 't welk geen noodzaaklyke beſtaanlykheyd in zich beſluyt, word in twee deelen verdeeld, de zelfſtandigheyd en de toevalligheyd. Een zelfſtandigheyd is dat geen 't welk geen onderwerp, daar het in zy, van noode heeft. De toevalligheyd is dat een onderwerp van noode heeft. De zelfſtandigheyd word verdeeld in twee ſoorten, eene afgezonderde (hoedaanige de verſtandelykheeden en de Zielen zyn) en eene zamengegroeyde, onder welken naam de ſtoffe en de vorm verſtaan worden.* Waar uyt wy beſpeuren, dat de denkbeelden der Mahometaanen zo verwerd niet zyn, dat zy zouden meenen, dat 'er geen onderſcheyd moete gemaakt worden tuſſchen God en de lighaamen. Hoe veel beter en oprechter hebben de Jooden het gevoelen der Mahometaanen omtrent dit Hoofdſtuk verſtaan en beſchreeven? Want deeze getuygen wel uytdruklyk, dat zy al wat lighaamlyk is van God afzonderen, zo wanneer zy in het boek *Coſri* bladz. 12. eenen Mahometaan invoeren, die op de volgende wyze de voornaamſte Hoofdſtukken van zyn geloof ophaalt: welk verhaal, als waardig zynde, dat het niet alleenlyk daar geleezen werde, wy hier in het geheel ter neder zullen ſtellen. *Wy (Mahometaanen) gelooven vaſtelyk*

de

de eenigheyd Gods en de eeuwigheyd, ende dat de Waereld een begin heeft gehad, en dat alle menſchen hun geſlacht afleyden van Adam. Ende wy neemen op allerleywyze van God weg het lighaam en de lighaamlyke wyzen; indien'er iets zodaanigs in onze woorden gevonden word, zo leggen wy het zelve uyt, en zeggen, dat het eene overgebrachte manier van ſpreeken is, en zo gezegd word, op dat het des te beter van ons verſtand begreepen moge worden. Daar na bekennen wy, dat ons Wethoek (de Alkoran) beſtaat uyt de woorden Gods, en dat het zelve boek in zich zelf een wonder is, welk boek wy voor Godlyk aanneemen om dat'er geen menſch is, die een boek gelyk als dit zoude konnen opſtellen, of een eenig Hoofdſtuk uyt het zelve: vorders gelooven wy dat onze Profeet (Mahomet) het zegel (dat is, de laatſte) der Profeeten is, en dat hy te niet gedaan heeft alle wet, die voor hem gegeeven was, en alle volkeren geroepen heeft tot den Mahometaanſchen Godsdienſt: en dat de Ziele van hem, die gehoorzaam is, wederom ſtaat vereenigd te worden met het lighaam in het Hemelſche Paradys, en dat hy zal genieten eene oneyndige welluſt, en ſpys en drank en byſlaap, en alle dingen daar zyne Ziel na verlangt: maar dat een hardnekkige en een ongeloovige zal ter neder geſlooten worden in een onuytbluſchbaar vuur, alwaar zyne pynigingen zonder end zullen duuren. Zyt gy niet verwonderd, Leezer, dat een Jood het kort begrip van den Mahometaanſchen Godsdienſt zo oprecht opgeeft, daar zo veele Chriſtenen hun werk gemaakt hebben van de verzierſelen hunner herſſenen, of de getuygeniſſen hunner onwetenheyt, in plaaſe van de waare geloofsſtukken der Mahometaanen de Waereld op te dringen? Hoe merkelyk verſchilt de gedaante van deezen Godsdienſt, gelyk zy van deezen Jood voorgeſteld word, van die geene,

die

die tot noch toe in plaatſe van de waare der Chriſten Waereld in de hand geſtopt is?

IV. HOOFDSTUK.

Van God, als oorzaak van het kwaad.

DE Mahometaanen houden het daar voor, dat God oorzaak van het kwaad is, zo wy *Cedrenus* geloof geeven, die in zyn *kort begrip der Hiſtorie bladz.* 248. het navolgende ſchryft: *Deeze (Mahomet) de vyand Gods, en een zeer bedorven menſch, heeft gezegd, dat God de oorzaak is van alle goed en en kwaad. Euodius in de Bedryven der* 42. *Martelaaren*, die volgens het Vatikaanſche handſchrift uytgegeeven is, en ingelaſt in de *levens der Heyligen*, *het* VI^de^. *Stuk*, *dat uwe leere omtrent God valſch is. . . . . als gy hem oorzaak van het kwaad zo wel als van het goed maakt, van de waarheyd zo wel als van logen, van het recht zo wel als van het onrecht.* Een en het zelve hebben *Damaſcenus in zyn Boek van de ketteryen*, de naamlooze Schryver, handelende van Mahomet, in de *Saraceenſche zaaken van Sylburgius*, *blad.* 67. die alles by na uyt Cedrenus ontleend heeft, *Artus Thomas in de Zegepraal van het Kruys tegen Mahomet*, in het Franſch beſchreeven, *bladz.* 11. en 22. en *Gualtherus in* zyne *Tydrekeninge* blad. 539. Maar *Euthymius Zigabenus* in zyne *geheele Wapenruſtinge der Leerſtukken* op de zelve wyze laſterende, tracht ook zyn gevoelen te bewyzen uyt den Alkoran. Zo luyden des zelfs woorden *Mahomet leert, dat God oorzaak van het kwaad is, gelyk ook van al het goed, zeggende Hy,*

Hy dien God beſtuurt, word geleyd op den rechten weg: en den welken hy in doolinge leyd, die word verlaaten. Ik beken, dat dit in den Alkoran geleezen word, maar kan men daar uyt met een wettig gevolg beſluyten, dat God oorzaak van het kwaad is? Myns oordeels, gantſch niet. Deeze manier van ſpreeken betekent, dat de voorzienigheyd Gods plaatſe heeft omtrent goede en kwaade dingen; en van diergelyke manier van ſpreeken zyn zelf de Heylige Bladeren niet vreemd, zo wanneer God genoemd word *ſcheppende het kwaade*, *Jeſ.* 45: 7. *Amos.* 3: 6. en gezegd word te maaken, dat de menſchen van den rechten weg der Zaaligheyd afdwaalen, en dat zy verhard worden, *Exod.* 10: 1. *Deut.* 2: 33. *Rom.* 9: 18. Doet hier by *Pſ.* 81: 13. en *Jerem.* 4: 10. en andere plaatſen meer, welke onze Godgeleerden gewoon zyn aan te haalen, om te bewyzen, dat niet alleen het kwaad der ſtraffe, maar ook der ſchuld, de Godlyke voorzienlykheyd onderworpen is, wat ook onze tegenpartyen laſteren mogen, de welke, ten waare zy (gelyk eenigen doen, en immers meer overeenkomende met hunne onderſtellinge) de alwetenheyd Gods ook ontkenden, ik niet weet waarom zy zich tegen ons aankanten mogen, dewyl zy bekennen moeten, dat God van eeuwigheyd van te vooren gantſch zeker geweeten heeft, dat deeze en die menſchen op die wyze en plaatſe en tyd zouden zondigen; waar uyt klaar blykt dat de menſchen niet anders konnen, indien God zekerlyk deeze daaden van te vooren geweeten heeft. Doch, die van deeze gedachten zyn, noemen dit ons gevoelen met den haatelyken naam van Mahometaanſch, even eens als of de eenheyd en de eeuwigheyd Gods daarom van ons moeſten geloochend worden, om dat de Mahometaanen de zelve erkennen. Voorwaar een zeer

fraay

fraay gevolg. Doch de reden en de H. Schrift leeren ons, dat deeze ſpreekwyzen moeten uytgelegd worden in eenen zin die met de Godlyke Majeſteyt en Heyligheyd overeenkomt. In zeker ongedrukt Arabiſch boek, genaamt de inleyding tot de Letteroeffening, word God genoemd *de Schepper van goed en kwaad*. Maar wie zal ſtaande houden, dat daar het kwaad der ſchuld, en niet der ſtraffe, verſtaan moet worden? ende, dewyl'er kort daar na volgt, *de Schepper van het Paradys en der Helle*, wie ziet niet, dat men het kwaade door de Helle, en het goede door het Paradys uytleggen kan? Altyd verheffen de Mahometaanen de Heyligheyd Gods, alle gebreklykheyd neemen zy van hem weg, zy zeggen, dat God door zyne voorzienigheyd het kwaad beſtuurt, maar dat hy zich daar in niet behaagt, nooyt verklaaren zy hem voor oorzaak van het kwaad. Onder die dingen, welke zy willen dat van God moeten gelooft worden, gelyk men te vooren heeft konnen zien bladz. 46. en 47. is ook, dat hy *zuyver* is in allerleye manier en *Heylig*, verre af van alle beſmettinge des kwaads, 't welk de Perſiaanen door *Paka*, en de Arabiers anders door *Monnazehon* betekenen, ſchoon dat *Monazzehon* krachtiger en nadruklyker is. Derhalven worden zy ook te onrecht met deezen laſter betigt, waar mede alle die geenen gemeenlyk betigt worden, die Gods volſtrekte voorzienigheyd en onafhangelyk recht over alle dingen beweeren.

V. HOOFDSTUK.

Of zy Venus eeren.

HEt is valsch, dat Venus, of het hoofd van Venus, van den Mahometaanen aangebeeden word. De zwarte steen, die in den muur van de Kaba noch op heden te zien is, zynde twee ellen en een derde deel van eenen el van de aarde verheeven, en van grootte zynde gelyk een menschen hoofd, den welken zy kussen en als Heylig eerbied bewyzen, kan gelegenheyd gegeeven hebben tot dit verzierfel. In de banvloeken, waar mede een Mahometaan tot het Christen geloof bekeerd het Mahometaansch geloof gehouden was te verfoeyen, word aldus geleezen. *Ik spreek den Ban uyt tegen die geenen*, die de *Morgenstar aanbidden*, *ofte de Avondstar*, *of Venus*, *de welke zy in de Arabische taal* Chabar *noemen*, *dat is*, groot. Anna Comnena *in de Alexias bladz.* 284. maakt ook gewag van deeze Godheyd Chobar, en zegt, dat Astarte van de Saraceenen geeerd word, zynde hier in, zo het schynt, bedroogen door het teken van de Maan, 't welk in de vendelen der Saraceenen vertoond word. Dit schynt te blyken uyt het geen zy daar by doet, dat de beeltenissen van de zelve by hen gevonden worden. Glykas in de Jaarboeken het 11. deel bladz. 277. verhaalt by na diergelyke dingen, naamlyk, dat *Venus*, doch *in 't heymlyk*, van hun gevierd word, en hy zegt, dat dit blykt uyt hun gebed, *alla*, *alla*, *oua Kabar alla.* Zo zegt hy; *ende Venus eeren zy in 't heymlyk: ende dit blykt uyt hun gebed Ala*, *Ala*, *oua*

oua Koubar Ala, *dat is*, *de groote God en de groote*, *of de Maan*, *Godinne Venus*. Zo zegt ook de opsteller van het schrift tegen Mahomet uytgegeeven door *le Moyne* in deszelfs *Heylige mengelstoffen*, blad. 444. dat Venus ofte de Morgenstar van hun geëerd word, en genoemd *ὀὰ ouà* (*ὀὰ* schynt te zyn הוא (*hou*) de naam van den waaren God, die van de Grieken kwaalyk verstaan is) als ook de Schryvers van de Kerkelyke Historien genaamd de Centuriatores Magdeburgenses, die in het VIII^ste^. *Honderdtal*, *bladz.* 511. behalven Venus ook gewag gemaakt hebben van zeker afgodisch beeld, dat te Kadiks van Mahomet zelf gemaakt is. Dat de Arabiers overgegeeven zyn geweest tot den dienst van Venus, heeft ook geschreeven *Euthymius Zigabenus* in zyne *Wapenrustinge*, den welken *Seldenus* aanhaalt in zyn *werk van de Syrische Goden*, *bladz.* 216. Ik had wel gewenst, dat de woorden van Euthymius, als tegen de openbaare waarheyd strydende, door dien grooten man met eene zwarte kool getekend waren: maar Seldenus heeft de zelve voor by gegaan, zonder zyn oordeel daar over te geeven, en hy schynt met Euthymius van een en het zelve gevoelen geweest te zyn: want aan de kant van het IV^de^. Hoofdstuk leest men wel uytdruklyk: *de Mahometaanen bidden het hoofd van Venus aan.* Doet hier by, dat hy in het zelve Hoofdstuk, om te bewyzen, dat Uranie van den Mahometaanen geërd word, dit navolgende schryft, bladz. 212. *Alla oua Cubar of Cabar alla is in deeze plechtigheyt God of Godin te zeggen*, *en groote Godin*, *of machtige Godin.* Dit heeft hy kwaalyk. De Mahometaanen erkennen gantsch geen Godin. De woorden *Alla* en *Cubar* zyn van het manlyk geslacht. Hadden zy van Godinnen willen spreeken, zy hadden *Allahat* en *Cabirat* moeten zeggen.

gen. Seldenus heeft deeze uytlegginge uyt Cedrenus gehaald, die, na dat hy gezegd hadde, dat Venus van den Saraceenen gevierd wierd, dit volgende daar by doet op de 425. *bladz. op dat eenigen niet zouden meenen dat wy liegen, laat ons deeze hunne groote verborgentheyd eens ontdekken. Naamlyk het formulier van haar Godloos gebed is dit*; Alla, Alla, oua Cubar Alla. Alla, Alla *betekent*, God, God. Oua *betekent*, grooter. *Doch* Cubar *betekent* groote *of* de Maan, *of* Venus. *Al het welke deezen zin heeft*; *God, grooter God, en groote Godin, of Maan en Venus.* O smaakloozen en wanschiklyken uytlegger! Beter zegt *Damascenus* van den Arabieren; *Deeze hebben wel de beeldenisse van het Gesternte van Lucifer en Venus, het welke zy Chabar in hunne taal noemen, in het openbaar geëerd tot de tyden van Heraclius toe* Ten waare mogelyk, dat'er in de woorden *in het openbaar* iets verschoolen lage, en hy zeggen wilde, dat zy voormaals in het openbaar, naderhand in 't heymlyk, Venus geëerd en gedient hebben, gelyk ook Glykas verhaalt. Hieronymus getuygt, dat de Arabiers ten zynen tyde Lucifer hebben geëerd; en dat wel met deeze woorden *Van Lucifer, den welken de Saraceenen tot deezen tyd toe eerbied bewyzen.* Doch Mahomet voor den dag komende heeft den gantschen dienst der afgoden te niet gedaan: 't welk naar waarheyd aangemerkt word in dat schrift, 't geen aan den Roomschen Paus *Gregor*: den. IX^den. gezonden is; waar van *Mattheus Paris* in *de Engelsche Historie van Henrik den* III^den. bladz. 411. zegt; de *Mahometaanen verfoeyen de Afgoden volgens de leere van Machumet.* Vorders, terwyl wy van de gewoone manier van spreeken, die den Mahometaanen dikmaals in den mond is, naamlyk *God is groot*, handelen, moeten wy alle de Christenen, die in den zin

hebben in de landen der Mahometaanen hun verblyf te houden, of door de zelve heen te reyzen, vermaanen, dat zy geene Arabiſche woorden, de welke zy niet verſtaan, zelf ook al boertende, uytſpreeken, of leezen moeten. Want het zoude konnen gebeuren, dat in de zelve zeker heylig formulier bevat wierd, het welke zy meenen dat niet als door den mond van een Mahometaan uytgeſprooken mag worden. By aldien iemand met luyder ſtemme in een boek komt te leezen, of in de tegenwoordigheyd van Turken uyt te ſpreeken, de woorden van Mahomets gewoone ſpreuk, *Daar is geen God behalven God, en Mahomet is de gezant Gods*, of diergelyke ſpreuken, ſchoon hy in zyn hert Mahomet al verfoeye, komt hy in groot gevaar, zo dat hy gedwongen werde een Mahometaan te worden of het leven te verliezen. Grelot verhaalt in zyne reysbeſchryvinge, dat een Griekſche jongen te Konſtantinopole op de volle ſtraat, wanneer hy het geſchreeuw van den roeper hoorde, die van de tooren het volk tot de gebeden te zamen riep, met zyne ſtemme het geluyd der roeperen nagebauwd hadde en geroepen zo als zy doen, *Alla Acbar* enz. Het was maar een jongen: en de baarblykelyke onnoozelheyd was gunſtige verſchooninge waardig. Nochtans wierd hy by den kop gevat van die geenen, de welke daar by waren, en hem wierd keure gegeeven, of hy ſterven wilde, of den Mahometaanſchen Godsdienſt omhelzen. Hy verkoos de dood, en is onthoofd. Uytgezondert dit geval, en noch eenige andere, by voorbeeld dat iemand met eene Mahometaanſche vrouw te doen gehad hebbe, of gevonden zy op plaatſen, tot de welke de Mahometaanen alleen toegang hebben, gelyk als te Mekka, en in de Mahometaanſche Tempelen ('t welk nochtans niet overal even ſtreng

in

in acht word genoomen) zo zyn zy niet gewoon iemand te dwingen, zelf een heer zynen slaaf niet, om den Mahometaanschen Godsdienst te omhelzen: en in het Turksche gebied zyn veele dorpen, in de welke alle de inwooners Christenen zyn, naar het getuygenisse van Bellonius: De stad Konstantinopolen alleen word hedendaags gezegd zestig duyzend Jooden in zich te hebben. Deeze toegeventheyd der Mahometaanen ontrent menschen van andere gezintheden steunt op dit zeggen van den Alkoran, Surat x. 98. *Indien God het gewild hadde, zo zouden alle menschen, die in de gantsche Waereld leeven, gelovige zyn. Zult gy dan de menschen met geweld dwingen, op dat zy gelooven? De Ziel gelooft niet, ten zy God het wille.* Dit is zo veel als of hy zeyde: indien het God zo goed gedacht hadde, hy had konnen maaken, dat alle menschen overal op den gantschen aardbodem van een en het zelve gevoelen omtrent Godlyke zaaken zouden geweest zyn, gelyk als omtrent de getallen, by voorbeeld, alle daar in overeenkomen, dat tweemaal twee vier is. Doch de ervaarenheyd leert, dat dit God niet behaagd heeft. Weshalven, zy het eenen iegelyken vry zyn licht te volgen, en te gelooven, dat dat geene waar is, 't geen hem alzo schynt. Want het is zeer ongerymd en het stryd tegen de gezonde reden, te willen, dat iemand geloove iets waar te zyn het geen hy niet voor waar erkent: en het is te beklagen, dat Christenen die vryheyd aan anderen, die zelf ook Christenen zyn, niet toestaan: ende daar door zelf brengen zy te wege, dat die liever onder het gebied der Turken willen leeven, daar zy veylig mogen zyn, als onder dat van die Christenen, die hun zo lastig vallen. Die jongen zeker verdiende, dat men met hem zachter handelden, daar de Mahometaanen zelfs niet ontken-

nen konnen, dat Mahomet met zyne lippen zonder zyn weeten woorden heeft uytgesproken die hy zelfs niet geloofde waar te zyn. Daar word gezegd, wanneer Mahomet de Surat van de Ster den Koraischiten voorlas, in welke Surat gewag word gemaakt van drie Godinnen, dat de Satan hem deeze woorden in den mond heeft gegeeven, *het is geoorlofd op de voorspraak deezer drie Godinnen te hoopen.* Het welk immers tegen de gedachten van Mahomet was, die ten eenemaal afkeerig is geweest van den dienst van Godinnen of Goden: en het is hem niet kwalyk afgenomen. Indien die Koraischiten Mahomet, om dat hy deeze woorden had uytgesprooken, gedwongen hadden, of die afgoden te eeren, of te sterven, zouden de Mahometaanen zulks voor goed keuren? Ja dat meer is, Mahomet in de *Surat* v. 98. bekent, dat God niet straffen zal hem, die een eed, zonder daar acht op te geeven, uytgesprooken heeft, in dier voege dat de tong de gedachten voorkome, wanneer hy zegt, *by God! it is zo.* Waarom zyn zy dan zo streng en straf omtrent de woorden, die van den Christenen zo los uytgesprooken worden?

Men is in deeze meeninge gekomen, om dat de halve Maan, gelyk bekent is, het ordinaris teken der Mahometaanen is, en op alle Kerktoorens en wimpels gezien word; als of dit uyt deno uden afgodendienst der Planeeten, of dwaalsterren, by hen overgebleeven ware. Maar zy schryven, dat zy dit doen ter geheugenisse van Mahomets vlucht uyt Mekka, waar van zy hunne tydrekeninge beginnen, dewyl op die dag de Maan juyst die gedaante had. Nochtans zyn 'er anderen die meenen, dat zy de Maan voor hun teken niet gehad hebben voor het inneemen van Byzantium of Konstantinopole, waar van de oude penningen eene wasschende Maan verbeelden. Maar

zy

zy bedriegen zich. Want lang voor dat Konſtantinopole van den Turken ingenoomen was, is de Maan hun teken geweeſt. Het blykt uyt de Schryveren van den Heyligen oorlog gemeenlyk de Kruysvaart genoemt. Jacobus de Vitriaco *in de ooſterſche Hiſtorie* b. III. *bladz.* 11. 32. *op het jaar* 1218. *Deeze Maan Eclips hebben wy tegen de Saraceenen uytgelegd, als of die voorgave den val der geenen, die zich zelven de Maan toeſchryven.* Vergelykt hier mede Albertus Aquenſis boek v. Hoofdſt. 43.

VI. HOOFDSTUK.

Of zy alle geſchapene dingen aanbidden?

DAar zyn'er ook geweeſt, die gezegd hebben, dat alle geſchapene dingen van den Mahometaanen aangebeeden worden, het welk eene zeer onbeſchaamde laſteringe is. *Thomas à Jeſu van de bekeeringe der Heydenen, in het* 10. *Boek de vier en dertigſte doolinge der Mahometaanſche gezindheyd is, dat zy alle geſchapene dingen aanbidden. Euthymius Zigabenus* beveſtigt dit ook, en tracht het zelve te bewyzen in zyne *Wapenruſtinge*, met deeze woorden. *Mahomet zweert by de Zon, de Maan, de Starren, den vuurigen glans, de dieren, en de honden, de planten en andere onbekende en Barbaarſche naamen. Het welk doende, toont hy, dat hy de zelve voor Goden houd: want hy, die zweert, is gewoon te zweeren by dat geen 't welk grooter is, als hy zelf*: trouwens als of de Jooden, die by den Tempel, by Jeruſalem, by hun hoofd zweeren,

daarom gezegd moeten worden hun hoofd of de Heylige ſtad voor Goden te houden. Daar is niemand of hy ziet, dat deezen Schryver hier onnozel redeneert niet verſtaande het 153ſte. *vaers* van de 11de. *Surat* in den *Alkoran*, alwaar men deeze woorden leeſt, *zekerlyk Safa en Merva zyn plaatſen, waar door gy uwe gehoorzaamheyd aan God toonen kunt: want een ieder, die zich tot den Tempel van Mekka begeeft, of aldaar zyn verblyf houd, doet niet kwaalyk, zo hy rondom die plaatſen gaat*, ſchryft *bladz.* 14. van Mahomet aldus, *hy leert, dat de twee Barbaarſche naamen, Sapha en Merva, behooren tot den byzonderen Godsdienſt, waar mede men God eert.* Naar deezen zin vertaalt Sylburgius deeze woorden, de welke immers van de gedachten van Mahomet zeer verre afgaan. Een ander Schryver, den welken Sylburgius in zyne Saraceenſche zaaken uyt gegeeven heeft, ſchynt gemeend te hebben, dat τζαφὰ (*tzaphá*) ἢ Μαρωὰ (*ende Maroua*) naamen van Engelen zyn; want hy ſpreekt den vloek uyt tegen *die geenen, die van Mahomet genoemd worden de Engelen Aroth en Maroth; Tzapha en Merva; de welke Mahomet wonderbaarlyk beuzelt dat onder die geenen behooren, de welke by God aanzienlyk zyn.* Arot en Marot, zyn naamen van Engelen by de Mahometaanen, waar van zy by na het zelve vertellen, het geen de Jooden van *Schamchazai* en *Azaël* zeggen. Maar *Zafa* en *Merva* zyn naamen van heuvelen dicht by Mekka. Niets is'er zekerder. Ziet boven *bladz.* 89.

VII. HOOFD-

VII. HOOFDSTUK.

Of zy Gods voorzienigheyd loochenen.

DE Mahometaanen leeren, dat'er gantſch geene voorzienigheyt Gods is, indien wy geloof geeven aan *Pius* den II^den^. Paus van Romen, in zyren Brief aan een Vorſt der Turken (*Gy lieden*) zegt hy, *meent, dat de dingen, die hier op de aarde geſchieden, by geval maar zyn, en dat God daar geen zorge voor draagt, wy twyffelen niet, of hy, die alle dingen geſchaapen heeft, beſtuurt de zelve ook.* Het zelve verhaalt ook *Thomas à Jeſu van de Bekeeringe der Heydenen.* bladz. 10. *De veertiende doolinge der Mahometiſche leere is, dat alle de Waereldſche dingen by geval zyn.* Het is niet noodig, dat ik wyd en breed toone, dat dit gevoelen den Mahometaanen niet naar waarheyd toegeſchreeven word, dewyl het heden ten dage zeer wel bekend is, dat de voorzienigheyd nergens zo zeer geloofd en voorgeſtaan word, als in den Mahometaanſchen Godsdienſt, die omtrent dit ſtuk nader aan de waarheyd is, als die der Pausgezinden. Ziet hier boven bladz. 45. en 46.

VIII. HOOFDSTUK.

Of zy gelooven, dat God bid voor Mahomet.

VEele zyn'er ook, die den Mahometaanen een gevoelen toeſchryven, dat zeker ſlecht genoeg is, naamlyk, dat zy van gedachten zyn, dat God voor Mahomet bid. Zo zegt *Nicolaus de Cuſa*, de Kardinaal, in de *Ziftinge des Alkorans*, *b. 3. h. 5. blad. 97. Zo men acht geeft op het 42ſte. hoofdſt. Zo is de God van den Alkoran een dienaar van Mahomet. Want God zelf en de Engelen bidden voor Mahomet.* Zo ook de maaker van de tweede Rede tegen Mahomet, in 't jaar 1559. met den Alkoran uytgegeeven *bladz. 327. Wat zegt gy, ô menſch? bid God of zich zelf, of eenen anderen om de Zaligheyd van anderen? enz. Bellarminus in 't 2de. Stuk der Verſchillen bladz. 294. De Alkoran hoofdſt. 43. zegt, dat God en de Engelen voor Mahomet bidden.* Voegt hier by *Martinus Martinius* in zyn woordenboek over het woord *Mahomet*. Maar *Abraham Echellenſis*, een Maroniet van den Libanon, in zyne voorrede, die hy heeft laaten gaan voor de *Stellingen der Arabiſch Wysgeeren*, ofte den *ſpiegel die de Waereld vertoont*, vertaalt deeze ſpreekwyze die by den Mahometaanen gemeen is, na dat zy gewag gemaakt hebben van eenen Profeet, of heylig man, *dat de gebeden God over hem mogen zyn.* Deezen zyn van anderen nagevolgd. De oorſprong van deeze doolinge, gelyk ook van veele andere, legt verborgen in die zeer ſlechte

ſlechte Latynſche overzettinge van den Alkoran, de welke ons *Robertus Retinenſis en Hermannus Dalmata* beſchikt hebben, en die *Bibliander* in het jaar 1550. heeft uytgegeeven. Want aldaar, in het hoofdſtuk, het welk Cuſanus en Bellarminus aanhaalen, naamlyk die 42, en deeze 43. doch in den Arabiſchen Alkoran *Surat* XXXIII. (want zo zeer verſcheelen de Capittelen) *vaers* 56. word dit volgende geleezen. *God en de Engelen bidden om den Profeet*: Maar wien zoude God dog bidden? De zin der Arabiſche woorden is de navolgende: *Zekerlyk God en de Engelen zyn Mahomet gunſtig; hy is goedertieren jegens hem, zy en deeze, te weeten de Engelen, bidden God voor hem.* Derhalven zet *du Ryer* in zyne Franſche overzettinge op den kant *beniſſent le Prophete*, d. i., *zegenen den Profeet*. Zy hebben naamlyk die gewoone manier van ſpreeken, waar van zy zich bedienen, als zy van Mahomet, of van andere Heylige mannen, gewag maaken, te weeten *God zegene hem*, of *zy hem goedgunſtig*, of niet verſtaan, of niet klaar genoeg uytgelegd. Want, dewyl het Arabiſch woord *Salá* in de tweede zamenvoeginge niet alleenlyk betekent *iemand zegenen*, maar ook *voor iemand bidden*, zo is die doolinge daar uyt geſprooten. Dat dit woord in deeze ſpreekwyze niet betekent voor iemand *bidden*, maar iemand *goedgunſtig* zyn, bewyze ik met eene zeer klaare getuygenis, die men vind in de Arabiſche uytlegginge van Ibn Iſmaël over het Boek, genaamd *inleyding tot de Letteroeffening*, beſchreeven door Borhaneddin Alzernouchi. *Het woord* Salawat, *wanneer het van God gebruykt word, betekent, dat God Barmhertigheyd en vergeevinge doet en geeft: als het van den menſchen gebruykt word, betekent het, dat zy bidden; wanneer het van den Engelen verſtaan word, dan geeft het te kennen, dat zy ſmeeken voor de menſchen.*

ſchen. *By voorbeeld, wanneer het gebruykt word van den Allerhoogſten* God, zo is het te zeggen *hy zegene iemand*, (*dit is dat woord, 't welk andere uytleggen*, hy bidde *voor iemand*) *en dit is ook zo veel, als of'er gezegd word, de Allerhoogſte* zy Barmhertig *over dat menſch, of vergeeve hem alle zyne zonden. Ende als het gebruykt word van eene menſch, dan geeft het zo veel te kennen, als* zy ſmeeken *of* bidden *voor hem*, en als het van de Engelen gebruykt word, is het zoo veel als *dat de Engelen voor hem by God* voorſpraaken mogen zyn, *en vergeevingen der zonden verzoeken.* Zo zie ik ook, dat dit woord in het Maleytſch vertaald word in het begin van het Arabiſch gedicht, 't welk ik bezit nevens eene Maleytſche overzettinge, alwaar de Arabiſche woorden in het Maleytſch overgezet deezen zin hebben, *en de genade Gods, en de vrede meer en meer aangroeyende.* Elders word het woord *Salat* van welkers betekenis wy hier handelen vertaalt door het woord Rachmat ofte gunſt bewys. Zo ook in het woordboek van *Zieuhari*, en in den Alkoran zelf Surat 11. *vaers* 152. worden deeze twee woorden zamengevoegd, *Over hem zyn de zegeningen Gods en de gunſt bewyzen.* Doet hier by, dat de Mahometaanen, als zy deeze ſpreuk gebruyken, om daar door te betuygen, dat zy Mahomet wel willen, dikmaals het woord *Báraka* d. i. *zegenen* ('t welk met het Hebreeuwſch *Barach* overeenkomt) daar by voegen, als of van eene en de zelve betekeniſſe ware met het woord *Salá*, op dat daar uyt blyke, dat deeze twee woorden in betekeniſſe met elkanderen als vermaagſchapt zyn, en dat *Salá* niet overgezet moet worden door *voor iemand bidden.* Zo leezen wy in zekere *zegeningen*, de welke men tot Mahomet richten moet, en die in een byzonder boek begreepen zyn door *Abdalla Mahomet*, beroemd Leeraar

raar en Prieſter, het navolgende, *ô onze God, zyt Mahomet goedgunſtig, en zyne wyven, en zyn huysgezin, gelyk gy Abraham goedgunſtig geweeſt zyt, en zegent Mahomet, en zyne wyven, en zyn huysgezin, gelyk gy Abraham gezegend hebt: Immers Gy zyt gepreezen en verheeven in eere.* Elders worden *Salát* en *Salám* d. i. *vrede* te zamen gevoegd. Ziet daar nu de waare betekeniſſe van het woord *Salá*, zo als de Arabiërs zelf ons leeren; waar uyt ik oordeele, dat het klaar blykt, dat de Mahometaanen te onrecht worden beſchuldigd, dat zy geloven, dat God voor Mahomet bid.

IX. HOOFDSTUK.

Of zy ontkennen, dat'er eene Hel is.

DAt Mahomet geleerd heeft, dat'er gantſch geen Hel is, zegt *Maccovius* in zyne *Godgeleerde* Verhandeling tegen de partyen, *bladz.* 119. en anderen, de welken te wederleggen ik der moeytte niet waardig achte. Want het blykt klaar, dat de ſtraffen der Helle, de welke Mahomet den ongeloovigen dreygt in den Alkoran, aldaar overal gevonden konnen worden, ten zy iemand geheel en al vreemdeling in den zelven ware. Hier van daan is het dat de Alkoran leert, dat *in het toekomende leven eene groote ſtraffe*, elders *de ſtraffe des vuurs*, op eene andere plaatſe de *Gehenna*, voor den Godloozen bereyd en geſchikt is.

X. HOOFD-

X. HOOFDSTUK.

Waar zy hun aangezicht onder het bidden na toe wenden.

HEt is een louter verdichtſel, dat de Mahometaanen, wanneer zy hunne gebeden doen, zich na de zuyder ſtreek des Hemels gewoon zyn te keeren, uyt kracht van zekere wet de welke Mahomet heeft gegeeven. Dit leeſt men by *Euthymius Zigabenus* uytgedrukt met deeze woorden. *Hy heeft geboden* (Mahomet) *dat de zynen na het zuyden zich keeren zouden, als zy baden.* Het zelve zeggen ons ook *Gualtherus* in *zyne Tydrekeninge bladz.* 539. en *Artus Thomas* in zyne *Zegepraal van het Kruys, bladz.* 23. Maar zy zyn het gantſche ſpoor mis. Want Mahomet heeft de zynen geleerd, dat zy, terwyl zy hunne gebeden doen, naar den Tempel van Mekka zouden zien, de welke daarom *Kibla* word genoemd. Ziet de tweede Surat van den Alkoran, *vaers.* 136. 144. Het welk zeker Arabiſch Dichter wel aardig op God zelf heeft toegepaſt, zeggende: *Gy zyt myne Kibla in myne gebeden.* Hoe dwaalt derhalven dan *Bradwardin*, wiens geleerdheyd in Godgeleerde zaaken wy daarom in het minſte niet te kort willen doen, wanneer hy in zyn werk van de zaak Gods, *bladz.* 58. aldus ſchryft: *Staat'er ook niet in uwe Schrift* (hy heeft het tegen de Mahometaanen) *dat de Zon opgaat tuſſchen de twee hoornen des Duyvels: waarom ook dat zy, die aanbidden na het Ooſten, den Duyvel aanbidden.* Want de Mahometaanen zelf zien in hunne gebeden na het Ooſten toe, wanneer zy

zy ten opzichte van den Tempel te Mekka aan de weſtzyde zig bevinden. Zo iemand mochte willen zien, uyt welke woorden van den Alkoran, (doch die kwaalyk verſtaan zyn) hy dit van de Zon, die tuſſchen de twee hoornen des Duyvels opgaat, gehaald hebbe, hy ſlaa maar op de Surat XVIII. 91. en volgende. Te weeten zo belachlyk zyn de Mahometaanen in het doen hunner gebeden, indien wy deeze menſchen geloof geeven. Hoe veel beter ware het hoonig, als venyn, daar uyt te zuygen, en die dingen, de welke in hun pryswaardig zyn eerder na te volgen, als met ongezoute verzierzelen, die uyt modderige poelen gehaald zyn, het papier te bekladden. Ik zal hier eenige dingen byſchryven uyt Grelots Konſtantinopolitaanſche Reyze bladz. 312. alwaar hy de manier van bidden der Turken met de onze vergelykt. *Het ware te wenſchen, dat de Chriſtenen, by den welken de Tempelen in die achting niet zyn waar in zy behoorden te zyn, en die God dikwils bidden zonder eenigzins acht te geeven op het geen zy zeggen, eens konden in opmerkinge neemen, op welke wyze de Turken deeze plicht waarneemen, waar in alle menſchen gehouden zyn, naamlyk van God te bidden, met zeer veel nederigheyds en aandachts. Zy zouden van den zelven in der daad leeren niet in de Kerk te gaan met eene ziel, die door euveldaaden bezoeteld is, daar de Mahometaanen met zo veel zorgs en hun lighaam en hunne kleederen waſſchen en reynigen van de allermin-ſte vuyligheyd, die zy daar aan gekreegen hebben. Zy zouden leeren al wat tot de dingen deezer Waereld behoort in het ingaan hunner Tempelen te zyde te ſtellen, en daar van niet te ſpreeken, 't welk veelen in de plaatſen, de welke tot de gebeden geſchikt zyn, doen, by aldien zy zagen, dat de Turken zelf hunne pantoffelen uytdoen, wanneer zy in de*

Tem-

Tempelen ingaan, en dat zy den gantſchen tyd, dat de gebeden duuren, met een nooyt genoeg te pryzen ſtilzwygen en zedigheyd door brengen.

XI. HOOFDSTUK.

Of zy meenen, dat de zonden door het veelvuldig waſſchen van het lighaam weggenoomen worden.

EEnige ſchryven, dat de Mahometaanen van gedachten zyn, dat de vuyligheeden en zonden der Ziele door het dikmaals waſſchen weggenoomen worden, en dat de reyniging van het lighaam zeer hoog van hun geſchat word, maar dat zy de zuyverheyd van de Ziel en de Heyligheyd der zelve verwaarloozen. Zo zegt *Bartholomaeus van Edeſſen* in de *Wederlegg. der Hagareenen bladz.* 360. *Uw Profeet heeft geleerd, dat alle ſmetten van Ziel en lighaam door water gereynigd en afgewaſſchen worden.* Van deezen wykt ook niet veel af *R. David Kimchi* in zyne *Aantekeninge over Jeſ.* 66. 17. alwaar hy door het woord *Hammetaherim* dat is, die zich reyn achten, verſtaat de *Perſiaanen* (in andere affchriften leeſt men *Iſmaëliten*) *die hunne lighaamen reynigen en zich geduurig waſſchen, terwyle zy door hunne kwaade werken beſmet zyn, en ziet zy willen reyn ſchynen, daar zy het niet zyn.* Het is onwaar, dat de Iſmaëliten of Perſiaanen, (dat is, Mahometaanen) meenen, dat zy reyn en zuyver zyn van kwaade werken door middel van veelvuldige waſſchingen des lighaams. Aben Ezra (ſchoon hy daarom

daarom van Kimchi moeſt gehekelt worden) heeft dit vaers beter uytgelegd van de zeeden der afgodendienaaren, laatende deeze byzondere aanmerkinge der Mahometaanen voor het geen zy is. In de zelve doolinge zyn ook geweeſt *Gabriël Sionita* in de verhandelinge van de Ooſterſche ſteden en manieren, die gevoegd is achter de Nubienzer Aardrykbeſchryving hoofdſt. 15. *Johannes d'Eſpagne* in zyne *Kerkredenen*, en *Polydorus Vergilius* van de uytvinders der dingen, *Boek* VII. *bladz.* 475. *Als zy door water gereynigd zyn, meenen zy, dat zy alle zonden afgeveegd hebben*; zo ook *du Ryer* in het kort begrip van den Turkſchen Godsdienſt, 't geen hy voor de Franſche overzettinge van den Alkoran heeft laaten gaan. *Zy gelooven, dat, na dat zy hun lighaam wel gewaſſchen hebben, als zy eenig gebed uytſpreeken, 't welk geſchikt is naar die plechtigheyd, hunne Ziel ook zuyver is van allerleye ſoort van vuyligheyd en zonde.* Ende nu onlangs heeft de Heer van *St. Olon*, gezant van den Koning van Vrankryk aan den Keyzer van Marokko, in de beſchryvinge van dat Ryk, de welke eerſt in het Franſch, daar na in het Nederduytſch in het jaar 1698. uytgegeeven is, in het 2de. Hoofdſt. dit volgende van den Mahometaanen geſchreeven: *Zy waſſchen hun hoofd, voeten, en handen dikmaals af, en houden ſtaande, dat zy op deeze wyze van alle hunne zonden gereynigd worden.* Voegt hier by *Hyde* in de aantekeningen over den Kerkdienſt der Turken door Bobovius beſchreeven, bladz. 1. *De waſſchinge geſchied uyt een vat, dat enkelyk tot dit gebruyk geſchikt is, welk een vles met een tuyt is, waar uyt het water op de leden gegooten word. Dit gelooft men dat dienſtig is om de Ziele reyn te maaken van alle geeſtelyke onzuyverheyd, gelyk te vooren by den Jooden.* De Mahometaanen zyn zeker zo gek en dol niet, in 't tegendeel

ſmee-

ſmeeken zy van God alleen en zyne genade de reyniging hunner Zielen en de uytwiſſchingen hunner zonden af. Hier van daan komen die gebeden, de welke zy onder die dingen, die zy uyt de Sonna moeten onderhouden, verpligt zyn te doen, na dat zy de waſſchinge van het gantſche lighaam, of de *Gaſla*, volbracht hebben ('t welk wel aan te merken ſtaat) naamlyk *ô God, reynigt my en reynigt myne Ziele*, als ook andere meer, de welke in hunne ſchriften voorkomen. Indien zy by zich zelven vaſt geloofden, dat het gemoed door de waſſchinge van het lighaam gezuyverd wierd, zo zouden zy te vergeefs van God verzoeken, dat hy hun gemoed wilde reynigen na dat het lighaam gewaſſchen is. Ziet daar eene fraaye ſpreuk uyt het II^de^. *Boek k.* 1. van zeker handſchrift, op dat gy zien moogt, leezer, of zy meenen, dat de reyniging der Ziele volbracht word door de waſſchinge des lighaams, als ook de manier op welke zy deeze onderſcheyden. *De reyniging der kleederen is zo veel als de reyniging van de uyterlyke ſchorſſe; de reyniging des lighaams zo veel als die van de binnenſte ſchorze; maar de reyniging van het hert, of van de Ziele, is zo veel als die van de binnenſte kerne. En de deeze reyniging van het gemoed om het zelve te ontdoen van de vuyligheeden der kwaade zeden is wel de voornaamſte van alle.* Merkt aan, dat de Heydenen nu al overlang ten opzichte van den doop der Chriſtenen ook hebben gezegd, dat die gelooven, dat de zonden en ziektens van het gemoed door water weggenoomen worden. Ziet *Cyrillus* tegen *Julianus* in het VII^de^. *Boek* op de 245. *en volgende bladz.*

XII.

XII. HOOFDSTUK.

Of zy gelooven, dat de Duyvelen vrienden van God en van Mahomet zyn.

DE woorden van Philippus Guadagnolus in zyne verantwoordinge voor den Chriſtelyken Godsdienſt, bladz. 291. zyn deeze navolgende. " Dat „ de Alcoran tegenſtrydige dingen voortbrengt, „ blykt ten derde, om dat de zelve doorgaans zegt, „ dat de duyvelen vyanden der menſchen zyn, lo„ genachtig, en ten eeuwigen viere gedoemt, ge„ lyk hoofdſt. 1. enz. Hy zegt ook, dat de duy„ velen leugen-geeſten zyn en onrechtvaardig, ge„ lyk in het hoofdſt. van de dichteren omtrent het „ eynde bladz. 362. dat de duyvel den menſchen „ vyandig is, en hem tracht in de helle te trek„ ken, en daarom belaſt hy ook de zyne, dat gelyk „ den Duyvel haar haat, zy in's gelyks den Duyvel zou„ den haten. Maar, hoe verſchillig? in de *Surat van de* „ *Geeſten en elders* zegt hy, dat de Duyvelen de leer van „ den Alkoran toegeſtemt hebben en geloovigen ge„ worden zyn, zynde vrienden van God en men„ ſchen geworden, en dat zy zullen behouden wor„ den en de Zaligheyd en glorie verkrygen. Hoe„ wel dit nu al niet ſtrydig was tegen de andere voor„ ſtellingen van den Alkoran, op welke wyze zou„ de het konnen goed gemaakt worden? Want, „ hoe zouden de Duyvelen, die geen gelegentheyd „ tot verandering hebben gelyk de menſchen die „ zoo lang ze in het leven zyn plaatſe van berouw

„ konnen vinden, tot God bekeerd worden en „ gelooven? Johannes Andreas (die zelf een Mahometaan geweeſt was, weshalven men hem te minder die onweetenheyd vergeeven kan) in zyne *Verwarringe van de gezindheyd der Mahometaanen* Schryft, dat 'er in den Alkoran ſtaat, *'dat de Duyvelen vrienden van de menſchen, van God, en van Mahomet zyn geworden*, daar by voegende, *Merkt gy niet, dat dit ſtrydig is tegen de geboden Gods, die den Duyvel verworpen heeft, en van zyne genade voor eeuwig heeft beroofd?* De woorden, de welke hy aanhaalt, worden gevonden in de LXXII. Surat, die het *Hoofdſtuk der Geeſten* wegen des zelfs inhoud word genoemd. Aldaar word verhaald, dat eenige Geeſten gehoord hebben dat de Alkoran geleezen wierd, en dat zy de leere, die daar in behelſt word, voor goed gekeurd hebben en gezegd; wy gelooven ook, dat'er een eenig God is. Maar, myn goede man, dit word verhaald van de *Geeſten*, niet van de *Duyvelen*. Aldus onderſcheyden de Mahometaanen de zelve. *Malak* betekent *eenen goeden Engel*, *Sjeitân* zegt *eenen kwaaden Engel*, of Duyvel (die veele in getal zyn, ziet *Surat*. XXI. 82. *Zjen eenen Geeſt* (waar van daan het woord *Genius* zelf by den Latynen ſchynt en *Genie* by de Franſſe gehaald te zyn) welk zoort van wezens in eenen middelſtaat is tuſſchen de goede en kwaade Engelen. Van deeze *Geeſten*, waar van zommige geloovige, zommige ongeloovige, zyn, ſpreekt de Schryver van den Alkoran; niet van de Duyvelen. Deeze Geeſten, indien zy geloovige zyn, zo als die geenen, daar op de aangehaalde plaatſe van den Alkoran gewag van word gemaakt, zullen na den jongſten dag in eene afgeſcheydene plaatſe van welluſt hun verblyf hebben; zo ongeloovige, zo zullen zy met den Godloozen uyt het menſchelyk geſlacht in de Helle

Helle zyn. De woorden, de welke Andreas verder uyt den Alkoran voorbrengt, wederleggen hem genoegzaam. *Zegt eens*, dus ſchryft hy, *gy die het Moorſche geloof zyt toegedaan, wanneer gy den Alkoran daagelyks leeſt, en deezen woorden opzegt, dat God my bewaare van den Duyvel enz. den vyand van het menſchlyk geſlacht; hoe hoort gy hier, dat zy vrienden der menſchen zyn geworden, enz.* Want in den Alkoran (ziet *Surat* XVI. 100.) word'er geleerd, dat men God om hulpe moet aanroepen, niet tegen de *Geeſten*, maar tegen den *Satan* of *Duyvel*. Ende van de Duyvelen leeſt men nergens, dat zy vrienden der menſchen zyn geweeſt, maar wel van de Geeſten. Wy zullen hier by voegen 't geen *Zjeuharis* heeft in zyn Woordboek ten opzichte van het onderſcheyd tuſſchen de *Geeſten*, *Duyvelen*, en *goede Engelen*. „ *Aldus ſchryft hy in het woord* Zjen *of* Geeſt: Het „ woord *Zjen* betekent iets, dat tegen de menſchen „ overgeſteld is. Een (*Geeſt*) word genoemd *Zjen*. „ Zy worden zo genoemd, om dat zy gevreeſd wor„ den en niet worden gezien. *Klaarder ſpreekt de zelve in het woord* Schitân Sjeitân *of* Satan, hy vraagt wat verſtaad men door Satan? en antwoort „ dat het bekent is, dat men den Duyvel door dit „ woord betekent: maar die niet alleen, dog dat ook „ een ieder wederſpannig en ongelovige uyt de drie „ zoorten van wezens behalven de Engelen, dat is „ uyt de Geeſten (te weten die zoo genaamde Genii: „ Want zy gebruyken het woord van Geeſt, en wy „ op haar voorbeeld, gans anders als onze Godgeleerde of Wysgeren gewoon zyn) Menſchen, en „ beeſten Satan genoemd word. Waar uyt Sonneklaar blykt dat niet alle de Geeſten of Genii van een „ kwaden aart zyn, gelyk als de Duyvelen; dewyl „ onze Schryver onderſcheydentlyk gewaagd en den

„ naam van Satan toeeygend aan dat zoort van Gee-
„ ſten alleen dat ongelovig is: zoo dat'er noch een zoort
„ van Geeſten overig moet zyn dat gelovig is. " Daar na doet hy'er by, *de Arabieren noemen de Slang Satan.* Dit breng ik daarom te berde om te toonen, dat'er in de Mahometaanſche Godgeleerdheyt voetſtappen gevonden worden van het bedrog waar door de Satan, de gedaante van eene ſlange aangenoomen hebbende, onze eerſte voorouderen verleyd heeft; en niet alleenlyk vind men dit in de Mahometaanſche Godgeleerdheyd, maar ook voor den tyd van Mahomet. Want ook toen hebben zy den Duyvel met den naam van ſlang genoemd, en de oude Arabieren geloofden, dat de Booze Geeſten in ſlangen vervormt waren, gelyk *Warnerus* aangemerkt heeft in zyn onuytgegeeven boek *van de zeden en gewoonten der Arabieren voor den tyt van Mahomet*, uyt welk geſchrift de *Hr. Franc. Spanhemius*, dien ik de eer hebbe van myne Leermeeſter te konnen noemen, eenige dingen uytgetrokken, en in zyne Kerkelyke Hiſtorie op de VII^de. Eeuw, alwaar hy van Mahomed handelt, ingelaſt heeft. Doch om niet ver af te dwaalen van het geene wy aanſtonds ter onderſcheyding van Engelen en van Geeſten uyt het woordeboek van Zjeuharis aantrokken, laat ons hem ook eens hooren over het woord Malak. *Dit betekent eygentlyk eenen Engel, die gezonden word, en is afkomſtig van* Alaka, *'t welk zo veel is als* Raſala, *dat is, zenden door eene letter verzettinge.* Maar anderen willen, dat dit woord is gehaald van het Ethiopiſch *Layka*, d. i. *zenden*, even als ook *Hawâri* Apoſtelen van *Hawyra* in het Ethiopiſch *gaan.* Anders ſpreekt Golius hier van over de 61^ſte. Surat. Doch daar zyn'er, die meenen, dat *Alaka* gezegd word voor *Alâka*,

den

den voorledenen tyd van de vierde zamenvoeginge, met uytlaatinge der letter Elif.

XIII. HOOFDSTUK.

Of de Engelen vrouwsperzoonen zyn.

NImmermeer hebben de Mahometaanen gezegd, dat de Engelen Vrouwsperzoonen zyn : in tegendeel hebben zy deeze ketterye, die by de ouden Arabieren in swang ging, rustig tegengesprooken. Ziet boven *bladz.* 15. *en Pokok in zyn Staaltjes van de Historie der Arabieren bladz.* 89. Nochtans heeft *Euthymius Zigabenus* Mahomet dit gevoelen durven toeschryven, en dat wel met deeze woorden : *Dat 'er Engelen zyn die Vrouwsperſoonen zyn, dryft hy styf en stout, en houd het staande.* Hy bewyst dit uyt deeze plaatse van den Alkoran, waar in men leest, te weeten volgens zyne overzetting, *God heeft kinderen uytgekoozen en hy heeft Vrouwsperſoonen uyt de Engelen genoomen.* Doch die de Arabische woorden na ziet, zal dit zelve gevoelen op die zelve plaatse wederlegd vinden, alwaar de Schryver van den Alkoran redentwist tegen de Zabiërs, in de XXXVII. *Surat vaers* 150. *Hebben wy dan* (zegt God) *Engelen geschapen, die Vrouwsperſoonen zyn, en zyn die menschen die dat getuygen daar tegenwoordig geweest, zekerlyk liegen zy als ze zeggen, God heeft kinderen geteeld. En zoude hy dan dochteren voor zoonen verkooren hebben? Wat reden hebt gy, dat gy zo oordeelt?* Ook heeft *Euthymius* vergeefsche moeyte gedaan, wanneer hy getracht heeft te bewyzen, dat een

Engel niet kan voortgeteeld en gevoed worden, dewyl dit eygen is aan lighaamlyke dingen : want de Mahometaanen gelooven zo wel als hy, dat de Engelen noch voortgeteeld noch gevoed worden. Ziet boven bladz. 9.

XIV. HOOFDSTUK.

Wat de Mahometaanen gelooven van den ſtaat der gelukzalige Engelen.

DE Mahometaanen leeren, dat de gelukzalige Engelen zondigen, indien wy *Thomas à Jeſu* in zyn boek *van de Bekeer. der Heydenen* bladz. 644. geloof geeven. Hoe valſch en tegen de waarheyd dit zy, kan de leezer zien in het *Kort Begrip der Mahometaanſche Godgeleerdheyd*, het welk wy voor af hebben laaten gaan; *bladz.* 9. alwaar de Engelen uytdruklyk *reyn van zonden*, *en Gode nooyt ongehoorzaam* genoemd worden. Het is wel waar, dat 'er een goede Engel *Iblis* geweeſt is, wiens naam van te vooren was *Azaziël* (gelyk *Abulkaſim*, *Keſſéus*, *Zjeuhari* en anderen ſchryven, 't welk men vergelyken moet met den bok Aſaſel *Levit.* 16. 8. welke overeenkomſte grooter is, wanneer dit woord geſchreeven word met de Arabiſche letter Ain, de welke ik in mynen Abulkaſim vinde) want dus ſchryft Abulkaſim, *Azaziël was de naam van de Duyvel, eer dat hy van de genade Gods wanhoopte*, 't welk t'eenemaal overeenkomt met het geene van den bok op den grooten verzoen-

zendag der Jooden gezegd word, zo dat de Mahometaanen dit van den Jooden ontleend hebben, en dat men zoude konnen denken, dat de Jooden geloofd hebben, dat de bok aan Azazel, dat is, den Duyvel, toegeschikt is geweest. Deeze, (*Iblis*) na dat hy God 80000 jaaren gedient hadde, gelyk *Abulabas Ahmed* verhaald, is ongeloovig geworden, wanneer hy Adam niet wilde aanbidden, schoon hem dat van God gebooden was, gelyk ook de Engelen *Harot* en *Marot* gezondigd hebben; maar behalven deeze voorbeelden, die in het begin zelf van de Waereld voorgevallen zyn, komt my niet te binnen, dat ik'er enig ander van geleezen hebbe: weshalven zy, die in goede Engelen zyn, in dien staat zyn bevestigd, volgens het gevoelen der Mahometaanen. Zo ook wy, schoon wy den val des Duyvels, die te vooren een goede Engel was geweest, toestaan, schryven echter, dat de goede Engelen niet zondigen, dewyl de zelve nu in dien staat bevestigd zyn. Derhalven, voor zo veel ik begrype, moet men dit gevoelen aan den Mahometaanen niet meer, als aan ons zelven, toeschryven. Vorders, Leezer, indien het u lust iets te leezen van de eerste zonde des Duyvels, zet daar eenige dingen uyt het Handschrift van *Shahabodin*, naamlyk; " De eerste zonde of weder-
» spannigheyd, die'er begaan is tegen den Aller-
» hoogsten God, onder alle de ziektens of gebree-
» ken van het gemoed, is de nyd. Ter deezer zaa-
» ke heeft Kerabisenfis, een Schryver uyt de ge-
» zindheyd der Schafeërs, gezegd; de eerste zonde,
» die tegen God in de Hemelen begaan is, was de
» nyd, en de zelve is gegaan voor de ongeloo-
» vigheyd. Dit is gebeurd, wanneer Iblis (so word de Duyvel genoemd van een Arabisch woord, dat wanhoop betekent, om dat hy aan Gods

genade wanhoopt) " Adam over den welken vree
„ zy, benydde, en hem niet wilde aanbidden
(dit Mahometaanſche Fabeltje is bekend uyt de IIde.
Surat van den Alkoran, en Anaſtaſius Sinaïta in zy-
ne vraagſtukken bladz. 572. noemt het gemeen
zeggen, " dat de Satan, om dat hy den menſch
„ niet heeft willen aanbidden, daarom uytgevalle
„ is, met recht eenen fabel der Arabieren) en is ee
„ ongeloovige geworden. De wyzen hebben ge
„ zegd: Iblis is ten opzichte van drie dingen ee
„ ongeloovige geworden, eerſtelyk, om dat hy de
„ Profeet (Adam) heeft willen onderdrukken, e
„ om dat, die op deeze wyze de glorie van eene
„ Profeet zoekt te verminderen, een ongeloovig
„ is. Een ander Schryver merkt aan, dat Iblis Go
„ gediend heeft, geduurende de tyd van tachtig duy
„ zend jaaren, en dat hy daar na een ongeloovig
„ geworden is. Ten tweede, om dat hy God de
„ Schepper ſtilzwygende van dwinglandye heeft be
„ ſchuldigd en van gebrek van wysheyd, als die ge
„ booden zoude hebben, dat Adam aangebeede
„ moeſte worden, daar hy Iblis zich zelf voortreffe
„ lyker dan Adam ten opzichte van zynen oorſpron
„ achte, en het niet billyk is, dat hy, di
„ grooter is, eenen andere, die minder is
„ eere. Dat Iblis, over den welken de vloe
„ Gods zy, daarom gezondigd heeft, om dat h
„ meende uyt eenen beteren oorſprong afkomſti
„ te zyn, als Adam, zeggende, dat hy uy
„ vuur geſchapen was, maar Adam uyt ſlyk
„ doch dat het ſlyk van het vuur verteerd wier
„ Ten derde (*is Iblis een ongeloovige geweeſt*) o
„ dat hy zich ſtelde tegen de algemeene toeſtem
„ minge der Engelen, die hem aanbaden (Abulkaſi
in zyne geſchreevene aanmerkingen op den Alkora
berich

bericht ons, dat de eerſte der Engelen, die Adam aanbaden, is geweeſt *Seraphiël*, den welken daarom de zorg van het bewaarde Tafereel waar van boven geſproken is aanbevoolen zoude zyn)" nu, die „ zich tegen het algemeen gevoelen der goede Enge„ len aanſtelt, die is een ongeloovige. Vorders zegt Ke„ rabiſenſis: De nyd is ook de eerſte zonde, die op de „ aarde tegen God begaan is, als naamlyk Kabel (*deeze „ is Kain*) zynen broeder Habel benydde, en ieder zyne „ giften offerde, en dat dit van den eenen aangenaam „ was, en van den anderen niet, en dat deeze van „ geenen gedood wierd. Op deeze wyze heeft de „ nyd den Duyvel tot ongeloof en Kabel tot man„ ſlach gebracht." De Arabiſche Schryver levert ons hier wel wat waarachtigs over, maar heeft de zaak niet aan 't regte end, dewyl hy van de Godlyke openbaaringe verſtooken zynde

Niet ziet, maar heeft gemeend te zien, by nacht de Maan.

Hier uyt leeren wy ook, dat zy geen kenniſſe hebben van de eerſte zonde van Adam daar wy gewoon zyn de erfzonde van af te leyden. Naamlyk zy houden Adam voor eenen Profeet, gelyk wy van te vooren gezien hebben. Doch de Profeeten konnen niet zondigen, immers zo zeer niet: zo wy het al willen met die geenen houden, die meenen, dat 'er eenige licht vergeeflyke zonden van den Profeeten hebben konnen begaan worden.

XV. HOOFDSTUK.

Of de Duyvelen hooren.

DAar ſtaat geſchreeven in de 36ſte. Surat van den Alkoran (dat is, in den Arabiſche grondtext, in de *Surat* XXVI. *vs.* 212. Want de verdeelingen zyn verſcheyden in die Latynſche vertaalinge en in de Arabiſche handſchriften) *dat de Duyvelen geen gehoor hebben*, en hier uyt trekt Mahomet een bewysreden, dat de Duyvelen den Alkoran niet zamen geſteld hebben, indien wy geloof moeten geeven aan den geenen, die den korten inhoud op de kant by de Latynſche overzettinge van Robertus Retinenſis gevoegd heeft: alwaar men in den text zelf leeſt: *zy zyn verre af van het gehoor*: en de aantekenaar roept daar op uyt gelyk aldaar te lezen is, *de Duyvelen hebben den Alkoran niet opgeſteld om dat zy niet hooren konnen. Wat elendige en nare redenkaveling is dit?* In het Arabiſch leeſt men dat zy *van de gehoorzaamheyd af zyn*, en het woord Gods niet opvolgen. Dit konde men leeren uyt het voorgaande vaers, alwaar zy gezegd worden Gode ongehoorzaam te zyn. Daar word niet geſproken van 't gehoor, maar gehoorzaamheyd, gelyk ook niet van de *opſtellinge* van den Alkoran door de Duyvelen. Doch deeze vertaalinge is zo vol fauten en gebreken, dat hy, die de zelve alle daar uyt wilde lichten, genoodzaakt zoude zyn een ander boek van de zelve grootte te ſchryven. Ende nochtans heeft de Chriſten Waereld daar voornaamlyk uyt geleerd, hoedaanig de Mahometaanſche Godsdienſt beſtond.

XVI.

XVI. HOOFDSTUK.

Of de Mahometaanen met Origenes gelooven, dat alle de Duyvelen zalig zullen worden.

DAt de Duyvelen zalig zullen worden, ſchynen veelen beſlooten te hebben uyt die zelve plaatſe van den Alkoran, de welke wy uyt Surat 72. boven aangehaald hebben: want zo zegt de Schryver van de tweede reden tegen Mahomet, *bladz.* 337. *Hy houd met de grootſte vrymoedigheyt van ſpreeken ſtaande, dat ook de Duyvelen zalig zullen worden, Origenes hier in volgende. Ja, dat meer is, in de wet, de welke hy zelf heeft gegeeven, te weeten den Alkoran, zegt hy aldus:* eene groote menigte van Duyvelen, wanneer de zelve deeze dingen hadde hooren leezen, heeft zich daar over verwonderd, en is daarom blyde geweeſt, de welke ook daar aan geloovende de zaligheyd bekoomen hebben. *Maar hoe zal iemand konnen zalig worden, ten zy hy zich eerſt bekeerende de werken gedaan hebbe die hem met God op eene behoorlyke wyze vereenigen mogen? Want als dan word hy in Gods vriendſchap aangenoomen, na dat hy met hem vereenigd is geworden; doch nu met God vereenigd zynde is hy erfgenaam van de zaligheyd, van het Coningryk der Hemelen, en van het eeuwige leven. Zodaanige gedachten, zeg ik, heeft van den Duyvel geſmeed zyn zoon Mahomet, in dier voege, dat, ſchoon hy opentlyk ſchroomt te zeggen, dat de Duyvel Gods vriend is, hy nochtans het zelve in der daad ſtaande houd.* Maar wy hebben nu alreeds gezegd,

dat

dat in die plaatſe van den Alkoran niet gehandeld word van den *Duyvel*, maar van de *Geeſten*, die ten deele geloovige, ten deele ongeloovige zyn. Maar de kwaade Engelen, die den naam van Satan draagen, zullen in de Helle den verdoemden menſchen gezelſchap houden, en hun overſte *Iblis* is alzo genoemd, om dat hy van de genade Gods wanhoopig is. Zekerlyk zullen de ongeloovige *Geeſten* alzo wel voor eeuwig in de Helle gepynigd worden, als de ongeloovige menſchen: en daar zullen eenige Engelen by zyn, die het ampt van pynigers zullen waarneemen. Ende zy zullen nooyt uyt de Helle verloſt worden, om dat de ſtraffe dier ongeloovigen, de welke geen Mahometaanen zyn geweeſt, eeuwig zal zyn, Ziet *Surat* LXXIV. 30. *en volgende* XLIII. 77. XL. 52. Ten onrecht ſchryven dan en *Thomas à Jeſu*, en anderen, dat Mahomet met *Origenes* van een en het zelve gevoelen is. Want *Origenes* ſtelt vaſt, dat alle de Duyvelen en alle de menſchen, na dat zy voor eenen zekeren tyd ſtraffe zullen geleeden hebben, zalig worden zullen (hoewel Picus van Mirandola, Coelius Secundus Curio en andere meenden, dat men Origenes met onrecht dit gevoelen toeſchreef) Mahomet in tegendeel geen van beyden: ende ik heb ook tot noch toe, voor zo veel ik my te binnen kan brengen, nergens in een Mahometaanſch Schryver geleezen, dat alle de Duyvelen zalig zullen worden: weshalven ik ook van gedachten ben, dat men den Mahometaanen dit gevoelen valſchlyk toeſchryft.

XVII.

XVII. HOOFDSTUK.

Van het Mahometaanſch Paradys, en van de hoogſte gelukzaligheyd na dit leven.

HEt gevoelen der Mahometaanen omtrent het *Hemelſche* Paradys word zelf ook gemeenlyk niet beter verſtaan. Want de onzen verzieren, dat de Mahometaanen niets in het zelve verwachten, als lighaamlyke welluſten en vleeſchelyke neygingen die aldaar gepleegd zullen worden en plaatſe hebben zullen, en dat zy alle hunne toekomende gelukzaligheyd ſtellen in het gezelſchap van ſchoone vrouwen en in het beſchouwen van zeer aangenaame Hoven en rivieren. Zo zegt *Thomas à Jeſu* van de *bekeeringe der Heydenen in het* x. *boek bladz.* 644. *Mahomet zo wel als Cerinthus ſtelt de opperſte gelukzaligheyd, of het hoogſte goed, in lighaamlyke welluſten. Richard de Monzik* in *de Wederlegg. van de Wet van Mahomet* bladz. 147. *zeyd: Hier in beſtaat al het inzicht van den Alkoran en van de gantſche gezindheyd der Saraceenen, dat zy de gelukzaligheyd het allermeeſt in de overdaad en in den buyk ſtellen. Petrus, Abt van Clugny*, Schryver van het *Kort begrip*, 't welk geſteld is voor den Alkoran, in het Latyn in den jaare 1550. uytgegeeven, op de 4de. bladz. *Hy heeft een Paradys afgemaald niet van eene maatſchappy van Engelen, noch van een Godlyk gezicht, noch van dat hoogſte goed, het welk noch oog gezien, noch oor gehoord, heeft, nochte in het herte des menſchen opgeklommen is, maar een waarlyk zodaanig,*

als

als het vleesch en het bloed, ja de hef van het vleesch en bloed begeerde. Zo zegt ook *Hieronymus Savonarola* in zyne *Verhandelinge van de Mahometiſche gezindheyd. De aardſche dingen alleenlyk bevattende, zonder eenig gewag te maaken van de waare gelukzaligheyd, belooft hy na dit tegenwoordige leven eene zekere beeſtachtige welluſt met den buyk overeenkomende.* En de wie is'er, die hier niet al van geſchreeven heeft? Wie is'er, die in zyne ſchriften, Kerkredenen, zamenſpraaken, en elders het Mahometaanſch Paradys niet belacht? Ik beken, dat dit met recht geſchied, om die reden, dat Mahomet in den Alkoran den geloovigen beloofd heeft dat zy in het Paradys Hoven, bedden, en andere dingen zullen hebben, die dat allergelukzaligſte leven het minſte paſſen, en welke te konnen miſſen zelf ook dit leven gelukzaliger maakt. Zekerlyk de welluſten, en al het geen'er behoort tot de zelve te verzadigen, of de playzieren, waar mede de lighaamen worden aangedaan, zyn zodaanige zaaken, welke de menſchen met de onvernuftige dieren gemeen hebben, en die onze volmaaktheyd immers op geenerleye wyze konnen vermeerderen; in tegendeel zy trekken ons, terwyle wy daar werk van maaken, van betere en nuttere daaden af, en maaken onſlaaven van zotte en ongeregelde driften, zo dat onze onvolmaaktheyd in dit leven voor geen gering gedeelte daar in gelegen zy, dat wy in de ſtrikken deezer verleydingen konnen verwerd worden, en dat een ieder, die zyne reden recht gebruykt, antwoorden moet, als Sophokles, wanneer hy gevraagd wierd, of hy het minneſpel noch wel oeffende, *gaarne ben ik daar van, als van eenen dollen heer, weg gevlucht.* Echter is het evenwel valſch dat Mahomet de hoogſte gelukzaligheyd van het Paradys-leven alleenlyk in die dingen geſteld heeft. Want, gelyk

de

de Ziel eene waardigheyd heeft boven het lighaam, zo heeft hy aan het lighaam zyne welluſt ook wel willen toelaaten, op dat hy zyne ruuwe en niet als om aardſche dingen denkende Arabieren met het voorſtellen van deeze belooninge tot den dienſt van eenen God en tot het omhelzen zyner inzettinge zoude aanlokken (vergelykt hier mede het geen de Kardinaal de Cuſa heeft in de *ziftinge van den Alkoran* bladz. 87.) maar hy heeft ook aan de Ziel haare blydſchap gegeeven, " te weeten de vreugde en het „ aanſchouwen van het aangezicht Gods : welke „ welluſt de grootſte van alle zal zyn; en de overige „ welluſten van het Paradys zal doen vergeeten, „ als die wy gemeen hebben met het vee, dat men „ vry in de weyden ziet loopen. " Die de Arabiſche woorden zelfs wil nazien, leeze de zelve in *de gemelde Aantekeningen van Pokok over de Deur van Moſes*; die dit zelve zeggen van Mahomet in het Arabiſch oplevert, 't welk ik in het Nederduyſch maar alleen hier zal ter nederſtellen : " Op den on„ derſten trap onder de inwoonders van het Paradys „ is hy, die zyne tuynen, vrouwen, goederen, „ ſlaaven, ruſtbanken geduurende de tyt van duy„ zend jaaren voor uyt zien zal, maar onder hem is „ by God in de hoogſte eere, hy, die Gods aange„ zicht 's morgens en 's avonds zal aanſchouwen. Derhalven is het dan onwaar, dat de welluſt van het Mahometaanſch Paradys alleenlyk in lighaamlyke zaaken en in het gebruyk der zelve beſtaat : het is ook valſch dat alle de Mahometaanen geloven, dat de vreugde van het Paradys lighaamlyk zyn zal: want daar zyn'er veele die hebben willen, dat dit alles by gelykeniſſe geſprooken is, en van de geeſtelyke welluſten verſtaan moet worden, op die zelve wyze als wy ook gewoon zyn de Hemelſche vreug-

vreugde te beſchryven onder de naamen van een Hof, ſtad, wiens gronden uyt koſtelyke geſteentens beſtaan, de poorten uyt paarlen, alwaar ook de boom des levens is, en een zeer zuyvere rivier, als ook andere dingen zyn zullen, daar in ook eene maaltyd van vette dingen en van gezuyverde wyn zyn zal. " Die vleeſchlyke „ welluſten van het Paradys (*Schryft Hyde in* „ *zyne aantekeningen over den Kerkdienſt der Tur-* „ *ken van Bobovius bladz.* 21.) worden van de Ma- „ hometaanen, die wat wyzer zyn, voor zinſpeelig „ gehouden, op dat zy des te beter van het menſche- „ lyk verſtand zouden begreepen worden; even- „ eens, als in den Heyligen Bybel veele dingen „ menſchelyker wyze gezegd worden. Want, als „ ik aan den gezant van Marokko ſchreef en gewag „ maakte van een hof die zo vermaaklyk was als het „ Paradys, zo heeft hy daar op als my beriſpende „ wederom geſchreeven, dat het Paradys eene zo- „ daanige plaatſe is, by de welke in deeze Waereld „ niets kan vergeleeken worden, eene zodaanige „ als noch oog gezien, noch oor gehoord heeft, „ noch in de gedachten des menſche is gekoomen. Laat ons'er ook dit getuygeniſſe van *Herbelot* by doen, die in zyne *Ooſterſche Boekzaal*, na dat hy alvoorens ons geleerd had, dat de Mahometaanen het hoogſte goed ſtellen in de gemeenſchap Gods, en de Hemelſche vreugde in het genieten van het licht des Godlyken aangezichts, 't welk, waar het ook is, een Paradys uytmaakt, aldus ſchryft: *het is derhalven niet waar 't geen veele Schryvers, die zich tegen het Mahometaanſch geloof hebben gekant, geſchreeven hebben, dat de Mahometaanen geen andere gelukzaligheyd in den Hemel erkennen als het gebruyk der welluſten, die de zinnen aandoen.* Vergelykt over deeze zaak hier mede 't geen in het even te vooren aangehaald boek *bladz.* 302.

302. te vinden is by *Eduard Pococh*, die voor deezen een uytſteekend ſieraad der Arabiſche liefhebbery als ook van Engeland is geweeſt : als meede het geen men leeſt in het Kort begrip der Arabiſche Wysgeeren bladz. 75. De redelyke ziel, als vervult zynde van die volmaaktheeden (*wysheyd*, *gemaatigdheyd*, *dapperheyd*, *en rechtvaardigheyd*) zo wanneer zy uyt het lighaam verſcheyden zal zyn, zal in zich eene zeer groote welluſt en oneyndige blydſchap gewaar worden : ende die ziel zal worden als een Engel van die Engelen, die naaſt by God zyn. Doch naar de veelheyd of naar het kleyn getal dier volmaaktheeden zullen'er trappen zyn, waar door de zielen meer of min dicht by God, die alleen de waarheyd is, zyn zullen. Doch zo de ziele vervult zal zyn van ondeugden, die daar tegen over ſtaan, zo zal de zelve gepynigd worden met de allerzwaarſten ſtraffe enz." Wy zien dan derhalven, dat het hoogſte geluk na dit leven van den Mahometaanen niet geſteld word in de lighaamlyke welluſten, zo'er al onder gevonden worden, die lighaamlyke welluſten verwachten, en dat veelen deeze welluſten op eene Geeſtelyke wyze uytleggen. Hier voegen wy ſlechts by, eer wy van deeze ſtof afſcheyden 't geen Gellius heeft in zyne Attiſche Nachten B. XVIII. H. 2. De tweede vraag is geweeſt, op hoedaanige wyze verſtaan en genoomen zoude moeten worden, dat Plato in die ſtad, welke hy in zyne boeken opgerecht heeft, geoordeelt heeft, dat *gemeene gedachten* waren, en hoe dat hy de kuſſingen van jongens en meysjens tot belooningen voor dappere mannen en voor de grootſte oorlogshelden geſteld heeft.

XVIII. HOOFDSTUK.

Of de Vrouwsperſoonen in het Paradys zullen komen.

DAar zyn'er die zeggen, dat de Mahometaanen gelooven, dat de vrouwen niet in zullen komen in het Hemelſche Paradys: dat het wel waar is, dat'er in den Hemel zeer ſchoone vrouwsperſoonen zullen zyn, maar dat de zelve onderſcheyden zullen zyn van die geene, die'er in deeze Waereld zyn geweeſt. Zo ſchryft *Hoornbeek* in zyn *Kort begrip der Verſchillen bladz.* 16. *De Mahometaanen ſtellen vaſt, dat haare vrouwen, de welke zy hier gehad hebben geen deel aan het Paradys zullen hebben.* Zo zegt ook *Grelot* in zyne *Konſtantinopolitaanſche Reysbeſchryvinge* (zynde waarlyk een boek dat dubbel waard is om geleezen te worden, en het geen dikmaals in my eene groote begeerte verwekt heeft om Konſtantinopolen zelf te gaan bezien, welke begeerte ik zekerlyk ook zoude voldoen,

Indien my 't nootlot gaf naar mynen zin te leeven)

bladz. 275. *Gelyk als de Mahometaanen niet toelaaten, dat de vrouwen tegenwoordig zyn by de openbaare gebeeden, die in den Tempel gedaan worden, zo willen zy met de zelve ook niet in een en het zelve graf begraaven worden. Dit komt buyten alle twyffel daar van daan, om dat zy gelooven, dat de vrouwen met hun niet in het Paradys zullen zyn, om dat zy aldaar en jonger en ſchooner vrouwen zullen krygen.* Hoewel deeze woorden *met hun in het Paradys* mogelyk ook wel in dier voe-

ge

ge genoomen konnen worden, dat zy niet in eene en de zelve plaatſe met de mannen zullen zyn, en des niet tegenſtaande in het Paradys. Zo zegt ook Ricaut in de beſchryvinge van het Ottomanniſche gebied b. 11. h. 21. Doch Mahomet is zo een vrouwen hater niet geweeſt, dat hy de zelve uyt den Hemel zoude geſloten hebben. Ziet de aantekeningen van *Hyde* over den Turkſchen *Kerkdienſt van Bobovius*, die gevoegd is achter de *Reysbeſchryvinge van Peritzol blad.* 2. Wanneer ik met den Hr. *Sike*, die my zeyde, dat men in Italie dikmaals over deeze ſtoffe hem hadde aangeſprooken, over deeze zaak in geſprek kwam, en dat wy ons verwonderden, dat een zo ongerymd leerſtuk, 't welk op geen grond ſteunde, doorgaans den Mahometaanen toegeſchreeven wierd, zo zeyde hy, overlang heb ik al drie plaatſen van den Alkoran aangetekend, die de zaak beſlichten, ende klaar aantoonen, dat het Paradys voor de vrouwen al zo wel open ſtaat, als voor de mannen, welke plaatſen ik hier den leezer voor oogen ſtelle. Wat is'er klaarder, als de woorden van de *Surat* XL. *vs.* 43.? *Die goede werken doet, of hy een man of eene vrouw zy, en die gelooft, die zal in het Paradys ingaan.* By na het zelve zal men vinden *Surat* XVI. *v.* 99. en *Surat* XIII. *v.* 23. word'er gezegd, *zy zullen in de Hoven of Tuynen van welluſt ingaan, gelyk ook een ieder uyt hunne Vaderen en vrouwen, die wel gedaan zal hebben.* Naderhand heb ik dit ook gevonden in de *Surat* XLVIII. *v.* 5. alwaar gezegd word, dat de *geloovige mannen en de geloovige vrouwen* in het Hemelſch Paradys ingaan zullen. *Surat* LVII. *v.* 12. en LX. *v.* 12. en LXVI. *v.* 11. Doet'er ook dit volgende by uyt het VII^de^. ſtuk van de Reysbeſchryvinge van Chardin, zynde een man, zo'er een geweeſt is, die kenniſſe heeft gehad van de Mahometaanſche Gods-

dienſt, en aldaar op de 56. bladz. " Men zegt ge-
„ meenlyk, dat de Mahometaanen de vrouwen uyt
„ het Paradys ſluyten. Het is waar, dat zy de zel-
„ ve daar uyt ſluyten, maar het is alleenlyk in dien
„ zin, dat zy niet zullen zyn op de zelve plaatſe,
„ daar de mannen zich bevinden, om dat'er Hemel-
„ ſche vrouwen zyn, die ſchooner zyn, als de vrou-
„ wen van deeze Waereld in de opſtandige zyn zul-
„ len: ende dat ten opzichte van de opgewekte
„ vrouwen, die gelukzalig gemaakt zullen worden,
„ zy, volgen hun zeggen, overgaan zullen in eene
„ plaatſe van vermaaklykheeden, ende aldaar, even
„ als de gelukzalige in hunne plaatſe, allerhande
„ zoorten van welluſten zullen genieten.

XIX. HOOFDSTUK.

Of zy na Mekka gaan om het graf van Mahomet te bezoeken.

HEt is eene zeer bekende zaak, dat de Mahometaanen uyt Godsdienſtigheyd gewoon zyn na Mekka te reyzen: doch het is een onwaarheyd, dat Mahomet in die ſtad begraaven is, en dat men daarom die reyzen daar na toe doet. Echter hebben veelen dit voor waarheyd gezegd, en wel ('t geen te verwonderen is) noch zeer onlangs *Grelot* zelfs in zyne *Konſtantinopolitaanſche Reysbeſchryvinge bladz.* 109. Zo ook *Laonicus Chalcondylas* in zyne Hiſtorie b. 111. bladz. 66. en 67. die met eenen grooten omſlag van woorden dit ingebeelde graf, 't welk te Mekka van Omar

Omar opgerecht zoude zyn, beſchryft : *hangende verheeven in het midden van den Tempel*, even eens als 'er van zeker beeld in den Tempel van Serapis verhaald word, dat het zelve door kracht van den zeylſteen, die in het dak van den Tempel geplaatſt was, tuſſchen den vloer en het dak bleef hangen. Ziet Suidas in het woord Μαγνῆτις (*Magnetis*) en ook *Polydorus Vergilius van de uytvindinge der dingen*, die ook kwaalyk zegt, dat Mekka eene ſtad van Perſië is. *Volaterranus* ſchryft het navolgende van Mahomet: » Stervende heeft hy voorzegd, dat hy na den He- » mel zoude gaan, 't welk als zy lang afwachtten, » hebben zy hem eyndelyk door den vuylen ſtank » gedwongen zynde begraaven in de ſtad Mekka, » waar zy na toe gaan even als de onze na Jeru- » ſalem. Hieronymus Oſorius, een zeer fraay Schryver, in zyn 4de. *boek* der Hiſtorien, zegt, dat Emanuël Koning van Portugaal voor genoomen had te maaken, dat " Mekka eene ſtad van Arabië, » alwaar het graf van Mahomet is, door de wape- » nen der Portugeezen verwoeſt zynde tot den grond » toe verdelgd wierde. *Zo verhaalt Thuanus* Hiſt. » b. 37. Ja ook de vrouwen joegen hun vreeze aan, » hun verwytende, dat de handel van die geenen, » die na Mekka, eene ſtad in Arabië beroemd door » het graf van Mahomet, Godsdienſthalven reyſ- » den, door ſchelmſe roovers geſtremd wierd, niet al- » leen tot groote ſchande der Godvruchtigheyd maar &c. Theodorus Ryke, in zyne openbaar geſprek van de Reuzen, die te vinden is na de aantekeningengen van Holſtenius over de Ἐθνικὰ (*Ethnikà*) of *naamen van ſteden of landen ontleent*, van Stephanus, *het word met geen minder bygeloof in Ceilon geëerd, als het graf van Mahomet te Mekka*. Zekerlyk iemand, die maar eene geringe kenniſſe van den Mahometaanſchen

Godsdienſt heeft, uyt echte ſtukken gehaald, zal zyne toeſtemminge aan deeze gemeene doolinge dat naamlyk de valſche Profeet te Mekka begraaven is, niet konnen geeven. Mahomet is te Medina begraaven, geenſints te Mekka. Dit is eene zaak daar nooyt Mahometaan aan getwyffeld heeft, ſchoon het in Europa een gemeen praatje is dat Mahomets graf te Mekka is, en dat men in kouranten en elders zich niet ontziet die leugen, gelyk meer andere de Wereld in de hand te ſtoppen. Menſchen die Arabiſch verſtaan, of ommegang met Mahometaanen hebben weten wel beter. Het geene ik gezegd heb word hier uyt overvloedig beveſtigd, dat'er al lang voor den tyd van Mahomet Godsdienſtige reyzen na Mekka zyn gedaan: in dier voege dat Mahomet de eerſte inſteller van deeze reyzen niet geweeſt zy. De Arabieren waren voor de tyden van Mahomet gewoon *na Mekka te reyzen, en zeven maalen rondom de Kaba te gaan*, en tuſſchen Safa en Merwa te loopen, ende ſteentjens op zekere manier van zich te werpen, gelyk Saharſettanius getuygt. Ziet *Maraccius in de wederlegginge van den Alkoran bladz.* 79.

XX. HOOFDSTUK.

Of de Heylige Maagd Maria in den Alkoran de zuſter van Moſes genoemd word.

MAhomet zegt, dat Maria, de moeder van Chriſtus, *de zuſter geweeſt is van Aaron en Moſes*,

ſes, zo wy anders geloof moeten geeven aan den Schryver van het leven van Mahomet, dien *Sylburgius in zyne Saraceenſche zaaken* uytgegeeven heeft, op de *bladz.* 61. Vergelykt hier mede 't geen'er in die zelve verzamelinge ſtaat bladz. 82. " Ik verfoey „ het beuzelachtige verſierzel van Mahomet, vol„ gens het welke hy zegt, dat onze Heere en God „ Jeſus-Chriſtus uyt Maria de zuſter van Moſes en „ Aäron gebooren is. Op de zelve wyze ſpreekt *Euthymius Zigabenus*, in de *Wapenruſtinge der Leerſtukken*, dien men nazien kan in de aangehaalde *Saraceenſche zaaken*, *bladz.* 3. en 5. alwaar hy Mahomet in het breede wederlegt, en aantoont, dat'er tuſſchen Aäron en Maria een tyd van twee duyzend jaaren verloopen is. Damaſcenus van de ketteryen heeft het volgende. " Hy ſtelt vaſt (Mahomet) „ dat Chriſtus het woord Gods is en ook deſzelfs „ Geeſt, maar dat hy ook ſlaaf geſchaapen is, en dat „ hy uyt Maria de zuſter van Moſes en Aäron zon„ der zaad is gebooren. *Doet hier by de* ziftinge van „ den Alkoran door Nikolaus de Cuſa, *b.* 1. *h.* 4. „ bladz. 44. Joh. Andreas *in* het Onderzoek der „ Mahometaanſche Gezindheyd, bladz. 51. (welk boek door *Golius* uyt de Spaanſche in de Latynſche taale overgezet en met de hand geſchreeven onder my beruſt) *Hoornbeek* in het *Kort begrip der Verſchillen*, *bladz.* 121. en veele anderen, die het zelve beveſtigen. Ik wil wel bekennen, dat, by aldien het waar was, dat Maria in den Alkoran gezegd wierd de zuſter van Aäron en van den Profeet Moſes te zyn, men met eenen ſlag het zo genaamde Godlyk gezag van den Alkoran zoude konnen om verre werpen. Ja veelen pogchen en ſnorken zo zeer op die zo ſpoorlooze doolinge, immers gelyk de zelve hun toeſchynt, dat zy, omtrent de overige geruſt zynde, meenen,

dat men dit alleen als het hoofd van Meduſa den Mahometaanen voor het gezicht moete ſtellen. Maar, om openhertig te gaan, men moet bekennen, dat het met ons hier zo klaar niet leyd, en by aldien wy de zaak van den grond zelf ophaalen, dat'er geen of weynig voordeels voor ons in deeze bewysreden gelegen is. Iets anders is het wat wy zouden mogen denken, iets anders wat wy bewyzen zouden konnen. Men mag wel denken, dat Mahomet in der daad zo onervaaren is geweeſt in alle Hiſtorien en Tydrekeningen, dat hy de tyden van Moſes en Chriſtus onder een gemengd hebbe: niets is'er dat iemand, den welken men ingeboezemd heeft dat zeer veele fabeltjens, die uyt de voetſtappen der Heylige Hiſtorien gehaald zyn en tegen de gezonde reden en de Tydrekeningen ſtryden in den Alkoran ingeflanſt zyn, en dat Mahomet zich zelf eenen ongeletterden Profeet noemd, belet zich zelf zulks diets te maaken; maar of dit uyt den Alkoran bewezen kan worden, dat is het daar wy hier onderzoek over doen. Want het is onwaar, dat Mahomet in den Alkoran Maria de zuſter van Moſes noemt. Zy word genoemd (het welk ook de oorſprong deezer doolinge is) *de zuſter van Aäron* (niet van Moſes) maar alleenlyk, voor zo veel ik weete, in eene enkele plaatſe van den Alkoran, *Surat* XIX. *vaers* 29. *O zuſter Aärons, enz.* Wie is die Aäron anders, zal men zeggen, als de broeder van Moſes? zoud gy dat meenen, zullen de uytleggers van den Alkoran hier op zeggen, wie heeft u verkondigt, dat Mahomet, die enkelyk maar van Aäron gewag maakt, dien Aäron heeft willen betekenen, die de broeder van Moſes is geweeſt? Dit is wel de uytlegginge der Chriſtenen, niet die van Mahomet, ook niet de onze. Kan'er niet wel een zekere

Aaron

Aäron broeder van Maria zyn geweeſt, ſchoon gewyde of ongewyde Schryvers des zelfs geheugeniſſe niet bewaard hebben, en dat'er deeze eenige plaatſe maar alleen in den Alkoran ſtaat, die van hem gewag maakt? Zo zeggen zy. Ook zyn'er wel onder den Mahometaanen, die meenen, dat Maria, de zuſter van Moſes, door zeker wonder van God in het leven bewaard is tot de tyden van Chriſtus, en hem gebaard heeft: het welk Guadagnolus ook aantekent in zyne Verantwoordinge voor den Chriſtelyken Godsdienſt tegen Ahmed Ibn Zin den Perſiaan, bladz. 279. *Herbelot* ſchryft van deeze zelve paſſagie oprechtelyk en naar waarheyt, gelyk hy gewoon is, naamlyk in zyne Ooſterſche Boekzaal, *bladz.* 583. " Men „ moet aanmerken, dat men Mahomet en veelen „ zyner navolgeren gemeenlyk toeſchryft, dat zy „ Maria, de zuſter van Moſes en Aäron, verkeerdelyk neemen voor de Heylige maagd, de moeder van Jeſus Chriſtus: en waarlyk het is zeer „ waarſchynlyk, dat Mahomed onweetende genoeg „ geweeſt is om zulke grove en plompe doolinge te „ begaan: en zoude dit de eenigſte plaatſe van „ zynen Alkoran niet zyn, waar uyt men dat zoude „ konnen afmeenen. Doch de beſte uytleggers van „ den Alkoran ſchryven, dat de Heylige maagd uyt „ den ſtammen van Amran den Vader van Moſes en „ Aäron, van 's moeders kant geſprooten is: het „ welk overeenkomt met de getuygeniſſe van het „ Euangelie, 't geen ons leert, dat de Heylige „ Eliſabeth, haare nicht, geweeſt is *uyt de dochteren* „ *van Aäron*, *Luk.* 1. 5. *d. i.* geſprooten uyt een „ Prieſterlyk geſlacht. Zy voegen'er daarenboven „ by, dat Amram de Vader van Maria, de moeder „ onzes Zaligmaakers, en Zoon geweeſt is van Mat„ théus (*in myn Taarich word hy* Mathan *genoemd*)

„ ende derhalven een geheel ander Menſch als die „ Amran, die de Vader geweeſt is van Moſes en „ Aäron : zo dat volgens de Mahometaanen deeze „ Amran de zelve zy met den geenen, dien wy den „ H. Joachim noemen, zynde de man van de H. „ Anna, de moeder van de H. maagd Maria." Vergelykt hier mede de geſlachtrekeninge van Chriſtus, die hier boven bladz. 29. te vinden is, alwaar *Imran*, de Vader van Maria, op de tweede plaatſe ſtaat; daar *Imran* de Vader van Moſes en Mirjam, in die zelve met de hand geſchreevene geſlachtrekeninge of Taarich (waar uyt wy die hebben nageſchreeven) lang van te vooren geſteld word, ten minſte vyftien geſlachten voor Maria de moeder van Jeſus.

XIX. HOOFDSTUK.

Van Haman, die op eenen en den zelven tyd met Pharao geleefd heeft.

EEne diergelyke tegenſtrydigheyd in de Tydrekeninge word Mahomet ten laſte gelegd, als die hy begaan zoude hebben in het 29ſte. *Hoofdſt. van den Alkoran*, *v.* 38. alwaar gezegd word, dat *Moſes Karun* (Koreh, den welken de aarde verſlonden heeft) *Firaun* (Pharao) en *Haman zoude geſtraft hebben.* Maar, zeggen zommigen, Haman heeft met den Koning Ahaſuerus op eenen en den zelven tyd

tyd geleefd, niet met Moſes, niet met Pharao. *Petrus de la Cavalleria, in den yver van Chriſtus tegen de Saraceenen bladz.* 137. vaart over deeze zaak tegen Mahomet aldus uyt. *Deeze dolle man* (geeft acht, leezer, dat deeze bynaam naar de gewoone manier van *Cevallerius* en *Vivaldus* en zulke uytleggers zeer beleefd is: want zy noemen hem gemeenlyk beeſt, wilden ezel, woudezel, zoone des Duyvels, die ſlimmer is als zyn vader, enz.) *ſtelt Haman ten tyde van Pharao in den Alkoran 39. h.* (in het Arabiſch 29.) *'t welk hoe valſchelyk en door hoe groote onwetenheyd het gezegd zy, laat alle die geenen zeggen, die kenniſſe van de Heylige Schriften hebben, en laat hy en alle de zyne als beeſtachtige Schepzels zwygen.* Ik beken wel, dat wy gelooven konnen, indien wy willen, dat Mahomet gemeend heeft, dat Haman (van den welken wy in het boek van Eſther leezen) ten tyde van Pharao geleeft hebbe. Doch daar is geen noodzaaklykheyd die ons dwingt om dit te gelooven, als alleenlyk maar de gedachten waar mede wy omtrent zyne overgroote onwetenheyd ingenoomen zyn. Veel minder kan men toonen, dat Mahomet, wanneer hy ſtelt, dat Haman en Pharao op eenen en den zelven tyd hebben geleefd, van dien Haman, waar van men in den Bybel leeſt, heeft willen ſpreeken. Ik bid u, leezer, welk een wettig gevolg is dit, en hoe bekwaam om de Turken te wederleggen: indien Mahomet in het 29ſte. *Hoofdſt. van Haman* ſpreekt, by gevolg ſpreekt hy van dien *Haman*, daar onze Bybel gewag van maakt. Wie is'er, die niet ziet dat deeze manier van bewyzen op ſtrooye beenen ſtaat? Immers moet men niet met getal van zaken maar met gewicht te velde komen: anders worden wy onzen vyanden ten ſpot. Schoon wy nu al volkomen toeſtaan, dat Mahomet hier een tegenſtry-

ſtrydigheyd in de tydrekening begaat ('t geen ik niet ontken) echter kan dit niet op eenen vaſten grond beweezen worden: weshalven ik van gedachten ben, dat het beter is, dat men zich van dusdaanige redenen onthoude. Maar, zal iemand zeggen, waar heeft hy den naam van *Haman* van daan konnen hebben, als van dien Haman, die onder de regeeringe van Ahaſuerus geleeft heeft? Uyt de overleeveringe, zal ik zeggen, of uyt zyn eygen herſſenpan. Van waar hebben de Mahometaanen zo veele naamen gehaald, die in de Heylige Boeken onbekend zyn? Waar uyt hebben zy, dat de naam van Pharao *Walid* is geweeſt, 't geen myn Abulkaſim in zyne aanmerkingen over de tweede Surat aantekent) en de naam van des zelfs vrouw *Aſia*, en van haar Vader *Muzahim*? Van waar weeten zy, dat de Vader van Job *Aumaz*, de groote Vader *Aubad*, en de vrouw *Rahma*, als ook dat Nebukadnezar *Gudarz*, genoemd is geweeſt? Waar van daan halen zy, dat de zuſter van Kaïn *Azron*, die van Abel *Auin*, geheeten was, 't welk alles eenigermaate overeenkomt met de gevoelens der Sethiaanen, die by Epiphanius *b.* 2. *tegen de ketteryen blad.* 287. ons overleveren, dat Ἀζουρὰν en Σαυὴ (*Azouran* en *Sauvé*) dochters van Adam geweeſt zyn, alhoewel ook Joël in zyne tydbeſchryvinge haar beyde ook by na op de zelve wyze Ἀζουρὰν en Ἀσουὰμ (*Azouran* en *Aſouam*) noemt. Waar van daan konnen honderden van diergelyke dingen? Voegt hier by, dat zy zodaanige dingen van Haman verhaalen, die geenzins paſſen konnen op dien Haman, die onder het gebied der Perſiaanen geleeft heeft? Want hy is raadsheer van Pharao geweeſt (die onder anderen aan Pharao den raad heeft gegeeven, dat hy zyne huysvrouw, die vroom was, gelyk uyt de *Surat* LXVI. v. 11. blykt, dooden

den zoude : anderen willen, dat hy de voornaamſte veldoverſte van het leger van Pharao van geweeſt) en met hem zich in zee begeeven hebbende is hy geſtorven. Indien het my luſte, ik zoude uyt mynen *Keſſéus* de oude overleveringen omtrent deezen Haman hier opgeeven (en dien het behaagt te leezen 't geen in de Alkoran van hem verhaald word, hy zie maar na de XL. en XXVIII. Surat) maar tot het vereyſch van de zaak is het geen ik gezegd heb genoeg, en het zelve ſtrekt daar maar toe, dat het onze menſchen wat voorzichtiger moge maaken, en dat men het gezag van den Alkoran niet als met krachtiger bewysredenen zoeke te knakken, op dat de Chriſtelyke waarheyd zegepraalen mooge.

Daar is ook eene andere misrekeninge in den tyd, die den Mahometaanen ten laſte gelegd word van Herbelot in zyne Ooſterſche Boekzaal, bladz. 698. en 787. Zy t: w: de Mahometaanen hadden geſchreeven, dat Simeon de rechtvaardige in de plaatſe van Ozair (deeze is Ezra) gekoomen was. Dit beweert Herbelot dat valſch is, om dat Simeon de Rechtvaardige Chriſtus in zyne armen heeft gevat Luc. 2. 25. ende derhalven heeft hy ten tyde van Ezra niet konnen geleefd hebben. Doch zy verſtaan'er eenen anderen Simeon door, als dien burger van Jeruſalem, daar Lukas van ſpreekt : naamlyk dien Simeon, die de Jooden ook willen dat Hooge Prieſter zy geweeſt ten tyde van Alexander de groote, lang voor Chriſtus.

XXII. HOOFDSTGK.

Of Mahomet ontkend heeft, dat Jesus gestorven is.

MAhomet (men moet aanmerken, dat ik van den Mahometaanen niet spreek, die heden ten dage, wat deeze zaak aangaat, verdeeld zyn, gelyk *Pococ* aangetoond heeft in zyn *staaltjen van de Historie der Arabieren*, *bladz.* 179.) heeft niet ontkend, dat onze Zaligmaaker Jesus gestorven zy. Hy ontkent, dat hy gekruyst zy, of van den Jooden gedood: doch hy geeft in den Alkoran klaar genoeg te kennen, dat hy gestorven zy. Want Jesus word III^de^. *Hoofdst.* ingevoerd zeggende: *Vrede zy over my op dien dag, op den welken ik gebooren ben, en op den dag, op welken ik sterven zal.* Ende God zegt tot Jesus in de *Surat* III. *v.* 48. *Ik zal u doen sterven en ik zal u tot my opneemen.* Merkt aan, dat het Arabisch woord *Tawaffi* van Josef ook alzo word gebruykt in de XII^de^. Surat van den Alkoran vs. 101. *Doet my geloovig sterven.* Weshalven de Mahometaanen, die heden ten dage van een ander gevoelen zyn, van Mahomet afwyken. Nochtans schryft *Euthymius Zigabenus*, dat Mahomet geleerd heeft, *dat Christus niet gekruysigt* (dit is waar, want aldus luyden de woorden van den Alkoran, *Surat* IV. 156. *Zy zeggen wel, wy hebben den Messias gedood, den zoon van Maria, den gezant Gods, maar zy hebben hem niet omgebracht of zy hebben hem niet gekruyst*) *noch gestorven is.* Het tegendeel hier van blykt uyt de zo even aangehaalde getuygenissen van den Alkoran. Gabriël Sionita

Sionita ſchryft evenwel in het aanhangzel, dat by de Nubienzer Aardrykbeſchryvinge gevoegd is, over de Ooſterſche zeden, bladz. 52. *dat de dood van Chriſtus ook van Mahomet geloochend word.* Vorders heeft Marraccius in het derde deel van den voorlooper des Alkorans bladz. 63--67. de verſcheydene gevoelens omtrent den dood van Jeſus, die by de Mahometaanſche Schryvers gevonden worden, in het breede opgehaald.

XXIII. HOOFDSTUK.

Van Maria, die zwanger geworden zoude zyn door het eeten van de vrucht der Palmboomen.

Barthol Edeſſenus verwyt den Mahometaanen, dat'er in den Alkoran geſchreeven ſtaat, dat de maagd Maria door het eeten van de vrucht der palmboomen zwanger is geworden, gelyk men op de 442ſte. *bladz.* in deeze woorden ziet: *Uw Alkoran zegt, dat Maria de vrucht der palmboomen gegeeten heeft, en daar door zwanger is geworden.* Dit is een verzierſel. Men leeſt in den Alkoran, dat'er ſpyze van den Hemel af tot haar is gezonden, naamlyk in de 111de. *Surat*, die in het 32ſte. *vaers* alleenlyk met den naam van *ſpyze*, en *goede kruyden* genoemd word. Daar word gantſch geen gewag van eenen Palmboom gemaakt. Veel min word *het zwanger zyn* van Maria daar, of ergens in den Alkoran aan die vrucht, als oorzaak, toegeſchreeven. In die zelve Surat ſchryft

ſchryft het de opſteller van den Alkoran aan de macht Gods alleenlyk en aan de werkinge van des zelfs geeſt toe. Ziet de plaatſen, die van *Warnerus in* het *Kort Begrip van Mahomm. omtrent Chriſtus, enz.* en van *Hottinger in zyne Ooſterſche Hiſtorie, blad.* 1. *h.* 3. §. 6. aangehaald zyn. Daarom noemt de Alkoran Jeſus het *Woord Gods*, om dat hy zonder vader geworden is uyt de maagd Maria door het woord Gods. Doch in de *Surat* XIX. leeſt men; dat Maria zwanger zynde, ja als de pynen der baaringe op handen waren, haare toevlucht tot den Palmboom genoomen heeft, gelyk de baarende vrouwen gewoon zyn, om hunne ſmerte te verlichten, alles wat haar voorkomt aan te grypen. Ziet de *Aantekeningen van Sike* over het *Valſche Euangelie der Kindsheyd, bladz.* 16. En zoude het wel konnen zyn, dat het verzierzel van *Bartholoméus Edeſſenus* daar uyt voort gekoomen is.

XXIV. HOOFDSTUK.

Of de honden voor reyne dieren van hun worden gehouden.

DAt de Mahometaanen zich van de verkens alleen onthouden, maar dat zy honden en wolven en alle andere dingen eeten, ſchryft *Euthymius Zigabenus, bladz.* 33. " Uyt alle eetbaare dieren „ heeft hy eenen afkeer van het verken alleen, niet „ van den hond, niet van den wolf, ofte van eenig „ ander dier. Maar hy gebied zynen leerlingen, die

„ die van hem bedroogen zyn, dat zy alle andere „ dingen zullen nuttigen. Eet, zeyt hy, van alle „ dingen, de welke op aarde gevonden worden. „ Want zy zyn reyn en goed. *Zo zegt ook Laonicus „ Chalcondylas in het* III. *B. van de zaaken der Turken* „ bladz. 65. Het is hun niet geoorloofd een verken „ aan te raaken, doch alle andere dieren, indien de „ zelve geslacht zyn, eeten zy. Niets is'er valscher. De Mahometaanen hebben eenen afkeer van de honden zo wel als van de verkens, en zy houden de zelve voor onreyne dieren, in dier voege dat zy door het aanraaken alleen den menschе besmetten; zo verre is het'er van daan, dat zy oordeelen zouden dat het geoorloofd zy de zelve te eeten. Laat ons eenige getuygenissen, die uyt de Godgeleerde boeken der Arabieren gehaald zyn, hier over nazien. Aldus schryft *Abu Shosjaa Ahmed*, die in de Boekzaal van myne Vaderlyke stad Amsteldam bewaard word (de opziener der zelve *Petrus Schaak*, een man om zyne geleerdheyd, welspreekendheyd en beleefdheyd lofwaardig, die eertyds een zeer goed vriend en amptgenoot van mynen zaaligen Vader is geweest, heeft my het gebruyk des zelfs toegestaan, 't geen ik dankbaar erken) *Al wat leeft, is zuyver, uytgenoomen de hond en het verken, en dat geen 't welk van de zelve voortkomt.* Een weynig daar na zegt de zelven; *Doch het Vat, waar uyt een hond of kat al slorpende hunnen drank gehaald hebben, zult gy zeven maalen met zuyver zand reynigen, en van de overige vuyligheyd zult gy het zevenmaal schoon maaken en omvaschen.* Ziet het geen G. Chardin, een man in deeze dingen zeer ervaaren, in het VII^de^. *Stuk* zyner Reysbeschryvinge bladz. 229. als hier ter zaake wel dienende, voorbrengt. Voegt hier by den naamloozen Schryver van een boek, 't geen my insgelyks uyt de

Amſteldamſche Boekzaal toegeſtaan is, die met deeze woorden ſchryft, *Alle de huyden van geſtorvene dieren zyn reyn (en van een wettig en geoorloofd gebruyk) wanneer de zelve tot leder worden bereyd, uytgenoomen het vel van een hond en de huyd van het verken, en al het geen daar van komt.* Dit zelve beveſtigd de zeer achtbaare man G. *Busbeek* in zyne *III*de. *Brief* van het Turkſche gezantſchap, zynde een zeer geloofwaardig getuyge, *bladz.* 178. *De hond*, zegt hy, *word by hun voor een vuyl en onzuyver dier gehouden, derhalven weeren zy het uyt hunne huyzen.* Ja zelf vind men ook dit zeggen van Mahomet by *Schahaboddin Abul Abas Ahmet* in zyn handſchrift *van de Heylige plechtigheden*, voornaamlyk die geene, dewelke in de Kerken waargenoomen moeten worden, *bladz.* 31. in deeze woorden: *Hy heeft gezegd (Mahomet) over wien de vrede en de zegeninge Gods zy: een Engel komt noyt in een huys, alwaar een hond is.* Uyt al het welke ik van gedachten ben dat volkomen blykt, dat de hond alzo wel als het verken voor een onzuyver dier by de Mahometaanen gehouden word. Hier om is het ook, dat zy geen liefhebbers zyn van jachthonden te houden, welke indien zy al gebruyken, zelf ook de Prinzen en Vorſten, zo doen zy het zelve zeer zelden. Of zy nu al geen honden houden, zy ſcheppen des te meer vermaak in katten, en de Turken te Konſtantinopole meenen dat het niet onbetaamlyk is de zelve over ſtraat in de ermen te draagen, of binnen in de Kerken te laaten loopen, alwaar zy dikmaals van noode zyn, om de muyzen, die de tapyten afknabbelen, te verjaagen. Daarenboven is het onwaar, dat het hun geoorloofd is alle andere dieren te eeten. Want het is verbooden *Kreeften* te eeten, om dat de zelve en in zee en op land leeven: maar het is den Mahometaanen niet on-

ongeoorloofd visschen en alles wat alleenlyk in het water leeft te eeten. Haazen of andere dieren, die den Jooden volgens de wet van Moses verbooden zyn, eeten zy gantsch niet.

XXV. HOOFDSTUK.

Of zy meenen, dat het geoorloofd zy het verbond met den ongeloovigen te breeken.

DAt het den Mahometaanen volgens de leere van den Alkoran geoorloofd zy de verbonden, welke zy met den ongeloovigen ingegaan hebben, te verbreeken, op dat zy hun alzo onverhoeds op het lyf mogen vallen, schryft Rikaut in zyn boek, 't geen hy noemt *Tegenwoordige staat van het Ottomanisch Ryk*, *b.* 1. *bladz.* 297. Maar zeker geleerd man, die hem met zyne aantekeningen opgehelderd heeft, merkt wel aan, dat men in den Alkoran het allerminste blyk van deeze zaak niet vind, maar dat het tegendeel aldaar wel uytdruklyk word gebooden. Wy verzoeken den leezer dit aldaar na te willen zien. Het is bekend wat Amurath van Uladislaus, zo wanneer hy het verbond brak, tot Christus uytgeroepen hebbe, *ô Christus zo gy God zyt, gelyk uwe Christenen van u zeggen, wreekt de trouwloosheyd der uwen, die u aan my ten pande hebben gegeeven* (men zeyde, dat hy een geheyligd ouweltie hadde ontfangen) *en die niet tegenstaande de vrede, die op eene zo Godsdienstige wyze*

geſlooten is, door het allergrootſte ſchelmſtuk hebben geſchonden. Ziet Leunclavius in zyne Turkſche Hiſtorie 1.116. en hier na *het Krygsrecht der Mahometaanen.*

XXVI. HOOFDSTUK.

Zekere plaats van den Alkoran, die kwaalyk word verſtaan, uytgelegd.

PHilippus Guadagnolus op de 293ſte. bladz. van zyne Verantwoordinge voor den Chriſtelyken Godsdienſt tegen Ahmed Ibn Zin Alabeddin den Perſiaan, te Rome uytgegeeven in het jaar 1631. en *Johannes Andreas* in zyn boek, 't geen hy genoemd heeft, *Vermeeringe der Mahometaanſche gezindheyd*, brengen onder andere dingen, waar in zy doolen, en die in den Alkoran echter geleezen worden, het navolgende by, 't geen'er *hoofdſt.* 3. *boek* 3. (d. i. in den Arabiſchen grondtext *Surat* XXI. *v.* 49.) gevonden word, *dat God den Alforkan, dat is, Alkoran aan Moſes en Aäron gegeeven heeft*, 't welk zy meenen dat ſtrydig is met de andere plaatſen van den Alkoran, alwaar gezegd word, dat de *Torat* (dit betekent de Wet, of de vyf boeken van Moſes) aan Moſes en Aäron, en de *Alfurkan* aan Mahomet gegeeven is. Ziet daar de woorden zelf, *Wy hebben* (God word ſpreekende ingevoerd, gelyk doorgaans in den Alkoran. Dit meenen zy dat den Godlyke boeken eygen is, maar dat het een teken is van eenen menſchlyken oorſprong, wanneer, gelyk als in het oude en nieuwe Verbond, de Heylige ſchryvers zelve

ve ſpreeken, daar God ſpreekende moeſt ingevoerd worden) *aan Moſes en Aäron den Alforkan gegeeven.* Doch wat is nu *Alforkan?* Zo worden alle *boeken* genoemd, *die onderſcheyd tuſſchen goed en kwaad maaken*, die leeren, wat'er te doen, wat'er te laaten zy. Ende deeze naam (gelyk men boven zien kan) paſt alzo wel op de *Torat*, ofte het boek, dat aan Moſes afgezonden is, als aan alle andere Godlyke boeken. De Alkoran, 't is waar, word by uytneemendheyd *Alfurkan* genoemd: maar het geen dit boek by uytſtek word toegeſchreeven, waarom kan dat ook niet van andere Godlyke boeken, hoewel in eenen min heerlyken zin, gezegd worden? Ofte moet men hier uyt beſluyten, dat'er de Alkoran door verſtaan moet worden? Dat is ten hoogſten valſch en onwaar. Derhalven heeft *du Ryer* deeze plaats wel vertaald, als ook die geene, de welke met deeze gelyk-luydende is, in de *Surat* II. *v.* 50. *Wy hebben aan Moſes en Aäron gegeeven het boek, 't geen het goede van het kwaade onderſcheyd.* Zo word de Alkoran in de Surat XIV. 2. *Alkitâb*, τὸ βιβλίον, *het boek* genoemd, nochtans draagen de vyf Boeken van Moſes in den Alkoran ook den naam van *Alkitâb*, ingelyks ook het Euangelie, waar van daan het bekend is, dat de Jooden en Chriſtenen *het volk van het boek* genoemd worden.

XXVII. HOOFDSTUK.

Van Moſes door Pharao opgevoed.

NIkolaus de *Cuſa* in zyne *Ziftinge des Alkorans*, *bladz.* 43. en *Michaël Baudier* in de *Hiſtorie van den Godsdienſt der Turken* in het Franſch beſchreeven, *boek* IV. *bladz.* 499. wanneer zy van de doolingen des Alkorans handelen, brengen ook de navolgende voor den dag uyt het XXXV. *Hoofdſtuk* (in het *Arabiſch* XXXVI. v. 17.) alwaar Pharao zegt, *dat hy Moſes in zyn huys op gevoed hadde :* want, zeggen zy, die Pharao, die Moſes opgevoed had, is lang dood geweeſt, eer dat Moſes weder in Egypte kwam. De woorden van den Alkoran, waar uyt zy dit haalen, luyden aldus volgens de oude overzettinge van *Robertus Retinenſis*, die opgemaakt is in het jaar 1143. onder het opzicht van den Abt van Clugny, welke overzetting door allen meeſt gevolgd word; Pharao *heeft* Moſes *geantwoord : zyt gy die geene niet, dien ik, toen gy noch een kind waart, opgevoed heb ?* Maar laat ons de Arabiſche grondtext woorden hier mede vergelyken, *Hy heeft gezegd, hebben wy u by ons niet opgevoed, toen gy noch een kind waard?* Hier in word niet gezegd van de opvoedinge in het huys van dien zelven Pharao. Ende hy zelf zegt niet, dat hy Moſes, toen hy noch een kind was, *opgevoed hadde :* maar in het algemeen, *hebben wy niet opgevoed*, het welk te verſtaan is, of van den Egyptenaaren in het algemeen, ofte van de raadslieden, die gemeenlyk oude mannen zyn, en die men gelooven mag dat'er by zyn geweeſt. Zo word een

een landschap zelf gezegd iemand opgevoed te hebben. Euripides in Helena vs. 87.

—— *Dog Salamis het vaderland, 't geen my heeft opgevoed.*

Is 't my niet geoorlofd, by voorbeeld, te zeggen; Wy hebben gezien, dat de Philippen, de allermachtigste Koningen van Spanje, door onze dapperheyd overwonnen zyn, alhoewel dit lang voor onzen tyd geschied is? Ende, by aldien iemand dit ook al niet wilde toestaan, mag men dan niet uyt den naam van die geenen, die'er by zyn, wier raadslagen onder elkanderen gemeen zyn, aldus spreeken? Immers van die gedachten ben ik. Zo zegt Paulus de Rechtsgeleerde, *wy hebben de Horatiussen driemaalen Raadsheeren gezien.* l. 3. ff. *van het eysschen der erfenisse.* Daar nochtans deeze Horatiussen al lang voor de tyden van Paulus geleeft hadden.

XXVIII. HOOFDSTUK.

Of'er in den Alkoran geleezen word, dat Mekka in het Ammonitische land gelegen is.

MAhomet heeft in den Alkoran *Hoofdst.* XXIV. getoond, dat hy zo onervaaren was in de Aardbeschryvinge, dat hy gemeend heeft, dat Mekka in het Ammonitische land gelegen was. Zo tekent de opsteller van den korten inhoud, die op de kant van den Alkoran, vertaald door Robertus Retinensis, gevonden word, op deeze woorden *ge-*

bouwt in het land Aman, aan; *der Aardbeſchryvinge onkundig zynde rekent hy Mecka onder het Amonitiſche land.* Ziet hier eens, leezer, voor hoe grooten gek Mahomet gemeenlyk gehouden werde, als die men meent dat zelf niet geweeten zoude hebben de gelegenheyd van zyne eygene geboorte-ſtad en vaderland, Mekka, daar hy in de zelve nogtans deeze Surat geſchreeve heeft. Wie zoude dit gelooven? Wien zoude men een zo onnoozel verdichtſel konnen diets maaken? 't Is even eens, als of wy wilden door dryven, dat Utrecht, alwaar wy dit ſchryven, in Zwitſerland gelegen was,

Het welk men niemand kan, als zotten, doen gelooven.

Doch, zo wy veelen willen gehoor geeven, zo zot is Mahomet geweeſt. Laat ons de zaak zeggen, zo als die gelegen is. In dat 24ſte. Hoofdſtuk, 't welk in het Arabiſch het 14de. is, *v.* 38. word Abraham ingevoerd God biddende, dat hy dat landſchap *Amin*, dat is, *veylig* wille ſtellen. Vergelykt hier mede de Surat 11. *vs.* 119, 120. alwaar de zelve woorden geleezen worden, en Surat 95. 3. *op dat naamlyk aldaar eene toevlucht zy*: want het is niet geoorloofd op het gebied van Mekka eenen menſch te dooden, of dieren te jaagen. Ja, dat meer is, het is den geenen, die daar reyſt, niet geoorloofd zelf een wormtjen of eenen mug te dooden (ik laat ſtaan eenen vogel of eenig viervoetig gedierte) noch boomen te ſnoeyen of takken af te houwen. Dit word met de dood geſtraft. Nochtans mag men'er viſſen; maar ganzen, om dat die hunne eyeren in het water niet leggen, mag men'er ook al niet vangen. Hier uyt is het landſchap *Aman* geſmeed. O wonderbaare doolinge! op dat zelve gebied van Mekka mag geen Chriſten, of een ander, die

die geen Mahometaan is, komen : en het zelve ſtrekt zich uyt na Medina tot de wydte van drie mylen (waar van ieder 4000. ſchreden uytmaakt) na Araka toe op zeven mylen, na Zigrana op negen, na Altaifa, op zeven, en na Sjodda aan den Arabiſchen zee boezem of golf, op tien mylen.

XXIX. HOOFDSTUK.

Of'er in den Alkoran geſchreeven zy, dat Mahomet heeft konnen leezen.

ONder andere dingen, die openlyk tegen elkanderen ſtrydig zyn, is dit ook, indien wy eenigen geloof geeven, dat Mahomet zich doorgaans eenen eenvoudigen Profeet en onervaaren in het leezen noemt, en dat hy nogtans in het LVII^ste. Hoofdſtuk (in 't *Arabiſch* XLVII. *v.* 21.) God invoert tegen hem zeggende, *wat gy doet of leeſt.* Over welke woorden, op den kant van den Latynſchen Alkoran, die door Robertus Retinenſis opgeſchikt is, aangetekend word : *Hy zegt, dat hy leeſt, hy die ontkend heeft dat hy de letteren kende.* Wie zal verder twyffelen, of Mahomet, die zig zelfs zo openbaar tegenſpreekt, moet de allerzotſte der menſchen geweeſt hebben? Maar wy moeten de Arabiſche woorden zelf hier mede vergelyken, die van deezen zin zyn ; *God weet uwe zaaken, het zy gy in eenige dingen bezig zyt, het zy gy ruſt :* Het woord van *leezen* komt hier zelf niet voor. Gaat heen nu, en vertrouwt u op de overzettingen.

XXX. HOOFDSTUK.

Eene andere plaatſe van den Alkoran word onderzocht.

MAhomet heeft beleeden, dat hy niet wiſt, wat hem te doen ſtonde, en of hy zelf, en die geene de welke hem navolgden, op den weg der Zaligheyd waren, of niet, indien men *Savonarola* mag gelooven in zyne *Verhandelinge over de gezindheyd van Mahomet*, alwaar men deeze woorden vind: " Hoe dwaaſlyk Mahomet zich zelf ook te-
„ genſpreekt, blykt daar uyt, wanneer hy bekent,
„ dat hy niet weet, of hy zelf en de zynen op den
„ weg der Zaligheyd zyn of niet: en dat'er niemand
„ onder de menſchen gevonden word, die den Al-
„ koran verſtaat. Moeſt men deezen Schryver,
„ die geen zekerheyd heeft van zyne eygene Zalig-
„ heyd en van die van anderen, en die verwerde
„ onnaſpoorlyke geboden voorſtelt, niet liever
„ ſteenigen als navolgen? *Zo zegt ook de opſteller van*
„ de vierde openbaare Rede tegen Mahomet, *die ge-*
„ *voegd is achter den Alkoran van den* Retinenzer,
„ bladz. 356. Mahomet zegt dit ook van den Alko-
„ ran, dat geen menſch, noch ook hy zelf, de uyt-
„ legginge en den zin van den zelven begrypen,
„ uytgenoomen God alleen. By aldien dit waar is,
„ welke is dan de nuttigheyd van den Alkoran?
„ Moogelyk zoude de zelve op deeze wyze voor-
„ deelig konnen zyn, indien zy de dingen, de wel-
„ ke van God gezegd zyn, verſtonden. Maar de-
„ wyl Mahomet zelf betuygt, dat geen menſch die
„ din-

„ dingen, de welke in den Alkoran begrepen
„ zyn, verſtaat, wat nuttigheyd heeft die dan?
„ Ganſch geene. Ende waar vind men eene betoo-
„ ginge, die baarblykelyker is, als deeze, dat de
„ Wet, de welke Mahomet gegeeven heeft, God
„ niet heeft tot haaren inſteller? Want God
„ geeft de wetten niet te vergeefs. Ziet daar dan,
„ het blykt klaarlyk, dat de Alkoran niet van God
„ is, maar een zeer ongelukkig verdichtſel van dee-
„ zes Mahomets verſtant. *Voegt hier by* Nikolaus de
„ Cuſa in de Ziftinge van den Alkoran, *boek* III.
„ *hoofdſt.* 2. Mahomet zegt hoofdſt. LV. (*leeſt*
„ LVI.) Ik ben de eerſte bode niet, en ik weet niet,
„ wat ik, of wat gy-Lieden, doen moet. Echter
„ zal ik de Godlyke geboden verklaaren. Dit alles
word in deezen zin ons aldus gegeeven in de oude
Latynſche overzettinge van den Alkoran, en op den
kant word getekend: *Mahomet onkundig wat hem of*
wat anderen te doen ſtaa. Welke belydeniſſe eenen zo
grooten Profeet ganſch niet betaamt, ende ſtrydig is met
des zelfs grootſche ſnorkeryen. Laat ons het Arabiſch
nazien, dat'er geleezen word in de *Surat* XLVI.
(want aldus verſchillen de Latynſche en Arabiſche
verdeelingen) en daar vinden wy deezen zin, *Ik*
weet niet wat my of u lieden gebeuren zal. Waar mede
hy alleenlyk betekent, dat hy niet alweetende is,
noch uyt zich zelf niet weet, wat of hem of anderen
overkomen zal, maar alleenlyk uyt de openbaa-
ringe Gods: want aanſtonds doet hy'er by: *ik volg*
alleenlyk dat geen 't welk God my openbaart. Het geen
Savonarola daar by doet, dat de Alkoran van geen
ſterfelyk menſch verſtaan word, volgens de belyde-
niſſe van Mahomet, dat ſteunt op de woorden van
den Alkoran, die geleezen worden in de *Surat* III.
de welke *Richard* in de *Wederlegg. van de Wet van*
Ma-

Mahomet aanhaalt, *hoofdſt.* XIII. *bladz.* 167. *In het Kapittel Elamran word van den Alkoran gezegd, dat niemand behalven God de uytlegginge des zelfs gekend heeft.* Dit is de zin der Arabiſche woorden. *Des zelfs uytlegginge weet niemand, als God; en zy, die met eene vaſte wysheyd begaafd zyn, zeggen, wy gelooven in hem.* Naamlyk hy wil niet, dat de geheymeniſſen of verborgenheeden, die in den Alkoran geopenbaard zyn, der menſchelyke uytleggingen onderworpen zyn. Het is genoeg, dat de zelve geopenbaard zyn, en daarom moet men de zelve gelooven. De voltrekte en volmaakte uytlegginge der zelve komt God alleen toe. Want aldaar vaart hy uyt tegen die geenen, die een al te nieuwsgierig onderzoek over de woorden van den Alkoran deeden. Want, zo Mahomet gezegd hadde, dat niemand den Alkoran konde verſtaan, ten welken eynde zoude hy den zelven uytgegeeven hebben? en waarom zoude hy den zelven doorgaans genoemd hebben *een openbaar Boek of 't geen verborgene dingen openbaart?* De Retinenſer heeft dit kwaalyk overgezet, *zyne uytlegginge is voor God alleen en voor den allerwyſten*, en du Ryer, *niemand weet des uytlegginge, als God en zy die eene diepe kenniſſe van de leere hebben.* Dit alles is kwaalyk te zamen gevoegd en moet aldus van elkander geſcheyden worden. *Niemand weet des zelfs uytlegginge behalven God. Ende zy, die waarlyk geleerd zyn, zeggen, enz.* Want in een myner handſchriften van den *Alkoran* is by het woord *God* een rood teken van onderſcheyding geſteld: welke onderſcheydingen in veele boeken niet te vinden zyn: doch de zelve zyn ten hoogſte nut om'er den zin uyt te haalen.

XXXI.

XXXI. HOOFDSTUK.

Of'er in den Alkoran ganſch geen gewag gemaakt word van God den Schepper of den onſterflyken.

HEt is een loutere laſter, die tegen de Mahometaanen uytgeworpen word door *Barthol. Edeſſenus* (den welken *le Moyne* in zyne Heylige mengelſtoffen heeft uytgegeeven) wanneer hy ſchryft bladz. 324. *Ik heb in uwen Alkoran* niet *gevonden den naam van Schepper, van den redelyken en onſterflyken God, maar wel van hem, dien de Arabiers voor Mahomet eerden, dat is, de Ochtend-ſtarre.* Ik bekenne wel, dat de naam van *ochtend* of *morgenſterre* in den Alkoran geleezen word (ziet *vs.* 1. *Surat* LXXXVI. alwaar Mahomet by de zelve zweert, en dat wel beuzelachtig genoeg) maar wie zoude zich verzekeren konnen, dat iemand, die doorgaans roemt, wanneer hy de Mahometaanen aanſpreekt, en zegt, *alle uwe boeken heb ik geleezen en ken ik, bladz.* 313. 317. 369. en *Uwen Alkoran zelf heb ik doorgeleezen*, bladz. 315. dat die, zeg ik, niet weeten zoude, dat aldaar gewag word gemaakt van God den Schepper, den onſterflyken en den redelyken.

XXXII. HOOFDSTUK.

Of de Schryver van den Alkoran den Mahometaanen toegelaaten hebbe zo veele vrouwen te trouwen, als zy den koſt konnen geeven.

DAt het volgens den Alkoran den Mahometaanen geoorloofd zy zo veele vrouwen te trouwen als zy onderhouden konnen, ſchryft *Olearius in zyne Reysbeſchryvinge* en anderen meer. *De Agareenen trouwen zo veele vrouwen, als zy onderhouden konnen.* Zo zegt Petrus Gregorius Tholoſanus in zyn Zamenſtel van het Recht, boek IX. h. 2. §. 22. Maar *Septem Caſtrenſis* Schryver van zeker boekjen, over de zeden der Turken, bladz. 24. zegt, dat de Mahometaanen alleenlyk *twaalf wettige vrouwen volgens de wet moeten hebben.* Doch dat dit valſch zy, leeren ons de woorden van den Alkoran zelf in de IV^de. *Surat*, alwaar'er niet boven vier worden toegeſtaan, *vs.* 3. *Neemt u lieden ten huuwlyk zodaanige vrouwen als u zullen behaagen, het zy twee, het zy drie, het zy vier.* Zo ook by den Jooden, ſchoon het eenen gemeenen man geoorloofd zy zo veele wyven te trouwen als hy wil, echter hebben de wyzen ingeſteld, dat hy niet boven de vier mag gaan. Nu tegenwoordig, dewyl zy onder volkeren leeven die met eene vrouw te vrede zyn, neemen zy'er voor zich zelven ook geen meer. Zo trouwen de Mahometaanen den meeſten tyd ook maar eene enkele vrouw, en by aldien zy door aanprikkelinge van welluſt begeerig

geerig zyn na het gebruyk van meer vrouwen, zo koopen zy ſlaavinnen, zo veele zy willen, en hebben met de zelve te doen : het welk zy om verſcheydene redenen beter achten, als te trouwen. Mahomet heeft veertien (anderen zeggen 17 of 21) vrouwen gehad, 't is waar : maar niet alle te gelyk op eenen en den zelven tyd. By aldien Mahomet nu al boven het getal van vier in het neemen van vrouwen gegaan is, daar uyt kan in het allerminſte niets gehaald worden, 't welk andere Mahometaanen, die dit navolgen zouden willen, ten voordeele konne zyn. Want dit is onder veele andere dingen een voorrecht van Mahomet geweeſt, gelyk de Arabiers getuygen, aan wien God veele vrouwen heeft willen toeſtaan, niet om zyn welluſt daar mede te verzadigen (wie zoude dit van Mahomet zoo een Heylig man, durven denken?) maar op dat de Mahometaanſche Godsdienſt wyder zoude uytgebreyd worden. Want daar is geen ſtamme geweeſt, waar uyt hy eene vrouw heeft getrouwd, of de zelve is aanſtonds Mahometaanſch geworden. Daar zyn'er ook eenige geweeſt, de welke hy onaangeroerd heeft laaten gaan, onder de welke eene is geweeſt, waar van de Vader zeyde, *dat zy nooyt ziek was geweeſt*, waarom Mahomet meende, dat de zelve God niet hadde behaagd of behaagen konde, weshalven hy haar aan den Vader weder heeft gegeeven. Mahomet konde van haar afgeſcheyden zyn, ſchoon hy met haar te doen hadde gehad, want het is den Mahometaanen geoorloofd het huuwlyk te niet te doen om welke reden het ook moge zyn. Het luſt ons hier de zes eerſte vrouwen die Mahomet gehad heeft op te haalen, om eene plaats in de Saraceenſche zaaken van Sylburg te verbeteren. 1. *Chadizja* dochter van *Chowailed*, den zoon van *Eſed*, zoon van

Ab-

Abdiluzzer, zoon van *Koza*. Deeze vrouw is de eerſte van alle menſchen geweeſt, die op dien tyd (want Mahomet ſtelt voor vaſt, dat van te vooren alle de Profeeten Mahometaanen zyn geweeſt) het Mahometaanſch geloof aangenoomen heeft. Zy is die geene, voor welke hy ter oorzaake van Koophandel na Syrië gereyſt is in het 24ſte. jaar zyns ouderdoms, en die hy, van zyne reys weder te huys gekeerd zynde, op zyn 25ſte. jaar, voor zyn huysvrouw heeft genoomen. Want Mahomet had zich dikmaals van te vooren (wat ook van hem de Grieken of anderen al mogen beuzelen) om koophandel te dryven na de landſchappen, die dicht by Arabië gelegen zyn, begeeven. Zo is hy, wanneer hy nu twaalf jaaren oud was, van zynen vader beroofd zynde, die reeds al voor de geboorte van Mahomet geſtorven was, en van zyne moeder *Emina*, de welke hy verlooren heeft in het zeſde jaar zyns ouderdoms, met zynen Oom *Abu Talib* na Syrië gereyſt, en hy ſchynt in deeze manier van leeven voortgegaan te zyn, tot dat hy verrykt zynde door de goederen van Chadizja, en eyndelyk verdriet gekreegen hebbende in alle deeze moeyte en arbeyd, zich beroemde een Profeet te zyn, 't welk niet voor het veertigſte jaar zyns ouderdoms voorgevallen is. II. *Sauwda* de dochter van *Zama*, den zoon van *Kais* uyt de zoonen van *Amir Ibn Lowa*. III. *Aiſcha* dochter van *Abubeker*. Deeze heeft Mahomet getrouwd, wanneer zy 6. jaaren oud was, *en hy heeft haar bekend*, als zy 9. jaaren was. IV. *Chaffa*, de dochter van *Omar*, den zoon van *Chotab*. V. *Om* dochter van *Selma*. VI. *Zaineb* (Zenobia) dochter van *Chozaima*. Van alle deeze is *Aiſcha* alleen by Mahomet gekoomen, zonder dat zy te vooren getrouwd was geweeſt, de vyf andere waren van te vooren al gehuuwlykt

Dit

Dit heb ik daarom te wydloopiger uyt geloofwaardige gedenkſchriften uytgehaald, om dat het een groot licht geeft aan de woorden, die in den vloekban van den Mahometaanſchen Godsdienſt (die in de Saraceenſche zaaken van Sylburg te vinden is) zeer bedorven geleezen worden op deeze wyze: *Ik vervloeke Sadoſe* (in plaatſe van *Chadizja*) *ende Aiſe* (Aiſcha) *ende Zetheinepe*, *ende Omkeltheim* (mogelyk moet'er geleezen worden *Om* dochter van *Selma*, want onder de vrouwen van Mahomet word'er geen gevonden, die den naam voert van *Omkeltheim*. Maar *Omkelſum* is de naam van de dochter van Mahomet, dewelke hem geboren is uyt Chadizja, ende die getrouwd is geweeſt aan Othman: deeze heeft men mogelyk gemeend dat de vrouw van Mahomet was) *de eerſte ende de allerergſte vrouwen van Mahomet*. Nochtans is 'er iets, 't geen wy konnen denken dat en Olearius en anderen tot deeze doolinge gebracht heeft, naamlyk dat de Turken behalven en boven vier wettige vrouwen zomtyds tien en meer ſlavinnen houden, die by na zo veel als wettige vrouwen gerekend worden; zo dat hy, die uyt eene ſlaavinne gebooren is, zich niet minder waardigheyds toeſchryft, als of hy uyt eene wettige vrouw voortgeteeld ware, ende hy zich niet tot ſchande rekent te belyden, dat hy de zoon van een ſlaaf is, om dat de byſlaap eens getrouwden mans met eene ſlaavinne niet voor overſpel, maar voor eene geoorlofde zaake gehouden word; waar van men zien kan Bellonius *in zyne Aanmerkingen* in het III^de *Boek Hoofdſt.* 8. en 16. alwaar hy aantekent, dat en de vrouwen en de ſlaavinnen onder elkander zo vreedzaam leeven, zonder eenigen nyd en gekyf, dat men daar verwonderd over moet ſtaan: waar van hy verſcheydene redenen geeft. Eerſtelyk, dat

het onderſcheyd van afkomſte en geſlacht by den Turken niet geoordeeld word eenige waardigheyd by te zetten, en dat het eene geſlacht van het andere, zelf niet door den naam, gelyk als by ons, onderſcheyden word: zo dat, indien iemand de dochter van eenen Veldoverſten heeft getrouwd, en daar na haar tot medegezellinne geeft de dochter van eenen ſlechten ambachtsman, zy alle van gelyk gezag en waardigheyd gehouden worden: want by hen meent men, dat ganſch geen adel op den nakomelingen overgezet word, nochte de een word boven den anderen geſteld om de meenigte van ſyn quartieren, of de rykdom en ſtaat zyner voorouderen. De zoon van eenen Prins of Landvoogd word niet meer geeerd, als iemand, die uyt ouderen van geringe geboorte is geſprooten, als zy maar voorzien zyn met gelyke gaaven van gemoed en lighaam. Daarom heeft onlangs zeker Franſch Schryver met recht gezegd, dat alle de Turkſche Keyſeren zoonen van ſlaavinnen zyn: *Alle de Juffers van het Serrail zyn ſlaavinnen, zo dat alle de Ottomanniſche Prinſen kinderen van ſlaavinnen zyn.* Het zelve kan men zeggen van de Koningen van Perſie. Want de Perſiaanſche Koning trouwt nooyt eene vrouw door middel van een huuwlyksbeding, gelyk anderen doen, maar hy heeft met ſlaavinnen te doen. Die kenniſſe heeft van deeze gewoonte der Ooſterſche Koningen, zal zich te minder verwonderen, dat Eſther aan den Koning der Perſen getrouwd is geweeſt. Daarenboven merkt Bellonius aan, dat en de ſlaavinnen en de vrouwen voor geld gekocht worden. Want de vrouwen brengen gantſch geen huuwlyksgoed, gantſch geen huysraad, uyt het huys van haaren vader mede; maar zy worden door den man gekocht: zo dat hy, die eenige fraaye doch-

dochteren heeft, rekent, dat hy gereed geld in de kas heeft, geheel anders als het by ons is, daar men ze by een kelder met suur bier vergelykt, om dat'er niemand aan wil, of hy moet geld toe hebben. Daar na tekent hy aan, dat de vrouwen der Turken gantsch geen zorge draagen voor de huyslyke zaaken, en zodaanig onder het gebied haarer mannen staan, dat zy zelve niets gebieden konnen. Zy zyn niet beezig met het in ordre stellen en opschikken van het huysraad, gelyk by ons, daar veele vrouwen haar geest geen beter werk weten te geven, als even dit: ende zy konnen daar ook niet veel tyds aan besteeden, dewyl de Turken sober van huysraad voorsien zyn. Indien 'er klederen of eenige andere dingen uytgewasschen moeten worden, zo doen dat de slaaven. *De mannen bezorgen de huyshoudinge, en laaten de vrouwen gantsch geen bestier over. Deeze hebben geen andere bezorging als over de kinderen, op dat dezelve gerust onder malkanderen leeven.* Dus zyn de woorden van Bellonius op de aangehaalde plaatse. Eyndelyk, zy zyn huyshennen, om zo te spreeken, en zy hebben hun verblyf te zamen, opgeslooten zynde: waar door veele aanleyding tot onluften, de welke de omgang buyten 's huys en de namiddagse kakelvisites veroorsaken, afgesneden word. Waar uyt men ook dit afneemen kan, dat het niet al te waarschynlyk is 't geen zommigen verzieren, dat de naam van Hagareenen hun heeft mishaagd, om dat zy niet wilden schynen uyt eene slaavinne gesprooten te zyn, en dat zy zich zelven van Sara Saraceenen hebben genoemd. Want de allergrootste Keyzers der Turken en Persiaanen rekenen zich niet tot schande, dat zy uyt een slaavinne gebooren zyn, en dat zy zich met slaavinnen vermengen.

XXXIII. HOOFDSTUK.

Wat zy ſtellen omtrent de waſſchinge des aangezichts.

B*Artholoméus Edeſſenus* ſchryft, dat Mahomet geboden heeft, dat men vyf maalen op eenen dag ſyn agterſte zoude reynigen, met de ſlinkehand daar water op gietende, en dat de mond en het aangezicht met dien zelven vinger, waar mede men ſyn agterſte gereynigd heeft, zoude gewaſſchen worden. Ziet des zelfs woorden, die ſoo vry wat ſtinken in de *Heylige Mengelſtoffen van le Moyne*, *bladz.* 344. en 350. 'T is wel waar, dat Mahomet geboden heeft, dat een ieder, die zich gereed maakt om uyt het heymlyk gemak te gaan, de beſmette deelen met water zoude afwaſſchen, het welk zonder middel der vingeren niet geſchieden kan: doch het is onwaar, dat dit alle dagen vyf maalen geſchieden moet voor de vyf daaglykſche gebeden, ten zy dat iemand vyf maalen, en dat wel op eenen en den zelven tyd, waar op de gebeden moeten gedaan worden, zich op het heymlyk gemak begeeve. Ook is het niet waar, dat de mond aanſtonds met den zelven vinger moet gewaſſchen worden. Laat het de zelve vinger zyn; hy moet gewaſſchen worden, eer het iemand geoorloofd zy zyn aangezicht te waſſchen in de reyniging voor het gebed: want daar word uytdrukkelyk gezegd (ziet hier boven *bladz.* 58.) dat de handen gewaſſchen moeten worden, eer dat de zelve worden geſtooken

in

in de waterkruyk, waar uyt de mond zal gewaſſchen worden. Maar 't is de zelve vinger, zult gy zeggen. Wat volgt daar uyt? is het ſchandelyk den vinger, die na het aanraken van iets vuyls wel ſchoon gewaſſchen is, ooyt aan den mond te brengen? Wie dan, die by zyne zinnen en verſtand is, zal dit in Mahomet voor kwaad rekenen?

XXXIV. HOOFDSTUK.

Wat zy van Moſes gelooven.

DAt Moſes van Mahomet onder de verdoemden word gerekend, verhaalen ons *Euthymius*, ende de naamlooze Schryver van het leven van Mahomet, dien *Sylburg* in zyne *Saraceenſche zaaken* heeft ingelaſcht *op de 60 bladz.* Maar wie kan dat gelooven, die de ſchriften der Arabieren ingezien heeft? het tegendeel blykt ſonneklaar in het bovengenoemde v^de^ Hooftſtuk van de Gezanten Godts.

XXXV. HOOFDSTUK.

Van het getal der Profeeten, volgens het gevoelen van Mahomet.

ZY *erkennen maar alleenlyk drie Profeeten, de welke zy Razalen noemen, Mahomet, Moſes en*

Christus. Het zyn de woorden van *Volaterranus*, die men leezen kan in de Wederlegging van de Wet van Mahomet, dewelke Bibliander gevoegd heeft by den Latynschen Alkoran, die in het jaar 1550. uytgegeven is. Hoe valsch dit zy, kan den leezer zien in myne aantekeningen op pag: 25.

XXXVI. HOOFDSTUK.

Van de scheppinge des menschе uyt een bloedzuyger.

DE Mahometaanen leeren ons, dat een menschе voortkomt uyt eenen bloedzuyger, indien men geloof mag geeven aan Euthymius Zigabenus. *Mahomet zegt, dat een menschе uyt eenen bloedzuyger word gebooren.* De misslag is daar uyt gesprooten, dat het woord, 't geen voorkomt in de XCVI^ste *Surat*, 2 *vs.*, alwaar de menschе dan zoude gezegd worden *uyt een bloedzuyger* geschaapen te zyn, *een gedeelte van geronnen bloed* betekent, ende daarenboven *een bloedzuyger*, gelyk ook een ander woord, dat van het eerste niet veel verscheelt, *het teelzaad* betekent. Hierom is het dat de Grieken deeze woorden hebben onder een gemengd. Want *Zjelaloddien*, een beroemd uytlegger van den Alkoran, legt dit woord aldus uyt; *dat het een meervouwdig getal is van het woord* Alkat, *het welk betekent een kleyn gedeelte van dik bloed. Zjeüharis* in zyn *Woordboek*; Alalk *is dik bloed, en een gedeelte van het zelve word* Alkat *genoemd.* Ende Alkat *is een waterworm, die bloed zuygt,*

zuygt. Hirudo is in het Latyn deszelfs oude naam, *Sanguiſuga* is van laater tyd, gelyk blykt uyt Plinius in zyn VIII^ste boek, 10de hoofdſt. Diergelyken misſlag begaan zy, wanneer zy ſchryven, dat de Γῶυδαι (*Goundai*) ende een wilde haan van Mahomet aan Salomon tot leermeeſteren gegeeven worden. Dus ſchryft Euodius in de daaden der 42. martelaaren, uyt het Vatikaanſche handſchrift uytgegeeven in het VI^de. ſtuk van de Daaden der heyligen: *Dat hy zodaanige dingen van Salomon ſchryft, dat hy niet God, maar zekeren wilden haan en de* Goundai *tot leermeeſters zyner wysheyd gehad heeft.* Maar wie zyn de *Goundai?* Ik meen, dat dit woord van *Zjanoud*, dat is, *benden* van geeſten, *Surat.* XXVII. afkomſtig is.

XXXVII. HOOFDSTUK.

Van de onſterflykheyd der ziele.

ZY zeggen ook dat Mahomet heeft geloofd en geleerd, *dat de zielen niet overblyven na de lighaamen.* Zo ſchryft *Polydor. Vergil. van de uytvindinge der dingen* b. VII. hoofdſt. 8. Daar entegen worden in den Alkoran dikmaals, (waar van niemand onkundig kan zyn, die in de Arabiſche zaaken maar eenigſins geoeffend is) en vroomen en godloozen gezegd *altyd te zullen zyn*, en wel de eerſten in het hemelſch Paradys, de laatſten in de *Helle*: zy worden gezegd God te zullen beminnen, te zullen zien, met de grootſte vreugde

te zullen aangedaan worden, welke hertstochten een ieder ziet dat niet als aan de overblyvende ziel konnen toegeſchreeven worden. Ziet boven *bladz. 43. en volgende.* Mogelyk heeft Polydorus gehoord, dat'er in zeker Mahometaanſch boek geſchreeven ſtaat, *dat de zielen der menſchen niet over zullen blyven zonder de lighaamen.* Dit verſtaan de Mahometaanen aldus, dat na de dood (of liever na het onderzoek van het graf, het welk alle, die tot hunne jaaren gekomen zyn, moeten ondergaan, en waar van men hier boven zien kan bladz. 19.) de ziel in een ander lighaam, dat reyn is, en van God ten dien eynde geſchapen, overgaat, en dat het daar in blyven zal, als in eene verblyfplaatſe, die hen van God toegeſchikt is, tot de algemeene opſtandinge, wanneer de ziel in het voorige lighaam zal wederkeeren. Want zy meenen, dat de natuur van de ziel niet toelaat, dat de zelve zonder lighaam werke.

XXXVIII. HOOFDSTUK.

Of Mahomet geleerd hebbe, dat alle de geenen, die van den vyand zouden gedood worden, of den vyand dooden zouden, in den hemel overgebracht ſouden worden.

DE Keyzer Conſtantinus, gezegt Porphyrogenitus, in zyn boek van de *Regeringe des Ryks* (het welk

welk *Meurſius* voor de eerſte maal uytgegeeven heeft in het jaar 1611.) *hoofdſt.* 14. ſchryft, dat Mahomet geleerd heeft, *dat hy, die eenen vyand gedood had, of van den vyand gedood zoude worden, in het Paradys zoude ingaan.* Het zelve verhaalt ook Theophanes in zyn *Tydboek*, en uyt hem Anaſtaſius in zyne Kerklyke Hiſtorie bladz. 104. Voorwaar ik zoude eenen Mahometaan niet raaden, dat hy Conſtantinus geloof geevende zynen vyand op het Turkſe gebied zoude dooden: want hy zoude hier niet zonder ſtraffe afkomen. Ook is het eenen Mahometaan niet meer geoorloofd eenen vyand te dooden, als het eenen Chriſten geoorloofd is: maar het geen Conſtantinus tot deeze dwaalinge gebracht heeft is, dat Mahomet, wanneer hem die van Mekka gewapender hand aantaſten, die hem ook, zo zy hem in handen hadden gekreegen, van het leven zouden beroofd hebben, zyne metgezellen vermaand hebbende, dat zy dapperen wederſtand aan deeze Afgodendienaaren zouden bieden, ende dat zy zich van den dienſt van den eenen God niet zouden laaten aftrekken, eenen ieder heeft beloofd, die in zodaanigen ſtryd (*op den weg Gods*, gelyk de Arabiers ſpreeken, dat is, als een Martelaar voor het geloof van de eenheyd van God) zoude komen te blyven, als ook aan hem, die zich dapper tegen de zelven zoude kwyten, dat hy in het Paradys zouden ingaan. Doch dit moet niet uyt geſtrekt worden tot allerhande vyanden: en veelen worden daar in bedroogen, die, wanneer Mahomet, van die inwoonderen van Mekka in het byzonder handelende, den zynen gebied, *dood hen overal waar gy de zelve zult vinden*, het zelve tot alle uytſtrekken, als of het hedendaags den Turken geoorloofd ware de Chriſtenen en andere vyanden in 't heymlyk of in 't openbaar te dooden.

Indien men uyt de woorden van Conſtantinus moeſt oordeelen van de zeden en manieren der Mahometaanen, men zoude immers zeggen, dat zy zo zeer genegen waren tot gekyf en tot twiſt, dat zy nergens meer zin in hebben, als in de wapenen te voeren en in wraak te neemen over byzondere verongelykingen. In tegendeel maaken zy hun werk van vrede, en zy doen hun beſt om verſchillen by te leggen en de bronaar van oneenigheeden te dempen, als ook de byzondere vyanden, die zy hebben, met zich te bevredigen, gelyk als die geene getuygen konnen, die kenniſſe van hunne manieren hebben. " Die in Eu- „ ropa alle oogenblikken zyn hand aan den degen „ ſlaat, die zyne oogen gramſteurig weet te drayen „ dat'er een ander ſchrik voor krygt, en een Duy- „ veltje onder zyne woorden laat loopen om ze meer „ klem te geven, een die met lidtekenen getyſtert „ is, en eenen anderen gedurig van logen beſchul- „ digt, word voor een dapper en hups man gehou- „ den. Maar de Turken zyn in tyd van vrede ze- „ dig, zy laaten hunne wapenen te huys, op dat zy „ onder elkanderen vreedzaam mogen leven, en- „ de zy draagen ook geen degens, wanneer zy door „ de ſtad zullen gaan wandelen : maar, wanneer zy „ ten oorloge zullen trekken, weeten zy de wape- „ nen wel te gebruyken, en zy toonen hunne dap- „ perheyd tegen de vyanden wel : ende men zal „ niet licht hooren, dat zy onder malkanderen ge- „ vochten hebben: ook zal, zo iemand zynen mak- „ ker geſlaagen of gewond heeft, hy daarom niet „ voor dapper gehouden worden. " Het zyn de woorden van Petrus Bellonius in het 111de. boek, 18de. hoofdſt. van de aanmerkingen der gedenkwaardige zaaken, de welke hy in Griekenland, Aſie, Egypte, Judéa en Arabië gezien heeft. Ik ſchryf hier

hier een aardig Perſiaanſch puntdicht by, aangehaald van Chardin in zyn VIII^ſte. ſtuk, bladz. 204. 't geen na de letter in ondigt aldus luyd. " Zyt „ den boomen gelyk, die hunne ſchaduwe en „ vruchten aan den gaande en komende man geeven, „ ook aan den geenen, die hen met ſteenen werpen „ en met ſtokken ſlaan. Volgt de ſchulpen na, de „ welke de paarle geeven aan die geenen, die hen „ van het leven berooven.

XXXIX. HOOFDSTUK.

Van de duyf, die Mahomet in het oor luyſterde.

DIt is eene bekende Fabel. En zal ik hier by ſchryven het geen Simon Ockley, een man, zo ervaaren, als iemand, in deeze zaaken in zyne Inleydinge tot de Ooſterſche taalen van deeze zaak aangetekend heeft op de 126^ſte. bladz. "De Europeanen „ gevoelen wonderlyke dingen van Mahomet, „ daar nochtans in de Arabiſche boeken geen „ het minſte blyk van te vinden is. Ook neemen „ zy veele overleveringen ten opzichte van hem aan, „ dewelke gantſch niet op eenigen grond ſteunen, „ waar door ook die groote man bedroogen is, „ en die aan het gemeene beſt der geleerden zeer „ grooten dienſt heeft gedaan, Hugo de Groot: „ Want die heeft een boek geſchreeven, het welk „ door geen verloop van eeuwen zal te niet gedaan „ worden, naamlyk *van de waarheyd van den Chriſtelyken Godsdienſt*, waar van het zeſde deel behelſt „ eene wederlegginge van het Mahometaanſch geloof,

„ loof, waar in hy onder andere dingen verhaalt,
„ dat Mahomet eene tamme duyf zodaanig geleerd
„ en gewend hadde, dat de zelve aan zyn oor kwam
„ vliegen, op dat door dat middel het gemeene
„ volk, dat hem naliep, ſoude overtuygd worden,
„ dat die duyf de geeſt Gods was, de welke in eene
„ lighaamlyke gedaante van den Hemel was neder-
„ gedaald, hoewel'er niets valſcher is en meer van
„ de waarheyd afwykt: want de Mahometaanſche
„ Schryvers zouden dat in het minſte niet verzwy-
„ gen, daar zy zich niet ontzien alles te verzinnen,
„ waar mede zy hunnen valſchen Profeet gezag by
„ konnen zetten. Derhalven, wanneer ik de Ara-
„ biſche overzettinge van de Waarheyd van den
„ Chriſtelyken Godsdienſt door Pocock las, ver-
„ wonderde ik my, dat hy dit niet in het Arabiſch
„ vertaald hadde. Naderhand is my voorgekoomen
„ deſzelfs ſtaaltje van de Hiſtorie der Arabieren, al-
„ waar hy zegt, dat hy Grotius zelf gevraagd heeft,
„ of hy deeze fabel uyt de boeken der Arabieren,
„ of uyt de Chriſtenen hadde gehaald, doch dat de
„ Groot bekend hadde, dat hy nimmermeer iets
„ diergelyks in de Arabiſche ſchriften hadde gevon-
„ den, maar dat hy den Chriſtenen alleen omtrent
„ deeze zaak geloof hadde gegeeven; het heeft den
„ beroemden Pococ dan goed gedacht deeze plaats
„ over te ſlaan, op dat wy den Arabieren niet tot
„ ſpot zouden zyn. Dus verre Ockley. Daar is,
naamlyk, gantſch geen reden, waarom men gelo-
ven moete, dat de Mahometaanen dit hebben willen
overſlaan, daar zy andere verſierde wonderen, die
minder ſchyn van waarheyd hebben, ten opzichte
van Mahomet voor den dag hebben gebracht, als
dat de Maan uyt den Hemel tot hem nedergedaald
zoude zyn, dat de boomen hem zouden gegroet heb-
ben,

ben, enz. Ik zal'er dit maar by aan tekenen uyt Marraccius, in de voorrede van het leven van Mahomet, bladz. 9. " Indien ik het leven van Maho-
„ met en deszelfs daaden wilde na schryven, vol-
„ gens het geen door onze Schryveren verhaald
„ word, ik meen, dat ik my voor de Mahometaa-
„ nen belachlyk ten toon zoude stellen. Want de
„ dingen, die van deezen en die van de anderen
„ worden verhaald, verschillen zo zeer van elkan-
„ dere, dat men naauwlyk gelooven zoude, dat ze bey-
„ de van eenen en den zelven mensch spreeken. Wes-
„ halven, die dingen, de welke van den onzen ge-
„ schreeven worden, daar laatende, ofte, om den
„ leezer daar kennisse van te geeven, alleenlyk maar
„ aanwyzende, heb ik beslooten de Mahometaanen
„ in het overige te volgen: niet om dat ik het ge-
„ loof der Mahometaanen voor zuyver en oprecht
„ houde, maar om dat, wanneer wy tegen de vyan-
„ den van den Godsdienst doende zyn, wy de zelve
„ met hunne eygene wapenen lichter, als met de
„ onze, bevechten, en gelukkiger te boven komen.
„ Hier by komt noch, dat veele van onze Schryvers
„ eenige dingen van Mahomet verhaalen, die en
„ den Mahometaanen stoffe tot lagchen verschaffen,
„ en de zelven in hun bygeloof noch meer bevesti-
„ gen.

XL.

XL. HOOFDSTUK.

Of zy gelooven, dat'er meer Waerelden zyn.

LOdewyk Marraccius, aan wien wy zeer veel omtrent deeze liefhebbery verſchuldigt zyn, zo ten opzichte van de vertaalinge van den Alkoran, als van zynen Voorlooper en zyne wederlegginge, waar in hy den Mahometaanſchen Godsdienſt overvloedig heeft verklaard en opgehelderd, ſchryft op meer als eene plaatſe, dat Mahomet heeft geloofd, dat'er verſcheydene Waerelden waren. Deeze zyn deſzelfs woorden bladz. 76. van den voorlooper voor de wederlegginge van den Alkoran, *vs.* 1. *van de eerſte Surat noemt hy God* den Heer der Waerelden, *waar door hy opentlyk aantoont, dat hy is in de dwaalinge van de Manicheërs, van Democritus, Metrodorus, en eenige andere oude Wysgeeren, die gedroomd hebben dat'er verſcheydene Waerelden waren.* Op de 121ſte. bladz. *Stelt* de zelve *veele Ooſten en Weſten, en dat uyt valſche gedachten over de veelheyd der Waerelden.* Voor my, ik ben van een ander gevoelen; en ik meen niet, dat men uyt deeze woorden bewyzen kan, dat dit het gevoelen van Mahomet is geweeſt. Want voor eerſt merk ik aan, dat deeze naam van God, naamlyk *Heer der Waerelden*, niet verſchilt van den naam, dien de Jooden aan God in hunne taal geeven, verſtaande door de Waerelden yder begrip of geheel al der zaken ten opzichte van verſcheydene zoorten, gelyk'er eene Waereld van Engelen is, eene Waereld van lighaamen enz. Dat is, alle de lighaamen te zamen genomen maken uyt, als het ware, een Waereld

van

van lighaamen. Waar van dewyl wy breeder geſprooken hebben in het tweede deel onzer Mengelverhandelingen, verhand. VII. §. XIII. alwaar wy getoond hebben, dat de Samaritaanen God ook met deezen naam benoemen, zo herhaalen wy deeze dingen hier niet. Gelyk men dan niet zegt, dat of Jooden of Samaritaanen gelooven, dat'er meer Waerelden zyn, alhoewel zy God den Heere der Waerelden noemen, zo moet men ook niet zeggen, dat de Mahometaanen veele Waerelden ſtellen, gelyk naamlyk die oude Wysgeeren, ſchoon zy God den Heer der Waerelden noemen. Maar, zal iemand zeggen, mogelyk zyn de Mahometaanen niet gewoon door de Waereld zodaanig een heel al in zyne ſoort te verſtaan. Ik zal hier voor my laaten antwoorden den uytlegger van het handboekjen van eenen boekoeffenaar beſchreeven door Borhaneddien, die aanmerkt, *dat de Waereld der Engelen en de Waereld der menſchen en de Waereld der Geeſten* zo kan genoemd worden. Hier toe dient ook het geen Marraccius aldaar verhaalt, dat Said Almoſaieb zoude gezegd hebben, *dat'er zes honderd Waerelden zyn in de zee en vier honderd op de aarde.* Zo zy in de zee zyn, zo zy op de aarde zyn, zo zyn het dan zodaanige Waerelden niet, als die geene, waar van de zee en het land een deel uytmaaken. Ende derhalven, dewyl God *Heer der Waerelden* genoemd word, zo betekent dit, dat Gods heerſchappy zich tot alle dingen in het gemeen uytſtrekt, en dat'er niets in de Waereld is, waar van God geen Heere zy: waarom ook de Maleyers in hunne vertaalinge van den Alkoran deeze woorden van de eerſte Surat, *Lof zy God, den Heere der Waerelden* aldus overzetten, *alle Lof zy God, den Heere van de gantſche Waereld.* Zo heeft ook de overzettinge van den Alkoran in het Javaanſch, 't welk ook

op

op de zelve wyze in het Maleitſch gevonden word. In beyde die overzettingen is in het eenvoudig getal *Waereld*, niet *Waerelden*: beyde de Indiaanſche Uytleggers hebben gemeend, dat dit de zin der woorden was, gelyk'er in waarheyd niets in den weg is, waarom de zelve aldus niet zouden vertaald konnen worden, naamlyk, *Heere van het gantſche Heelal.*

Tot noch toe hebben wy gehandeld van de kracht, die'er ſteekt in het woord *Alálemina*, als het met *Reb* te zamen gevoegd aan God word toegeſchreeven. Maar in den Alkoran word dit woord dikmaals gelezen, zo dat het niet al te gevoeglyk ſchynt door *Waerelden* te konnen overgezet worden. Surat XXIX. 10. ſtaan deeze navolgende woorden, *weet God niet het allerbeſt de dingen, die in de borſt* (Alálemina) *der Schepſelen verborgen zyn.* Zo ook Surat V. 24. *God heeft u lieden gegeeven het geen hy aan niemand uyt de Schepzelen* (min Alálemína) *gegeeven heeft.* Immers ſchynt hier de betekeniſſe van *Waerelden* geen plaatſe te konnen hebben. Doet hier by Surat XXVI. 164. *de mannen*, of *die van het manlyk geſlacht* min Alalemína, dat is, *uyt de Schepſelen.* Zo ook al Surat VII. 81. en XXIX. 28. *in dit ſtuk heeft u niemand* min Alálemína *van de Schepzelen.* &c. Surat XV. 69. *hebben wy u niet wederhouden* min Alálemína *van de Schepzelen?* De Iſraëliten werden gezegd *van God uytverkooren te zyn* boven Alálemína *de Schepzelen*, Surat XLIV. 32. In de Surat III. 33. word'er geſchreeven dat God Adam en Noach uytverkooren heeft *boven de Schepzelen* (Alálemína.) Weshalven, dewyl ook Marraccius zelf dit woord Surat XXIX. 22. en elders vertaalt *Schepzelen*, niet *Waerelden*, waarom kan, wanneer God Heere der Schepzelen (*Alálemína*) genoemd word, het zelve niet door *Heere der Schepzelen* overgezet worden? en waarom trekt men daar uyt,

uyt, dat Mahomet zich zelf wys hadde gemaakt, dat'er veele Waerelden zyn? Marraccius bekend, dat de nieuwſte uytleggers van den Alkoran dit woord uytleggen door Schepzelen, maar dat doen zy, zegt hy, om de eere van Mahomet en van zynen Alkoran op te houden. Maar kan het ook wel anders overgezet worden op zommige plaatſen? Indien zy dit deeden, om dat zy niet weeten dat Mahomet dit uyt het *Heere der Waerelden* van de Jooden gehaald heeft, wy echter, die weeten waar uyt deeze naam van God aan Mahomet bekend geworden zy, konnen daar uyt niet beſluyten, dat Mahomet gelooft heeft, dat'er verſcheydene Waerelden zyn; want men zoude dan van den Jooden en Samaritaanen het zelve moeten zeggen. Men moet dan naar het ſchynt een van beyde ſtellen van die plaatſen des Alkorans, waar in *Álálemína* geleezen word, dat daar Waerelden betekend worden, in dien zin, waar van wy geſprooken hebben, of wel Schepſelen: alhoewel ik van gedachten ben, dat Mahomet ook dit gebruyk van het woord *Olamin*, waar in het *eeuwen* of *eeuwigheeden* betekent, van den Jooden heeft aangenoomen, geals'er Surat XXXVII. 10. geleezen word, vrede, over Noë *tot in eeuwigheeden*. Ende aldus heeft Guadagnolus dit álamína ook ergens vertaald door eeuwen.

XLI. HOOFDSTUK.

Of Mahomet de gewoone plechtigheyd van beſnydeniſſe van den Hebreeuwen in zynen tyd ontfangen hebbe.

THeophanes in zyn *Tydboek*, en uyt hem Anaſtaſius in de Kerkelyke Hiſtorie bladz. 103. ſchryven, dat de Jooden, die ten tyde van Mahomet leefden, gemeend hebben, dat hy de Meſſias was, en dat eenigen uyt de voornaamſten van hun deſzelfs Godsdienſt omhelſt hebben, maar dat zy, wanneer zy hem een ſtuk van eenen Kameel hadden zien eeten, tot het Joodendom weder gekeerd zyn: *deezen, zo gaat hy voort, zyn die geenen geweeſt, die hem geleerd hebben, eenige deelen van de wet aan te nemen: naamlyk de beſnydeniſſe en eenige andere dingen, de welke de Mahometaanen waarneemen.* Maar dat dit valſch zy, en dat de beſnydinge al lang voor Mahomet in gebruyk is geweeſt, heb ik hier boven in myne aantekeningen reeds al aangeweezen. Origenes in het boek, Philocalia genoemd, Hoofdſt. XXIII. bladz. 77. getuygt, dat de Iſmaëliten voor de tyden van Mahomet de beſnydinge al hebben in acht genoomen als hy zeyd: *Dat de Iſmaëliten, die in Arabië woonen, alle beſneeden worden op het dertiende jaar van hunnen ouderdom.* Hieronymus over Jerem. Hoofdſt. 10. bladz. 577. *Verſcheydene volkeren van allen zyde, en voornaamlyk die aan Judéa en Paleſtina grenzen, werden tot op deezen huydigen dag beſneeden, en voornaamlyk*

lyk de Egyptenaaren en Iduméers, de Ammoniten en Moabiten, en het gantſche landſchap der Sarraceenen, 't welk in de woeſtyne leyd.

Indien het Handſchrift van Levinus Warnerus, over de zeden der Arabieren voor den tyd van Mahomet, die voor deezen in de Boekzaal tot Leyden is geweeſt (nu is zy'er niet : want ik heb'er na gezocht ; maar men zegt dat de zelve door diefſtal daar van daan geraakt is) noch te vinden was, wy zouden beſpeuren, dat veele dingen, die aan Mahomet als eerſten inſteller worden toegeſchreeven, al lang voor Mahomet in gebruyk zyn geweeſt. De Hr. Spanheym in zyne inleydinge tot de Hiſtorie van het N. Verbond, in de VII. Eeuw heeft uyt die verhandelinge van Warnerus deeze navolgende dingen aangetekend van die Arabieren die'er voor Mahomet geweeſt zyn.

1. Dat de voorzichtigſte onder hun, en in het byzonder de Koreiſchiten (die van zich zelven zeyden: *wy zyn het volk Gods, wy zyn niet gelyk andere menſchen, wy gaan niet buyten den omkring van den Tempel van Mekka*) eenen God hebben geëerd en gedient, de afgoden verfoeyende, welker offerhanden zy niet eeten zouden : waar van daan gekomen is dat zeggen, *zal ik eenen God dienen, of duyzend Gooden?*

2. Dat zy de Beſnydenis al van de tyden van Iſmaël onderhouden hebben.

3. Dat'er veelen zyn geweeſt, die de opſtandinge der dooden en het laatſte oordeel hebben erkend, weshalven zy eenen kameel aan het graf van eenen overledenen bonden zonder ſpys en drank, op dat zy naamlyk in de opſtandinge als ruyters weder zouden opſtaan, zullende naar de wyze der Arabieren op eenen kameel ryden.

4. Dat zy voornaamlyk genegen zyn geweeſt tot het uytdeelen van Aalmoeſſen.

5. Dat zy dikmaals hunne gebeden hebben geſtort, en dat zy onder het bidden hunne aangezichten na de Kaba toe hebben gekeerd.

6. Dat'er gemeenlyk Godsdienſtige bedevaarden na Mekka gedaan wierden.

7. Dat zy geloofd hebben, dat de kwaade Geeſten in ſlangen veranderd waren, waarom zy den Duyvel ook eenen ſlang noemden.

8. Dat de Godsdienſtigſte zich van het gebruyk van wyn hadden onthouden.

9. Dat zy den eerſtgeboorenen van eenen kameel hebben geſlacht.

10. Dat zy de groene kleur voor allé andere geſtelt hebben: maar dat zy God en den Koningen gewoon zyn geweeſt het wit toe te ſchryven: waar van de bynaam Gods, *een wit aangezickt hebbende*, en de benaaminge der Koningen, *gy zyt eenen witte ſchotel*, is gekomen.

11. Dat zy den eed met de grootſte naauwkeurigheyd hebben onderhouden.

Hoewel ik hier noch veele dingen zoude konnen by doen, uyt Forbeſius en anderen, die men den Mahometaanen te onrecht toeſchryft, zo zal ik hier nochtans een eynde van ſchryven maaken, alle myne leezeren ernſtig verzoekende, dat het hun gelieve dezen arbeyd, dien ik uyt eene drift tot het onderzoeken der waarheyd op my genoomen heb, ten beſte te duyden.

EYNDE.

VER-

VERHANDELINGE

VAN HET

KRYGS-RECHT

DER

MAHOMETAANEN,

Wanneer ze Oorlog tegen de Christenen voeren.

VERHANDELINGE VAN HET KRYGS-RECHT DER MAHOMETAANEN,

Wanneer ze Oorlog tegen de Chriſtenen voeren.

I. HEt luſt ons der Mahometaanen Krygs-recht uyt echte ſtukken op te maken, en wel in het byzonder, (om dat het dusdanig de meeſte betreklykheyt op ons heeft) zoo als zy het zelve bepaalt hebben, in die zoort van oorlogen die ze met Chriſtenen en andere vyanden van hunne Godsdienſt voeren. Eene ſtoffe, die ons even daarom te meer aanlokte om dat'er, onzes wetens, tot noch toe of niets of zeer weynig in het Chriſtens Europe van geſchreeven is, hoewel de zelve nochtans van nut, en zoo wy ons vleyen derven, van ſmaak voor den lezer zyn kan. Want, behalven dat men deeze inzettingen van het Mahometaanſch recht met het Roomſche, of dat van andere volkeren, niet zonder vermaak, kan en mag vergelyken, zo worden de Chriſtenen zeer dikmaals in den Turkſchen

§. 1. Ons oogmerk in deze verhandeling.

oorlog ingewikkeld, dien men naauwlyks lang vermyden kan, dewyl de Turken nimmermeer met de Chriſtenen eene waare en oprechte vrede ſluyten, maar alleenlyk een beſtand voor zekeren tyd toeſtaan, 't welk 'er zo verre af is dat het den naam eener rechtſchapene vrede verdiene, dat men het eerder eene toeruſtinge tot eenen aanſtaanden oorlog, als eene vrede te noemen hebbe. Ja ook wy Nederlanders, ſchoon het tuſſchen-geleegen en wyd uytgeſtrekt Duytſchland ons verre van eenen zo machtigen en onverzoenlyken vyand affcheyd, worden echter gedwongen, ter beſcherminge onzer volkplantingen, en tot handhaaving van der zelver rechten, den Indiaanen zomtyds, en Perſiaanen, die den Mahometaanſchen Godsdienſt toegedaan zyn, gewapenderhand te keer te gaan. De reden, die my niet weynig hier toe aangezet heeft, is dat my onlangs zeker geſchreeven boek is ter hand gekomen, 't welk in eene zo net geſchikte orde de voornaamſte zaaken, die tot opheldering deezer ſtoffe konden dienen, en die wel meeſt volgens het gevoelen der Indiaanſche en Perſiaanſche Rechtsgeleerden uyt zeer veele Schryveren verzameld waren, behelſde, dat ik van my zelf niet verkrygen konde, dat ik de zelve langer onder my verborgen hielde en dit gedeelte van het Mahometaanſche Recht aan de geleerde Waereld zoude weygeren.

§. 11 Wat de Oorlog tegen de Chriſtenen

II. Deeze Oorlog derhalven is, volgens de bepaaling der Mahometaanen, een ſtryd met menſchen, die vreemd zyn van het Maho-

hometaansch geloof, of met ongehoorzaamen, (zoo als zy gewoon zyn te spreeken) aangevaard ter oorzaake van Godsdienst, ofte eene Toeheyliginge van zich zelf en zyne eygene goederen, tot overwinning en overweldiging der Godloozen en wederspannigen, als mede tot bevestiging of bevordering van het Mahometaandom. Op dat men dit des te beter moge verstaan, is het dienstig, dat men weete, dat Mahomet, wanneer hy in het eerste zich beroemde, dat hy als een Profeet van God gezonden was, in het veertigste Jaar naamlyk zyns Ouderdoms, den oorlog niet had gebooden maar den zelven afgeraaden, in zo verre, dat hy zelf liever wilde vluchten, als zynen vyanden het hoofd bieden, de zynen vermaanende, dat men zyner vyanden verongelykingen met geduld moeste verdraagen. Daar na in rykdom en macht aangegroeyd zynde verzierde hy, hoe hem van God ware geopenbaard, dat het hem en den zynen vrystonde zich tegen de godloozen te verweeren; ende eyndelyk, nu meer en meer gestyfd zynde, heeft hy rond uyt verklaard, dat het ook geoorloofd was zynen vyanden ten allen tyde den oorlog aan te doen, uytgenoomen in vier maanden van het Jaar, de twee eerste en de twee laatste, die daarom ook *heylige* genoemd worden, in de Surat IX. *s.* 36. Eyndelyk heeft hy ook toegelaaten in die maanden zelf, welke hy uytgezonderd had, oorlog te voeren tegen die volkeren, welke de heyligheyd deezer maanden niet

zy, en wanneer men den zelven te voeren hebbe.

erkenden, hoedaanige wy Chriſtenen zyn en anderen ook, die van den Mahometaanſchen Godsdienſt eenen afkeer hebben.

§. III. Die oorlog word aangepreezen.

III. Tot aanpryzinge van den oorlog tegen de ongeloovigen (het zy my geoorloofd met dit woord die geene te betekenen, die den Mahometaanſchen Godsdienſt niet omhelzen) leeſt men veele dingen, zo in den Alkoran, als in de *overleveringen* van de ſpreuken en daaden van Mahomet, en der twaalf navolgeren van Mahomet, welke de Perſiaanen, ende die wel alleen, in groote eer en waarde houden. Zy zeggen, dat'er ter waereld niets treffelyker is, als zich tot zodaanigen oorlog te vervaerdigen, en dat die geene, welke daar in komen te ſneuvelen, *op den weg des Heeren* als Martelaaren ſterven; dat het zwaard de ſleutel des hemels en der helle is; dat'er by God niets aangenaamer is, als zelf de allerkleynſte druppel bloeds, dat voor den Godsdienſt geſtort word; en dat de beſcherminge zyner landgrenzen, zelf geduurende den tydt maar van eene nacht, het vaſten van een half jaar tyds te boven gaat. Hier op ziet ook het zeggen van Mahomet, *dat God het helſche vuur geen macht overlaat op hem, wiens voeten op den weg Gods* (dat is, in zodaanige oorlogen, die om den Godsdienſt aangevangen zyn) *met ſtof bezet zyn geweeſt.* Ende ook dat van den Alkoran *Surat* (ofte Hoofdſt.) 11. *vs.* 149. *Ende zegt niet, dat die geene, de welke in den oorlog voor den Godsdienſt ſneuvelen, dood zyn: want waarlyk zy leeven.* Als mede al het geen geleezen

zen word in x. *Surat* en doorgaans in den ganſchen Alkoran. Hier toe dient ook 't geen men vindt by de Hr. Busbeek in zynen 1ſte *Brief van het Turkſe Gezantſchap. De Turken zyn van die gedachten, dat zy gelooven, dat niemands zielen in den hemel opvliegen, als die van dappere mannen, de welke in den oorlog geſneuveld zyn, voor welker behoudeniſſe de maagden ook daagliks tot God hunne gebeden en geloften ſtorten.* Zo is het ook dat in tegendeel in het Kanonyke Recht (op dat het lot der Chriſtenen hier in niet onbillyker zy, als dat der Turken) Paus Nikolaus, ſchryvende aan het leger der Franken, de ſoldaaten, die in den oorlog tegen de ongeloovigen komen te ſneuvelen, onder de heiligen rekent, *Hoofdſt. Omn. 23. quæſt. 5. Wy willen ulieden allerliefde laten weeten, dat aan een ieder, ('t welk wy echter niet zeggen als of wy het wenſchten, die in tegendeel liever wilden dat gy daar het leven niet by in ſchoot) die in deezen oorlog vechtende in het geloof getrouwlyk geſtorven is, de hemelſche Koningryken ganſch niet geweygerd zullen worden.* Ende Leo de IVde *h. Omn. 23. quæſt. 8. Alle vreeze en ſchrik ter zyde gelegd hebbende, bevlytigt u lieden u nuttelyk te ſtellen tegen de vyanden van het heylige geloof en de wederſtreeveren van alle Godsdienſten. Want de Almachtige weet, dat, zo wie van ulieden komt te ſterven, hy voor de waarheid des geloofs en de behoudeniſſe van het vaderland en de beſcherminge der Chriſtenen geſtorven is, en daarom zal hy van hem eene hemelſche belooninge erlangen.*

IV. Zo

§. IV. Van de perſoonen, die verplicht zyn tot den oorlog te gen de Chriſtenen en andere ongeloovigen, die hen den oorlog aan doen.

IV. Zo het gebeurt, dat de ongeloovigen eenen inval doen in de landen der Mahometaanen, ofte een leger op de grenzen der zelven op den been brengen, dan is ieder een gehouden de zelven met alle macht te keeren. Zo de gelegenheyd der zaaken het toelaat, dat'er toebereydſelen tot den oorlog en eene verzameling van een leger kan gemaakt worden, dan blyft'er geen Mahometaan van deeze plicht bevryd, hy zy ryk, hy zy arm, hy zy vry, hy zy ſlaaf; zelfs ook de vrouwsperſoonen niet, als zy maar macht hebben om wederſtand te bieden, ſchoon de heeren hunne ſlaaven, de mannen hunne vrouwen, de ſchuldeyſſchers hunne ſchuldenaaren, de ouders hunne kinderen, haar daar ontrent vryheyd hadden gegeeven, ofte den *Imám* zelf. De *Imám* is eygentlyk de *Voorſtander*, of de *Vorſt*, en zo zullen wy ook deeze ganſche verhandelinge door, het woord *Vorſt* gebruyken, op dat het zelve daar door werde betekend, 't geen de Mahometaanen (en wel in het byſonder de Perſiaanen en Indiaanen: want de Turken noemen zelf een Predikant *Imám*) door den naam van *Imám* verſtaan; ende word daar door betekend Hy, die met het grootſte gezag over het volk geſteld is, zo in heylige, als borgerlyke zaaken, gelyk de Perſiaanze Koning enz. Want by den Mahometaanen worden die waardigheden aan eenen zelven perzoon gegeeven, weshalven zy gewoon zyn te zeggen, dat hun Profeet (Mahomet) Mo-

Moſes heeft nagevolgt, die en in borgerlyke zaaken over den Iſraëliten geſteld was, en te gelyk ook de manier van Godsdienſtige oeffeningen heeft voorgeſchreeven, en niet Jeſus, die beleeden heeft dat zyn ryk niet van deeze waereld was. Zo nu de zaak zodaanige toeruſtinge ten oorlog niet toelaat, en een of meer ongeloovigen den Mahometaan aantaſten, indien deeze weet, dat hy zekerlyk zal gedood worden wanneer hy gevangen word, dan is hy gehouden zich met alle zyne krachten te verweeren, en daar is niet aangelegen, of het een vry perſoon is, of een ſlaaf, een man of vrouw, gezond of ziek, blind of kreupel: maar kinderen, zotten en dollen zyn daar toe niet gehouden. Idogh, by aldien hy niet zeker weet, dat hy zal gedood worden, dan mag hy zich aan den vyand overgeeven. Eene vrouw nu, zo zy weet, dat haar kracht en geweld aangedaan zal worden, wanneer zy in de handen der vyanden komt te vervallen, is gehouden zich zelve te verweeren, ook tot de dood toe, dewyl het haar niet geoorloofd is, haar leven ten koſten haarer eerbaarheyd te behouden. Een iegelyk, die minder, als zeſtien mylen (die 12000 ſchreeden uytmaaken) van eene ſtad, of plaats, daar de oorlog gevoerd word, afgelegen is, is gehouden den zelven dienſt te doen, dien de borger van die ſtad, of de inwoonder van dat landſchap doet. Ook hy, die 'er zeſtien mylen van daan is, is gehouden zich daar op het ſpoedigſte na toe te begeeven, op dat hy

hy de vyand afweere: zo de inwoonders dier plaatſe zelf genoeg in ſtaat zyn, of dat'er elders van daan volks genoeg toevloeyt, dan is het niet noodig, dat hy zich daar na toe begeeve. Zo de ongeloovigen hun leger ter neder ſlaan in woeſte plaatſen, of op het gebergte, verre van geveſtigde plaatſen op de grenzen der Mahometaanen, als maar die plaatſen of bergen der Mahometaanen toebehooren, dan word het even zo veel gehouden, als of zy op de grenzen zelf hun leger ter nederſloegen. By aldien de vyand eenen of meer Mahometaanen levendig gevangen heeft genoomen, en iemand hoope heeft, dat hy die gevangenen uyt de handen der vyanden kan verloſſen, zo hy zich haaſt, dan is hy daar in gehouden: zo de gevangenen nu al verre weg in vyandlyke landen gevoerd zyn, ende nu geen hoop meer is van de zelven wederom te krygen, is hy 'er niet in gehouden.

§. V. Van de perſoonen, die verplicht zyn, om den oorlog tegen de ongeloovige te voeren.

V. Wanneer de Mahometaanen uyt zich zelve den oorlog anderen aandoen tot voortplantinge van hunnen Godsdienſt, dan is ieder een niet verplicht, gelyk wel in den oorlog die tot verweeringe aangevangen word, zich daar mede te bemoeyen: maar 't is genoeg, als'er maar zo veele in getal zyn, dat zy de overhand tegen den vyand konnen hebben: ten ware de Vorſt hem dat byzonderlyk hadde gebooden, ofte dat iemand zich met eene gelofte verplicht hadde, ofte dat hy in die zelve plaatſe mochte zyn, alwaar beyde de legers zeer na by elkanderen leggen, of ſlag leveren, voornamelyk, zo de

de Mahometaanen tegen hunne vyanden niet opmogen. Deeze Krygsbenden moeten alle jaaren ten minſte eens uyttrekken, ten zy gewichtige redenen hier tegen mochten zyn, als gebrek van volk, voorraad, voeder enz. of wanneer de vyanden te ſterk zyn. Op die wyze by na moeſten de Bevelhebbers by de Oude Athenienſers tweemaal 's jaars een leger tegen de Megarenzen te velde brengen, en eenen uytval op de landen der zelven doen: want hier deeden zy tweemaal 's jaars eenen eed op, gelyk Plutarchus in het leven van *Perikles* verhaalt. Ondertuſſchen terwyle de Vorſt, (of iemand anders, den welken hy in zyne plaatſe ſtelt, want dit is een en het zelve) zich tot deezen oorlog op weg begeeft, moet hy de kaſteelen en ſterktens, die op de grenzen leggen, met behoorlyken toeſtel en volk voorzien, met graften en ſchanſſen, veſtingen, ende over ieder landſchap eenen Overſten of *Emir* ſtellen, die de krygszaaken behandelen en zorge draage, dat het gemeene beſt geen ſchade lyde.

§ VI. Van die geenen, die in den oorlog konnen gaan, of niet.

VI. Eerſtelyk, op dat iemand in den oorlog moge gaan, word'er vereyſcht, dat hy een manspersoon zy: want de vrouwen, en Harmaphroditen gaan niet te velde: De Vorſt kan echter de vrouwen toelaaten, dat zy het leger volgen, ende water haalen, de zieken oppaſſen, als ook andere dienſten doen.

Ten tweede, moet hy tot zyne behoorlyke jaaren gekomen zyn.

Ten derde, moet hy by zyn verſtand en zinnen zyn.

Ten

Ten vierde, moet hy vry zyn. Want een ſlaaf is niet gehouden ten oorlog te gaan, hoedanig een ſlaaf hy ook zy, dat is, of I. een ſlaaf, den welken zyn heer de vryheyd niet heeft beloofd, of II. aan wien de vryheid na de dood zyns Heere beloofd is, of III. dien na het aanbieden van zekeren prys van vrykoopinge, de vryheid toegezegd is, ſchoon hy het grootſte gedeelte van dien prys al betaald hebbe, of IV. zo hy ten deele ſlaaf, ten deele vry, is. Van welke zoorte van ſlaaven hy ook moge zyn, alhoewel zyn Heer al hadde gebooden, dat hy ten oorlog zoude gaan, zo is hy echter niet gehouden, maar het is den Heere geoorloofd, als hy in den oorlog gaat, eenen ſlaaf met zich te neemen, op dat die hem diene; nochtans is de ſlaaf niet gehouden met gevaar zyns eygen levens zynen Heer te beſchermen. De Perſiaanen laaten hunne Imámen, of Vorſten, toe, dat zy ſlaaven met toeſtemminge hunner Heeren in den oorlog met zich neemen.

Ten vyfde, moet hy geen oud man zyn, die te veld gaat.

Ten zesde, ook niet onervaaren in oorlogszaaken.

Ten zevende, ook niet blind, noch kreupel, in dier voege naamlyk, dat hy noch te voet gaan, noch te paarde ryden, kan. Surat. XLVIII. *vs.* 17.

Ten achtſte, ook niet ziek, of verminkt, of die zyne hand niet tot zynen wil heeft. Tandpyn, en lichte koortsjes worden noch

voor

voor ziektens gehouden; noch vertoonen iemand. By aldien iemand om deeze redenen den oorlog niet by kan woonen, en van zo veel vermogen is, dat hy eenen anderen daar toe kan huuren, zo willen eenigen, dat dit geschieden moet; andere Leeraaren zyn van andere gedachten.

Ten negende, moet hy zich zelf konnen voorzien van wapenen en andere noodwendigheeden tot den oorlog, als ook zyn huysgezin, dat hy te huys laat, van koſt en kleederen bezorgen.

Ten tiende, moet hy zich konnen voorzien van een laſtbeeſt; kan hy dit niet doen, zo is hy niet gehouden tot den oorlog, 't zy hy van den vyand verre van daan, of dicht by den zelven, geleegen is: doch anderen zyn van gedachten, dat deeze inzettinge van een laſtbeeſt te bezorgen alleenlyk maar plaatſe heeft, als hy 'er acht mylen van daan is, anderszins niet. Indien iemand eenen man van het zyne den koſt geeft, zo dat het geen hy aan den anderen beſteed genoeg zy tot onderhoud van des zelfs huysgezin, en hem met een laſtbeeſt voorziet, zo is hy, die zo onderhouden word, gehouden ten oorloge te gaan.

Ten elfde. Die ten oorlog gaat, mag geen ſchulden hebben, indien de tyd ter betaalinge vaſtgeſteld al voorby is en de ſchuldeyſcher betaalinge vordert; zo mag hy niet in den oorlog gaan, eer hy den ſchuldeyſcher, of met gereeden gelde, of met geeven van

pand, of op eene andere wyze, voldaan hebbe. Maar zo de Vorſt gebooden heeft, dat hy, in weêrwil van den ſchuldeyſſcher, ten oorlog gaa, zo blyft'er geen recht voor den ſchuldeyſſcher over, men is evenwel niet gewoon zodaanigen ſchuldenaar al te veel voor het gevaar bloot te ſtellen, of aan eenen zekeren dood over te geeven, op dat de ſchuldeyſſcher geen reden tot klachten hebbe. Doch by aldien de behoorlyke tyd der betaalinge noch niet gekomen zy, of wel gekomen, maar de ſchuldenaar noch niet zy in ſtaat van te konnen betaalen, zo word van weerkanten hier over noch getwiſt, of de ſchuldeyſſcher den ſchuldenaar kan wederhouden, dat hy niet ten oorlog trekke.

Ten twaalfde. Daar word in de kinderen de toeſtemminge hunner ouderen vereyſcht, ten zy de Vorſt dit gebooden hebbe in weêrwil der zelven.

Zo men deeze voorwaarden voldaan heeft, is ieder een gehouden in den oorlog te gaan, of eenen anderen gehuurden in zyne plaatze te ſtellen, ten zy de Vorſt wel uytdrukkelyk mochte gebieden, dat hy zelf moeſte gaan.

Komt hy ziek te worden, ſchoon beyde de legers elkanderen ſlag leveren, 't is hem geoorloofd na huys te gaan: doch, zo hy om eenige andere oorzaak wederkeeren wil, als wanneer de Heer den ſlaaf, dien hy te vooren gezonden heeft, te huys ontbied, 't is geoorloofd; zo zy ſlaags zyn, gantſch niet.

VII. Drie-

VII. Driederleye soorten van menschen zyn'er, waar tegen de Mahometaanen oorloogen moeten, waar van de eerste is der geenen, die, van het Mahometaansch geloof afgevallen zynde, wederspannig tegen hunnen Vorst geworden zyn, den welken het zo lang billyk is te beoorloogen, tot dat zy of ter gehoorzaamheyd wederkeeren, of in den stryd sneuvelen. Zoo zy, die in den slag aan den man zyn geweest, en die de vlucht kiezende verstrooyd worden, behalven hen, die als anderen welke ten oorlog gezonden zynde, noch overig zyn, alle deeze, die of in den slag, of op de vlucht, betrapt konnen worden, moeten sneuvelen. Doch, zo 'er boven de zelven geen anderen over zyn, dan is het niet noodig, dat de Mahometaanen hen vervolgen en dooden: genoeg is het, dat zy de overwinninge behaald hebben, en dat de Mahometaanen den zelven in krachten gewoogen zyn. Het is den Mahometaanen niet geoorloofd zich toe te eygenen de vrouwen deezer Afvalligen, ofte der zelver slaaven, naamlyk van die geenen, die in den slag niet geweest zyn, nochte ook de roerende of onroerende goederen der zelven: maar omtrent die geenen, die in den slag tegenwoordig zyn geweest, ende omtrent hunne goederen, zyn de Leeraaren oneenig. De tweede soort der geenen, welken de Mahometaanen den oorlog aandoen, bestaat uyt de *Harbiën* dat is, die geenen, die in hunnen eygenen Godsdienst niet geleeden konnen worden, en in tweederleye soort worden verdeeld.

§. VII. Van die geenen, tegen den welken deeze heylige oorlog gevoerd word.

I. In die geenen, die *behalven God*, de Zon, Maan, of de Afgoden, eeren, II. in die geenen, die gantsch geen Godheyd eeren, dat is, de Ongodisten. Beyde moeten zy, zo lang als 'er een Vorst onder de Mahometaanen overig is, bestreeden worden, tot dat zy den Mahometaanschen Godsdienst omhelzen, ende hun moet geen rust worden toegestaan, ende men moet geen *Sjesje*, d. i. geld om vryheyd van geweeten te krygen, van hun aanneemen. Zo een Harbi voor eenen tyd gewoond heeft op de Landen der Mahometaanen, in dier voege dat zy niet geweeten hebben, dat hy een Harbi was, dan is hy wel geen schattinge schuldig, welke men van hem niet neemen mag, maar hy moet aan den eygenaar geld geeven voor het gebruyk van het huys; en het is geoorloofd hem te dooden, of tot slavernye te dwingen, of weg te jaagen. III. Van de derde zyn die geenen, die 't een of 't ander Boek door eenen waaren Propheet geschreeven, voor Godlyk houden, ende het zelve eerbiedigheyd bewyzen, houdende het zelve voor een richtsnoer van hunnen Godsdienst, die volgens eene spreekwyze van den Alkoran *het volk des Boeks* genoemd worden; gelyk de Jooden, die de Wet van Moses hebben, en de Christenen, die zich aan het Euangelium houden. Deezen zyn de Mahometaanen gehouden zo lang te plaagen, tot dat zy zich tot den Mahometaanschen Godsdienst overgeeven, of met geld hunne vryheyd koopen.

§. VIII. Van de gezind-

VIII. Deeze gezindheden, der Jooden

en

en Chriſtenen, worden by uytſtek *het volk van 't Boek* genoemd. Doch onder de Mahometaanen en Arabieren zelf zyn'er wel geweeſt, die op zeker Boek, 't geen zy verzierd hadden, hunne ketterye hebben gebouwd, gelyk Mahomet op den Alkoran. Onder de zelven is, geduurende het leven van Mahomet zelf, geweeſt een zeker Moſeilema, die een Boek, 't geen hy zelf geſchreeven had, tegen den Alkoran uytgegeeven heeft, ende die zo veele menſchen op zyne zyde getrokken had in Arabie, dat het ſcheen, als of hy Mahomet wel de loef af zoude ſteeken; ende, alhoewel de Mahometaanen dikmaals de overhand over hem hebben gehad, nochtans is des zelfs gezindheyd en aanhang tot de tyden van Omar in ſtand gebleeven. Een ſtuk of brok uyt des zelfs valſchen Alkoran heeft Abulfarajus in de *Hiſtorie der Mogendheden*, *bladz.* 164. en meer andere dingen zyn'er elders te vinden in de met de hand geſchreevene Boeken. De gezindheyd ook der Carmathiërs, die opgekoomen is omtrent het Jaar van onzen Heere 890 en de gronden van het Mahometisdom deed waggelen, als die het gebruyk van den wyn toeſtond, ende gebood, dat men geen 5 maar 50 gebeden alle dagen moeſt doen, ende dat men alle Jaaren eenen Vaſtentyd van maar twee dagen moeſte houden, nevens andere dingen meer, die tegen den Alkoran ſtrydig waren, beroemde zich, dat zy een Boek hadde, dat den Alkoran gelyk was, waar uyt de gemelde

heeden, die voorgeeven, dat zy Godlyke Boeken hebben.

Abulfarajus *bladz.* 275. zeker ſtuk voortbrengt, waar in die zeer bekende ſpreekwyze van Mahomet voorkomt, *in den naam van God den allerbarmhertigſten*, ende andere dingen meer, die naar den ſtyl des Alkorans zweemen. Waarlyk 't is ook te verwonderen, dat'er in Arabië en de nabuurige Landſchappen geen meer diergelyke wargeeſten zyn opgeſtaan, die zodaanige Boeken, die naar den Alkoran geleeken, verzierd hebben, op dat zy alzo de ydelheyd van den zelven mochten aantoonen: voornaamlyk, dewyl Mahomet zelf hen als uytgedaagd heeft Hoofdſt. II. *vs.* 21. en elders, zo zy twyffelden aan het Godlyk gezag van den Alkoran, zy zouden maar een enkel vaersjen, dat daar naar geleek, voor den dag brengen; het welk alle de Mahometaanen onmogelyk meenen te zyn. Maar, wanneer nu de macht der Mahometaanen van dag tot dag meer begon aan te groeyen, zo zyn'er veelen geweeſt, die hunne pen niet tegen het zwaard hebben durven ſtellen, als achtende, dat het reukeloos is tegen die geenen te ſchryven, die de macht hebben, om door een ſchrift van hun hand iemand het land uyt te jaagen: het welk nimmermeer geraaden was.

§. IX. Van de Chriſtenen, ende de rechten der zelven in de landen der Mahometaanen.

IX. Om dan hier aan te merken, hoe het eenen Chriſten (en eenen Joode) geoorloofd zy in der Mahometaanen Landen te woonen, moet men acht geeven, dat het aan den Vorſt alleen, of aan zynen Stedehouder, ſtaat hem deeze vryheyd te geeven, dat hy in de landen der Mahometaanen mo-

ge

ge woonen, met zyne vrouw en onmondige kinderen (die echter, tot hunne jaaren gekomen zynde, voor zich zelven gehouden zyn te betaalen, of uyt der Mahometaanen grenzen te vertrekken) doch echter op die voorwaarde, dat hy zich zodaanig aanſtelle.

1. Dat hy alle Jaaren de *Sjesje*, ofte *ſchattinge*, voor zich zelf betaale, dewelke verſcheyden is, naar het welgevallen van den Vorſt, doch nimmer minder zyn moet, als de waardy van een *Dinár*, zekere goude munt, die in gewichte 72 greynen garſts ophaalt. Echter is het geoorloofd van eenen Chriſten meer, als eenen *Dinár*, te vorderen: doch, zo wanneer hy hardnekkig weygert meer dan eenen *Dinár* te geeven, zo zyn de Mahometaanen gehouden hem, 't zy ryk, 't zy arm, eene veylige wooningen in hunne landen te vergunnen. Doch de Mahometaanſche Rechtsgeleerden willen hebben, dat dit onder de Chriſtenen niet bekend moet worden, dat zy met eenen enkelen *Dinár* konnen betaalen alle de ſchattinge, welke zy in een ganſch Jaar verſchuldigd zyn, om dat zy dan nooyt iets meer zouden geeven, ende nu knevelen de Mahometaanen hun dikmaals drie en meer *Dienárs* af. Ja, alhoewel de Chriſtenen, na dat zy een verding ingegaan hebben van in 't Jaar drie *Dienárs* te geeven, gewaar geworden zyn, dat men hen niet heeft konnen dwingen, om meer als eenen *Dinár* te betaalen, nochtans zyn zy gehouden het bedongene te voldoen.

2. Dat hy geen Kerken, of Heylige Gebouwen, of Kloosters, oprechte in die plaatsen, welke de Mahometaanen zelf hebben gesticht, gelyk te Bagdad, Kufa, Bazra, enz.

3. Dat hy zyne huyzen niet zo hoog of hooger optrekke, als de huyzen zyn van de Mahometaanen, die daar naast aan woonen.

4. Dat hy niet te paard ryde: op eenen muylezel of ezel mag hy zitten, met dat beding, dat hy niet schrydeling zitte, gelyk de mannen gemeenlyk doen, maar gelyk de vrouwen. Deeze Wet is gemaakt door den Chalief Motawakkel, in 't jaar 239. der Mahometaansche tydrekeninge.

5. Dat hy in een grooten toevloed van menschen voor de Mahometaanen, die hem tegen komen, zo veel hy kan, uyt den weg wyke.

6. Dat hy kleederen draage, van die der Mahometaanen onderscheyden, ofte een *Schiaar*, d. i. *lapjen* aan zyn kleed omtrent de schouderen naaye, de Christen een asgraauw, de Joode een geel, en de Persiaan een zwart of rood. Daarenboven, dat hy gebruyke eenen lederen gordel (in het Arabisch *Zonnár*) ende een onderscheyden dekstel des hoofds. Doch dat de vrouwen zich bedienen van een lint, of lapjen, dat men van buyten zien kan, om haar daar door te onderscheyden, als ook van muylen en schoenen van verscheydene kleur, in dier voege, dat de eene zwart, de andere wit, of rood, zy. Dit is geweest de instellinge

van

van den Chalief Motawakkel Billah ben Motaſſem Billah, in 't jaar van de Mahometaanſche Tydrekening, dat is, van Mahomets vlucht uyt Mekka, 235, wanneer hy vergramd was op Baktiſchua, zynen Geneesmeeſter, doch een Chriſten. Dit ontkennen anderen, dewyl hy tot het 244ſte. Jaar in gunſt is geweeſt.

7. Dat hy in de baden, daar ook Mahometaanen tegenwoordig zyn, onderſcheyds-halven yzere, tinne, of kopere, ende geen andere, halsbanden draage.

8. Dat hy zich wachte van groote en grove zonden, als van het gebruyk van wyn en verkens vleeſch, van den byſlaap by moeder, of dochter, van overſpel, dievery, enz.

9. Dat hy de Mahometaanen niet trachte tot zynen Godsdienſt te verleyden, dat hy zyne feeſten niet in het openbaar viere, het Oude of Nieuwe Verbond niet overluyd leeze, of zinge, of de klokken laate luyen.

10. Dat hy van God of Mahomet met geen verachtinge ſpreeke.

11. Dat hy niet nieuws tegen het gemeene beſt onderwinde of oproer verwekke.

12. Dat hy niet zonder verlof in eenen Mahometaanſchen Tempel kome.

13. Dat hy niet kome in het gebied van Mekka. Deeze landſtreek ſtrekt zich uyt van de ſtad Mekka tot Medina toe ter lengte van drie mylen, zynde elke myle van 4000. ſchreden, na Iraka zeven mylen, na Zigrana negen, na Altaif zeven, en na Zjodda, de haven van den golf van Arabië, tien mylen.

Geen ongeloovige, dat is, die geen Mahometaan is, mag in dit Heylige landſchap komen, hoedaanige oorzaak hy ook verziere of voorwende, het zy koopmanſchap, de welke hy te doen heeft, of een verlangen om Mekka te zien, of zo'er iets anders mochte zyn. De Mahometaanen neemen dit zo naauwkeurig waar, dat, by aldien een Gezant zelf van eenen Koning, of een Gemeenebeſt, der ongeloovigen zich toeruſt om na Mekka te reyzen, de Vorſt, zo hy in dit landſchap is, hem gehouden is iemand te gemoet te zenden, die de reden zyner komſte hem vraage, en hem afweere, dat hy niet in deeze landſtreek kome: by aldien de Gezant met den bode des Vorſt niet wil handelen, ende zyne reyze vervordert, dan is de Vorſt zelf gehouden hem te gaan ontmoeten.

14. Dat hy in *Hizjaas* zyn verblyf niet hebbe. Dit is dat landſchap van Arabië, wiens voornaamſte ſteden zyn Mekka, Medina, en Jemana. Een Chriſten mag in het zelve komen (ende derhalven word het zo Heylig niet gehouden, als het gebied van Mekka, waar men zelf niet inkomen mag) ende door het zelve reyzen, maar daar niet woonen, of zyn verblyf houden.

§ X. Van de vyf ſoorten van zaaken, die tot deezen oorlog dienen.

X. Vyf dingen zyn'er, welke men in het voeren van den oorlog onderſcheyden moet.

Eerſtelyk, die dingen, die uyt het getal der geene zyn, die geheel noodzaaklyk zyn, ende zonder zonde niet konnen nagelaaten worden.

Ten tweede, die gantſch verbooden zyn, welke

welke zonder zonde niet konnen begaan worden.

Ten derde, die, niet gantsch noodzaaklyk zynde, echter zo iemand de zelve verricht, goed zyn en lof verdienen, naamlyk de geboden van de Sonna, ofte de inzettinge van de wet, die mondeling overgeleverd is, waar in begreepen is het geen uyt de redenen van Mahomet, en zyne eerste navolgeren, heeft konnen te zamen gebracht werden, tot nadere opheldering van de geloofsstukken van den Mahometaansche Godsdienst.

Ten vierde, die niet geheel en al zyn verbooden: zo iemand de zelve nochtans nalaat, hy doet wel.

Ten vyfde, die geoorloofd zyn, zo dat, hy die de zelve doet, daar toe niet ware verplicht, en ook daar voor geen belooninge kryge.

XI. De dingen, in deezen oorlog geheel noodzaaklyk, zyn deeze. §. XI. Van de dingen, die geheel noodzaaklyk zyn.

1. Dat, eer de Mahometaanen de ongeloovigen bestryden, zy de zelven trachten te bekeeren tot het Mahometaansch geloof, en de belydenisse van eenen Eenigen God, en van de waarheyd der Mahometaansche leere. By aldien een Mahometaan eenen ongeloovigen komt te dooden, eer de zelve uyt den naam van eenen Vorst, of zynen Stedehouder, aangemaand zy tot het omhelzen van den Mahometaanschen Godsdienst, zo zondigt hy; doch hy is aan de straffe niet gehouden, noch aan het geld der losslinge. Eene diergelyke vermaaninge is noodzaaklyk, indien onze vyanden van Mahomet, en desselfs

zelfs Godsdienſt, nimmermeer een enkel woord hebben hooren ſpreeken, doch, zo zy daar kenniſſe van hebben (gelyk de Chriſtenen ten huydigen dage,) dan is die niet geheel noodzaaklyk.

2. Dat zy op het gebod van den Vorſt ten oorloge trekken, al ſchoon hy hun gebood een tweegevecht te houden.

3. Dat zy die vyanden, welke de naaſt bygelegenen zyn, eerder aangrypen, als de verder afgelegenen, ten zy de Vorſt met hun beſtand gemaakt hebbe, of deeze meer te vreezen zyn, als die. Eenige houden dit voor eene inſtellinge van de *Sonna*, d. i. voor eene goede zaak, doch die niet volſtrekt noodzaaklyk is.

4. Dat zy zich van den oorlog onthouden, zo lang zy zien, dat zy tegen de vyanden niet op konnen.

§. XII. Van dingen, die geheel verboden zyn.

XII. De dingen, die in den oorlog verboden worden, zyn deeze.

1. Vier maanden van het jaar zyn'er, waar in men geen oorlog voeren mag, (Surat IX. 2.) die daarom *Heylige* worden genoemd. Doch dit heeft men alleenlyk in acht te neemen, wanneer de oorlog gevoerd word tegen die geenen, die de Heyligheyd deezer maanden erkennen, als daar zyn de Perſiaanen, Turken, Indiaanen, en Mahometaanſche Tarters, maar tegen de Chriſtenen, Jooden, en Heydenen, is het ook in deeze maanden, geoorloofd te oorloogen.

2. Het is niemand geoorloofd in een tweegevecht te ſtryden met eenen der vyanden zonder toeſtemminge van den Vorſt. Anderen

dere meenen echter, dat dit goed is, zo iemand het nalaat, maar niet geheel noodzaaklyk.

3. In den ſlag te wyken, of te vlieden, is niet geoorloofd, (ten zy de benden der vyanden meer als tweemaal die der Mahometaanen in getal te boven gingen) ſchoon zy van te vooren al zagen, dat zy'er niet tegen op zouden konnen. Echter is het geoorloofd te vluchten, of eene geveynſde vlucht te maaken, op dat zy door eene krygsliſt den vyand mogen bedriegen, of op een voor hun voordeeliger ſlagveld uytlokken, ofte op dat zy eenen gunſtigen wind mogen erlangen, ofte op plaatſen komen, daar waters genoeg is, ofte eenen heuvel of berg machtig worden, met dat oogmerk, op dat zy met meer voordeels zich verweeren, of den vyand aantaſten, zouden konnen, ofte op dat zy zich by andere krygsbenden, hoedaanige die ook zouden mogen zyn, groote of kleyne, na by of ver gelegene, zouden konnen voegen. Doch by aldien twee ongeloovigen eenen Mahometaan aantaſten, dan is het hem geoorloofd te vluchten; ende zo hy zelfs hen aantaſt, ende zy het gevecht ontgaan, dan mag hy wederom keeren, om dat het verbod van de vlucht niet op eenen zekeren menſch, maar op de gantſche menigte, zyn opzicht heeft.

4. De vrouwen der ongeloovigen, en de kinderen, en zotten, en halfman-halfwyven, ſchoon zy hun te hulpe komen, te dooden, is verbooden; 't welk echter anderen meenen geoorloofd te zyn, by aldien zy den

vy-

vyanden hulpe bieden, ofte zo de overwinninge op geen andere wyze te behaalen is.

5. De oude lieden, en menschen, die of van lichaam, of van geest, onvermoogend en zwak zyn, die noch door kracht, noch door raad, konnen voordeelig zyn, is het niet toegelaaten te dooden: maar de slaaven der ongeloovigen, zo die ook zelve vechten, moeten gedood worden.

6. 'T is verbooden de Gezanten der ongeloovigen, 't zy het groote of kleyne zyn, te dooden.

7. Den vyanden neus en ooren af te snyden is niet geoorloofd.

8. Noch ook iets van den buyt te verbergen.

9. Nochte den vyanden onverhoeds op 't lyf te vallen, of de zelven te dooden, na dat de Vorst hun het leven heeft geschonken.

10. Noch, na gemaakt bestand of stilstand van wapenen, hem te bevechten; *Surat* IX. 4.

11. Nochte de rivieren of wateren door venyn te besmetten, indien de vyanden op eenige andere wyze konnen overwonnen worden. Eenige meenen echter, dat dit wel goed is, zo het nagelaaten word, maar nochtans zodaanig niet, dat iemand daar toe verplicht zy. Anderen meenen eyndelyk, dat dit alleenlyk ongeoorloofd is, zo zy denken, dat'er Mahometaanen in de landen der vyanden worden gevonden.

XIII.

XIII. 'T geen volgens de *Sonna* vereyscht word, beſtaat in het navolgende.

§. XIII. Van die dingen, welke in de Overleveringen geboden worden.

1. Dat, zo wanneer alles tot den ſtryd bereyd is, men voor den ſlag dat gebed tot God uytſtorte, 't geen Mahomet voormaals gezegd word gedaan te hebben, waar van de inhoud de volgende is. *ô Heere, die den Alkoran, Uw Wetboek, van den Hemel hebt doen nederdaalen, en aan wien het menſchelyke geſlacht rekenſchap hunner daaden geeven moet, die door uwe macht de wolken des Hemels beſtuurt en voortdryft, dryft deeze vyandlyke benden voor ons aangezicht op de vlucht. ô Heere, gy die den verlegenen ſtof van vreugde verſchaft en de gebeden der ellendigen verhoort, Gy die de grootſte bekommerniſſen kunt wegnemen, verloſt my van het geen my moeyte baart. Gy zyt het immers, aan wien myn ſtaat en die myner metgezellen bekend is: en Uw vermogen is genoegzaam tegens onze vyanden, om my en dit volk uyt hunne hand te redden.*

2. Dat de Vorſt van den zynen belofte vordere, dat zy in den ſlag niet zullen wyken, en dat hy door verſpiederen zorgvuldiglyk onderzoek doe over den ſtaat der vyanden.

3. Dat hy des Donderdags met een leger wel in orde geſteld en behoorlyk verdeeld optrekke, na dat het teken gegeeven zal zyn, waar door zy zich des nachts van den vyanden konnen onderſcheyden. Maar, zal iemand zeggen, waarom dit meer op den Donderdag, als op eenen anderen? Om dat (gelyk ik meen) de Donderdag in het Arabiſch genoemd word, *de vyfde dag*, als ofmen zey-

zeyde *de, vyfde dag der weeke*, en dat woord *Chamsch* ook *een leger* betekent, 't welk by henlieden gemeenlyk verdeeld word in vyf deelen, het eerſte, middelſte, laatſte, en twee vleugelen, waarom die naam zelf van den *vyfden dag* ſtilzwygens ons doet denken op de betekeniſſe van den dag van het uyttrekken van het *leger*. Zo was'er by dien van Atheenen door eene wet in voorzien, dat het leger niet voor den zevenden dag der maand te velde wierd gebracht. Zo zegt Heſychius in zyn Griekſch Woordboek. *'T was te Atheenen verbooden het leger uyt te voeren voor den zevenden der maand.* By de Lacedemoniers mocht het niet geſchieden voor de volle maan, gelyk Suidas getuygt in zyn Woordboek, in 't woord (*Hippias.*)

4. Dat hy de zynen met levendige ſtemme en woorden tot dapperheyd opwekke, en moed in 't lyf ſpreeke.

5. Dat hy raadpleege met voorzichtige mannen en de zulke, die in krygszaaken ervaaren zyn.

6. Dat hy met traage ſchreden met zyn leger voorttrekke, ten zy de zaak het anders vereyſſche.

7. Dat, indien het mogelyk is, hy zyn leger nederſlaa in die plaatſen, daar men overvloed van water en voeder hebben kan.

8. Dat, indien een laſtbeeſt te zwak is om den opgelegden laſt te draagen, hy het zelve verlichte, ende een gedeelte van den laſt op een ander overbrenge.

9. Dat, indien hem de keur gegeeven word, hy geen ſlag levere voor den middag, maar

maar wel na de namiddagſche gebeden. Want men gelooft, dat de poorten des Hemels op dien tyd open ſtaan, ende dat uyt dezelve de overwinninge en de barmhertigheyd nederdaalen. Daarenboven, om dat de avond en de nacht nader aan dien tyd zyn, zal'er minder menſchen-bloed vergooten worden, ende, byaldien de Mahometaanen vluchten willen, zo zullen zy dan beter gelegenheyd hebben om zich zelven te behouden.

XIV. De dingen, die het goed is dat men nalaate, ſchoon de zelve niet geheel en al verbooden zyn, zyn deeze. §. XIV. Van die dingen, dewelke het beter is na te laaten, ſchoon dezelve niet geheel verbooden zyn.

1. Zynen eygenen Vader, indien het gebeurde, dat hy ongeloovig was, en met de vyanden tegen de Mahometaanen ſtreed, met eygene hand te dooden.

2. Den vyand by nacht aan te taſten zonder noodzaaklykheyd.

3. Voor den middag te vechten.

4. De zenuwen, of ſlegelen, van de voeten zyner laſtbeeſten af te ſnyden, ten zy het voordeelig zy; ſchoon dezelve het Leger niet konnen volgen: 't is beter dezelve te dooden. Maar het is geoorloofd de zenuwen van de laſtbeeſten der vyanden af te ſnyden.

5. Eenen gevangenen vyand in de gevangeniſſe te houden, tot dat hy van honger ſterve. Men verhaalt, dat Mahomet niemand door deeze ſoort van dood heeft doen ſterven, uytgenoomen alleenlyk Akba de zoon van Abi Mojed.

6. Kaſteelen en huyzen om ver te wer-

pen, water te laaten loopen in borſtweeringen, die van ſlyk of aarde zyn opgeworpen, vuurbraakende werktuygen, als bomben, granaaten, en diergelyke op den vyand te werpen, huyzen te verbranden, ende boomen, voornaamlyk die Dadelen draagen, uyt te roeyen, zo de vyand op eene ander wyze overwonnen kan worden.

7. Zonder toeſtemminge van den Vorſt zich midden tuſſchen de twee Legers te zetten, en aldaar te vechten.

8. De laſtbeeſten der vyanden, na dat de ſlag gedaan is, te dooden: maar in den ſlag zelf is het geoorloofd.

§. XV. Van de dingen, die geoorloofd zyn, maar die ook nagelaaten konnen worden.

XV. Eyndelyk, die dingen, welke enkelyk geoorloofd zyn en nagelaaten konnen worden, zyn de navolgende.

1. Het is den Vorſt geoorloofd den Krygsknechten wapenen te geeven, of uyt het algemeen wapenhuys, of op zyne eygene koſten.

2. 't Is den zelven geoorloofd ongeloovigen tot den oorlog te huuren, die onder zyne beſcherminge, mids zeker geld betaalende, hunne woonplaatſe hebben.

3. Men mag alles onderſtaan, waar door men hoope tot de overwinninge heeft, gelyk als daar is ſteden en huyzen uyt te roeyen, het vuur in de legerplaatzen of huyzen der vyanden te werpen, boomen uyt den grond te rukken, de wateren met venyn te beſmetten, of de zelve op de landeryen der vyanden te laaten loopen, ten eynde die verdrinken, zonder acht te geeven op de vrouwen, kinderen, kooplieden,

of

of gevangenen der Mahometaanen, die zich onder de vyanden ophouden.

XVI. Laat ons hier eenige Krygs-Inzettingen bydoen ten opzichte van verſcheydene zaaken, die in den oorlog voorkomen, ende dat wel in die order, waar in de Mahometaanſche Schryvers de zelve optellen. Zo het gebeurt, dat de vyanden eenige Mahometaanen voor aan in den ſtryd ſtellen, men moet dezelve, zo veel het mogelyk is, ſpaaren. Doch, byaldien iemand willens en weetend zodaanigen Mahometaan zal gedood hebben, is hy den dood ſchuldig; zo onweetend, dan is hy gehouden het geld der vrykoopinge te betaalen. Ende zo wanneer de zaak het uytſtellen van den ſtryd niet toelaat, zo moet men die Mahometaanen wel myden, maar, wanneer zy, niettegenſtaande men alle voorzorge aanwende, evenwel gedood worden, zo word hy, die de zelven gedood heeft, niet voor doodſchuldig gehouden, noch behoeft hy het geld van vrykoopinge te betaalen. Men mag hulpbenden aanneemen van den ongeloovigen, mids de zelve niet in een zo groot getal zyn, dat zy, van de Mahometaanen afvallende, tegen dezelven opkonnen, of daar meeſter van worden. Een iegelyk, die de krachten der vyanden en hunne overwinningen te zeer verheft, en die der Mahometaanen verkleynt, ende de gemoederen der Krygsknechten doet bezwyken, moet uyt het Leger gezet worden. Dat men geen vyandlyken verſpieder in het Leger neeme: en, ſchoon dezelve voor de Mahometaanen

§. XVI. Van eenige Krygs-wetten.

ſtryd, zo is hy verſtooken van het aandeel, 't geen de Krygslieden toekomt, en van den buyt uyt de goederen van den gedooden ongeloovigen. Een Mahometaan, die eenen gevangenen ongeloovigen dood zonder toeſtemminge van den Vorſt, verdient wel ſtraf, nochtans is hy niet doodſchuldig, noch gedwongen het geld van vrykoopinge te betaalen. Zo eene vrouw, of een kind, door den ongeloovigen gevangen zynde, van eenen Mahometaan gedood word, is hy gehouden het geld van vrykoopinge te betaalen, en hem, aan wien hy toebehoord heeft, te voeden, ofte hy is aan den Heer, voor ſoo veel als hy belang daar in had, gehouden. Zo een ongeloovige, die zyne jaaren heeft en gevangen word, den Mahometaanſchen Godsdienſt omhelſt, mag men hem niet dooden, maar de Vorſt kan hem voor zynen ſlaaf houden. Zo iemand in Mahomet gelooft, eer hy in den ſlag overwonnen en gevangen zy, zo word hy niet gedood, en hy blyft Heer en Meeſter van zyne goederen. Ook zyn zyne kinderen vry van ſlaverny, maar niet zyne vrouw, indien de zelve gevangen word, zo wel voor als na den byſlaap. Want in beyde deeze gevallen is het Huuwlyk te niet en 't word gebrooken. Zo de Man en de Vrouw, of een van beyden, gevangen worden, word het Huuwlyk te niet gedaan; maar, by aldien zy beyde in ſlaverny gebracht worden, zo houd het ſtand.

§. XVII. Van de verzekerd-

XVII. Gemeene lieden onder de Mahometaanen konnen verzekerdheyd van het leven

ven toeſtaan aan gemeene lieden onder de ongeloovigen, zo nochtans, dat hy, die toeſlaat, zyne jaaren hebbe, by zyn verſtand zy, ende het zelve niet gedwongen doe. Dit toeſtaan geſchied gemeenlyk met deeze woorden, *Ik ſtaa u verzekerdheyd toe. Gy zyt onder de beſcherminge van het Turkſch Geloof.* Het welke, 't zy het in de Arabiſche, of Perſiſche, taal uytgeſprooken word, een en het zelve is, gelyk ook, indien iemand woorden van de zelve betekeniſſe gebruykt: by voorbeeld, *Gy hebt niet te vreezen, ik zeg u, zyt geruſt:* of ook, zo iemand iets geſchreeven heeft, en zo het klaar blykt, dat hy het met die gedachten geſchreeven hebbe, op dat hy aan een ander verzekerdheyd zoude geeven. Vorders is'er niet aan gelegen, of die zelve, dien men verzekerdheyd toeſtaat, vry of ſlaaf zy, al ſchoon zyn Heer een ongeloovige was, of man of vrouw, of oud man, of onwys, of onbekwaam om zyne goederen te beſtuuren. By aldien iemand, die zyne jaaren noch niet heeft, of een gek, verzekerdheyd toegeſtaan heeft aan eenen ongeloovigen (welk toeſtaan onwettig is) en de ongeloovige, meenende veylig te zyn, in de handen der Mahometaanen gekomen is, moet hy wederom gebracht worden tot die plaatſen, alwaar hy vry is. Zo een ongeloovige, uyt de Harkiën (wie die zyn, ziet boven §. VII.) in de landen der Mahometaanen gekomen mochte zyn, ende meenen zoude, dat hy veylig is, om dat hy eenige woorden gehoord heeft, waar mede hem verzekerdheyd ſcheen be-

heyd, die de Mahometaanen den Chriſtenen in den oorlog toeſtaan konnen.

looſd te zyn, dan moet hy niet gedood worden, maar na die plaatſen verzonden, daar hy vry is. Een Mahometaan kan die verzekerdheyd toeſtaan aan tien anderen, of, gelyk zommigen willen, aan honderd, als de zelve in het naauw zynde daar na verlangen. Maar aan een gantſch Landſchap, of Stad, of groot Dorp, kan geen gemeen man de verzekerdheyd toeſtaan. Dit paſt den Vorſt alleen. Zo iemand een voorbeeld wil hebben van zodaanigen brief van verzekerdheyd, hy kan daar toe neemen het geen Omar zoon van Achattab na het inneemen van Jeruſalem aan deszelfs inwoonderen heeft geſchreeven, in het 60. Jaar van de Hizra, den zelven verzekerdheyd vergunnende voor hun, hunne kinderen, vrouwen, goederen en tempelen. Zodaanig een brief word *Amân* genoemd. Ende op die wyze kan de Vorſt alleen verzekerdheyd van het leven aan den ongeloovigen toeſtaan, als zy nu reeds gevangen zyn, en in de handen der Mahometaanen zyn vervallen. 't Is even veel, in welke plaatſe het toeſtaan der verzekerdheyd geſchiede, of in de plaats van het gevecht zelf, of op de vlucht, of op zeker kaſteel, mids hy, dien de zelve toegeſtaan word, niet in de macht der Mahometaanen zy. De Mahometaanſche ſlaaven, die in de macht der ongeloovigen zyn, als zy daar maar niet toe worden gedwongen, konnen deeze verzekerdheyd den ongeloovigen toeſtaan, als ook zy, die om koopmanſchap te dryven in de handen der ongeloovigen zich ophouden, gelyk die geenen,

nen, welke van de ongeloovigen voor geld gehuurd worden, als dat toeſtaan maar geſchied op de landen der ongeloovigen. Zo wanneer iemand eenen ongeloovigen eens verzekertheyd heeft beloofd, is hy gehouden te volbrengen 't geen hy beloofd heeft, ten zy hy daar voorwaarden by hebbe gedaan, die ſtrydig zyn met de Godlyke Wet, (dat is, den Alkoran.) Zo een ongeloovige om koopmanſchap te dryven op de landen der Mahometaanen gekomen is, zo is hy niet eerder vry, als na dat deeze verzekerdheyd hem toegeſtaan is: ende die mag hem niet worden toegeſtaan langer als voor den tyd van vier maanden; zo iemand die langer mochte toegeſtaan hebben, het is van geene waarde. Ook word'er niet vereyſcht, dat'er uyt dit toeſtaan veel nuts voor de Mahometaanen te haalen zy, 't is genoeg, dat het niet tot ſchade ſtrekke: ende derhalven moet'er aan den verſpiederen ganſch geen verzekerdheyd toegeſtaan worden. Indien een Mahometaan in de handen der ongeloovigen is, alwaar hy zynen Godsdienſt niet oeffenen kan, is hy gehouden de zelve te verlaaten, zo haaſt het geſchieden kan, ten zy hy hoope hebbe van de inwoonderen tot de Mahometaanſchen Godsdienſt te bekeeren. Zo een Harbi zegt, dat hem van zekeren Mahometaan de verzekerdheyd toegeſtaan is, en de Mahometaan het ontkent, zo word deezen laatſten geloof gegeeven, ſchoon hy zyn zeggen met geen eed beveſtigt. By aldien, na dat een ongeloovige reeds gezegd heeft,

dat hem verzekerdheyd toegeſtaan is, de Mahometaan aanſtonds ſterft, en men geen rechte zekerheyd van de zaak heeft, zo word hy verzonden na die plaatſen, daar hy vry is, en, by aldien hy naderhand gekreegen word, zo mag men hem dooden. Zo zekere *Harbi* verlof gekreegen heeft om te woonen in de landen der Mahometaanen, dan zyn zyne goederen ook vry, ende hy kan de zelve weg geeven, verkoopen, en op eene andere wyze den eygendom, dien hy daar aan heeft, aan anderen overgeeven: in dier voege dat na zynen dood die goederen aan den erfgenaam overgaan. Zo hy geen erfgenaam nalaat, zo eygent de Vorſt de goederen van den overleedenen zich toe. Maar, zo die zelve man na de landen der vyanden wederkeert, om daar te woonen, zo vallen de goederen, die hy in de landen der Mahometaanen nagelaaten heeft, den zelven te buyt, ende wel voornaamlyk den Vorſt, ten zy hy eenen Mahometaan tot erfgenaam hebbe, aan wien de goederen van den overleedenen komen te vervallen. Ende zo hy in een vyandlyk land van den Mahometaanen gevangen word, zo is het geoorloofd hem te dooden, of als ſlaaf te gebruyken, en des zelfs goederen worden buyt verklaard, gelyk van te vooren gezegd is. Zo een Mahometaan, van den ongeloovigen gevangen, op die voorwaarde herſteld word in vryheyd, dat hy in de landen der ongeloovigen blyve, ende hy geen reden heeft om iets kwaads te vreezen, zo mag hy echter daar niet blyven, maar hy moet tot de zy-

zynen wederkeeren, alhoewel hy niets van de goederen der ongeloovigen voor zich mag medeneemen. By aldien hy zonder eenige voorwaarde in vryheyd herſteld word, zo is het hem geoorloofd den ongeloovigen te vervolgen en te dooden. Zo hy echter vry word met dit beding, dat hy naderhand zekere ſomme gelds zal betaalen, zo is hy niet gehouden de zelve te betaalen. Zo een ongeloovige den Mahometaanſchen Godsdienſt omhelſt, ende het huuwlyksgoed bezit, het welk hy zyne huysvrouw weder zoude moeten uytkeeren, zo heeft noch de vrouw noch haare erfgenaamen recht om het zelve te eyſſchen. Maar, zo zy komt te ſterven, eer de man tot den Mahometaanſchen Godsdienſt overgaat, ofte zy voor hem den Mahometaanſchen Godsdienſt omhelſt en ſterft, zo hebben haare erfgenaamen, zo die Mahometaanen zyn, recht om dat huuwlyksgoed te eyſſchen.

§. XVIII. Van de gevangenen.

XVIII. De gevangenen zyn van tweederleye ſoort, of mannen, of vrouwen. De vrouwen worden, zo haaſt zy gevangen zyn, ſlaavinnen, ſchoon zy niet gevangen geworden zyn, wanneer de legers aan malkanderen waren. Eveneens is het geleegen met de geenen, die noch tot hunne jaaren niet zyn gekomen. Maar, die tot hunne jaaren zyn, moeten alle in den ſlag zelf gedood worden, ten zy de zelve het Mahometaanſch geloof hebben omhelſd. Doch omtrent deeze gevangenen word het den Vorſt in zyne keur gegeeven, of hy de zelven laaten onthalzen wil, of wel handen en

voeten af kappen, ende alzo laaten dood bloeden. Maar, zo zy na den ſlag in de handen der Mahometaanen vervallen, worden zy niet gedood, of zo zy gevangen zynde aanſtonds het Mahometaanſch geloof aanneemen, in diervoege nochtans, dat het van 't goedvinden van den Vorſt afhange de zelven in hunne vryheyd te herſtellen, ofte om niets, of voor eenen gezetten prys, of wel met anderen, die by den vyand gevangen zyn, te verwiſſelen, of in ſlaverny over te geeven. Zo een Harbi in de landen der ongeloovigen Mahometaanſch word, behoud hy wel daar door zyn leven en roerende goederen, maar de vaſte goederen, gelyk de landeryen en hoeven, vallen den Mahometaanen te beurt. Doch de kinderen en de vrucht eener zwangere vrouwe, die gevangen is, worden voor vry gehouden, zo nochtans, dat de vrouw zelve ſlaavinne blyve.

§. XIX. Van den buyt en roof.

XIX. Onder den naam van *Buyt*, verſtaan wy al het geen 't welk in den ſlag of in het najaagen der vyanden, of met geweld, of volgens het recht der overwinninge, in de handen der Mahometaanen komt. De zelve word verdeeld in drie ſoorten. I. in Roerende goederen, gelyk goud, zilver, koper waaren, enz. II. vaſte goederen, gelyk landeryen en hoeven. III. gevangene perſoonen, mannen, vrouwen, en kinderen. Onder de eerſte ſoort word ook begreepen het geen de Arabiërs *Roof* noemen, ende valt in 't geheel te beurt aan hem, die eenen ongeloovigen dood, en word niet verdeeld, gelyk

lyk de buyt gemeenlyk verdeeld word. Onder den naam van *roof* worden gemeenlyk verſtaan kleederen, bindſels, laarzen, ſchoenen, halsbanden, armringen, goudbeurzen of geldzakken met het geen daar in is, ringen, geld (hoewel zommigen willen, dat de drie laatſte hem niet toekomen, die den zelven gedood heeft, ten zy de Vorſt het zo gebooden hebbe) wapenen, gelyk als ſpiets, degen, ſtormhoed enz. Het paard van den vyand met deſzelfs wapenruſting en opſchik, als ook het paard, dat voor hem by de hand geleyd word; maar niet het paard, 't welk achter hem volgt, of het pak met kleederen of geld gelaaden, ſchoon het op het paard legt, of deſzelfs ſlaaf: want alle deeze dingen worden onder veelen verdeeld, en worden met den naam van buyt benoemd.

§. XX. Van die geenen, die recht tot den roof hebben.

XX. Om deezen roof te verkrygen worden vyf dingen vereyſcht.

1. Dat hy, die eenen vyand dood, een Mahometaan zy, ende geen anderen Mahometaan belet of voorgekomen hebbe in het dooden van dien vyand. Derhalven worden de Chriſtenen en Jooden van het recht van roof geheel uytgeſlooten, als ook zy, die met woorden anderen beletten, dat is, die de macht der vyanden te veel verheffen, en de Mahometaanen bevreeſd maaken. Het recht van deezen roof ſtrekt zich ook uyt tot kinderen, gekken, ſlaaven, vrouwen, en kooplieden.

2. Dat hy, die gedood word, zyne jaaren hebbe, by zyne zinnen zy, vry, en van de manlyke kunne. Derhalven, zo een kind, een

een gek, vrouw, of ſlaaf, niet vechten en van eenen Mahometaan gedood worden, zo heeft deeze geen recht tot den roof: maar zo zy vechten, heeft hy het al.

3. Dat hy den ongeloovigen of doode, of in ſtaat brenge, dat hy zich niet konne weeren, gelyk wanneer hy gevangen word, of hem zyne oogen uytgeſtooken worden, of als hy met wonden afgemaakt, of aan eene hand of voet verminkt, word. Zo'er meer als een toeloopen om den vyand te dooden of te kwetſen, zo deelen zy den roof onder elkanderen. Maar zo een alleen den vyand buyten ſtaat brengt van zich te konnen verweeren, en de ander hem dood, zo komt den eerſten de roof toe. Doch zo een alleen hem wond, maar zo niet, of hy kan zich verweeren, en de ander hem dood, dan komt de roof den laatſten toe.

4. Dat het daadelyk in den ſlag zelf geſchiede. Derhalven, zo een Mahometaan in het vervolgen den ongeloovigen dood, zo heeft hy geen recht tot den roof.

5. Dat het met gevaar vermengd zy. Derhalven, zo iemand achter eene borſtweering ſchuylende met eenen musket-ſcheut, of met kanon, eenen gemeenen kwetſt, ofte eenen gevangenen, of zieken, of ſlaapenden, of die met eeten en drinken beezig is, dood, zo wint hy voor zich niets van den roof. Daar word niet vereyſcht, dat de ongeloovige, als hy gedood word, met de borſt voor uyt tegen den Mahometaan ſtaa: want de ongeloovige kan vluchtende gedood worden, en alzo het recht van den roof den Ma-

Mahometaan toebehooren. Ook word'er niet toe vereyscht, dat zy lang met elkanderen gevochten hebben : want daar kan, terwyle de Mahometaan en de ongeloovige onder elkanderen vechten, een ander uyt den Mahometaanen toe komen loopen, den ongeloovigen dooden, ende op die wyze zich zelf den roof toeeygenen. Daarenboven, het zy hy een tegen een gedood worde, 't zy in het midden der vyanden, 't is een en het zelve. Zommigen meenen, dat het recht van den roof den geen niet toekomt, die eenen anderen gedood heeft, als met toestemminge van den Vorst, maar het gemeen gevoelen is, dat, zelf buyten weeten van den Vorst, het recht van roof hem toekomt.

§. XXI. Van de roerende goederen, die tot buyt gemaakt worden.

XXI. De roerende goederen worden verdeeld in zodaanige, welke het den Mahometaan geoorloofd is te bezitten, ende in de zulke, welke hy niet mag bezitten. Die van de eerste soort zyn, worden *buyt* genoemd, ende behooren den geenen toe, die voor den Godsdienst hebben gestreeden, naamlyk, als het vyfde deel daar af getrokken is, nevens noch eenige andere dingen, waar van men aanstonds naauwkeuriger handelen zal : nochtans met die voorwaarde, dat het niemand geoorloofd zy het recht van eygendom van zodaanige zaaken zich aan te maatigen, eer de zelve behoorlyk verdeeld zyn : 't welk anderen nochtans niet willen uytgestrekt hebben tot garst en diergelyke dingen, welke, ten zy die schierlyk vertierd worden, ende tot gebruyk verstrekken, bederder-

dervinge onderworpen zyn. Men mag ook voedſel gebruyken, gelyk als vleeſch, vet, vruchten, honig, ſiroop van druyven, enz. uytgenoomen zuyker. Men mag ook een beeſt, dat bekwaam is om gegeeten te worden, wel ſlachten; doch men moet de huyd brengen ter plaatſe, daar de buyt word verdeeld, ten zy by geval de huyd zelve een bekwaam voedſel zy. Zo hy uyt het bereyde vel van dat beeſt voor zich eenen hoed, of zoolen, of ledere banden, heeft gemaakt, dan is hy gehouden de zelve daar te brengen, alwaar de buyt word verdeeld, ende hy mag niets eyſſchen voor het loon van den werkbaas, die de zelve gemaakt heeft, maar in tegendeel is hy gehouden zo veel te betaalen, als deeze huyd, op deeze wyze aan ſtukken geſneeden en bereyd, geoordeeld word in prys verminderd te zyn. Daarenboven is het niemand geoorloofd iets uyt den buyt te gebruyken, of naa zich te neemen: indien hy, by voorbeeld, een paard gebruykt, en daar op zit, is hy gehouden geld, zo veel als van het huuren, te geeven: zo hy iets verlooren heeft, hy moet het wederom geeven. Maar kleederen, zo iemand de zelve van noode heeft, mag men gebruyken, doch met toeſtemminge van den Vorſt. Ook wapenen, zo hy de zelve in den ſtryd van noode heeft, maar met dat beding, dat hy de zelve, na dat de ſlag gedaan zal zyn, ter plaatſe brenge, daar de buyt verdeeld ſtaat te worden. Die roerende goederen, de welke een Mahometaan niet bezitten mag, worden niet voor buyt gehouden, als welker gebruyk vol-

volgens de Wet verbooden is, gelyk wyn, verkens, enz. Verkens mag hy niet houden, maar, zo hy den wyn in azyn laat veranderen, 't is *geoorloofd*. Na de overwinninge, gelyk het niet betaamt de huyzen der ongeloovigen om verre te haalen, of de boomen uyt te hakken, maar wel geoorloofd is, eer de vyand overwonnen zy, zo men op deeze wyze gemaklyker meester van hem kan worden, zo mag men ook de lastbeesten niet dooden, uytgenoomen de oorlogspaerden, zo men door dat middel de overwinninge kan behaalen. Indien de Mahometaanen het Euangelie der Christenen, of de Boeken van Moses, machtig worden, zo mogen zy die schriften niet behouden, ten zy de bladen der zelven met eene zwarte kleur eerst overtoogen worden, of, zo de zelve op perkement zyn, zo lang worden gewasschen, tot dat de letteren met inkt geschreeven uytgegaan zyn: doch men mag de zelve op geenerleye wyze verbranden, om dat de naamen van God op de zelve geschreeven staan. Maar men mag zodaanige boeken behouden, waar uyt eenige nuttigheyd voor den Mahometaanen te haalen is, als daar zyn Geneeskundige, Wiskonstige, Geschiedenisboeken, die de algemeene Geleerdheyd, en Dichtkonst raaken. Vorders alle die dingen, welke de Mahometaanen den ongeloovigen afgenoomen heeft, worden voor buyt gehouden, gelyk ook dat geen 't welk noch gevonden word. Doch zo het mochte gebeuren, dat die goederen eenigen Mahometaanen toebehoorden, die op de landen

den der ongeloovigen woonen, of zich in de legers der zelven ophouden, zo moet het een gantsch jaar door, eer de zelve konnen verdeeld worden, in 't openbaar blyken, dat die goederen op zodaanige plaatse gevonden zyn: by aldien na verloop van een jaar geen der Mahometaanen zich voor eygenaar van de zelve uyt geeft, vervallen zy ten buyte. Al het geen een Harbi in een landschap der Mahometaanen verlooren heeft, valt den Mahometaanen te beurte. Op de zelve wyze gaat het, wanneer eene vrouw op de landen der Mahometaanen komt. Maar zo een mans-persoon, die tot zyne jaaren is, in die landen komt, word hy buyt verklaard. De kinderen, vrouwen, en haare vruchten, zo zy zwanger zyn, komen den geenen toe, die gevochten hebben, zo dat het vyfde deel daar af ga, aan, die daar recht toe hebben.

§. XXII. Van de onroerende goederen.

XXII. Alle de vaste of onroerende goederen behooren den overwinnaaren toe, na dat een vyfde gedeelte daar van afgetrokken is. Doch het hangt aan het goedvinden van den Vorst, of hy een vyfde deel van de zelve voor zich zelf behouden wil, of een vyfde neemen uyt de vruchten en inkomsten der zelve. Wanneer'er het vyfde deel afgetrokken is, valt het den Vorst te beurt, of zynen Stedehouder, die de inkomsten van het zelve ten algemeenen gebruyke moet aanwenden, te weeten, op dat de grenzen bekwaamlyk met volk voorzien worden, dat'er bruggen worden geslaagen, dat het geld aan de overheeden, rechters, roepers, die het volk

volk daaglyks van de toorens ter Kerke roepen, en aan anderen betaalt werde, enz. Want het is niet geoorloofd zodaanige landeryen te verkoopen, weg te geeven, of ten byzonderen gebruyke te verkeeren. Maar zo wanneer zodaanige landeryen, de welke de Mahometaanen met geweld genoomen hebben, onbebouwd en woeft leggen, of zonder oorlog in de macht der zelven gekoomen zyn, dan vallen zy den Vorft alleen te beurte, en de krygsknechten hebben gantfch geen recht daar toe. Op de zelve wyze behoort den Vorft ook toe het land, 't welk de krygsknechten zonder toeftemminge van den Vorft na zich genoomen hebben. 'T is niemand geoorloofd zonder toeftemminge des Vorfts deeze onbebouwde landeryen te bebouwen, zo'er eenig Vorft in 't leven is: zo hy de zelve bebouwt zonder toeftemminge, moet hy de huur daar van betaalen. Maar zo'er in 't geheel geen Vorft is, zo word hy, die deeze landeryen bezaayt of bebouwt, heer der zelven. Indien zeker land, of landfchap, door tuffchen komen van zeker verdrag, aan den Mahometaanen komt te vervallen, zo blyft hy heer daar van, die'er te vooren heer van was, als hy maar de voorgefchreevene voorwaarden voldoet, en verkoopt het zelve of geeft het weg, zo als 't hem luft, te weeten, indien de ongeloovigen dit uytdruklyk bedongen hebben. Doch, zo zy bedongen hebben, dat dit land of landfchap den Mahometaanen ten eygendom zal vallen, met die voorwaarde, dat hy daar in leeven moge,

mits zekere ſchattinge, *Sjesje* genoemd, alle jaaren betaalende, zo word dat landſchap gehouden, als of het met geweld ingenoomen ware, en het bebouwde en bewoonde gedeelte des zelfs behoort den Mahometaanen in het algemeen toe, maar dat gedeelte, 't welk onbebouwd en woeſt legt, valt den Vorſt alleen te beurt. Zomtyds word'er ook uyt de landeryen, die de Mahometaanen aangewonnen hebben, zekere ſomme gelds, alle jaaren te betaalen, geeyſcht, of een zeker gedeelte der inkomſten, dat *Charaz* word genoemd. Zo eyſſchen zy van een ſtuk lands, 't welk de lengte en breedte heeft van zes ellen (ieder elle is van acht palmen) en met garſt bezaayd is, twee *Dirhem*, of Drahma, van zilver, waar van ieder vyftig garſtkoornen in gewicht ophaalt. Het zelve ſtuk lands, dat met tarwe bezaayd is, geeft 4 *Dirhem*. Een ſtuk lands van de zelve grootte, beplant met boomen (van welke ſoort de zelve ook mogen zyn, uytgenoomen de olyf en dadelboomen) of met zuykerriet, geeft 6 *Dirhem*. Zo 't beplant is met olyfboomen, 12. of, volgens anderen, 10 *Dirhem*. Op deeze wyze word 'er nu ſedert eenen langen tyd herwaads ſchattinge ingezameld van zekere landeryen omtrent den Eufraat geleegen, die met geweld ingenoomen zyn. Zo die geen, die zodaanige *Charaz*, of ſchattinge betaalen, den Mahometaanſchen Godsdienſt aanneemt, word hy vry van die ſchatting, ende hy word heer van dat land, ende hy geeft'er niets anders van, als alleen de tiende van de inkomſten.

Die

Die woeſte landen bebouwt, word'er heer af, maar, zo die landeryen eenen zekeren en bekenden heer hebben, ende een ander de zelve bebouwt, zo is hy gehouden huurgeld te betaalen. Indien een Mahometaan van eenen Harbi een huys heeft gehuurd, en dat landſchap, daar het zelve in ſtaat, van den Mahometaanen ingenoomen word, en aan hun ter bezittinge vervalt, zo blyft hy in het huys, dat hy bewoont, ſchoon de eygendom van dat huys tot de Mahometaanen overgaat.

§. XXIII. Van de verdeelinge van den buyt, ende de wyze, op welke die geſchied.

XXIII. De Vorſt, of zyn Stedehouder, verdeelt den buyt, na dat de roof gegeeven is aan hem, die daar recht toe heeft. Vorders moet uyt den buyt, eer die verdeeld werde, betaald worden de vracht en het loon van de draagers of arbeyders, ende van die geenen, die zorge voor de laſtbeeſten en den overigen buyt hebben gedraagen. Hier na worden daar ook uyt betaald de buytengewoone belooningen den geenen toegelegd, die byzondere proeven hunner dapperheyd in den ſlag gegeeven hebben, of met een bolwerk van een Kaſteel of elders in te neemen, of die op gevaarlyke plaatſen de wacht hebben gehouden, of de eerſte geweeſt zyn, die eenen muur hebben beklommen, ofte bekwaame toegangen om een Kaſteel te veroveren ontdekt hebben. Nochtans ſtaat'er acht te geeven, dat deeze belooningen niet altyd uyt den gantſchen buyt, die aan alle de krygsknechten toegeſchikt is, betaald word, maar uyt dat vyfde deel, waar van wy te vooren hebben geſprooken, 't welk door den Vorſt

tot algemeene gebruyken besteed word, of ook wel uyt de algemeene schatkist. Dan worden'er ook uyt den buyt volgens het welbehaagen van den Vorst eenige dingen geschonken aan de vrouwen, kinderen, slaaven, en ongeloovigen, mids dat zy met toestemminge van den Vorst ten oorloge zyn getrokken, dit word genoemd Rasak. Schoon zich echter by den Persiaanen deeze dingen zo toedraagen, zo meenen de Mahometaansche Indiaanen, dat het niet moet betaald worden voor, maar na, dat het in 5 deelen verdeeld is. In dit beloonen staat'er acht te geeven op den meerderen of minderen dienst, welken zy gedaan hebben. Zo word hy, die gevochten heeft, gesteld voor den geenen, die niet gevochten heeft, een ruyter voor eenen voetknecht, eene vrouw, die gesteld is over de bezorginge der zieken, voor eene andere, die de verblyfplaatsen der krygsknechten bezorgt. Dit alles afgetrokken zynde, zo word de overige buyt in vyf gelyke deelen verdeeld, waar van een deel aan den Vorst word gegeeven, op dat het tot het algemeen gebruyk van het Mahometaanendom worde besteed, en de andere vier deelen vallen den overwinnaaren te beurte, onder welken naam verstaan worden alle die geene, die in den slag tegenwoordig zyn geweest met de gedachten van te willen vechten, schoon zy niet gevochten hebben. Als nu de buyt in vyf gelyke deelen is verdeeld, maaken zy vyf sedeltjens van papier, op een der welken zy schryven *aan God*, of *tot het algemeen gebruyk*, ende op de vier anderen

voor

voor de Overwinnaaren, ende zy ſluyten de zelve in zekere balletjens van leem ten deezen eynde toegeſteld, de welke, na dat zy gedroogd en onder malkanderen vermengd zyn, opgenoomen worden, een voor ieder deel, ende zo blyft'er een over, dat tot gemeene gebruyken ſtrekt.

§. XXIV. Van de ſmaldeelinge van het vyfde deel in vyf andere deelen, ende van het gebruyk deer zelve.

XXIV. Die de gezindheyd der Schaféërs aanhangen, meenen, dat dit vyfde gedeelte van den buyt, 't welk wy gezegd hebben, dat tot algemeene gebruyken geſchikt is, verdeeld moet worden in vyf gelyke deelen, welke zy tot verſcheydene gebruyken aanwenden volgens het zeggen van den Alkoran, *Surat* VIII. v. 42. *dat uyt den buyt het vyfde deel toegeheyligd is.* 1. *aan God*, 2. *aan Gods Profeet en zynen naaſtbeſtaande*, 3. *aan de Weeskinderen*, 4. *den armen*, 5. *die buyten 's lands reyzen.* Dit word herhaalt *Surat* LIX. v. 7. Eygenlyk worden door (*die buyten't land zyn*) die geene verſtaan, die in hun huys of vaderland niet konnen te rug komen, ten zy hun geld tot reyskoſten gegeeven werde. Ende by den Arabieren word met het woord, 't geen ik door *arm* heb vertaald, genoemd die geen, die in de uyterſte armoede leeft, die ganſch niets heeft, want daar is in het Arabiſch ook een woord, dat ook gemeenlyk *arm* word overgezet, en betekent iemand, die zo veel kan winnen, als'er tot zyn voedſel alleen noodig is. Maar die arme, die rondom in ſchulden zit, of het geld, dat men hem toebetrouwd heeft, niet kan wedergeeven, word *Algaram* genoemd.

Het eerſte deel zal dienen tot bouwen van

Kasteelen, beveyliging der grenzen, maaken van bruggen, oprechten van Kerken, Gasthuyzen, 't graaven van vaarten en waterleydingen, en diergelyke dingen, die tot de behoudenisse van het Mahometaansche gemeenebest dienen. Daarenboven zullen hier uyt betaald worden aan den Vorsten, Rechteren, openbaare Leeraaren en geleerde Mannen, hunne wedden, ofte wat naam men ook geeven mag aan dat geen 't welk tot onderhoud der zelven, ende tot eene eerlyke belooninge, verstrekt word: ook het loon der uytroepers, en die het volk alle dagen ter Kerke noodigen, ende der geenen, die preediken, als ook der Schoolmeesteren. Hier uyt worden ook bezorgd, die over de schatkist zyn gesteld en die geenen, die den rechteren ofte andere openbaare persoonen als geheymschryvers ten dienste staan.

Het tweede deel moet uytgereykt worden aan de naastbestaande en bloedverwanten van den Profeet Mahomet, te weeten de nakomelingen van *Casim*, de overgrootvaders vader van Mahomet, en, volgens de Schaféërs, ook aan de nakomelingen van *Almotaleb*, die de broeder is geweest van deezen Casim, zo wel de ryke, als de arme, de kinderen, als de volwasschenen, mannen en vrouwen, zodaanig nochtans, dat de mannen twee deelen, de vrouwen een krygen.

Het derde deel valt den weezen en onmondige kinderen te beurte.

Het vierde den armen, wier goederen niet kennen toereyken om zich zelven en de hunnen

nen geduurende een jaar te voeden, ende die noch door handwerk, noch op eenige andere wyze, voor zich den koſt konnen winnen.

Het vyfde gedeelte word gegeeven aan den vreemdelingen, die verre van hun vaderland in armoede leeven, ſchoon zy in hun vaderland zelf goederen genoeg hebben. De vier andere deelen, gelyk ook het vyfde, zyn van Mahomet zelf, geduurende zyn leven, uytgedeeld: maar na des zelfs. dood zyn die vier vyfde deelen den geenen te beurte gevallen, die deezen oorlog voeren, ende het vyfde gedeelte, als ook de goederen, die door Mahomet zyn nagelaaten, zyn ten gemeenen gebruyk der Mahometaanen verkeert.

§. XXV. Van het recht, dat Mahomets geſlacht tot den buyt heeft.

XXV. Het is goed, ſchoon het niet volſtrekt noodzaaklyk is, dat de Vorſt een geſchreeven regiſter houde van die geenen, die hier uyt gevoed worden, ende dat hy over ieder ſtamme ſtelle eenen man, die weet, wie en hoedaanige zy zyn, ende hen te zamen kan roepen, ende de daar toe geſtelde ſomme aan hun uytdeelen. Van gelyken is het goed, alhoewel niet geheel en al noodzaaklyk, dat, zo in dat geſchreeven regiſter, als in de verdeelinge zelve, voor anderen geſteld werde de ſtamme der *Koreisjiten*, daar Mahomet uytgeſprooten is, welke ſtamme beſtaat uyt den nakomelingen van *Nadr* den zoon van *Kinana* den zoon van *Chozeima*, den zoon van *Modrika*, den zoon van *Aljaas*, den zoon van *Modhar*, den zoon van *Bezaar* (anderen leezen *Nazad*, of ook

Bazaar) den zoon van *Maad*, den zoon van *Adnaan*, die de negende na den Aartsvader Iſmaël is geweeſt. Doch in deeze ſtamme moeten die geenen den voorrang hebben, die door bloedverwandſchap de naaſtbeſtaanden aan deezen Profeet Mahomet zyn, die de zoon was van *Abdalla*, den zoon van *Abdolmotaleb*, zoon van *Hazjim*, zoon van *Abdolmenaaf*, zoon van *Kilaab*, zoon van *Morra*, zoon van *Kaab*, zoon van *Loweia*, zoon van *Galeb*, zoon van *Fihr*, zoon van *Malik*, zoon van *Nadhr*, waar van wy zo even gewag hebben gemaakt. Onder deezen moeten wederom den voorrang hebben de nakomelingen van *Hazjim* en *Motalleb*, ende na deezen moeten volgen de nakomelingen van *Abdolſchems* volle broeder van *Hazjim*, en daar na de nakomelingen van *Naufel*, die zelf ook een broeder is geweeſt van *Kazjim*, maar een broeder alleen van eene moeder. Daar na ſtaan te volgen de nakomelingen van *Abdolozza* en *Abdoldaar*, zoonen van *Koza*, in diervoege nochtans, dat de nakomelingen van *Abdolozza* voorgaan, om dat *Chadizja*, huysvrouw van den Profeet Mahomet, de dochter is geweeſt van *Choweiled*, zoon van *Azed*, zoon van *Abdolozza*, waar van wy even te vooren hebben geſprooken. Dan moeten in orde volgen de nakomelingen van *Zehr*, den zoon van *Kilaab*, broeder van *Koza* nu zo gemeld, daar na de nakomelingen van *Teim* en *Magzoum*, in diervoege nochtans, dat de nakomelingen van *Teim* voorgaan, om dat zy *Abubeker* en *Aiſcha*, de huysvrouw van Mahomet

homet nader in den bloede beſtaan. Na deezen moeten komen de nakomelingen van *Zjomah* en *Sehm*, zoonen van *Kaſi*, zoon van *Kaab*, te vooren gemeld, de nakomelingen van *Adi*, den broeder van *Kaſi*, de nakomelingen van *Amir*, zoon van *Loweyja*, en de nakomelingen van *Haris*, zoon van *Fihr*. Zo ſtellen het de *Schaféërs* wel: maar de Perſiaanen geeven dit voorrecht alleen maar aan de nakomelingen van *Abdolmotaleb*. Na de Koreishiten komen in de naaſte plaatſe die geene, welke Mahomet hulpe toegebracht hebben tegen zyne vyanden, als ook der zelver nakomelingen, vervolgens de overige Arabiers, eyndelyk alle de anderen. Op dit regiſter mogen niet geſteld worden de blinden, gekken, vrouwen, ſlaaven, ongeloovigen, die geen kenniſſe van krygszaaken hebben, ofte tot den oorlog onbekwaam zyn.

XXVI. Zo een krygsknecht in ziekte komt te vervallen, of dol word, ende dat'er hoope is, dat hy tot zyne voorige gezondheyd herſteld zal worden, zo zal hy zyn aandeel uyt het voorzeyde gedeelte alle jaaren ontfangen: maar zo het met hem ganſch buyten hoope is, zal zyn naam op deeze lyſt uytgedaan worden, doch hy zal onderhouden worden, als ook zyne vrouw na zynen dood, zo lang zy ongetrouwd blyft, en de kinderen tot dat zy meerder jaarig zyn, en niet langer. Indien'er nu uyt die vier vyfde deelen, die geſchikt zyn tot onderhoud der boven genoemden, iets overblyft, dit overige zal onder den zelven verdeeld wor-

§. XXVI. Eenige andere inzettingen omtrent dit gedeelte van den buyt.

den, naar dat ieders gelegenheyd zulks vereyſcht : alhoewel ook een gedeelte van het zelve kan aangewend worden tot algemeen gebruyk en tot wapenen. Het is den Vorſt niet geoorloofd iets hier van lang onverdeeld te laaten, op dat het niet by geval den Mahometaanen ondertuſſchen door het een of het ander ongeluk ontnoomen werde, maar alles, zo veel en zo weynig als'er is, moet verdeeld worden. Doch in zodaanigen onheyl is een ieder gehouden het vyandlyk geweld te keeren. By aldien de beſtemde tyd deezer verdeelinge voorby geloopen is, en'er noch goederen gevonden worden, die men verdeelen kan, zo mag hy, die meent, dat hy recht tot die goederen heeft, de zelve eyſſchen. Zo'er geen goederen zyn, is het niet geoorloofd te eyſſchen, maar de gemeene ſchatkiſt is aan hem evenwel ſchuldig. Zo iemand van die geenen, den welken de zelve toegeſchikt zyn, na verloop van een ganſch jaar, te rekenen van dien tyd af, dat deeze goederen te zamen by een vergaderd zyn, komt te ſterven, zo gaat deſzelfs gedeelte over tot de erfgenaamen: zo hy, eer'er noch een jaar na de verzamelinge verloopen is, van deeze Waereld ſcheyd, zo krygen de erfgenaamen een gedeelte naar maate van den tyd, dien hy na de verzamelinge deezer goederen heeft geleefd. Doch, zo hy voor de verzameling ſterft, dan hebben de erfgenaamen gantſch geen recht. Dit alles raakt maar alleenlyk de roerende goederen : maar de onroerende, gelyk hoeven, landeryen, en huyzen, worden aangewend tot Godvruchtige gebruyken,

ende

ende de inkomſten der zelven worden op die wyze, als gezegd is, eens in het jaar verdeeld, of zy worden aan anderen verkocht, ende de jaarlykſche inkomſte van die ſomme word op gelyke wyze verdeeld.

§. XXVII. Van de vier overige deelen van den buyt.

XXVII. De vier overige deelen van den buyt worden verdeeld onder de overwinnaaren, onder welken naam begreepen worden alle die geenen, die den oorlog by gewoond hebben met dat inzicht, op dat zy voor den Godsdienſt zouden ſtryden, alhoewel zy zelf niet geſtreeden hebben: nochtans word daar toe vereyſcht, dat zy'er voor het haalen van den buyt tegenwoordig zyn geweeſt: want, zyn zy'er naderhand bygekoomen, zo is men aan hun ganſch geen gedeelte van den buyt verſchuldigd. Die na het eyndigen van het gevecht komt te ſterven, alhoewel de gantſche buyt niet gezameld zy, heeft recht tot den buyt, en laat dat zelve recht over aan zyne nakomelingen: maar, zo hy in den ſlag zelf ſterft, dan hebben de erfgenaamen niet te eyſſchen. Evenwel zyn de Rechtsgeleerden der Perſiaanen van gedachten, dat de kinderen zelf niet uytgeſlooten worden van het recht tot den buyt, ſchoon zy al na het inzaamelen van den buyt, doch evenwel voor de verdeelinge deſzelfs, gebooren zyn: ende volgens het gevoelen der zelven valt ook die geenen een gedeelte van den buyt te beurte, die, van buyten aangekoomen zyn, om den Mahometaanen hulpe te bieden, ende dat zelf na het inzaamelen van den buyt, als zy maar voor de verdeelinge zyn gekoomen. Maar volgens

de

de inſtellingen der Schaféërs komt den kinderen dit gedeelte van den buyt niet toe, alzo weynig als de vrouwen, den ſlaaven, en ongeloovigen, die alle moeten te vrede zyn met eene mindere gifte, die *Razak* genoemd word. Echter zyn'er Leeraars, die meenen, dat de ſlaaven, zo zy met toeſtemminge hunner Heeren in den oorlog zyn gegaan, ook hun genot van dit deel des buyts moeten hebben. Ook zyn'er wel, die van gedachten zyn, dat een ſlaaf, indien hy zich in den ſtryd van het paard van zynen Heere heeft bediend, iets aan zynen Heer moet aanbieden voor het gebruyk van het paard, ende dat'er een zeker gedeelte, doch minder als dat, 't welk hy den Heer heeft gegeeven, aan den ſlaaf moet gegeeven worden. De kooplieden, ambachtslieden, ſchoenmaakers, ſnyders, zoetelaars en anderen, die 't leger volgen, zo zy ook gevochten hebben, krygen een gedeelte van den buyt: ende zo ook die geene, die zorg voor de laſtbeeſten draagen, die boven het gezette loon recht tot dit gedeelte van den buyt krygen, indien zy gevochten hebben. Zo de Vorſt eene bende van vier honderd mannen, of minder, geboden heeft eenen tocht te doen, terwyle hy zelf in zyn gebied blyft, ende deeze bende buyt krygt, zo heeft noch de Vorſt zelf, noch het ganſche leger, recht op dien buyt. Doch by aldien de Vorſt eene zodaanige bende gezonden heeft, terwyl hy zelf in een vyandlyk land ten oorlog is getrokken, zo kryght hy zelf en zyn gan-

ganſche leger recht tot den buyt. Zo de Vorſt zelf te huys blyvende twee zodaanige benden na verſcheydene plaatſen in de vyandlyke landen heeft gezonden, zo heeft de eene geen recht tot den buyt van de andere. De vier vyfde deelen nu van den buyt worden onder de overwinnaaren zodaanig verdeeld, dat, daar het voetvolk een gedeelte krygt, de ruyters twee deelen hebben: maar zy, die het met den Schaféërs houden, leggen den voetknechten een, en de ruytery drie deelen, toe: ende hem, die twee paarden heeft, volgens de inſtellingen der Perſiaanen, drie deelen, ende hy krygt'er nooyt meer, al hield hy vyftig paarden. Een gedeelte van zodaanigen ruyter krygen die geene, die een paard, ſchoon van een ander gehuurd, met zich in den oorlog gevoert hebben, en onder de ruytery opgetekend zyn, al hoewel zy mogelyk in den ſlag geen paard gebruykt hebben, of niet konnen gebruyken, gelyk wanneer zy op een oorlogſchip tegen de vyanden ſlaan. Die op eenen kameel, muylezel, of olefant, ryden, krygen niet meer als een enkel gedeelte, gelyk de voetknechten. Het paard alleen heeft dit voorrecht, dat zy, die daar opzitten, een dubbeld gedeelte hebben. Echter, dewyl het billyk is, dat men naar maate van het nut, 't geen men van deeze dieren trekt, den beſtierder der zelven ook loone, zo meenen eenige Leeraars, dat'er een buytengewoon geſchenk aan die geenen moet gegeeven worden, die de zelve in den oorlog hebben aangevoerd. Goed is het,

doch

doch niet geheel en al noodzaaklyk , dat de verdeelinge van den buyt op het vyandlyk land geſchiede en zonder uytſtel. De Vorſt kan uyt den buyt voor zich behouden wat hem luſt , by voorbeeld , ſchoone ſlaavinnen , juweelen , of ander koſtelyk huysraad , 't welk den Koningen of Vorſten heeft toegekomen.

§. XXVIII. Van vrede of beſtand.

XXVIII. 'T hangt van het goedvinden van den Vorſt af beſtand te maaken met den ongeloovigen voor eenen zekeren tyd, doch niet eene eeuwigduurende vrede (het welke geheel en al verbooden is) zo hy oordeelt, dat het voor de Mahometaanſche zaak dienſtig is, of zo de Mahometaanen niet in ſtaat zyn om de vyanden meeſter te worden , of hen af te weeren , ende hen niet dwingen konnen , om den Mahometaanſchen Godsdienſt aan te neemen , of de ſchattinge te betaalen. Doch , zo'er hoope is van hen tot beyde, of tot een van deeze dingen te dwingen, dan is het alleenlyk maar geoorloofd beſtand te maaken voor den tyd van vier maanden , 't welk andere nochtans tot tien jaaren uytſtrekken , en andere, zo lang het den Vorſt zal behaagen. Zo'er een verding word ingegaan van vreede of beſtand ('t welk zy vrede noemen , gelyk het waarlyk den naam van vrede draagen kan , voor zoo veel het eene vrede is , binnen omtrek van zekeren tyd bepaald) met byvoeginge van ongeoorloofde voorwaarden , het word van geener waarde gehouden , gelyk wanneer de Mahometaanen toegeſtaan hebben , dat zy niet mogen hunne goederen of gevangenen wederom eyſſchen ,

eyſſchen, of dat de Chriſtenen, die op de landen der Mahometaanen woonen, of zullen komen te woonen, minder als eenen *Dinár* tot ſchattinge zullen betaalen, ofte dat het hun geoorloofd zal zyn (te weeten den Chriſtenen op de landen der Mahometaanen) wyn of verkensvleeſch te gebruyken, of hun verblyf te houden in het landſchap van Arabië *Hizjaas* genoemd, ofte in het gebied van Mekka te komen. Hier van daan is het, dat de Turkſche Keyzers (gelyk als Sultan Ahmed, zoon van Mahomet, in de ſchriften van vrede ingegaan met Henrik den IV^den^. Koning van Vrankryk, in 't jaar 1604.) aan de kooplieden der Chriſtenen toeſtaan te reyzen en trekken en koophandel te dryven door alle de plaatzen van zyn Keyzerryk, maar evenwel dit gebied van Mekka word ſtilzwygende uytgezonderd. Men zoude ook wel konnen zeggen, dat Mekka, daar zekere *Scherif* over geſteld is, onder des Keyzers gebied niet is: want die Scherif doet alles naar zyn welgevallen, ende de Keyzer der Turken geeft zich onder zyne andere naamen niet dien van Heer van Mekka en Medina, maar dien van dier *Steeden Beſchermheer*. Eenige der Leeraaren ſtaan toe, dat'er iets gegeeven werde tot verkryging van vrede, zo die anders niet kan verkreegen worden: maar het gemeen gevoelen is, dat men niets geeven moete: maar dat het geoorlooft is de gevangene Mahometaanen, zo de vyanden hem niet al te wel handelen, voor geld vry te koopen; en, zo de Mahome-

hometaanen aan alle kanten zo naauw van den vyanden zyn bezet, dat'er ganſch geen uytkomſt over is, geld voor der zelver vryheyd te belooven. De Vorſt maake vrede of beſtand voor eenen zekeren tyd, of zodaanig dat het hem geoorlooft zy den vrede te breeken, wanneer hy oordeelen zal, dat dit geoorlooft is: doch die voorwaarde moet men den ongeloovigen niet toeſtaan. 'T is den Vorſt niet geoorloofd op eenigerleye wyze den vrede, eens met den ongeloovigen ingegaan, of wel het beſtand, te breeken en op eene vyandlyke wyze met den zelven te handelen, ten waare zy openbaarlyk zondigden tegen de voorwaarden, waar omtrent men over een gekomen is, of zich tegen de Mahometaanen op eene vyandelyke wyze ſtelden, met de zelven te dooden, der zelver goederen te rooven, of Mahomet te laſteren. Maar zo alleenlyk eenige der ongeloovigen met vyandlyk te handelen de voorwaarden van vrede geſchonden hebben, en der zelver bondgenooten hem noch verhinderen noch ſtraffen, zo worden zy alle gehouden aan het breeken van den vrede ſchuldig te zyn: indien der zelver bondgenooten den Mahometaanen eenen bode toe zenden, ende hem onderrechten, dat het hunne ſchuld niet is geweeſt, dat eenige uyt hun getal gezondigt hebben, zo blyft de vrede in zyn geheel. Vrede of beſtand te maaken komt alleen den Vorſt toe, of hem, dien de Vorſt in zyne plaatſe wil ſtellen: ende hy, ende die in zyne plaatſe komt, zyn verplicht de voorwaarden van vrede te houden, ende

de

de perſoonen en goederen der ongeloovigen te beſchermen; ende andere plichten van eenen Vorſt, die bondgenoot is, waar te neemen, als die plichten maar niet ſtryden met de Godlyke Wet, of den Alkoran. Zo de Vorſt klaarblyklyk voorziet, dat de ongeloovigen oorlog in den zin hebben (als het maar niet na een ydele en losgegronde argwaan is) zo mag hy ook de vrede van geener waarde verklaaren en den ongeloovigen zelf op het lyf vallen.

Zo hebt gy dan hier nu, leezer, de voornaamſte inzettingen der Mahometaanen omtrent het recht van oorlog tegen de Chriſtenen en andere volkeren, die het Mahometaanſch geloof niet aanneemen, te voeren, zynde de zelve van my voornaamlyk genoomen uyt dat *Handſchrift*, waar van ik te vooren gewag heb gemaakt; ende heb ik daar omtrent, zo veel het doenlyk is geweeſt, by na de zelve orde gehouden. Gy zult hier eenige weynige dingen van het myne ingelaſcht vinden, die lichtlyk te onderſcheyden zyn van andere, welke ik tot opheldering van deeze ſtoffe noodig oordeelde.

Tot beſluyt, deezer ſtoffe, zal het niet ondienſtig zyn twee verſcheyde formulieren van *Vredens tractaaten* tuſſchen den *Turkſchen Keyzer* en andere *Mogentheeden* aan den Lezer te doen zien; zynde het eene het *beſtand* getroffen tuſſchen den *Sultan* en *Hendrik de* IV. Koning van Vrankryk, en het andere de Articulen

van de *Carlowitze Vreede* geslooten tusschen den *Keyzer* en den *Grooten Heer* in den jaare 1699 die beyde van woord tot woord aldus luyden.

TWEE FORMULIEREN VAN VREDENS-TRACTATEN, EENE

Opgeſtelt van de zyde des

TURKSCHEN KEYZERS,

En uyt de Arabiſche ſpraak in de Hollandſche Vertolkt.

EN EENE ANDERE

Van de zyde des ROOMSCHE KEYZERS ontworpen.

Uyt de Hoogduytſche taal in de Neder-duytſe Overgezet.

ARTICULEN
VAN HET
VREDENS-TRACTAAT,

Gemaakt in den Jaare een duyſent zes hondert en vier,

TUSSCHEN
HENDRIK DEN GROOTEN, KONING VAN VRANKRYK EN NAVARRE.

EN SULTAN AMAT, KEYZER DER TURKEN.

Geſloten door den Heere *Francois Savary*, Heer *van Breves*, Raadsheer in den Raad van Staate en Geheyme Raad des Konings, gewezene Afgezant van zyne Majeſteyt aan het Hof van den gemelden Keyzer.

L. S.

Den Keyzer *Amat*, zoone van den Keyzer Mahomet, altyd overwinnaar.

IK, die door de oneyndige goedheyd van den Rechtvaardigen, Grooten, en Almoogenden Schepper, en door de veelheyd der Wonderdaaden van het hoofd zyner Propheeten, Keyzer ben der over-

winnende Keyzers, uytdeelder van Kroonen aan de grootſte Vorſten der aarde, dienaar der zeer heylige en geëerde Steden Mekka en Medina, beſchermer en beſtierder van het heylige Jeruſalem, Heer van Europa, Aſia, en Afrika, verkreegen door ons overwinnend zwaard en onzachelyken ſpies, te weten van de landen en Koninkryken van Griekenland, van Temezwar, van Boſnien, van Segedin; der landen en Koninkryken van kleyn Aſia, Natolie, Cilicie, Imadie, en alle de landen der Parthen, van Chorſa, van Georgien, van de Yzere Poort; van Tiflis van Siruan, en der landen van den Prince der Crimſe Tartaren, van de vlakten genoemd Diſt Cipchac, van Cyprus, van Zeulcaderie, van Chereſeul, van Diarbequer, van Alep, van Rom, van Childeur, van Arzerom, van Damaſcus, van Bagdad; de Woonplaatſe der Prinzen, van Cuſa, van Baſſoura, van Egypte, van 't gelukkig Arabie, van Abes, van Aden, van Thunis, Goulette, Tripoli in Barbarye, en van veele andere landſchappen, ſteden, en heerlykheden, gewonnen door onze Keyzerlyke macht, Heer van de witte en zwarte Zeën, en van de onwinbaare ſterkte Aigria, en van veele verſcheydene andere Landſchappen, Eylanden, engtens, doortogten, volkeren, huysgezinnen, geſlachten, en van veele hondert duyzenden overwinnende Krygsvolkeren, dewelke ruſten onder het gebied van My, die ben de Keyzer AMAT, zoon van de Keyzer Mahomet, zoon van den Keyzer Amorat, van den Keyzer Selim, van den Keyzer Soliman, van den Keyzer Selim, van den Keyzer Bajazet, van den Keyzer Mahomet, van den Keyzer Amorat, enz. Door Gods genade toevlucht van de grootſte Prinzen des Waerelds, en ſchuylplaats van aanzienlyke Keyzers.

1. Aan

Aan den Alderroemruchtigſte, Grootmoedigſte, en Grootſten Heer onder die van het geloof van JESUS, verkooren onder de Prinzen van 't volk van den Meſſias, middelaar der verſchillen die onder het Chriſten-volk ontſtaan; Heere van Grootheyd, Majeſteyt, en Rykdommen, Heerlyke leydſman van de aldergrootſte Prinzen der aarde, HENDRIK den IV. Koning van Vrankryk. Dat het eynde zyner dagen gelukkig zy!

Onze hoogheyd gebeeden zynde door den Heere de *Breves*, in den name van den Koning van Vrankryk zynen Heer, als zyn Raadsheer van Staat, en zyn ordinaris Ambaſſadeur aan ons Hof, dat de zelve goed mogte vinden, dat de Tractaaten van Vreede en voorwaardens, van over lange gemaakt tuſſchen ons Ryk en dat van zyn boven gemelden Heer, wierden vernieuwd en bezwooren door onze Hoogheyd; zoo hebben wy, uyt inzicht der genegentheyd die wy hebben, om die oude vrindſchap te doen volharden, bevoolen dat deeze *voorwaardens* zoude beſchreeven worden in maniere als volgt.

TE WEETEN.

I.

Dat de *Afgezanten*, die van wegen zyne Majeſteyt aan ons Hof gezonden zullen worden, *de Conſuls* die van haar benoemd zullen zyn om hun verblyf te houden aan onze Rheeden en Havens; de *Koopliéden*, *zyne onderdaanen*, die van wegen den zelven gaan en komen, in geenderhande manieren, hoe het ook zoude moogen wezen, zullen ontruſt werden, maar daar en tegen ontfangen en geëerd met alle zorg,

die men ſchuldig is, aan de gemeene trouwe. Daar en boven begeeren wy, dat, behalven het naakomen, van deeze onze *voorwaardens*, ook die, dewelke gemaakt en toegeſtaan zyn, by onzen overleden Vader den Keyzer Mahomet, gelukkig in zyn leven en Martelaar in zyn dood, onſchendbaar en ter goeder trouwe zullen naagekoomen worden.

II.

Dat de *Venetiaanen*, nevens de *Engelze*, *de Spanjaarden*, *Portugeezen*, *Catalanen*, *Raguſanen*, *Genuezen*, *Anconitanen*, *Florentynen*, en generalyk alle andere Natien, wie de zelve ook zoude mogen wezen, vry zullen mogen handelen door onze landen, onder de toelatinge en beſcherminge van de *Franſche vlaggen*, welke zy tot haare veyligheyd zullen voeren; en op deeze wyze zullen zy mogen gaan en komen handelen door de plaatſen van ons gebied, gelyk zy van ouds gekomen zyn, gehoorzaamende aan de Franſche Conſuls, die haar verblyfplaats houden in onze havens en Koopſteden. Wy willen en verſtaan, dat zy, zoo doende met haar Scheepen, en Galjoenen mogen Koophandel dryven zonder verhinderd te werden, en dat alleenlyk zoo lange, als den voornoemde Koning van Vrankryk zyne belofte houden, en niets doen zal tegen deeze vrindſchap die hy nu belooft heeft. Wy willen en beveelen ook, dat de onderdaanen des voornoemden Konings van Vrankryk, en die van de Vorſten zyne vrienden, geallieerden, en bondgenooten, onder zyne beſcherminge vryelyk zullen mogen bezoeken de heylige plaatſen van *Jeruſalem*, zonder dat haar eenige verhinderinge zal mogen gedaan werden. Daar en boven, ter eere en om de vrindſchap van den zelven Koning zoo willen wy, dat de Geeſtelyke en Kerkelyke perzoonen, die in *Jeruſalem* woonen, en de Kerke van

Coumame

Coumame (dat is te zeggen het heylige graf van onzen Heere JESUS CHRISTUS) bedienen, aldaar zullen mogen blyven woonen, veyliglyk gaan en koomen, zonder eenig ongemak of verhinderniſſe, en zullen aldaar wel ontfangen, beſchermt, geholpen, en bygeſtaan worden, uyt aanmerkinge als boven.

III.

Wederom zoo willen en beveelen wy, dat, buyten de *Venetianen en Engelſche*, alle andere Natien, geen ommegang met onze groote Porte hebbende, en geen Afgezanten aldaar houdende, indien de zelve in onze landen Koophandel willen dryven, aldaar zullen moeten komen *onder de vlagge en beſcherming van Vrankryk*, zonder dat ooyt den Engelſchen Afgezant of andere het zelve zal mogen beletten, onder voorwendzel dat dit beding is geſlooten geweeſt in de voorwaardens, gegeeven by onze Vaders, na dat de zelve by geſchrift zyn overgebracht.

IV.

Wy willen en begeeren dat alle de vryheden, die bevonden zullen worden gegeeven te zyn, of die hier na by miſſlag, of onvoorzichtigheyd gegeeven zoude mogen worden, ſtrydende tegens het voorgaande Articul, van geene kracht nochte waarde zullen zyn, maar dat deeze voorwaarde onverbreekelyk onderhouden en waargenoomen zal worden.

V.

Ook laten wy toe aan de Franſche Koopluyden, uyt aanmerkinge van de goede en volkome vrindſchap, die haar Prins met ons Hof onderhoud, te moogen opkoopen, *Leer*, *Bokkevellen*, *Waſch*, *Catoen*, *geſponne Catoen*: en alhoewel deeze waren verbooden zyn op te koopen, egter beveſtigen wy het verlof, door onzen overgrootevader Sultan

Selim, en onzen overleden Vader Sultan Mahomet gegeeven. Wy willen ook, dat het geene in deeze voorwaardens is vaſt geſtelt ten voordeele en tot veyligheyd van de Franſchen, ook zal gezegd en verſtaan worden ten voordeele van de vreemde volkeren die in onze landſchappen, landen, en heerlykheeden onder de berſcherminge van Vrankryk koomen, welke vlagge zy zullen mogen voeren en planten tot haare veyligheyd, en ten teeken van de beſcherminge, aan haar verleend, gelyk hier boven is gemeld.

VI.

Dat het *geld* 't welk zy brengen in de plaatſen van ons Ryk, van onze Threſoriers of Muntmeeſters niet zal mogen genoomen werden, onder voorwendzel of ſchyn van de zelve te willen verſlaan in Ottomanniſche Munt, en ook willen wy niet dat zy, ter zelver oorzaake, eenig recht daar op zullen voorwenden te hebben.

VII.

En nadien eenige onderdaanen van Vrankryk vaarende op Scheepen, behoorende aan onze vyanden en in de zelve haare Koopmanſchappen ladende ontmoed zynde *ſlaaven* zyn gemaakt, en haare Koopmanſchappen genoomen: zoo beveelen en willen wy dat voortaan de zelve onder dat voorwendzel niet zullen mogen genoomen, nochte haare goederen verbeurd verklaard worden, indien de zelve niet gevonden zyn op Scheepen ter *Kaap* toegeruſt. Wy willen en beveelen, dat die geene, die op zoodanigen manier tot *ſlaaven* zyn gemaakt, in volle vryheyd herſteld en haare goederen en koopmanſchappen haar, zonder eenig tegenſpreeken wederom zullen gegeeven worden.

X. Wy

VIII.

Wy verbieden ook dat de Franſche Scheepen die men ontmoet, geladen zynde met levensmiddelen, en genoomen in de landen en heerſchappyen van onze vyanden aangehouden of verbeurd verklaard, of de Koopluyden of de Matroozen tot ſlaven gemaakt worden.

IX.

Wy verbieden dat de Franſchen, die genoomen zullen worden op Scheepen van onze onderdaanen, brengende levensmiddelen aan onze vyanden, hoewel gemelde onze onderdaanen en Scheepen in gevaar zyn, eenige moeylykheyd zal mogen aangedaan worden, maar belaſten dat zy ontſlagen en in vryheyd geſteld werden zonder boete of ſtraffe.

X.

Wy verbieden dat de Franſche Scheepen, Kooplieden, of Matroozen, die geladen zyn met *koorn*, van onze onderdaanen gekocht, zullen genoomen, of tot ſlaven gemaakt, ofte haare Scheepen verbeurd verklaard worden, niet tegenſtaande de zelve met verboode waaren geladen zyn; doch het *koorn* alleen zal verbeurd blyven. Wy willen en beveelen dat die geene, die door ons gantſche gebied bevonden zullen werden op zoodanigen wyze tot ſlaven gemaakt te zyn, in vryheyd herſteld en haare Scheepen haar wederom zullen gegeeven werden. Dat de Koopmanſchappen, die te *Nollis* gelaaden zullen zyn in Franſche Scheepen, toekomende de vyanden van ons Hof, niet zullen mogen genoomen worden, onder ſchyn dat de zelve onze vyanden toebehooren, nademaal onzen wille zoodanig is. Dat de Koopmanſchappen, die de Franſche Koopluyden zullen brengen in onze Havens en Rheën, ofte die zy van haar koopen, geenen andere *rechten en tollen* ſchuldig zullen zyn als van ouds.

Wy

Wy willen en begeeren dat de Franſche Koopluyden, en haare Scheepen, die in onze Rheën en Havens koomen, niet verſchuldicht zullen zyn andere rechten te betalen, als van die Koopmanſchappen, die zy zullen ontladen, en dat zy de zelve zullen mogen verkoopen in wat koopſtad zy willen, en waar het hun goeddunkt, zonder eenige verhindering.

XI.

Dat de gemelde Franſchen ontheft zullen zyn van den tol *Caſſapelic*, anders genoemd de belaſtinge op het vleeſch, als mede van die van 't leder, genoemd *Reft* dat men haar ook niet zal doen betalen die van de Buffels, (dat is, wilde Oſſen,) genoemd *Bas*. Dat zy ook zullen vry zyn van iets te betalen aan de wagten van onze havens en tollen. Dat zy in 't uytzeylen van haar Scheepen niet mogen gedwongen worden iets te betalen als *twee Ryksdaalders*, onder de naam van een *gelukkige en behoude reyze*.

XI.

En voor zoo verre de Barbaryſche roovers, komende op de Rheede en in de Havens van Vrankryk, aldaar ontfangen, geholpen, en by geſtaan werden in haare behoeftens, van kruyd, loot, en andere noodwendigheden op haare tocht, en egter Franſche Scheepen tot haar voordeel vindende, niet nalaten de zelve te plonderen en berooven, maakende de menſchen tot ſlaven, tegens onze begeerte en die van den overleden Keyzer Mahomet onzen Vader, dewelke, om haare geweldenaryen en plonderingen te doen ophouden, dikmaals zyne magtige ordres en beveelen gezonden had, en door de zelve bevoolen om alle de Franſchen, tot ſlaven gemaakt, in haare Vryheyd te herſtellen, en haar haare goederen weder over te leveren, zonder dat zy daarom opgehou-

den

den hebben haare vyandlykheden in 't werk te ſtellen : Wy dan, om daar in te voorzien beveelen, door dit ons Keyzerlyk verdrag, dat de Franſchen, tegens de openbaare trouw genoomen, in vryheyd geſteld en haare goederen haar wederom zullen gegeeven worden. Wy verklaaren indien de gemelde Roovers voortgaan in haar roveryen, zoo zullen op de eerſte klagte, die ons, van wegens den Koning van Vrankryk, daar over gedaan zullen worden, de Onderkoningen en Gouverneurs van de plaatſen, onder welkers gehoorzaamheyd deze Rovers behooren, de ſchade en 't verlies die de Franſchen geleden hebben, niet alleen gehouden zyn te vergoeden, maar zullen ook daar en boven haare ampten verliezen, en wy belooven *in dusdaanigen geval* geloof te geeven aan de brieven die ons van de gezegden Koning van Vrankryk zullen gezonden worden. Ook ſtaan wy toe en neemen het ten goede, dat, indien de roovers van Algiers en Thunis niet waarnemen 't geen dit ons verdrag medebrengt, den Koning van Vrankryk op haar aanvalle, en haar ſtraffe, en betuygen dat wy daarom de vriendſchap, die tuſſchen onze Keyzerlyke Majeſteyten is, niet zullen verlaten, keurende voor goed, en beveſtigende de beveelen die door onzen overleeden Vader aangaande deeze zaak gegeeven zyn.

XIII.

Wy geeven verlof en ſtaan toe dat de Franſchen, van haaren Koning daar toe benoemd en erkend zynde, zullen mogen *Vis* vangen, als ook *Coraal* in de Golf van ſtora Courcoury afhankelyk van Algiers, en in alle andere plaatſen, op de Kuſten van Barbaryen, en in 't byzonder op de plaatſen onder 't gebied van onze Koninkryken van Algiers en Thunis, zonder dat haar eenige onruſt of verhindering zal mogen

gen aangedaan worden; wy beveſtigen al het geene by onze voorouders, en byzonder by onzen overleden Vader, raakenden deeze *Viſſcheryen*, is toegeſtaan, zonder dat de zelve eenige andere beveſtigingen nodig hebben als die, die van ouds is gedaan.

XIV.

Wy willen, en het behaagt ons dat de *Taalmannen* en *Tolken* die de Afgezanten van den zelven Koning bedienen, vry zyn van het betalen van pachten, impoſt op het Vleeſch, en alle andere belaſtingen, hoedanige die ook zoude mogen zyn.

XV.

Dat de Franſche Koopluyden, en die onder haare beſcherming handelen, het recht van de Conſuls zullen betalen zonder eenig tegenzeggen. Dat onze onderdaanen, dewelke Koophandel dryven in de plaatſen en landen onder de gehoorzaamheyd van onze vyanden, verplicht zullen zyn te betaalen de rechten van den Franſchen Afgezand en Conſul van Vrankryk, zonder tegenſpreeke, niet tegenſtaande zy Koophandel dryven met haare Scheepen of anders.

XVI.

Indien'er eenige doodſlag, of ander ongemak mogte komen voor te vallen tuſſchen de Franſche Koopluyden en handelaars, zoo zal den Afgezant en Conſuls van de zelve Natie, daar over recht mogen doen volgens haare wetten en gewoontens, zonder dat iemand van onze bediendens daar over eenige kenniſſe zal mogen nemen, of Rechtspleging oeffenen.

XVII.

Dat de *Franſche Conſuls*, die haar verblyf houden in de plaatſen van ons gebied, om zorg te dragen

gen voor de ruſt en veyligheyd der zelver handelaars, om geene oorzaaken, welke die ook zoude mogen wezen, zullen mogen gevangen gezet, ofte haare huyzen verzegeld worden: in tegendeel beveelen wy dat die geene, dewelke eenig recht tegens haar meenen te hebben, gezonden zullen werden aan ons Hof. Dat alle beveelen, die hier vooren daar van mogten gegeeven zyn, ofte hier na van ons door misſlag of liſt tegen deeze onze belofte en voorwaarde mogten verkregen worden, van geene kracht nochte waarde zullen zyn, en dat aan de zelve geen geloof zal gegeeven worden.

XVIII.

En dewyl den Koning van Vrankryk de alderedelſte en van het alderdoorluchtigſte geſlacht is, onder alle de Chriſtene Koningen en Prinzen, en ook de aldervolmaakſte Vriend, die onze voorouders onder de Koningen en Prinzen van het geloof van JESUS hebben verkreegen, gelyk hier vooren is gezegd, en gelyk hy betuygd door de uytwerkingen van zyne oprechte vrindſchap, zoo willen en beveelen wy ten aanzien van dit alles, dat zyn *Afgezant*, die zyn verblyf heeft aan ons gelukkig Hof, den voorrang boven den *Afgezant van Spagne*, en boven die van *andere Koningen en Prinzen* zal hebben, zoo wel in onzen openbaaren Divan, als in andere plaatſen, daar zy elkanderen mogten ontmoeten.

XIX.

Dat de *ſtoffen*, die de Afgezanten van den zelven Koning, aan ons Hof hun verblyf houdende, tot haar gebruyk of tot geſchenken zullen doen koomen, *geen tol ofte impoſt* onderworpen zullen zyn.

XX.

Dat de voornoemde *Afgezanten*, ook geen impoſt

poſt van haar leeftocht of levensmiddelen, die tot voorraad van haar huys gekogt zyn, zullen betaalen. Dat de *Franſche Conſuls*, in die plaatſen daar zy haar verblyf zullen hebben, het zelve voorrecht zullen genieten, en de voorrang hebben boven *alle andere Conſuls*, van wat Natie die ook mogen zyn.

XXI.

Dat de Franſchen, die met haare Scheepen, en Koopmanſchappen na de Koopſteden, Rheën, en Haavens van onze landen, en Heerlykheeden komen, aldaar veyliglyk, en onder de openbaare trouw zullen mogen in komen, en by aldien eenige van haare Scheepen door ongeluk en onweer mogten komen te verzeylen, en eenige van onze Galeyen, of Scheepen in de naaſtgelegene plaatſen ontmoeten; zoo beveelen wy wel uytdrukkelyk aan der zelver Capiteynen haar in dezen te helpen, en de behulpzaame hand te bieden, draagende eer en ontſag aan de Meeſters en Capiteyns der zelver Franſche Scheepen, haar doende geeven voor haar gelt al 't geen haar op de reys nodig is, Victalie en andere noodwendigheeden.

XXII.

En ingevalle, dat eenige van de zelve Scheepen Schipbreuk mogte komen te lyden, zoo willen wy, dat al het geene daar van geborgen word, wederom geſtelt werde in handen van de Koopluyden aan wien die goederen toebehooren; zonder dat onzer Onderkooningen Gouverneurs, Cadis, of andere Bedienden daar iets tegen mogen doen; maar wy willen, dat zy haar gebrek te hulp komen, haar toelaatende, dat zy mogen gaan, komen, verblyven, en wederomkeeren door geheel ons gebied, zonder dat haar eenige verhinderinge geſchiede; zoo zy maar geen dingen begaan tegen de eerlykheyt, en gemeene trouw.

XXV. Wy

XXIII.

Wy gebieden ook en beveelen aan den Bevelhebbers van onze Zeën, haaren onderbevelhebbers, en allen anderen, die van onze gehoorzaamheyt afhangen den voornoemde Franſche Koopluyden, als mede den vreemdelingen, die onder de veyligheyt van haare *vlagge* komen, geen gewelt, nog ter zee, nog te lande aan te doen. Wy willen evenwel, dat zy gehouden zyn de *gemeene regten* van onze Koopſteeden te betaalen.

XXIV.

Dat gemelde Koopluyden niet gedwongen zullen konnen worden, andere Koopmanſchappen te koopen, als die zy begeeren, of haar dienſtig zullen zyn.

XXV.

En ingevalle iemant van dezelve zich in ſchulden bevindt, zoo willen wy, dat de ſchult niet zal mogen gevordert worden, als van den ſchuldenaar of van die geenen die zich voor hem tot *borge*, by contract voor een publick perzoon gepaſſeert, heeft geſtelt.

XXVI.

En by aldien iemand van dezelve Koopluyden, of andere van dezelve Natie in onze landen kwamen te ſterven, dat de goederen, dewelke bevonden zullen worden haer toe te komen, geſtelt zullen worden in de magt van die geene, die zy tot *uytvoerders van haar uyterſte wille* zullen benoemt hebben, om daar van aan haare Erfgenaamen verantwoordinge te doen; maar zoo het gevalt, dat zy, zonder uyterſte wille gemaakt te hebben, komen te ſterven, zoo willen wy, dat de *Afgezanten* of *Conſuls*, die in onze Koopſteeden zyn, die goederen onder zich ſlaan, om dezelve te zenden aan haare Erfgenaamen, gelyk

het redelyk is, zonder dat onze Gouverneurs, Regters, of andere, die van onze gehoorzaamheyt afhangen, eenige kenniſſe daar van zullen mogen neemen.

XXVII.

Dat de Conſuls, of Franſche Tolken; of die van de plaatſen die onder haar behooren, in haaren uytkoop, en inkoop, en in alle andere pointen, *Acte* zullen moeten paſſeeren, voor den Regter, of Cady van de plaatſen, daar zy zich bevinden; by nalaatigheyt van 't welke wy willen, en beveelen, dat die geene welke eenige vordering of eyſch tegen haar zullen hebben, niet gehoort, noch in haar eyſchen ontfangen zullen worden, zoo zy gelyk gezegt is, haaren eyſch, en regt by *publiek contract* niet doen blyken. Wy willen, dat alle de getuygen, die tegen haar, en tot haar ſchaade voortgebragt werden, niet ontfangen, noch gehoort worden, indien niet gelyk gezegt is, eerſt een *openbaare Acte* van haare verkoop, koop, en borgtogt is vooraf gegaan.

XXVIII.

Eenige beſchuldiging opgemaakt zynde tegen de Koopluyden, of iemand anders van dezelve Natie, haar beſchuldigende van te hebben geſprooken, of gelaſtert tegen onze *Heylige Godtsdienſt*, en voortbrengende *valſche getuygen* om haar te kwellen, zoo ordoneeren wy, dat by zoodaanige voorvallen onze Gouverneurs, en Regters zig voorzigtelyk zullen gedraagen, dat de zaake niet verder voortgaa, en dat gemelde Franſchen niet onbehoorlyk, of laſterlyk werden moeyelyk gevallen, en gekwelt.

XXIX.

Indien iemant onder haar zich vindende met ſchulden belaaden, of eenige kwaade daat begaan hebbende, vlugt, of zich te zoeke maakt; zoo willen wy, en

en beveelen, dat de andere van die zelve Natie niet zullen behoeven voor zulk een te verantwoorden; indien zy daar toe niet verbonden zyn, gelyk gezegt is, door een *autentiek Contract*, en voor een publiek perzoon gepaſſeert.

XXX.

Indien in ons gebied zig bevinden *Franſche ſlaaven*, voor de zoodaanige van de Franſche Afgezanten, en Conſuls erkent zynde, en die geenen, in wiens macht zy zig bevinden, weygerende de zelve over te leveren, zoo zullen zy verpligt zyn die te zenden aan ons Hof, om geoordeelt te worden aan wien zoo een zal toebehooren.

XXXI.

Dat in de Bedieningen, en 't aanſtellen van *Franſche Conſuls* in onze Koopſteeden *Alexandrie*, *Tripoly*, *Damaſcus*, *Algiers*, en de andere Landen van onze gehoorzaamheyt, onze Gouverneurs en andere Officiers niet zullen vermogen zig daar tegen te ſtellen noch verhinderen, dat zy aangeſtelt, of verwiſſelt worden.

XXXII.

Indien iemant van onze Onderdaanen verſchil heeft met een Franſman, waar van het onderzoek aan onze Regters toekomt; zoo willen wy, dat de Regter, die kenniſſe daar van neemt, niet zal vermoogen den eyſch van den eyſcher te hooren; ten zy eerſt een *Tolk* van die Natie tegenwoordig zy. En by aldien op die tydt geen *Tolk* gevonden werdt, om voor den Regter te verſchynen, en de zaak van den Franſman te verweeren, zoo zal den Regter de zaak tot eene andere tyt uytſtellen, tot dat'er een *Tolk* gevonden word, dewelke den Franſman nogtans gehouden zal zyn te vinden, en te doen verſchynen,

op dat de voortgang, en de bediening van de Regtbank niet geſtremt word.

XXXIII.

Zoo'er eenige twiſt, of verſchil ryſt tuſſchen twee Franſchen het zelve zal den *Afgezand* of *Conſul* beſliſſen, zonder dat onze Regters, of bediendens dat zullen mogen beletten, of kenniſſe daar van neemen.

XXXIV.

Wy beveelen, dat de Franſche Scheepen, dewelke in *Conſtantinopolen* onderzogt zyn, in geen andere plaatſen onderzogt zullen worden, als alleen in 't uytloopen van de *Dardanelles*; wy verbieden, dat men haar dwinge het zelve te *Galipoli* te dulden, gelyk zy in voorleedene tyden genootzaakt zyn geweeſt.

XXXV.

De Scheepen, Galeyen, en Scheeps Armeen, behoorende aan onze Hoogheyt, ontmoetende die van Vrankryk, zoo vermaanen wy de Bevelhebbers van de eene, en de andere kant, dat zy malkander helpen, en dienen, zonder de eene aan de andere eenige ſchaade toe te brengen; maar daar en tegen elkandere alle hulpe en byſtandt te bewyzen.

XXXVI.

Wy willen, en 't behaagt ons, dat al het geene by de gemaakte voorwaarden aan de *Venetiaanen* is toegeſtaan, ook plaats heeft voor de *Franſchen*.

XXXVII.

Dat de Koopluyden, haare goederen, en Scheepen, over de Zeën en Landen van ons Gebiedt reyzende, wel ontfangen, in alle veyligheyt beſchermt en bevryd zullen werden van alle vyantlykheyt, gelyk men behoort te doen volgens de openbaare trouw.

Wy gebieden, dat zy daar mogen komen, gaan, weerom

weeromkeeren, en woonen zonder de minſte verhindering. En indien iemand van zyne goederen berooft was, dat men dan een zeer naauw onderzoek zal doen tot wederkryging van zyn verlies, en ſtraffe van die geene of den geenen, die zulk een feyt zullen hebben begaan.

XXXVIII.

Dat de Opperbevelhebbers van onze Vlooten onze Onderkoningen, Gouverneurs van onze Provincien, Regters, Kapiteyns, Slotvoogden, Tollenaars en andere, die onder onze gehoorzaamheyt ſtaan, zorg draagen, dat dit ons *Vredens-Tractaat en Onderhandeling* naauwkeurig onderhouden werde; want zoodaanig is onze wil, en gebodt.

XXXIX.

Wy verklaaren alle die geene, die tegen deeze onze wille komen te doen, voor wederſpannelingen, ongehoorzaame, en verſtoorders van de gemeene ruſt, en daarom verſtaan wy, dat de zulke, zonder eenige oogluyking of uytſtel, zoo draa ze gevat zyn, tot een zwaare ſtraffe werden veroordeelt, op dat zy mogen dienen tot een voorbeelt van de geene die luſt mogten hebben, om haar in 't kwaat doen na te volgen. En behalven de beloften, die *wy by deezen* doen, van deeze onze *Voorwaardens* op te volgen, zoo verſtaan wy, dat *die geene*, welke gemaakt zyn met onze Overgrootvaader *Sultan Soliman* en vervolgens die, welke van tydt tot tydt door onze Grootvaader, en Vaader, (aan wie Godt Barmhertigheyt bewyze!) zyn gemaakt, werden waargenoomen, en ter goeder trouwe onderhouden.

XL.

Wy belooven, en zweeren by de Waarheyt van den Almagtigen Godt, Schepper van Hemel, en

Aarde, en by de Zielen, van onze Groot en Overgrootvaaders, dat wy niets, dat tegenſtrydig tegen dit *Tractaat van Vreede* en deeze *voorwaardens* is, zullen doen, noch het zelve verbreeken, zoo lang de Koning van Vrankryk vaſt en ſtandtvaſtig zal blyven in 't bewaaren van onze vrientſchap. Van nu af aan neemen wy de zyne aan, met begeerte om de zelve in waerde te houden en hoog te agten: En zodaanig is ons voorneemen, en Keyzerlyke belofte.

Geſchreeven den 20. *Mey* 1604.

INHOUD
VAN HET
TRACTAAT
DER
CARLOWITZE VREDE,

Of vyf-en-twintig jaarig Beſtant,

GESLOTEN

Tuſſchen zyne

KEYZERLYKE MAJESTEYT

Ter eenre, ende de

OTTOMANNISCHE PORTE

Ter andere zyde

In den jaare 1699.

IN den Naame der Allerheyligſte en onverdeelbaare *Drie-eenigheyd*, ter eeuwiger gedachteniſſe, allen den geenen, die daar aan gelegen is zy kond en kennelyk.

Dewyle zedert 16. jaaren herwaarts eenen grouwelyken, ſchadelyken, en door vergieting van veel menſchenbloed, ook overheerſching en verwoeſtinge

veeler landſchappen eenen verderflyken oorlog gevoerd is, tuſſchen den Aller-doorluchtigſten en Machtigſten Vorſt en Heere LEOPOLDUS door Gods genade verkoren Roomſchen Keyzer altyt vermeerderaar des Ryks, Koning in Germaniën, [Duyts-land] Hongaryen, Bohemen, Dalmatiën, Croatien, Slavoniën; Aartshertog van Ooſtenryk; Hertog van Burgundiën, Brabant, Stiermark, Carinthiën, en Crain; Mark-graaf in Moraviën; Hertog van Lutzenburg, Over en Neder Sileſiën, van Wirtenberg, Teck; Vorſt van Swaben; Graaf van Habſpurg, Tirol, Kyburg en Gots; Markgraaf des H. Roomſchen Ryks in Burgan, Over en Neder Lauſnitz; Heer van de Slavoniſche Mark, van Portenau, van Galins, &c. aan den eenen: Ende den Aller-doorluchtigſten en Machtigſten Vorſt en Heer SULTAN MUSTAFA CHAN, Keyzer der Turken, ook in Aſiën en Griekenland, &c. als ook tuſſchen zyne Voorzaaten, aan den anderen kant: Doch eyndelyk beyde hoogſt-gemelde Keyzers, zich erbarmende over den benaauwden toeſtand haarer onderdaanen, ernſtlyk te rade geworden zynde van dit, tot ſchade des menſchelyken geſlagts dagelyks aanwaſſende, kwaat een eynde te maaken, zyn door de Goddelyke goedheyd, en met hulpe en raad van den Doorluchtigſten en Groot-machtigſten Vorſt en Heer WILLEM den Derden, Koning van Groot-Britannien, Vrankryk en Ierland; als ook der Hoog-Mogende Heeren STAATEN GENERAAL der Vereenigde Nederlandſche Provinciën, plegtige onderhandelingen ten dien eynde aangeſteld te *Carlowitz* in *Sirmiën*, welke ook tot een gelukkig eynde gebracht zyn. Wanneer nu ter genoemder plaatſe Plenipotentiariſen, van beyde zyden behoorlyk benoemd, te zamen gekomen waren, naamentlyk, van wegen zyne Roomſche Keyzerl. Majeſteyt,

jesteyt, haare Excellentiën de Hoog Welgeboorne Heeren, den Hr. *Wolfgang*, des H. Roomschen ryks Graaf van Oetingen, Kamerheer van zyne Roomsche Keyzerlyke Majesteyt, Geheyme Raad en Presidënt van den Ryks Hof-raad; ende den *Hr. Leopoldus Schlik*, des H. Roomschen ryks Graaf in Passau en Weiszkirchen, mede Kamerheer zyner Keyzerlyke Majesteyt, Generaal Wachtmeester en Overste van een regiment te paard, &c. beyde Extraordinaris Ambassadeurs en Plenipotentiarisen tot deeze Vredens-tractaaten met de Ottomannische Porte: Ende in den Naam van zyne Majesteyt den Ottomannischen Keyzer haare Excellentien de Hoog en Welgeboorne Heeren, Heer *Mehemet Effendi*, Opper Cancelier des Ottomannisschen ryks, en *Hr. Alexander Mauro Cordato*, uyt den geslagte *Scarlati*, des eerst gedagten Ryks Geheymen Raad en Secretaris; onder het toezicht ende den vlyt van den Hoog en Welgeboornen Hr. Willem *Paget*, Vryheer van Beaudesert, des Doorluchtigsten Koning van Groot Brittannien, en van den Hr. *Jacob Colyer*, der Hoog Moogende Heeren Staaten Generaal der vereenigde Nederlandsche Provintien Ambassadeurs aan de Ottomannisssche Porte, ende tot deeze vredehandeling gevolmachtigd, welke ook haaren plicht als Mediateurs loffelyk, vlytiglyk, en verstandiglyk hebben waargenoomen, zo zyn zy, na aanroeping van den Goddelyken bystand, ende behoorlyker wyze uytgewissselde credentialen, ter eeren van den Goddelyken Naam, ende tot Heyl der beyden Ryken, het over de volgende *twintig* vrede en eendrachts punten over een gekomen.

I.

Het landschap *Zevenbergen* zal, gelyk het tegenwoordig onder het gebied en de macht van zyne

Keyzerlyke Majesteyt is, onder desselfs heerschappy verblyven; en zulks van de grenzen *van Podoliën* af tot aan de uyterste grenzen *van Wallachiën* met zyne gebergten, dewelke voor den tegenwoordigen oorlog de oude grenzen tusschen Zevenbergen aan de eene kant, en tusschen Moldaviën en Wallachiën aan de andere kant geweest zyn: en verder van de *Wallachisen grenzen* tot aan den *vloed Marosch*, te gelyk met zyn bergen, welke de oude grensscheyding geweest zyn, bepaald; zodaanig, dat die grenzen aan beyde kanten zodaanig in acht zullen genomen worden, dat zy noch van wegen het een of het andere Ryk in 't toekomende verder geëxtendeerd zullen konnen worden.

II.

Het landschap onder de Vesting *Temezwar* gelegen, met zyn gantsche *district*, en doorvloeiende *wateren* zal in het bezit en geweld des hoogen Turkschen ryks blyven. Van de kant van Zevenbergen zullen haare landpaalen van de laatste *Wallachise grenzen* af tot aan den *vloed Marosch*, en dus de in den voorigen Artykel gemelde *oude Zevenbergsche grenzen* de landscheyding zyn: doch van de kant van de Marosch af tot aan den Theis is den *oever der Marosch aan geene zyde*, en van daar tot aan den *Donau den oever van den Theis aan geene zyde* de limitscheyding. Doch die *vaste plaatsen*, welke onder het voornoemde district gelegen zyn, naamentlyk, *Caransebes*, *Lugos*, *Lippa*, *Chonad*, *klein Canischa*, *Betsch*, *Betschkerk en Sablia aan geene zyde*; ook die, welke onder de noch voor den tegenwoordigen oorlog gewezen en voorheen bepaalde *Zevenbergse grenzen*; of zulke, die na de voorheen verklaarde meening, tusschen de oevers van de rivieren Theis ende Marosch *in de Temeswarsche landen*; ook alle andere

dere *diergelyke plaatſen* welke noch aldaar gevonden mochten werden, zullen door de Keyzerſche werden gedemolieerd: op die conditie, dat ze, uyt kracht deezes tractaats niet weder opgebouwd en zullen konnen worden: en zal het meer gemelde *diſtrict van Temeſwar* gantſch vry gelaaten worden; en in het toekomende, noch te deezer plaatſe, noch aan de *oevers der rivieren Maroſch en Theis*, eenige groote of kleyne plaatſen, welke eenigzins na *fortificatien* zouden gelyken, mogen opgebouwd worden.

Het gebruyk deezer rivieren *Maroſch en Theis* voor de Provintie van Temeſwar, ende de landſchappen onder het bezit ende gebied des Keyzers behoorende zal gemeen zyn aan de Onderdaanen van beyderzyds ryken, zo wel om Viſch daar in te vangen, allerhande vee te drenken, als ook omtrent andere den beyderzyds onderdaanen nuttige gerieffelykheden. Doch als geladene Scheepen van boven uyt plaatſen de Keyzerlyke heerſchappye toebehoorende afkomen, zo wel van de *Maroſch in den Theis*, als van *den Theis in den Donau*, dezelve, het zy die op of af, heen of weder gaan, en zullen in geenerhande manieren verlet of opgehouden worden; noch aan de vaart der Duytſche, of andere den Keyzerlyken onderdaanen toebehoorende Scheepen, 't zy in haar heen of wedervaaren, eenig belet of hinder gedaan worden; maar in 't tegendeel zal de Scheepvaart op de twee gezeyde *ſtroomen* vry gehouden, en, zo veel moogelyk, gemakkelyk gemaakt worden. Ende dewyl de eendrachtigheyd beyderzydſcher vriendſchap en genegentheyd zulks ook vorderd, dat de onderdaanen des Ottomanniſchen Ryks aan het gebruyk der gezeyde rivieren deelachtig zyn, konnen zy ook zonder verhindering de viſſchery en vaart met andere kleyne Scheepen gebruyken.

De

De *Molen-Scheepen* alleenlyk zullen met overleg en toeſtemming der Commandanten van wederzyden geplaatſt worden, daar zy geene andere Schipvaard van 't Keyzerlyk gebied konnen hinderlyk zyn. Op dat ook door afleyding des waters van de Maroſch het vaaren der Keyzerlyke Scheepen niet verhinderd en werde, zal het geenzins geoorloft zyn, 't zy om der *Molens* of om eenige andere zaaken halve het water uyt den *Maroſch* eenigzins anderwaards heen te leyden.

Alle *eylanden* in de gemelde rivieren, gelyk ze tegenwoordig in de macht des Keyzers zyn, zo zullen zy daar in blyven; ende de Onderdaanen van beyderzyds ryken zullen niet alleen vredelyk en gerugſtiglyk 't zaamen leeven, maar ook door de Allerſtrengſte placcaaten van alle inſolentien en overtreding der vredens conditiën afgemaand worden.

III.

Dewyl het land, tuſſchen den Theis ende den Donau, *Baſtka* alleen in het bezit en gebied van zyne Keyzerlyke Majeſteyt is, zal het zelve voortaan ook onder het zelve gebied verblyven: doch en zal *Titul* niet verder geforticeerd mogen werden, dan het tegenwoordig is.

IV.

Van den uyterſten oever aan geene zyde van de *Theis* tegen over den oever van *Titul* gelegen, en van den hoek deſzelven gronds, welke door de vereeniging van de *Theis* ende den *Donau* gemaakt werd, zal eene *doorgaande linië* tot aan den oever des *Donaus* getrokken werden. Ook zal tegen over den aan geene zyde gelegenen oever der *Theis* eene *doorgaande linië* getrokken werden tot den aan geene zyde gelegenen oever der riviere *Boſſut*, en van daar weder tot daar de gezeyde rivier *Boſſut* zich

zich met den grootſten arm in de *Sau* uytſtort. *Morawitz* zal zonder eenige Fortificatiën blyven; en zullen alleen *opene dorpen* aan beyde de zyden van den oever werden aangebouwd. Langs die eerſtgemelde onderſcheydene liniën zullen de ryken, 't zy door *graften*, *ſteenen* of *paalen*; 't zy op *eenige andere wyze* van malkanderen geſcheyden worden, en dat wel in volgender maniere: Dat het *land tegen over Belgrado* tuſſchen de twee gemelde liniën zal blyven onder het gebied van den machtigſten Turſchen Keyzer: doch *het land daar buyten gelegen* alleen in het bezit, ende in de macht van den Machtigſten Roomſchen Keyzer; ende zullen de doorlopende *rivieren* van elk na uytwyzen zyner grenzen bezeten werden.

V.

Van waar de rivier *Boſſut* zich in de *Sau* uytſtort tot aan de plaats, alwaar den vloed *Unna* in de *Sau* vliet, behoord een gedeelte onder het gebied des *Chriſten*, een gedeelte ook onder het gebied des *Turkſchen Keyzers*. De tuſſchen beyde doorſtroomende rivier de *Sau*, met de daar in *gelegene eylanden* zullen gemeen zyn: gelyk ook het gebruyk der Scheep-vaart, en andere commoditeiten den beyderzyds onderdaanen gemeen zullen zyn: zullende de zelve over en weder eenen geruſten en vreedzaamen handel dryven.

Het land tot aan de rivier *Unna* onder het gebied van den Ottomanniſchen Keyzer behorende aan de *Boſniſche* kant zal door den overzydſchen oever van de *Unna* afgeſcheyden en bepaald zyn, met inruyming van *Novi*, *Dubitza*, *Jeſſenowitz*; *Dobay* en *Brod*, aan geene kant aan de *Boſniſche* zyde gelegen; en wat verder noch van diergelyke plaatſen in het zelve diſtrict meer bevonden worden, de zelve zul-

zullen na den aftocht der Keyzerlyke benden van daar in 't geheel vry gelaaten worden : doch *Caſtanowitz*, ende de *eylanden* onder het gebied van *Novi* omtrent de *Sau* gelegen, met den verderen oever van de *Unna*, dewyl die reets in het gebied des Keyzers zyn, zo zullen de zelve ook verders door de grens-paalen daar van onderſcheyden werden.

Eyndelyk, die plaatſen welke aan geene zyde van *de Sau* gelegen zyn, en in welke de partyen guarnizoenen gehad hebben, ende daar in gehouden hebben, dezelve zullen met de juriſdictiën, voor den tegenwoordigen oorlog daar toe behoord hebbende, over en weder reſpective in de macht van de bezittende party verblyven : doch met die conditie, dat eerſtdaags van beyde zyde *Commiſſariſen* zullen gedeputeerd werden, welke de diſtricten en landſchappen, ieder in 't bezonder, door *graften*, *ſteenen*, *paalen*, *of op eenige andere wyze* (om alle confuſie voor te komen), op de grenzen van *Croatiën* tot aan de uyterſte landpaalen toe zullen tekenen, en de plaatſen, die aan ieder party in bezit en heerſchappy gelaaten werden, zullen van den anderen ſcheyden.

Doch zo iemant van weerkanten mocht beſtaan het een of het ander van *deeze teekenen* te veranderen, te verwiſſelen, of uyt te trekken en weg te neemen, of op eenige andere wyze daar hinder aan te doen, ende de zelve betrapt worden, (waar toe alle mogelyk onderzoek zal geſchieden), die zal andere ten exempel, met alle ſtrengheyd geſtraft werden.

Den *Commiſſariſen* verder, welke de ſcheyding der landpaalen op deeze grenzen zullen maaken, zal door de Keyzerlyke bevelen aangekondigd werden, dat zy zich den ruſt ende den vrede der beyderzyds

On-

Onderdaanen recht ter harten laaten gaan; en zonder eenigen twiſt ofte eygene baat-zoekinge de landen op het beſte verdeelen, en klaarlyk affcheyden. En dewyl de *ſchanſſen* door de Keyzerlyke krygsmacht aan geene zyde van de *Sau* niet verre van *Brod* (als dewelke den Turkſchen Keyzer weder krygt) nieuw opgebouwd, met den uyttogt der Keyzerſchen weder moeten geſlegt worden, ende die plaats nochtans zeer bekwaam is tot het dryven van handel, zo zoude een bekwaame ſtad daar toe konnen opgebouwd worden: doch zodaanig, dat die geenzins in de gedaante van eene *veſting*, ofte *ſterkte* zoude aangelegt werden.

VI.

Na dat deeze *grens-ſcheyding* door deeze tractaaten bepaald is, en na dat, ter plaatſe daar het zelve noodig is, de werkelyke *afdeeling* door de daar toe gedeputeerde Commiſſariſen geſchied en beveſtigd zal zyn, of na dat in het toekomende door den vlyt der gezeyde Commiſſariſen aan wederzyden de zelve nader zal beveſtigd werden, zo zal zulks aan beyde kanten voor *vaſt* en *bondig* werden gehouden, zo dat onder geenen ſchyn, of voorwendzel de zelve *verwyderd*, *anderwaarts heen getrokken*, ofte *veranderd* zullen werden. Dat het ook geene van beyde de hier gehandeld hebbende partyen zal vryſtaan in het territoir van den anderen, buyten de hier vaſtgeſtelde grenzen, het minſte *recht*, ofte *gebied* in des anderen te pretenderen, ofte te exerceeren, 't zy onder den ſchyn van *overgifte*, ofte van betaalinge van eenige 't zy *achterſtallige*, 't zy *toekomende ſchattingen*, ofte van eenige andere by menſchelyken vernufte te bedenken *exactiën*, of *vexactien* te dwingen, ofte te ontruſten; doch zal al het zelve volgens billykheyd en vrede verhinderd werden.

VII. Het

VII.

Het zal ook beyderzyds partyen geoorloft zyn en vryftaan tot verzekering der grenzen de, *floten*, *veftingen en plaatfen*, in welker bezit zy door deezen vrede blyven, waar die ook gelegen mochten zyn, zodaanig te verbeteren, met allen nootdruft te voorzien, en te beveftigen, als zy noodig oordeelen zullen, behalven *die geene* van welke het tegendeel met *naamen* uytgedrukt ftaat. Doch tot bekwaame wooningen voor de landftaaten konnen overal op de grenzen zonder eenige verhindering, ofte exceptië van wederzyden *opene dorpen* worden aangebouwd; wanneer maar alleen op dat pretext geene *veftingen* aangelegd werden.

VIII.

Alle vyandelyke *ftroperyen* en *veroveringen*, ook heymelyke ende onvoorziens gedaane *invallen*, *verheerfchingen*, *ofte verwoeftingen* van beyderzyds landen en heerfchappyen, zullen door de allerfcherpfte *mandaten* verboden worden, en niet geoorloft zyn: In tegendeel de overtreders van dit *Artykel*, indien de zelve geapprehendeerd werden, zullen aanftonds werden geincarcereerd, en door het gerecht der plaatfe, alwaar zy gevangen werden, zonder eenig aanzien, na verdienfte werden geftraft, en de by haar, na een zeer ftreng gedaan onderzoek, bevonden werdende *geroofde goederen*, zullen met alle haare toebehoorende rechten den eygenaars wederom werden ter hand geftelt. De Kapiteynen, Commandanten en Opzienders van beyds kanten zullen ook gehouden zyn, niet alleen op verbeurte van haaren dienft, maar ook van lyf en eer zonder oogluyking omtrent eenig onrecht, de juftitie op het ftrengfte te adminiftreeren.

IX. Het

IX.

Het en zal ook in 't toekomende geenzins geoorloft wezen liftige menfchen, als *rebellifche onderdaanen*, of *Malcontenten* eenig onderhoud of verblyf te verleenen; maar beyde partyen zullen verplicht zyn, *diergelyke luyden*, als ook *alle moordenaars en rovers*, al fchoon zy onderdaanen van de eene ofte de andere zyde mochten wezen, in wiens gebied zy ook mochten gekregen werden, ter daadelyke ftraffe te brengen. Doch indien zy niet en mochten te krygen zyn, zullen zy aan haare Kapiteyns ofte opzienders, als men te weeten kan komen waar zy haaren optrek hebben, ontdekt werden; de welke zullen gelaft werden haar te ftraffen. Zo ook deezen in haaren plicht omtrent het ftraffen *deezer booswichten* mochten in gebreeke blyven, zullen zy vervallen in de ongenade des Keyzers; ende van haaren dienft verftoten, of in plaatfe der overtreders geftraft werden. Om ook deezen boozen moetwil zo veel te beter voor te komen, zal het geen van beyden partyen geoorloft zyn *vrye Heydukken, ofte diergelyke fchandelyke huysgenooten, ofte heyden aan te houden, welke in geene foldy eenes Vorften zyn, maar alleen van den roof leven:* en zullen zo wel deeze, als die geene, welke haar aanhouden, na verdienfte geftraft werden. En fchoon zulke deugenieten mochten fchynen haar gewoonlyk leven te beteren, en zal haar doch geen geloof gegeeven; noch zy op de grenzen geduld werden, maar zullen zy op andere verre gelegene oorden werden verplaatft.

X.

Dewyl gedurende deezen tegenwoordigen oorlog verfcheydene *Hungaaren* en *Zevenbergers* de onder-

daanigheyd zyner Keyzerlyke Majeſteyt ontweken zyn, en zich op de grenzen des hoog gemelde Turkſchen Ryks ter nedergeſlagen hebben : en, op dat men door den Treves tuſſchen beyde Ryken omtrent deeze plaatſen in het toekomende evenwel verzekerd wezen moge, zo is men daar omtrent aldus over een gekomen, dat de zulke zich weer in het gebied des hoog eerſt gemelden Ryks na haar believen konnen ter neder ſtellen en aldaar woonen. Doch op dat niet eenigzins de geruſtheyd der grenzen, ende den vrede der Onderdaanen verſtoort moge werden, zo zullen *zodaanige plaatſen*, alwaar diergelyke perſoonen zich ter neder zetten *verre van de grenzen* afgelegen zyn : den wyven zal ook gevoegelykheyd en toelaating gegeven worden om haare mannen te volgen, en met de zelve in eene van den Keyzer daar toe aangewezenen en van deſzelfs diſtrict afgelegene plaats te woonen : doch, dewyle zy in het toekomende onder de overige onderzaaten van den Grootmachtigſten Turkſchen Keyzer zullen gerekend werden, zo en zal het haar niet meer vryſtaan van zyne onderdaanigheyd wederom af te wyken. En ingevalle eenige te rugge komen, en zich weder in haar Vaderland begeven wilden, zullen de zelve voor kwaatwillige gerekend, en haar van den Keyzer geen onderhoud of verblyf gegeven werden : en, indien zy ook mochten betrapt werden, zullen zy aan de Commandanten der Turkſche grenzen werden overgegeeven om de vaſtigheyd des vredens des te beter te onderhouden.

XI.

Om verder alle controverſiën, verſchillen of oneenigheyd, welke over eenig artykel van deezen Treves op de grenzen mochte ontſtaan, uyt den

den weg te ruymen is het tot een gereed en tydig middel van nooden, dat wederzyds ten eerſten in gelyken getale *Commiſſarizen* werden aangeſteld, dewelke gantſch niet baatzuchtig, maar aanzienlyke ervaarne ende vreedzaame mannen zyn zullen: ende deeze zullen met een gevolg van desgelyks vrede lievende perſoonen, zonder krygs-troupen, aan eene bekwaame plaats alle verſchillen aanhooren, daar van kennis neemen, vonnis daar over uytſpreeken, ofte de zelve in der minne by leggen; en ook zodaanige ordonnantiën, ofte wyze van doen verzorgen, waar door beyderzyds partyen haare luyden ende onderdaanen, zonder eenig tegenſtreeven, ofte pretext van zwaardere ſtraffen, tot eene vertrouwelyke ende beſtendige onderhoudinge der vreede konnen dwingen. Edoch, indien eenige zo gewichtige zaaken mochten voorvallen, welke de wederzyds Commiſſariſen niet en zouden konnen expediëeren, ofte byleggen, zullen zy de zelve aan beyderzyds Groot-machtigſte Keyzers remitteeren, op dat de zelve middel mogen vinden om die by te leggen, te ſtillen, ofte uyt den weg te ruymen: zodaaniger wyze, dat diergelyke verſchillen in zo korten tyd, als doenlyk is, uyt den weg geruymd, ende der zelve wegneeming in geenerhande wyze verzuymd, ofte uytgeſteld moge werden. Ende dewyl voor deezen in de voorgaande heylzaame capitulatiën het *vechten* en *uytdagen* is verboden geworden; zo zal ook tegenwoordig, zo iemant zich mochte onderwinden in eenig *bezonder gevegt* te treden, tegens diergelyke overtredinge met ſcherpe ſtraffe gehandeld werden.

XII.

De geene, die geduurende deezen oorlog gevangen, en in openbaare Kerkers noch overig zyn, konnen mits deezen nutten vrede haare

vryheyd hoopen ; ende en mogen zonder quetzing der Keyzerlyke Majeſteyt , ende der gewoonte, in zodaanige elenden der gevangkenis niet gelaten werden ; maar zullen volgens het oude gebruyk , ofte uyt kracht anderer redelyker oorzaaken , door *eene uytwiſſeling* in vryheyt herſteld werden : ende indien *meerder* , ofte van *voornamer ſtand* aan een van beyde zyden mochten gevonden worden , zo zal omtrent der overigen vrylaating , indien de Gezanten haar aanzoek daar omtrent doen , de genadige goedertierenheyd van beyde de Keyzers zulks geenzins afſlaan : doch den geene , welke *by privaate perſoonen* , *ofte by de Tartaren* gevangen zyn , werd toegelaten haare vryheyd door een redelyk , en , zo veel mogelyk is , gering rantſoen te verkrygen. Doch by aldien men met den Heer des gevangenen geen redelyk accoort en konde treffen , zullen de Rechters der plaatſe alle verſchil door een verdrag by leggen. Ende indien zulks in dier voegen ook niet en konde geſchieden , zo zullen de gevangenen volgens de daar voor betaalde waarde , het zy de zelve door behoorlyke atteſtatie , ofte by eede beweezen werde , werden vrygelaten, ende en zullen haare Heeren, miſſchien door baatzugt aangedreeven werdende , niet bevoegd zyn zich tegen zodaanige vrylaating aan te kanten. Ende by aldien aan de zyde des Ottomanniſchen Ryks niemant gedeputeerd en mochte werden om zyne vlyt omtrent zodaanige gevangenen aan te wenden , zo zal het den Keyzerlyke Officieren vryſtaan , de zelve voor gevangene Turken , ter waarde de zelve gekoft zullen zyn , vry te laaten , ende haare heeren daar en tegens aan te houden. Ende aldus zal dit heylige werk met beyderzyds gelyke goedertierenheyd voortgezet , en alzo beyderzyds gevangenen uyt kracht gezeyder

oor-

oorzaake vry gelaaten werden. Beyderzyds Plenipotiariſen zullen ondertuſſchen haaren vlyt aanwenden, dat de gevangenen over en weder op eene verdraagelyke wyze gehandeld werden.

XIII.

Wat de *Roomſch Catholyke Geeſtelykheyd* betreft, ende de oeffening der *Roomſchen Gods-dienſt* na het gebruyk der Roomſch-Catholyke Kerke, zo zal den Doorlugtigſte en Machtigſte Turkſche Keyzer al het geene zyne glorieuzen voorzaten gedurende haare regeering, 't zy door de voorgaande heylige Capitulatien, ofte door bezondere Edicta en Mandata hebben vergund, ook in het toekomende houden ende confirmeeren; zodaanig, dat gemelde Geeſtelyke haare Kerken weder repareeren en oppronken, ende daar in haar van ouds gewoone dienſten zullen konnen exerceeren. Verder en zal het niet toegelaten werden, dat iemant tegen die heylige Capitulatiën, ende tegen de Goddelyke geboden aan door eenigerhande moleſtiën, ofte geld-afperſſingen de zelve Geeſtelyke, van wat order ofte conditië die zyn mochten, beledigen; doch in tegendeel zullen zy de gewoonlyke Keyzerlyke goedheyd met vreugde genieten. Daarenboven zal het des Allerdoorlugtigſten en Machtigſten Roomſchen Keyzers Ambaſſadeur aan de Porte geoorlooft zyn zyne commiſſiën der religië halve, ende betreffende de bezoeking der heilige plaatſen in en omtrent deſtad *Jeruſalem*, voor te brengen, ende zyne inſtantiën daar omtrent aan den Keyzerlyken Throon voor te draagen.

XIV.

De *Negotië* zal ook, in kracht der voorgaande heylige Capitulatiën, beyderzyds onderdaanen in allen Keyzerlyken Ryken en landen vryſtaan: doch, op dat alles tot beyderzyds nut, en zonder eenig bedrog

ofte liſt geſchieden moge, zo zal daar over, als beyderzyds plechtige Ambaſſaden afgezonden werden door *Commiſſariſen*, welke de negotie wel verſtaan, afzonderlyk gehandeld werden. En, gelyk met alle andere natiën, die met het Ottomanniſche Ryk in vrede leven, gehandeld werd, alzo zal ook ieder volk onder zyne Keyzerlyke Majeſteyt behoorende de vryheyd, zekerheyd, ende nutbaarheyd van commercie in het hoog gemelde Ryk op een bekwaame wyze, en met de gebruykelyke privilegiën genieten, en zich daar in verheugen.

XV.

Alle conditiën, welke in voorgaande heylige Capitulatiën beſproken, ende in de voorige Artykelen van dit Tractaat niet geſtipuleerd en zyn, ende niet en ſtryden met de heerſchappy ende het gebruyk van ieder, zo als die in 't bezit is, zullen in 't toekomende ook voor goed gehouden werden: en gecaſſeerd werden alles, 't geen het voorzeyde op eenigerly wyze ſtrydig is.

XVI.

Om ook deezen Treves, ende de goede vriendſchap tuſſchen beyde de Machtigſte Keyzers te beveſtigen, ende te vermeerderen, zullen van wederkanten *plechtige Ambaſſaden* gezonden, ende met de gebruykelyke ceremoniën van dat ze op de grenzen komen af tot dat ze wederkeeren ter plaatſe daar ze ſtaan uytgewiſſeld te werden, werden ontfangen, met prezenten vereerd, getracteerd, en uytgeleyd: Dewelke ook tot een teken van vriendſchap een vrywillig, doch aanzienlyk, ende met beyde der Keyzers waardigheyd overeenkomende geſchenk zullen mede brengen. Ende zullen zy zich in den aanvang van de Zomer in de maand Juny op de reyze begeeven, en na vooraf gegaane correſpondentie,

dentie, volgens het reets voor lang tuſſchen beyde de Ryken geobzerveerde gebruyk, uytgewiſſeld werden. Welker beyde plechtelyke Gezanten aan de Keyzerlyke Hoven, het geene haar belieft, verſchaft en toegelaaten zal worden.

XVII.

Den regel en maat der ceremonien in het ontfangen der Miniſters, gelyk in het eeren der reets ontfangene, en het tracteeren der heen en weder gaande, of reſiderende zal volgens *het reets gebruykelyke ceremonieel* in 't toekomende van beyde zyden met gelyke eer, en volgens het onderſcheyd der characters en prerogativen, in acht genomen werden. Ook zal het den Keyzerlyken Gezanten, Reſidenten, en al haar gevolg, vryſtaan zich na haar believen te kleeden, zonder dat iemant haar daar in zal verhinderen. Verder zullen de Keyzerlyke Miniſters, 't zy Ambaſſadeurs, Envoyez, Reſidenten of Agenten *alle immuniteyten, privilegien en vryheden* genieten welke de Afgezanten van andere met de Porte in vrede ſtaande Vorſten genieten: Ja ook zullen zy tot onderſcheyd der prerogative van de Keyzerlyke waardigheyd vrye macht hebben om *tolken* met zich te voeren. Deſgelyks mogen haare *Couriers*, en andere van Weenen na de Porte, en van daar te rugge, of anderzins heen en weer reyzende luyden zeker en vry paſſeeren; ende zal haar om haare reyze in zekerheyd voort te zetten alle gunſt ende gedienſtigheyt betoond werden.

XVIII.

En of nu wel deezen vreede volgens de voorgeſtelde conditiën geſloten is, zo zal den zelve doch eerſt zyne volle kracht in allen deelen verkrygen, wat de verplichtinge ende de verbindinge betreft, als alles en ieder point, 't geen omtrent de grensſcheydinge

als voren over en weder verſproken en aangenomen is, zo wel wat de ſcheydinge der grenzen, als de overlevering en volkomene demolitië betreft, ten effecte en uytvoering gebracht zal zyn: In deezer voegen, dat na dat de wederzydze aanwyzinge der grenzen zal volbracht zyn, op wederzydze grenzen ook de demolitie en inruyming volgen zal: en, op dat zulks ten ſpoedigſten geſchiede zullen Commiſſarizen wederzyds tot het bepaalen en ſtellen der grensſcheydingen benoemd werden: dewelke naamentlyk ten dage van het *equinoctium*, ofte op den 22. Maart, of den 12. dito na den ouden ſtyl deezes jaars 1699. op de plaatſen met conſent der Gouverneurs van wederzyden tot het bepaalen van de wederzydze grenzen zullen verſchynen met een middelmaatig en vreedzaam gevolg: ende in den tyd van twee maanden, zo het geſchieden kan, ofte ook eerder, zo het mogelyk is, de ſcheydingen, landpaalen, en duydelyke grenzen, gelyk in de voorige Artykelen begrepen is, onderſcheyden, afdeelen, en teykenen ook, 't geen door de beyderzyds Plenipotentiarizen vaſtgeſteld is, op het ſpoedigſte en naarſtigſte werk ſtellig maaken.

XIX.

Deeze conditiën en Artykelen, gelyk de zelve in deeze forme die wederzyde is goet gekeurt gebracht zyn, zullen van beyde haare Keyzerlyke Majeſteyten geteykend worden; ende de plechtiglyk geratificeede inſtrumenten binnen den tyd van 80. *dagen*, te rekenen van den tyd der onderteykening af, ofte eerder, op de grenzen door de Hoog en Welgeboone *Ambaſſadeurs*, *en Plenipotentiarizen Mediateurs* uytgewiſſeld werden: gelyk dan tegen malkander oprechtiglyk ook de wederzyds afgezondene Plenipotentiarizen zich vaſtelyk daar toe verplichten, en belooven zulks in 't werk te ſtellen.

XX.

XX.

Deezen Treves dan zal zich, onder Gods hulpe, uytſtrekken *voor 25. achter een volgende jaaren*, te rekenen van den dag der ondertekening af: Na verloop van welke jaaren, of ook loopende die tyd, het ieder party vry zal ſtaan, als het zo gevallen wilde, deezen vreede noch voor meerder jaaren te verlengen.

Derhalven zullen alle en iegelyk deezer met vrye toeſtemming bedongene voorwaarden tuſſchen haare Majeſteyten, den Allerdoorlugtigſten Machtigſten *Roomſchen*, ende den Doorluchtigſten en Machtigſten *Turkſchen* Keyzer en haare Erven, ook haare Koninkryken en landen, zo wel aan de waterkant, als aan de landzyde gelegene landſchappen, ſteden, onderdaanen en Onderhoorige plaatzen heyliglyk, zorgvuldiglyk en onverbreekelyk gehouden werden: Ende zullen beyderzyds Gouverneurs, Opzienders, Overſten ende zoldaaten, gelyk ook allen den geene, die onder haar opzicht, gehoorzaamheyd, en onderdaanigheyd ſtaan, ernſtlyk aanbevolen werden, dat de zelve zich ten eenen maale richten na de voorgemelden conditiën, clauſulen, pacta en Artykelen; en zich op allerley wyze wachten, dat zy tegen deeze vrede en vriendſchap aan, onder wat ſchyn ofte pretext het ook wezen mochte, met malkanderen twiſten; ofte malkanderen ſchade toe voegen: maar in 't tegendeel zich van alle vyandſchap gantſchelyk onthouden, goede nabuurſchap oeffenen, en verzekerd zyn, dat, by aldien zy deeze waarſchouwinge niet naar en komen, men met de ſcherpſte ſtraffen tegens haar zal procedeeren. De *Crimſche Chan* ook *en alle Tartariſche volken*, hoe die ook mogen genoemd zyn, zullen tot onderhoudinge deezes vredens, goede nabuurſchap, en vernieuwde eenigheyd

gehouden zyn : ende en zal haar geenzins geoorloft zyn daar tegens te doen, ofte eenige vyandelykheyd tegens de Keyzerlyke Provintiën, ofte haare onderdaanen, of landzaten te plegen. Eyndelyk, indien iemant, 't zy uyt andere Krygsheyren, 't zy van de Tartariſche natie, tegen deeze heylige *Capitulatiën*, voorwaarden, en Artykelen zich iets te onderneemen mochte laaten geluſten, dezelve zal met de ſtrengſte ſtraffen werden geſtraft. En zal vervolgens de dus gemelde vrede, ruſt en zekerheyd der Onderdaanen der beyde ryken van den dag der gezegde onderteykening af aanvangen; en van dan af alle vyandſchap ophouden en weggenomen werden, ende daar en tegen beyderzyds onderdaanen zekerheyd en ruſte genieten. Tot dien eynde, en op dat des te beter alle vyandſchap met alle mogelyke zorg en vlyt weg genomen werde, zullen op het ſpoedigſte Mandaaten en edicten om deezen vrede te publiceeren aan alle Gouverneurs afgevaardigd werden. Ende, dewyl noch eenigen tyd vereyſcht werd, binnen dewelke de Officieren inzonderheyd van de wytſt afgelegene en op de grenzen leggende plaatſen van het ſluyten van deezen vreede naricht hebben konnen, zo werd'er eenen termyn van 20. dagen vaſtgeſteld; na welken termyn indien iemant eenige vyandelykheyd aan de eene ofte de andere zyde toelaaten ofte onderneemen zoude, dezelve zoude de bovengemelde ſtraffen zonder verſchooninge onderworpen zyn. Op dat dan eyndelyk de door deeze 20. Artykelen geſlootene vredehandeling beyderzyds aangenomen, en met het uyterſte reſpect, als zulks betaamd onderhouden werden moge, zo hebben de Ottomanniſſche Heeren Plenipotentiarizen, uyt kracht van haare Keyzerlyke volmacht, het Vredens-inſtrument in de Turkſche taal geſchreeven en ondertekend wettiglyk en

en deugdelyk ons ter hand gesteld: Wy ook van onze zyde, uyt kracht onzer gegevene volmacht, hebben haar dit eygenhandig en met onze pitzieren onderschreeven en onderteykende instrument geextradeerd, als een behoorlyk en geloofwaardig instrument zynde.

EYNDE.

AANWYZER
DER
ZAAKEN,
DIE
IN DE TWEE BOEKEN

Van den Mahometaanſchen Godsdienſt, en in het Krygs-recht by haar gebruykelyk, voorkomen.

De letter *a.* beteekent dat 't welk in de aanteekeningen word gevonden.

A.

Aalmoezen hoedanige gegeeven worden na het eyndigen van het vaſten in de maand Ramadan. 76. *a.*
——— deſzelfs inzettingen, 72
——— uyt te deelen, zyn de Arabieren, voor den tyd van Mahomet, genegen geweeſt. 196
Aaron de Propheet. 28. *a.*
Abel van Cain gedood. 137
——— wie zyne Zuſter was. 156
Abdorrachman, Mahomets metgezel, in welken rang hy onder de menſchen moet geſtelt worden. 26
Abraham de Profeet. 29
——— heeft nieuwe inzettingen bygebragt, gelyk Mozes en Mahomet. *ibid.*
——— hoe veele boeken van God aan hem gegeeven zyn, 13. 14
——— van Mahomet in den Hemel gezien. 31. *a.*
——— hoe zyn naam is veranderd. 30. *a.*
——— zyne voetſtappen, op een ſteen ingedrukt, worden te Mekka vertoond. 88. *a.*
——— was een Muſulman en van den zelven Godsdienſt met Mahomet. 21
——— is geen Jood geweeſt. *ibid.*
——— heeft de Kaba te Mekka gebouwd. 86. *a.*
Abubeker, de naaſte aan Mahomet in waardigheyd. 26
Adam heeft tien boeken van God

God ontfangen. 13
——— is de eerſte Propheet geweeſt. 25.27. *a.*
——— is in den eerſten Hemel. 30. *a.*
——— heeft zig, dat van een Engel geleerd hebbende, met water gewaſſchen, gelyk de Mahometaanen nog gewoon zyn te doen. 58. *a.*
——— is aangebeden van de Engelen op den vrydag. 70. *a.*
——— van zyne zonde hebben de Mahometaanen geen kennis. 137
——— wie zyne dochteren zyn geweeſt. 156
——— is een landbouwer geweeſt. 28. *a.*
——— vader van het Menſchelyk geſlacht. 107
——— waarom de Duyvel hem niet heeft willen aanbidden. 136
Adeldom, by den Mahometaanen niet geacht. 178
Aanſchyn Gods 's morgens en 's avonds te aanſchouwen de hoogſte eere in het Paradys. 143
Afgekeurde en afkeurende dingen, wanneer dat geen 't welk in de Surat, van te vooren aan Mahomet overgebracht, geboden was, naderhand in eene tweede Surat afgekeurd word. 97. 100
Afgoden, den Mahometaanen affchouwelyk. 113
——— als ook zommigen Arabieren voor den tyd van Mahomet. 195
Afgoden-offer by de oude Arabieren niet gegeeten. 195
Afgodendienaars moeten van den Mahometaanen altyd beoorlogt worden. 212
Ackba, door honger ter dood gebragt. 225
Algaram, wie dus genoemd word. 245
Afrikanen, zyn Sonniten. 102
Alkoran, of die geſchapen zy of niet. 11. *a.*
——— is van den Hemel aan Mahomet gezonden. 16
——— is uyt zig zelf een wonder. 107
——— deſzelfs Latynſche vertaling, door Robertus Retinenſis, is zeer gebrekkelyk. 103. 121. 138. &c.
——— of Mahomet gezegd heeft dat die van niemand verſtaan word. 170
——— of daar in gantſch geen gewag gemaakt word van God den Schepper. 173
——— dingen die in den zelven met malkanderen ſtrydig ſchynen, hoedanig over een te brengen? 97
——— eene Perſiaanſche uytbreydinge van den zelven, met de hand geſchreven. 104
——— deſzelfs vertaalinge in het Javaanſch en in het Maleytſch. 191
——— teekenen van ſins onderſcheydingen in den zelven. 172
——— het getal der woorden en letteren, in den zelven vervat. 16. *a.*
——— is niet te gelyk en op eene reyze aan Mahomet overgelevert. 17. *a.*
——— eene en de zelve zaaken, waarom zoo dikmaals in den zelven herhaald? 18. *a.*
——— waarom in den zelven dikmaals geen aan een knoopinge

pinge van voorgaande en volgende zaaken gevonden word. 17. *a.*
——— waarom de zelve niet zo wel heeft konnen bedorven worden als de heylige boeken der Chriſtenen. 18. *a.*
——— verſcheydene leezingen, zeer veele in den zelven. 19. *a.*
——— word door het lot om raad gevraagd. 52. *a.*
——— deſzelfs eerſte Hoofdſtuk in de hoogſte waarde gehouden. 64. *a.*
——— eenige inſtellingen van den zelven zyn naderhand afgekeurd. 97
——— veele Fabelen in den zelven. 152
Alforkan, of het altyd den Alkoran beteekene. 164
Ali, in wat orde van waardigheyd hy onder de menſchen moet geſteld worden. 26
——— Wie? *ibid.*
Almotaleb wie? 246
——— wat recht zyn nakomelingſchap hebben tot den buyt. 248. en 249
Amân, brief van verzeekertheyd. 230
Arabieren hebben voor Mahomet veele dingen onderhouden, welke men gemeenlyk geloofd van Mahomet zelfs gebooden te zyn. 98. *a.* 150
——— zyn Sonniten. 102
——— hoedanige inzettingen zy voor Mahomet hebben gehad. 195
——— waaren al voor Mahomet gewoon hunne aangezichten onder het bidden na de Kaba toe te wenden. 196
Arafat hoedanige plaats. 84. *a.*
Arot en Marot, Engelen. 118.
Aſia, de huysvrouw van Pharao. 156
Aſtarte, of die van den Mahometaanen geviert zy geweeſt. 111
Athenienſers moeſten tweemaal 's jaars tegens de Megarenſen te velde trekken. 207
——— mogten hun leger niet voor den zevenden dag der maand te velde brengen. 224
Aubat, grootvader van Job. 156
Aumat Vader van Job. *ibid.*
Azaziel, naam van den Duyvel (of van Iblis) voor deſzelfs val. 135
Azron Zuſter van Kaïn. 156

B.

Bagdat, door den Mahometaanen zelf geſticht. 216
Baktiſchua wie. 217
Bazra, door den Mahometaanen zelf geſticht. 216
Bedevaarten, na Mekka. 81
——— of die gedaan worden om Mahomets Graf te bezoeken. 148
——— langen tyd voor Mahomet gebruykelyk. 150. 196
Beiram, der Turken Paſcha, tweederly, een op den 10den. dag der maand Dulhazja, het welk het groote Beiram is. 78. *a.*
——— het kleyne begint na het eyndigen van het vaſten in de maand Ramadan. *ibid.*
Beſcherm-Engelen der Menſchen, gewoon gegroet te worden van de Mahometaanen. 10. *a.*
Beſcherminge zyner landgrenzen, zelfs maar geduurende eene

eene nacht, gaat het vaſten van een half jaar te boven. 202
Beſluyt Gods is onveranderlyk. 44. en *a.*
——— gaat over alle dingen. *ibid.*
Beſnydeniſſe, of aan den Mahometaanen, na het voorbeeld van Iſmaël, op hun 13de. jaar geſchied. 54. *a.*
——— wanneer de zelve geſchied. 54
——— was al voor Mahomet in gebruyk. 80. *a.* 194
Boek des Hemels, waar in alle dingen op geſchreeven zyn. 36. en *a.*
Boeken, welke en hoe veele'er Godlyk zyn. 13
——— hoe die de *woorden Gods* genoemd worden. *ibid.*
——— waar in de goede of kwaade werken der menſchen geſchreven zyn. 41. en *a.*
——— door hoedanige merkteekenen voor Godlyk te erkennen, volgens het gevoelen der Mahometaanen. 164
——— van Moſes, den Mahometaanen niet geoorlooft te verbranden en waarom. 239
——— welke den Mahometaanen geoorlooft zyn te behouden. *ibid.*
Bloedſchande den Chriſtenen in de Mahometaanſche landen verbooden. 217
Bosheir de Propheet. 28. *a.*
Bractan, een ſteen te Mekka, den welken de Mahometaanen gewoon zyn te kuſſen, of zy in den zelven Venus aanbidden. 88. *a.* 111
Brug die den vroomen en onvroomen op den laatſten dag moeten overgaan. 20. en *a.*
Buyt, wat daar onder gereekent word. 324. *en volg:*
——— hoedanig, door wien en aan wien verdeeld word. 237. *en volg:* 243. *en volg:*
——— deſzelfs vyfde deel, hoedanig nader verdeelt word. 245
Byzantynſche oude penningen, verbeelden eene waſſchende Maan. 116

C.

CArmathiërs, der zelven gezintheyd, en wanneer opgekoomen. 213
Caſim wie die geweeſt zy. 246
Chadizja Mahomets huysvrouw. 175
Charaz, hoedanigen belaſting op de landeryen. 242
Chidr, wie. 28. *a.*
Chriſtenen, hoedanig op haar hoede moeſten zyn, wanneer in de landen der Mahotaanen verkeeren. 114
——— worden in het Turkſche gebied niet gedwongen het Mahometaanſche geloof te omhelzen. 115
——— of zy volgens het gevoelen der Mahometaanen konnen Zalig worden. 95
——— op hoedanige voorwaardens in de landen der Mahometaanen mogen woonen. 214. *en volg:*
——— waar zy geen heylige gebouwen mogen ſtichten. 216
——— mogen in de landen der Mahometaanen niet te paart ryden. 216

——— hoe-

— hoedanig op een Ezel of Muyl-Ezel moeten zitten. *ibid.*
— moeten voor den Mahometaanen uyt den weg wyken. *ibid.*
— mogen den Mahometaanen tot hunnen Gods-dienst niet lokken, nogte de zelve in het openbaar oeffenen. 217
— moeten van God en Mahomet met eerbied spreeken. *ibid.*
— mogen zonder verlof in eenen Mahometaanschen Tempel niet koomen. *ibid.*
— mogen in het gebied van Mekka niet koomen. *ibid.*
— hebben geen recht tot den roof. 235

D.

Dadelboomen mogen niet, buyten de uyterste noodzaakelykheyd, uytgeroeyd worden. 226
Dag des Oordeels wat men daar van gelooven moet. 33
Daniël den Propheet. 28. *a.*
David den Propheet heeft van God het boek der Psalmen ontfangen. 16
— heeft den Tempel te Jerusalem begonnen. 23. *a.*
— een borst-harnasmaaker. 28. *a.*
— zyne Psalmen hebben de Mahometaanen in het Arabisch. 15. *a.*
Degens worden by de Turken niet gedragen als zy gaan wandelen. 126
Dinar hoedanigen munt der Turken. 215
Dirhem, hoedanigen zoort van belasting op landeryen? 242
Dievery den Christenen in de Mahometaansche landen verbooden. 217
Dolheyt vereyscht wasschinge. 53
Donderdags moet het leger der Mahometaanen uyt trekken, en waarom. 220
Doode aan te raaken vereyscht wasschinge. 51. *a.* 53. *a.*
— Lyken moeten gewasschen worden. 51. *a.*
Doop van nieuwe aangekomene tot het Mahometaansch geloof. 54. *a.*
Dulkephel, een Propheet, heeft 30000. menschen uyt den dooden op gewekt. 22. *a.*
— desselfs rechte naam. 28. *a.*
Duyvel heeft Mahomet eenige woorden ingegeeven, die hy zelfs afkeurde. 116
— wierd van de oude Arabieren een slang genoemd. 196
Duyvelen, of van den Mahometaanen gelooft worden vrienden van God en Mahomet te zyn? 122
— onderscheyden van de Geesten. 131
— de voornaamste, ziet Iblis. *iblis.*
— of zy hooren. 158

E.

Echt scheydinge, om allerleye oorzaak geoorloofd. 175
Eeden heeft Mahomet by de Schepzelen gezwooren. 117. 173
— roekeloosslyk gezwooren

ten worden niet geſtraft. 116.
—— by de oude Arabieren heyliglyk onderhouden. 196
Eclips, of Zonne en Maan-zwym vereyſcht waſſchingen. 52. *a.*
Eerſt geboorne van den Kameel ziet *Kameel.*
Elias Propheet en weever. 28. *a.*
—— mogelyk dezelve met Chidr. *ibid.*
Eliza de Propheet. 28
Elizabeth nicht van Maria. 153
Engel des doods. 34. *a.*
Engelen zondigen niet. 9
Engelen, wat de Mahometaanen daar van gelooven. 8. &c.
—— komen in geen huys alwaar een hond is. 162
—— zyn onderſcheyden van de Geeſten. 131. 191
Enoch was een vroom man en een Propheet, is opgenoomen ten Hemel en wanneer. 14. *a.*
—— van Mahomet in den vierden Hemel gezien. 31. *a.*
Ephraim den Profeet. 28. *a.*
Eſther aan Ahaſuerus getrouwd volgens de gewoonte der Ooſterſche volkeren. 178
Euangelium aan Jeſus gegeeven. 15. 16.
—— de onze volgens der Mahometaanen gevoelen bedorven. 15. *a.*
Euangelium, de Mahometaanen niet geoorloofd te verbranden. 239
Ezel van Ezra zal in 't Paradys ingaan. 38. *a.*
Ezras, Propheet. 28. *a.* 157

G.

GEbed 't geen de Mahometaanen voor den ſlag moeten doen. 223
Gebeeden, en wat daar toe vereyſcht word. 61
—— of de Mahometaanen hun aangezicht, onder het bidden, na het Zuyden keeren. 124
—— der Mahometaanen, door wie wyd en breed beſchreeven. 61. *a.*
—— derzelver ſtonden worden van de toorens afgekondigt. 67. *a.* en 68. *a.*
—— zommige zyn meer, andere min noodzaaklyk. 78. *a.*
Geeſt in den beginne der dingen van God geſchapen. 35. en a.
Geeſten, wie, en op welke wyze onderſcheyden van de goede en kwaade Engelen. 130. 191
—— of zy alle zullen Zalig worden. 139
Gehenna, ziet *Helle.*
Geloof der Mahometaanen word nu geheel vervat in deze woorden, *te gelooven in God en den Jongſten dag.* 99
Geloof wat het zy. 2
—— is onder het beſluyt Gods. 46
Genees-konſt, is een giskonſt. 45. *a.*
Gevangene, hoedanig door de Mahometaanen gehandeld worden. 233
Gezanten, hoe veele'er onder de Propheeten geweeſt zyn. 27
Gezanten der ongeloovigen mogen niet gedood worden. 222
Gezintheden, vier voorname onder de Mahometaanen. 101
God, word van den Mahometaanen niet gelooft lighaamlyk te zyn. 103
—— ook niet de oorzaak van het kwaad. 138. &c.

——— zyne voorzienigheyd ſtrekt zig uyt over het goede en het kwaade. 45. 109
——— in welken zin gezegd word den Schepper van het kwade te zyn. 108
——— wie hy zy. 4
——— deſzelfs ontkennende en beveſtigende eygenſchappen. 5. en *a.* 6. 7
——— wezentlyke naam Gods *Allah.* *ibid.*
——— deſzelfs beſluyt. 44
Godsdienſt (de Mahometaanſche) word dikmaals genomen voor het oeffenende deel der Godsgeleerdheyd, en word tegen het geloof overgeſteld. 2. *a.*
——— is niet nieuw, of van Mahomet gekomen, maar van Adam, Noach, Moſes, Jeſus, en andere gelooft en geleerd. 21. en *a.*
——— heeft veele plechtigheheden der oude Arabieren behouden. 90. *a.* 195. 196
——— gebied veele dingen, welke de reden niet begrypen kan waarom, en ten welken eynde die voorgeſchreven zyn. 90. *a.*
Goundai, wat het beteekent. 183
Graf van Mahomet is niet te Mekka maar te Medina. 150
Graven der XIV. Imáms, of voornaame Prieſteren, worden van de Perſiaanen bezocht. 52. *a.*
Groene kleur in groote waardy by de oude Arabieren. 196
Gudarz wie? 156

H.

HAazen zyn de Mahometaanen verbooden te eeten. 163
Hagars dorſt, door God op een wonderbaarlyke wyze geleſcht. 89. *a.*
Hagareenen, dezen naam mishaagd den Mahometaanen niet. 179
Halsbanden, hoedanige de Chriſtenen in de baden draagen moeten. 217
Haman, raadsheer van Pharao. 156
——— in Zee verdronken. *ibid.*
——— door Mahomet miſſchien niet voor dezelve genoomen die onder den Koning Ahaſuerus geleeft heeft. 155. &c.
Harbien, wie die zyn. 211. 212
——— mogen of gedood, of tot ſlavernye gedwongen, of weg gejaagt worden. 212
——— onder hoedaanige voorwaardens in de landen der Mahometaanen mogen woonen. 232. ziet ook 234
Harſil waare naam van den Propheet Dulkephel. 28. *a.*
Helle der verdoemde. 43
——— of van den Mahometaanen geloochend word. 123
——— uyt dezelve zullen alle de Mahometaanen eens verloſt worden. 43. 73. *a.*
Hel heeft 7. poorten. 80. *a.*
Hemel heeft 8. poorten. 80. *a.*
Hemelen, door Mahomet in eenen nacht doorreyſt. 30. *a.*
Hemelſche vreugde, waar in de Mahometaanen de zelve ſtellen. 141
Hermaphroditen gaan niet te velde. 207

——— Der ongelovigen, of die mogen gedoot worden? 221
Herodes word gezegd den Propheet Jahja gedood te hebben. 28. *a.*
Heylige Schrift, bedorven. 15. *a.* 19. *a.*
——— heeft, zo de Mahometaanen zeggen, die teekenen van Goddelykheyd niet, die den Alkoran heeft. 15. *a*
Heyligmaakinge Gods, wat daar door by de Mahometaansche Gods-geleerden verstaan word. 104. en 105
Hizjaas hoedanigen landschap. 218
Hond, den Mahometaanen onreyn. 160
Hou יהוה. naam van den waren God. 112
Houwelyks goed, brengen de Mahometaansche vrouwen niet mede. 178
Houwelyken wettelyk aan te gaan zyn de Persiaansche en Turksche Vorsten niet gewoon. 179
——— mogen niet meer als tot vier vrouwen te gelyk uyt gestrekt worden. 174
——— der gevangene ongeloovige wanneer die stant grypen of niet. 228
——— konnen, om welke reden het ook zy, te niete gedaan worden. 175
Hud een Propheet en Koopman. 22. *a.*
Huyden van dieren, welke reyn of onreyn zyn. 162
Huyzen der Christenen mogen niet hooger als die der naast aan gelegene Mahometaanen opgeboud worden. 216
——— wanneer geoorlofd om verre te werpen. 225. 226
Huysraad, by de Turken zeer gering. 179

I.

JAchthonden, waarom by den Turken niet bemind. 162
Jacob de Propheet. 28. *a.*
——— desselfs tente tot Edesse is nog overig geweest ten tyde der Antonynen. 87. *a.*
Jad, wat het eygentlyk beteken? 60. *a.*
Jahja, den Propheet. 28. *a.*
Jasin, den Propheet. 27. *a.*
Iblis de voornaamste der Duyvelen, hoedanig voor den val genaamd. 134
——— desselfs zonde was de nyd. 135
Idris, ziet Enoch.
Jesus, een der 6. voornaamste Propheten. 29
——— heeft het Euangelium uyt den Hemel ontfangen. 15. 16
——— zyn geslacht reekening van Adam af. 29. *a.*
——— opgenomen in den tweeden Hemel. 30. *a.*
——— heeft de zelve Godsdienst, die Mahomet omhelsde, geleerd. 21. en *a.*
——— heeft, noch een kind zynde, wonderen gedaan 23. *a.*
——— word door Mahomet niet ontkent gestorven te zyn. 158
——— geboren uyt eene Maagd, zonder Vader, alleen door de Kracht van het Goddelyk woord. 160

——— word van Mahomet het *Woord Gods* genoemd. 151. 160
Imam, wie dus genoemd worden onder den Mahometaanen. 204
Imram, Vader van Maria, of die de zelve geweest zy met Imran, Vader van Moses. 154
Indiaanen, onder het gebied van den Mogol, zyn Sonniten. 101
——— in het Ryk van Golkonda en op de Kust van Koromandel zyn Schiiten. *ibid.*
Job, een Propheet. 28. *a.*
——— desselfs huysvrouw Rahma. 156
Johannes den dooper een en de zelve met Jahja. 28. *a.*
Jonas, zyne gebeden tot God in het Arabisch vertaalt. 15. *a.*
Jongsten dag wat daar van te gelooven. 33
Jooden hebben Christus gezogt te dooden. 29. *a.*
——— met zand gedoopt. 59. *a.*
——— op hoedanigen wyze den Mahometaansehen Godsdienst beschreven hebben. 106
——— gelooven dat de dooden in hun landschap zullen opstaan. 39. *a.*
——— hoe veele hedendaags te Konstantinopolen. 115
——— worden, te gelyk met de Christenen het volk van het boek genoemt. 165
——— hoe veele vrouwen zy mogen hebben. 174
——— hebben geen recht tot den roof. 235
Joris de Propheet. 28 *a.*
——— gezonden tot de inwoonderen der stad Mausél, gelegen op den oever van den Tigris. *ibid.* Dog daar zyn 2 Steeden welke dezen naam draagen, dicht by elkanderen gelegen, eene die *oud Mausel* genoemd en voor eene en de zelve stad met Ninive gehouden word, en eene andere, die gemeenlyk maar genoemd word Mausel en Mosul.
Joseph, Koning en Propheet. 28. *a.*
Josua een Propheet. 28. *a.*
Isa. Ziet Jesus.
Isaak, Propheet en Herder. 28. *a.*
——— waar uyt blykt hoe Schroterus naar waarheyd geschreeven hebbe in zyne Waereld-beschryving bladz. 398. dat'er by den Mahometaanen gantsch geen gewag van Isaak word gemaakt als of die nimmer in de Waereld geweest ware.
Ismaël, Propheet. 28. *a.*
——— van Mahomet in den eersten Hemel gezien. 31. *a.*
——— desselfs graf tot Mekka. 88. *a.*

K.

KAba, een Heylig huys in den Tempel te Mekka. 86. en *a.*
——— daar zien zy na toe onder het bidden waar zy ook zyn. 68. *a.* 70
——— een zwarte steen in de zelve. 88. *a.* 111
Kaddar heeft een Kameel, door Salich voort gebracht, gedood. 23. *a.*
Kadmus huys naderhand tot Ceres Tempel gemaakt. 87. *a.*
Kains zonde, de nydigheyd. 137
——— zyn Zuster, wie. 156
Kameel: desselfs eerst geboorene, waren

waren de Arabieren, voor den tyd van Mahomet, gewoon te ſlachten. 196
—— van Mahomet zal in het Paradys in gaan. 38. *a.*
—— eertyds by d'Arabieren aan het Graf van eenen overledenen gebonden. 195
Kaſteelen, wanneer geoorlooft om verre te werpen. 225. 226
Katten by de Turken veel geacht. 162
Kerken of Heylige gebouwen waar den Chriſtenen verbooden op te rechten. 216
Keyzers der Turken en Perſiaanen zyn veeltyds kinderen van ſlavinnen. 179
Kinderen mogen niet zonder toeſtemminge hunner ouderen, ten zy op uytdrukkelyk bevel van den Vorſt, ten oorlog gaan. 210
—— der ongeloovigen, of zy mogen gedood worden. 221
Kleederen, de koſtelyke en verfierde leggen de Mahometaanen af, als zy bidden zullen. 69. *a.*
—— of Tapyten. ziet Tapyten.
Kleur, de groene, by de Arabieren boven alle andere geſtelt al voor den tyd van Mahomet. 196
—— de witte, door haar aan God en den Koningen toegeſchreeven. *ibid.*
Koffie-huyzen te Konſtantinopolen dikmaals verbooden en waarom. 57. *a.*
Konſtantinopolen, werd hedendaags door wel 60000. Joden bewoond. 115
Koortzen verſchoonen niemant van te velde te gaan. 208.
Koreiſchiten, waar uyt Mahomet geſproten is, beroemden zig alleen het volk Gods te zyn, als die maar eenen God erkenden. 195
—— wat recht die tot den buyt hebben. 247
Kreeften, verbooden te eeten. 162
Krygsrecht der Mahometaanen, onder de Chriſtenen tot nog toe weynig bekend. 199
Kufa, een ſtad door den Mahometaanen zelf geſticht. 216
Kwaad, of God daar van de oorzaak is. 108. &c.
—— moet men met kwaad niet vergelden. 187

L.

LAcedemoniers mochten niet voor de volle Maan te velde trekken. 224
Landeryen der overwonnenen, wie die toekomen, en hoe aangelegt moeten worden. 240. &c.
Laſtbeeſten der vyanden, wanneer gedood mogen worden. 226
Ledematen, zoo der mannen als der vrouwen, welke bedekt moeten zyn. 69. *a.*
Leger der Mahometaanen moet donderdags uyt trekken en waarom. 223
—— der Athenienſers mogt eertyds niet voor den zevenden dag der maand te velde trekken. 224
—— der Lacedemoniers niet voor de volle Maan. *ibid.*
Leezen of ſpreeken van het Arabiſch, is voor den Chriſtenen, ten waare zy de taal wel

wel verſtaan, in de Mahometaanſche landen niet veylig. 113. 114
Leven en dood zyn in alle der zelver omſtandigheden in het beſluyt Gods bepaalt. 46
Liefde, tot God is de fonteyn van alle goede werken, gelyk de liefde tot de Waereld van alle kwaade werken. 48. *a.*
Loth, Propheet. 28. *a.*

M.

Maan, wanneer en waarom van de Mahometaanen in haar Wapen aangenoomen. 116
Maanden, (de) *Ramadan*, *Rezjeb*, en *Schaaban*, beroemd door de Vaſtendagen en waſſchingen. 40. *a.* 51. 78. *a.*
—— welke die zyn in den welken het niet geoorloofd was zyne vyanden den oorlog aan te doen. 201. 220
Mahomet de laatſte en voortreffelykſte der Propheten. 25. en *a.* 28. 107
—— word, zo zy zeggen. Joh: xvi. 7. gemeld. 16. *a.*
—— zal ten Jongſten dage voorſpraak voor de zynen zyn. 20. 43. *a.*
—— zyn geboorte dag. 51 *a.*
—— of te Mekka begraaven zy. 148
—— heeft nooyt gezegt dat de Duyvelen zullen Zalig worden. 139
—— zyne huysvrouwen, hoe veele en wie. 175
—— of zig zelf een ongeletterden Propheet noemd. 152. 169
—— zyne oneyndige Godvruchtigheyd. 43. *a.*
—— ſchandelyk van Cevallerius en Vivaldus gelaſterd. 155
—— zyn maniere van leven in zyne jeugd. 176
—— of hy eene duyf gewend hebbe hem in het oor te luyſteren. 187
—— zyne metgezellen. 2. *a.*
—— van wien eerſt leydsman genoemd. 1. *a.*
—— heeft met zynen eygen naam niet willen gegroet zyn. 23. *a.*
—— korte beſchryving van deſzelfs leven. 31. *a.*
—— is de eerſte inſteller niet geweeſt van veele plechtigheden, t'hans by den Mahometaanen gebruykelyk. 89. en 90. *a.* 194
—— heeft eenige woorden door Duyvels ingeving geſprooken. 115
—— heeft Moſes na gevolgt. 204. 205
—— heeft in den beginne den oorlog afgeraaden. 201
—— hoe langzaamer hand tot het toeſtaan en aanbeveelen van den oorlog tegens de ongeloovigen gekomen is. 201. *en volg.*
—— heeft maar een Menſch door honger doen ſterven. 225
—— deſzelfs geſlacht, en wat recht die tot den buyt hebben. 247
—— heeft een yder uytgedaagt zynen Alkoran te wederleggen. 214
Mahometaanen waarom veele plechtigheden in haare Godsdienſt

dienſt zyn, welke zonder eenige reden ſchynen ingevoert te wezen. 90. *a. en volg.*
——— hoe zy redenkavelen in bovennatuurlyke dingen. 106
——— dwingen niemand hunnen Godsdienſt te omhelzen. 115
——— de godloozen zullen niet voor eeuwig in de Helle blyven. 43
——— zullen de voorſpraak van Mahomet genieten. 20
——— dulden niet dat de Chriſtenen eenige woorden of ſpreekwyzen, de welke by hen Heylig zyn, uyt ſpreeken. 114
——— weeren de Chriſtenen niet over al even ſtreng van hunne Tempelen. 114-115
——— gaan ons voor, en leeren God met aandacht en een Godvrugtig gemoed te bidden. 125
——— beginnen hunne jaar reekening met de vlucht van Mahomet uyt Mekka. 116
——— gelooven dat alle andere volkeren veele, en zy maar eenen God eeren. 98. 195
——— of zy gelooven dat God voor Mahomet bid. 120
——— zeggen dat niemand Gode gelyk is, en met recht. 6. en *a.*
——— of zy alle geſchapene dingen aanbidden. 117
——— zyn niet genegen tot twiſt en oneenigheyd. 186
——— gelooven niet dat'er veele Waerelden zyn. 190
——— moeten zich, indien zy weeten zeekerlyk gedood te zullen worden, tot het uytterſte toe verweeren. 205
——— mogen van de *Barbien* geen geld nemen om hun daar voor vryheyd van geweeten toe te ſtaan. 212
——— meenen dat de Godlykheyd van den Alkoran niet kan betwiſt worden. 214
——— moeten de ongelooviven, eer zy den zelven beſtryden, trachten te bekeeren. 219
Maria, de dochter van Imram. 29. *a.*
——— haar geſlacht reekening. *ibid.*
——— of in den Alkoran Moſes Zuſter genoemd word. 150. enz.
——— word genoemd de Zuſter van Aäron. 152
——— of door het eeten van dadelen bevrucht zy geworden. 159
Martelaaren hoedanigen beloonning te wagten hebben. 185
Mathan, Groot-vader van Maria de Moeder Jeſu. 153
Medina, is Mahomets begraafplaats. 150
Mekka, hoedanige Stad. 89
——— of Mahomet daar begraaven zy. 148
——— deſzelfs voornaamſte Tempel, beſluyt de Kaba in zich. 86. *a.*
——— bedevaarden die derwaarts moeten gedaan worden. 81. 150
——— die in Mekka komen moeten gewaſſchen worden. 52. *a.*
——— of Mahomet niet geweten hebbe, waar deeze

Stad gelegen zy geweeſt. 167
——— op der zelver gebied is de jacht verboden. 168
——— hoe verre deſzelfs gebied zich uyt ſtrekt. 217
Mekkaanſche Tempel. Ziet *Kaba.*
Menſch, uyt een bloedzuyger geſchapen. 182
Menſch die nooyt ziek geweeſt is, of die God aangenaam zy. 175
Merva, een berg na by Mekka gelegen. 89. *a.* 118
Meſſias, waarom Jeſus aldus genoemd. 30. *a.*
——— deezen naam van Chriſtus, wat het betekent. 30. *a.*
Mina (de) Valley waar gelegen. 84. en *a.*
Morgen Star. 173
——— of de Mahometaanen die aanbidden. 111
Moſeilema heeft tegens den Alkoran geſchreven. 213
Moſes den Propheet. 25. *a.* 28. *a.* 29
——— zyne opregte vyf boeken zeggen de Mahometaanen verlooren te zyn. 15. *a.* Vivaldus nochtans, in zyne aanteekeningen over den *yver tegen de Saraceenen* van *Chevallerius* ſchryft valſchlyk en beuzelachtig bladz. 131. *Zommige Saraceenen, welke Samaritaanen genoemd worden, neemen de vyf boeken van Moſes aan.* O herſenlooze verwarring van Samaritaanen met Saraceenen!
——— of en hoe hy in den Alkoran gezegd word van Pharao opgevoed te zyn. 166
——— hoedanig onder den Mahometaanen geacht. 25. *a.* 28. *a.* 29. 181
Motawakkel, den Chalief. 216
——— Billah ben Motaſſem Billah. 217
Motazaliten de minſt bygelovigen onder de Mahometaanen. 20. *a.*
——— eenige onder hen erkennen de Heere Jeſus voor een God. 31. *a.*
Mouzul (Ninive.) 28
Mozdalifa hoedanig een plaats. 82. *a.*

N.

NAcht, in den welken Mahomet de Hemelen heeft door getrokken, hoe genoemd. 30. *a.*
——— van Mahomets Hemelvaard. 30. *a.*
Nachten, dewelke waſſchingen vereyſchen. 51. *a.*
Nebucadnezars waare naam Gudarz. 156
Noach, een der zes eerſte Propheeten. 29
——— een Timmerman. 28. *a.*
Nun de Propheet. 28. *a.*
Nyd, eerſte zonde des Duyvels. 135

O.

OFferhanden, die op den 10den. dag der maand Dilhazja gedaan worden. 85. *a.*
Omar, wie? 26
——— een andere, de zoon van Achattab. 230
Ommegang om den Tempel van Mekka, zevenmaalen te herhalen. 86
——— dog de drie eerſte maalen met ſneller tred. *ibid.*
——— redenen van deeze plech-

plechtigheyd, waar gezogt moeten worden. 90. *a.*
Onderzoek van het graf wat by den Mahometaanen beteekent. 20. en *a.* 184
Ongeloovigen zullen eeuwig in de Helle blyven. 44. 140
Ongodiſten moeten altyd door de Mahometaanen beoorlogt worden. 212
Onſterflykheyd der Ziele. 183
Oogmerk van den Hr. Reland in zyne verhandeling van het *Krygsrecht* der Mahometaanen. 199
Oordeel ten Jongſten dage. 33. &c.
—— by veele Arabieren voor Mahomet erkend. 195
Oorlog der Mahometaanen tegens de Chriſtenen, hoedanig volgens hunne rechten bepaald. 200. *en volg.*
—— tegens de Chriſtenen te voeren, is een zeer voortreffelyke zaak. 202
—— voor den Godsdienſt, die daar in ſneuvelen worden zeekerlyk Zalig. *ibid. en volg.*
Opſtandinge der dooden word genoemd *de te gemoet komingе Gods.* 7. *a.*
—— der dooden is algemeen. 37. en *a.*
—— al voor de tyden van Mahomet door veele Arabieren beleeden. 195
Ordre der geboodene zaaken die in de plechtigheden der zuyveringe en gebeden moeten waar genoomen worden. 55. 67. *a.*
Origenes: of hy geloofd hebbe dat alle menſchen en Duyvelen eens zullen Zalig worden. 139
Othman, wie? 26
Oude mannen zyn niet gehouden ten oorlog te gaan. 208
Overſpel, den Chriſtenen in de Mahometaanſchen landen verbooden. 217
Overwinning: om die te behaalen mag men alles onderwinden. 226
Ozair, wie? 28. *a.* 157. Du Reyer in zyne vertaalinge van den Alkoran vertaald *Ozair* door *Tout puiſſant, Almachtig*, maar hy heeft kwaalyk *Aziz* voor Ozar geleezen.

P.

Paaſchen, een benaaminge, in de Spaanſche taal aan veele feeſten gemeen. 70. *a.*
Paradys, 't Hemelſche. 20. 43
—— hoedanig het zyn zal na het gevoelen van Mahomet. 141
—— of daar ook vrouwen in koomen zullen. 146
Penne die op een Hemelſch Tafereel alles ſchryft. 36. *a.*
Perſiaanen verſcheelen van de Turken in eenige Heylige plechtigheeden. 50
—— zyn Schiïten en vyanden der Turken. 101
Perſiaanſche Koningen zyn niet gewoon wettelyke Huwelyken aan te gaan. 179
Pharao, deſzelfs waare naam Walid. 156
—— zyn vrouw is vroom geweeſt. *ibid.*
—— is in Zee verdronken. 157
—— heeft eenen Raadsheer Haman gehad. 156
—— zyne huysvrouw wierd genoemd

noemd Asia, dochter van Muzahim. *ibid.*
——— of hy Moses opgevoed heeft. 166
Plato heeft in zyn *gemeene beſt*, het kuſſen van jongens en meysjens, aan de grootſte oorlogshelden, tot beloonin-gen voorgeſteld. 145
Propheeten, wat men daar van gelooven moet. 18
——— hoe veele. 181
Put, van God voortgebracht op dat Hagar en Iſmaël hunnen dorſt zouden leſſchen. 89. *a.*

R.

Ramadan, in deeze maand is het eerſte boek uyt den Hemel aan Adam afgezonden. 13. *a.*
——— deeze gantſche maand door word'er over dag gevaſt. 78. *a.*
——— geeyndigt zynde begint het Paſcha der Turken, ziet *Beiram*, en dan moeten aalmoeſſen uytgedeeld worden. 76. 77
Raſak, hoedanig een belooning. 244. 252
Redenslicht leert niet dat de Mahometaanſche Heylige plechtigheden eenige grond hebben. 90. *a.*
Redentwiſten over den Godsdienſt, of, en hoe verre het den Mahometaanen geoorloofd zy. Ziet de *Voorrede.*
Regen, door gebeeden van God geſmeekt. 52. *a.* 70. *a.*
Reuk van bloemen of andere ruykende dingen op te ſnuyven, wanneer ongeoorlooft. 81. *a.*
Reyniging der ſchamelheyd. 57. *en volg:*
Reyzende menſchen zyn vry van lichaamelyke buygingen voor en onder het bidden. 71. *a.*
Roof, wat goederen daar onder gereekent werden? 235
——— wie recht daar toe hebben. *ibid.*

S.

Saad, wie. 26
Sabbath der Mahometaanen waarom op den vrydag. 70
Safa, een heuvel dicht by Mekka. 89. en *a.* 118
Salich den Propheet. 28. *a.*
——— heeft de Themoditen bekeert en wonderen gedaan. 23. *a.*
Salomon heeft met de dieren geſprooken. 22. *a.*
——— en den Tempel te Jeruſalem volbouwd. 23. *a.*
——— is een Propheet geweeſt. 28. *a.*
——— heefd de Goundai en een wilden haan tot leermeeſters gehad. 183
Samuel, een Propheet. 28. *a.*
Saraceenen: deeze naam, hoe wel van Sara kan afgeleyd worden, behaagd den Turken niet meer als die van Hagareenen, van Hagar afkomſtig. 179
Satan is een wederſpannige uyt het getal der Geeſten. 131
——— de naam eener ſlange. 132
Schafeërs, hunne gezindheyd. 101
Schamelheyd, der zelver aanraaking vereyſcht reyniging. 57

Scheeren des hoofds in de bedevaard na Mekka. 84. en *a.*
Schepper. zie God.
Scheppinge aller dingen, hoe die begonnen zy. 35. *a.*
Schiaar wat? 216
Schiiten, zyn tegen de Sonniten overgeſteld. 26. *a.* Ziet wyders, *Indiaanen*, *Perſiaanen.*
Schulden, die daar mede beladen zyn mogen niet ten oorlog gaan. 209. 210
Schynheyligheyd by den Mahometaanen gehaat. 48. *a.*
Seth, deſzelfs boeken zyn van God gegeven. 14
——— was een Propheet. 28. *a.*
Schoaib, een Propheet. 28. *a.*
Sjesje wat? 212
Simeon de rechtvaardige wie? 157
Slag, wanneer gelevert moet worden. 224. 225
Sauvegarde. ziet *verzeekertheyd.*
Slange by de oude Arabieren Satan genoemd, en waarom. 132
Slangen: de oude Arabieren geloofden dat de Duyvelen in Slangen veranderden. 196
Slaven, in hoe veele zoorten verdeeld. 208
——— zyn niet verplicht ten oorlog te gaan. *ibid.*
Slavinnen werden zeer veel in getal by den Mahometaanen onderhouden, en der zelver zoonen zyn niet minder geacht als die der wettige vrouwen. 175. 178
——— de Vorſten der Turken en Perſiaanen zyn veeltyds der zelver kinderen. 178. 179
——— worden by de Perſiaanen en Turken in de plaats van vrouwen gebruykt. *ibid.*
Sonna, wat het zy. 49. en *a.*
Sonniten worden voor rechtzinnige by de Turken erkent. 20. *a.*
——— deeze zyn de Turken, Arabieren, Tartaren, d'Indiaanen in het ryk des grooten Mogols, en de Afrikaanen. 26. *a.* 101 en 102
——— verſchillen van de Perſiaanen. 50. *a.*
Spyzen, welke verbooden zyn. 162
Starrekunde onzeker. 45
Steen in het heylige der heyligen te Jeruſalem, waar op den Engel zal ſtaan, wanneer hy de dooden zal opwekken. 39. *a.*
Steenen, witte en zwarte in den Tempel te Mekka. 88. *a.*
Steentjens tot reyniging der ſchaamdeelen gebruykt. 58. en *a.*
——— hoedanig en hoe veele in de Valleye Mina geworpen worden. 53. *a.* 84. *a.* 90. *a.*
Sterven, zullen alle Schepſelen voor den jongſten dag. 33 en *a.*
Straffe van het graf. 19. en *a.* 184
——— der Helle. Ziet *Hel.*

T.

Tafereel, Tafel. Ziet *Boek.*
Talcha, wie? 26
Tand-pyn verſchoont niemand van te velde te trekken. 208. en 209
Tapyten in de Tempelen op den grond geſpreyd waar op de Mahometaanen zitten als zy bidden. 70. *a.* 162
Tartaren zyn Sonniten. 101

Tempelen, wanneer de Turken in de zelve gaan trekken zy hunne pantoffelen uyt. 125
Tempel te Mekka en deszelfs hoogachting onder de Mahometaanen. 86. en 87. *a.* 195
Themoditen door Salich bekeerd. 24. *a.*
Thienden te geeven, en waar van. ziet *Aalmoezen.*
Throon van Glorie wat het zy. 34. *a.*
——— geschaapen voor de Waereld. *ibid.*
——— Gods, word van de Engelen gedraagen. 10
Toorens, waarom'er zo veele in de Turkschestreeden zyn. 68. *a.*
Turken zyn Sonniten. 26. *a.* 101
——— verschillen in sommige heylige plechtigheden van de Persiaanen. 54. *a.* 60. *a.*
——— zyn van de Hanifeïsche gezintheyd. 101
——— sluyten met de Christenen nooyt eene vreede maar alleenlyk een bestand voor zeekeren tyd. 200
Turksche Keyzers zyn niet gewoon wettelyke huuwelyken aan te gaan. 179
Tweegevechten verbooden. 220

V.

Vader, zyn eygene, schoon hy tegens de Mahometaanen streed, moet men niet dooden. 225
Vagevuur der Mahometaanen, is niet anders als de Hel, alwaar een ieder straffe zal lyden volgens zyne verdiensten, en daar na, zo hy een Mahometaan is, zal hy verlost worden en in het Paradys in gaan. 44
Varkens tot buyt bekomen zynde, mogen niet behouden worden. 239
Varkens vleesch, ook den Christenen in de Mahometaansche landen verbooden. 217
Varken een onreyn dier. 101
Vasten, hoedaanig onderhouden. 78. &c.
——— welke de voornaamste zyn. *ibid.*
Vechten tuffchen de twee leegers buyten toestemminge van den Vorst ongeoorlooft. 226
Venus, of zy van den Mahometaanen geëerd werde. 111
Verbond met den ongeloovigen gemaakt den Mahometaanen niet geoorlooft te breeken. 163
Verminkte zyn niet gehouden te velde te gaan. 208
Vervolgingen, ter oorzaake van Gods-dienst, in den Alkoran verbooden. 115
Verongelykingen, werden by den Turken onderling niet gewrooken. 186
Verzeekertheyd, die de Mahometaanen aan de Christenen toestaan konnen. 229
——— en hoedanig bepaald. 229. 230. *en volg.*
Visschen, alle zoorten den Mahometaanen geoorloofd te eeten. 163
Vlieden uyt den slag den Mahometaanen verboden. 221
Voorzienigheyd Gods, by den Mahometaanen gelooft en voorgestaan. 119
——— strekt zich over alles uyt. 44. 109
Voorbeschikking hoedanig van de

de Mahometaanen beleden. 45. en *a.*
Volk des Boeks, wie die zyn. 212
Vorſten der Turken en Perſiaanen worden meeſt uyt ſlavinnen geboóren. 178. 179
Vreede word nooyt tuſſchen de Turken en Chriſtenen geſlooten, maar alleenlyk een beſtand voor zeekeren tyd. 200. 254
Vrouwen hoe veele het den Mahometaanen geoorlooft zy te trouwen. 174. *en volg:*
——— hoe veel Mahomet'er gehad hebbe. 175
——— zyn de Turkſche en Perſiaanſche Vorſten niet gewoon te trouwen, maar vermengen zich met hunne ſlavinnen. 178. 179
——— der Turken draagen geen zorg voor de huyshouden. 179
——— zyn den mannen geheel en al onderdanig. *ibid.*
——— mogen haar leven, ten koſte haarer eerbaarheyd, niet behouden. 205
——— gaan niet te velde. 207
——— der afvalligen mogen de Mahometaanen zich niet toe eygenen. 211
——— der ongeloovigen, te dooden niet geoorloofd. 221
——— gevangen zynde worden aanſtonts ſlavinnen. 233
——— der Chriſtenen hoedanig van de Mahometaanſche te onderſcheyden. 216
——— mogen niet meer als vier in getal getrouwd worden. 174
——— of mede in het Paradys zullen ingaan. 146
——— ſcheeren zig niet in de bedevaart na Mekka. 84. *a.*
——— by dag te bekennen, geduurende de maand Ramadan verbooden. 80. *a.*
——— zyn'er onder de Engelen niet. 9
——— zo veele te trouwen als zy konnen onderhouden, of zulks den Mahometaanen geoorlooft zy? 174
——— welke leden zy bedekken moeten. 69. *a.*
Vrydag, der Mahometaanen Sabbath. 51
Vuurbraakende werktuygen niet buyten noodzaaklykheyd geoorloofd. 226
Vyanden de neus en ooren af te ſnyden ongeoorlooft. 222
——— als ook den zelven na gemaakt beſtand te bevechten. 222
——— nogte ook door honger te doen ſterven. 225
——— te dooden, hoe verre geoorlooft. 184. *en volg:*
——— de Mahometaanen zoeken hunne onderlinge vyanden met zich te verzoenen. 186
Vyver waar uyt de vroomen zullen drinken. 20. en *a.*

W.

Waereld, deeze zal te niete gedaan worden. 33
Walid, de naam van Pharao. 156
Waſſchingen moeten by de gebeeden gevoegd worden. 3. *a.*
——— met welke plechtigheden te verrichten, en wanneer noodzaakelyk. 47. *enz.*
——— nemen de zonden niet weg. 126. *enz.*
——— noodzaaklyk als men bid

bid om regen te verkrygen. 52. *a.*
——— van 't gantſche lighaam *Gaſt* of *Goſt* genoemt. 47. en *a.*
——— van eenige leden voor de gebeeden *Wodou.* 55
——— des aangezichts. 180
——— noodzaakelyk in de intrede te Mekka en Medina. 52. *a.*
Water, welke zoorten bekwaam tot de reynigingen. 47
Wateren of rivieren te vergiftigen; of zulks geoorlooft zy. 222
Welluſt na dit leven welke de hoogſte zyn zal. 141. *en volg:*
Werken der menſchen werden van de Engelen opgeſchreeven. 9
——— zullen ten jongſten dage gewoogen worden. 42. en *a.*
——— zoo goede, als quade ſtaan onder het beſluyt Gods. 45
——— geoorloofde van de ongeoorloofde, *enz.* hoedanig te onderſcheyden. 49. *a.*
——— der menſchen werden alle in een boek opgeſchreven. 41. en *a.*
——— zyn van eeuwigheyd van God beſlooten. 45
Wodou, eene zoort van Waſchinge dus genoemd. 55
Wonderteekenen der Propheeten. 22. en *a.*
——— van Mahomet. 22. *a.* 188
Woordeboeken der Arabiſche taale zeer gebreeklyk. 66. *a.*
Woorden van den uytroeper tot de gebeeden door een Griekſche jongen onvoorzichtiglyk nagebauwt ſtrenglyk geſtraft. 114
——— van Mahomet uytgeſprooken tegen zyne gedagten. 116
Wyn is den Mahometaanen verbooden. 56. *a*
——— wierd van zommige der Gods-dienſtigſte Arabieren voor den tyd van Mahomet niet gebruykt. 196
——— den Chriſtenen in de Mahometaanſche landen ook verbooden. 217
——— tot buyt bekomen zynde, moet men in Azyn doen veranderen. 239
Wysgeerte, ſtaaltje van die der Arabieren. 106

Z.

Zacharias een Timmerman en Propheet. 28. *a.*
Zaligheyd, of die in alle Godsdienſten verkregen kan worden. 95
——— of die by den Mahometaanen verkreegen worde door den vyand te dooden of van den vyand gedood te worden. 184
Zand, by gebrek van water in de zuyvering gebruykt. 59
Zelfſtandigheyd en toevalligheyd, hoe de Arabieren die beſchryven en onderſcheyden. 106
Zemzem, een put te Mekka. 89. *a.*
——— uyt de zelve drinken de Godsdienſtige reyzigers op den 8ſte. der maand Dilhazja. 82. *a.*
Zenuwen van eyge laſtbeeſten niet geoorlooft te ſnyden, maar wel van die der vyanden. 225

Zielen zyn onſterflyk. 183
—— der menſchen konnen zonder lichaamen niet werken. 184
—— gaan in een ander, reyn en van God geſchapen lichaam over. *ibid.*
Zitten, der zelver wyze heel anders in gebeeden en heylige oeffeningen, als in den burgerlyken ommegang by den Mahometaanen gebruykelyk. 66. *a.*
Zonden, vergevinge der zelve bidden de Engelen van God voor den menſchen. 9
—— die berouw over zyne zonden heeft moet zich waſſchen, volgens de Sonna. 52. *a.*
—— hoe van God beſlooten. 46
—— of de Mahometaanen gelooven God een oorzaak der zonden te zyn. 108
—— ſtraffen voor de zelve zullen alle de Godloozen eeuwig in de Helle lyden, maar de Mahometaanen zullen, als zy ſtraf genoeg geleeden hebben, daar uyt gaan. 43
—— vergeeft God. 122
—— zeer zwaare, worden van de Propheeten niet begaan, maar alleenlyk kleyne, derhalven erkennen zy den val van Adam niet. 21. en *a.* 137
—— de eerſte die den Duyvel begaan heeft was de nyd. 135
Zonnaar wat? 216
Zotten: ongeloovige zotten niet geoorlooft te dooden. 221
Zwymeling vereyſcht waſſchinge. 53. *a.*

DRUK-FOUTEN.

Bladz: 22. reg: 6. ſtaat *Heeſters*, leeſt *Beeſten*. bladz: 25. in de aanteekening 1. reg: ſtaat *Schafes*, leeſt *Schafeërs*. bladz. 28. reg: 17. ſtaat *Jakja*, leeſt *Jahja*. bladz. 52. reg: 30. ſtaat *Maan-zwynen*, leeſt *Maan-zwymen*. bladz. 90. reg. 3. ſtaat *de* leeſt *het*. bladz. 116. reg. 18. ſtaat *deno uden* leeſt *den ouden*. bladz. 161. reg. 5. ſtaat *Chalcondylas*, leeſt *Chalcocondylas*. bladz. 206. reg. 9. ſtaat *der*, leeſt *den*. bladz. 209. reg. 1. ſtaat *vertoonen*, leeſt *verſchoonen*. bladz. 229. reg. 3. ſtaat *ſlaat*, leeſt *ſtaat*. en reg. 30. en 31. ſtaat *Harkiën*, leeſt *Harbiën*. bladz. 230. reg. 34. ſtaat *handen*, leeſt *landen*. bladz. reg. 24. ſtaat *handen*, leeſt *landen*. bladz. 256. reg. 9. van onderen ſtaat *doen*, leeſt *dien*.

10208.